

ISSN 2079-4762

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО

ТОРГІВЛЯ І РИНОК УКРАЇНИ

Тематичний збірник наукових праць

2018

№ 1 (43)

Виходить два рази на рік

Збірник засновано 1994 року

**Засновник – Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**

*Журнал включений до міжнародних наукометричних баз
та інформаційно-аналітичних систем
Google Scholar, ResearchBib, Scientific Indexing Services*

Кривий Ріг
ДонНУЕТ
2018

Головний редактор – **Н. О. Слободянюк**

Заступник головного редактора – **С. В. Волошина**

Відповідальний редактор – **Т. О. Ружинська**, відповідальний секретар – **Н. М. Скляр**

Члени редакційної колегії (Україна): Ю. Ф. Гудзь, Н. В. Лохман, І. А. Карабаза, (ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського); В. А. Гросул, д-р екон. наук, проф. (Харківський державний університет харчування та торгівлі); Н. О. Краснікова, канд. екон. наук (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара); О. Ю. Попова, д-р екон. наук, проф. (Донецький національний технічний університет, м. Покровськ).

Закордонні члени редакційної колегії: Майя Шенділд, д-р екон. наук (Ризький технічний університет, Латвія); Єва Муха-Шаєк, канд. екон. наук (Європейська школа бізнесу (м. Познань, Республіка Польща)); Елена Яніна, канд. з політ. наук (Європейська школа бізнесу (м. Познань, Республіка Польща)).

*Збірник включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1222 від 07.10.2016 р).
Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України.
Серія КВ № 13183-2067 ПР від 25.07.2007 р.*

Затверджено Вченою радою
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, протокол № 13 від 31.05.2018 р.

Усі права захищені.

Передрук і переклади дозволяються лише з відома автора та редакції

Мова видання: українська, російська, англійська

Торгівля і ринок України : тематичний зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т екон. і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. — Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2018. — 167 с.

Збірник містить статті, в яких висвітлено результати експериментальних і теоретичних досліджень з актуальних проблем економіки. Фахове видання, в якому можна публікувати результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, брати участь у наукових дискусіях, повідомляти про наукове відкриття та мати доступ до необхідної в науковій роботі інформації.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів.

© Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2018

ISSN 2079-4762

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE
NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

TRADE AND MARKET OF UKRAINE

Thematic collection of scientific works

2018

№ 1 (43)

Issued 2 times a year

Collection of scientific works published since 1994

**Founder — Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky**

*Journal is included to the international scientificmetrical bases
and informative-analytical systems*

Google Scholar, ResearchBib, Scientific Indexing Services

Kryvyi Rih
DonNUET
2018

UDC (339+33.012.42/43)(477)

Editor in chief — **N. O. Slobodianiuk**
Deputy editor in chief — **S. V. Voloshina**
Executive Editor in chief — **T. O. Ruzhynska**. Executive Secretary — **N. M. Skliar**

Editorial board of Series (Ukraine): Yu. F. Gudz, N. V. Lokhman, I. A. Karabaza (DonNUET named after Mykhailo Tugan-Baranovsky); V. A. Hrosul, Grand PhD in Economic sciences (Kharkiv State University of Food Technology and Trade); N. O. Krasnikova, PhD in Economic sciences (Oles Honchar Dnipro National University); O. Yu. Popova, Grand PhD in Economic sciences (Donetsk National Technical University, Pokrovsk).

Foreign members editorial board: M. Shendild, Grand PhD in Economic sciences (Riga Technical University, Latvia); Ye. Mukha-Shaiek, PhD in Economic sciences (University College of Business (Poznan, Poland)); Ye. Yanina, PhD in Political sciences (University College of Business (Poznan, Poland)).

*Collection is included in the Ukrainian scientific publications list in economic science (order of Ministry of Education and Science of Ukraine No 1222 of 07.10.2016).
Journal was registered at Ministry of Justice of Ukraine. Reg. no KB № 13182-2067 PIP dated July 25, 2007. Certificate of Publ. ДК № 4929 dated July 7, 2015.*

Passed for printing under recommendation of Academic Council
of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky (transaction No. 13 dated May 31, 2018).

***Reprinting and translations are allowed
only from the consent of author and editorial board.***

Language of edition: Ukrainian, Russian, English.

Torhivlia i rynek Ukrainy, (2018). Donetsk National Univer. of Econ. and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky. [Trade and market of Ukraine]. Kryvyi Rih, DonNUET, 167 p.

Collection contains scientific articles, in which the results of urgent economic problems experimental and theoretical researches are presented. Professional edition, where the results of thesis research for earning a degree PhD can be published, scholarly discussions can be conducted, scientific discovery can be reported about and necessary scientific information can be found.

For academicians, lecturers, post-graduate students and students.

© Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, 2018

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 339.9: 338.001.36

Бочарова Ю. Г.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: bocharova@donnuet.edu.ua

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

UDC 339.9: 338.001.36

Bocharova Yu. G.,
PhD in Economics
sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: bocharova@donnuet.edu.ua

STATUS AND CHARACTERISTICS OF GLOBAL INNOVATIVE INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT

Мета. Мета статті полягає у визначенні стану та особливостей розвитку глобальної інноваційної інфраструктури, визначення країн-лідерів та країн-аутсайдерів за рівнем розвитку інноваційної інфраструктури.

Методи. У процесі дослідження використано наступні загальнонаукові методи та прийоми пізнання: теоретичне узагальнення і порівняння, аналіз і синтез, індукція та дедукція, групування та класифікація.

Результати. Проведено аналіз та визначено особливості розвитку глобальної інноваційної інфраструктури. Визначено, що найбільш успішними у створенні інноваційних компаній є промислово розвинені країни в цілому, США зокрема; глобальна інноваційна інфраструктура є фрагментарною, характеризується суттєвими асиметріями та диспропорціями розвитку. Використання результатів проведеного дослідження під час розробки стратегії інноваційного розвитку, розвитку інноваційної інфраструктури України дозволить підвищити ефективність державних зусиль у зазначених вище напрямках.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, інноваційні підприємства, глобалізація, галузь, промислово розвинені країни.

Постановка проблеми. Як засвідчують сучасні реалії, в умовах глобалізації найбільш успішними та конкурентоспроможними є ті країни, які є інноваційно активними, володіють розвинутою та ефективною інфраструктурою інноваційної діяльності. Так, із 7 найбільш інноваційних країн, що, починаючи з 2008 року, систематично входили до 10-ки глобального інноваційного рейтингу (США, Швеція, Об'єднане Королівство, Сінгапур, Швейцарія, Данія, Нідерланди), 5 є найбільш конкурентоспроможними (систематично входили до 10-ки найбільш конкурентоспроможних країн світу протягом зазначеного періоду за версією Всесвітнього економічного форуму) — США, Швеція, Сінгапур, Швейцарія, Нідерланди [1, 2]. Беручи до уваги все зазначене вище, сьогодні існує нагальна потреба дослідження стану та особливостей розвитку глобальної інноваційної інфраструктури, визначення країн-лідерів та аутсайдерів за параметром розвитку інноваційної інфраструктури.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженню феномену формування глобальної інноваційної інфраструктури, аналізу національних інноваційних інфраструктур присвячено увагу як українських [3,4 та ін.], так і зарубіжних вчених [5, 6 та ін.].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на це, сьогодні практично не існує досліджень, які були б присвячені аналізу стану та особли-

востей розвитку глобальної інноваційної інфраструктури, компаративному аналізу стану та особливостей розвитку інфраструктур різних країн світу, що зумовлено як складністю вирішення даного завдання, так і наявністю цілої низки методологічних проблем.

Метою статті є визначення стану та особливостей розвитку глобальної інноваційної інфраструктури, визначення країн-лідерів та країн-аутсайдерів за рівнем розвитку інноваційної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел [3–6] дозволяє стверджувати, що найбільш репрезентативним показником, що дозволить провести експрес-аналіз стану та особливостей розвитку як національної, так і глобальної інноваційної інфраструктури є кількість інноваційних компаній.

Найбільша кількість найбільш інноваційних компаній, як свідчать результати аналізу рейтингу «The World's Most Innovative Companies», що складається Forbes [7], зосереджено у промислово розвинених країнах, у країнах із високим рівнем доходів. Серед країн, що розвиваються, у рейтингу фігурують Бразилія, Китай, Індія, Індонезія, Росія, Таїланд. Так, найбільша кількість інноваційних компаній зосереджена у США, Японії, Китаї, Франції, Об'єднаному Королівстві, Швейцарії, Південній Кореї, Індії, Данії. При цьому, як свідчать результати аналізу [7], США мають суттєву перевагу над іншими країнами за кількістю найбільш інноваційних компаній.

Таблиця 1 — Найбільш інноваційні компанії в світі (Forbes), 2017
(складено автором на основі даних джерела [7])

Країна	Усього	Галузь																
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Австралія	1	1																
Бельгія	1		1															
Бразилія	1			1														
Канада	1			1														
Чилі	1				1													
Китай	6			2	1	2	1											
Данія	3	1				1		1										
Франція	4	1		1				1	1									
Індія	3						1		1	1								
Індонезія	1									1								
Ірландія	2					1					1							
Італія	1							1										
Японія	9	1		1	2			1		1		1	1	1				
Нідерланди	1														1			
Росія	2						1										1	
Саудівська Аравія	1		1															
Південна Корея	3			1						2								
Іспанія	1				1													
Швейцарія	3		1								1			1				
Таїланд	1															1		
Об'єднане Королівство	4	1								1	1		1					
Сполучені Штати	50	8	10	9	5	6				2	3		3	2			1	1
Усього	100	13	13	16	10	10	3	4	2	8	6	1	5	4	1	2	1	1

Умовні позначення:

- 1 — Медичне устаткування та послуги з охорони здоров'я (Health Care & Equipment Services)
- 2 — Харчові продукти, напої, тютюн (Food, Beverage & Tobacco)
- 3 — Програмне забезпечення та послуги (Software & Services).
- 4 — Роздрібна торгівля (Retailing)

- 5 — Фармацевтика, біотехнологія, науки про життя (Pharmaceuticals, Biotechnology & Life Sciences)
- 6 — Матеріали (Materials)
- 7 — Споживчі товари тривалого користування, одяг (Consumer Durables & Apparel)
- 8 — Телекомунікаційні послуги (Telecommunication Services)
- 9 — Побутові товари (Household & Personal Products)
- 10 — Комерційні та професійні послуги (Commercial & Professional Services)
- 11 — Технології, апаратне забезпечення (Technology Hardware & Equipment)
- 12 — Споживчі послуги (Consumer Services)
- 13 — Товари виробничого призначення (Capital Goods)
- 14 — Напівпровідники, напівпровідникові прилади (Semiconductors & Semiconductor Equipment)
- 15 — Роздрібна торгівля продуктами харчування та споживчими товарами (Food & Staples Retailing)
- 16 — Автомобілі, деталі (Automobiles & Components)
- 17 — ЗМІ (Media)

Як свідчать дані таблиці 1, більша кількість найбільш інноваційних компаній світу працюють у сфері «Програмне забезпечення та послуги» (16 % всіх компаній рейтингу), «Медичне устаткування та послуги з охорони здоров'я» (13 % всіх компаній рейтингу), «Роздрібна торгівля» (10 % всіх компаній рейтингу), «Фармацевтика та біотехнології» (10 % всіх компаній рейтингу), «Побутові товари» (8 % всіх компаній рейтингу). Таким чином, як свідчать дані таблиці 1, на зазначені вище 5 сфер припадає 57 % всіх компаній рейтингу.

Перші 10 позицій у рейтингу Forbes належать таким компаніям, як: Salesforce.com (United States), Tesla (United States), Amazon.com (United States), Shanghai RAAS Blood Products (China), Netflix (United States), Incyte (United States), Hindustan Unilever (India), Asian Paints (India), Naver (South Korea), Regeneron Pharmaceuticals (United States) [7].

Відповідно до досліджень Бостонської консалтингової групи (БКГ, BCG) [8], найбільш інноваційними є такі компанії, як (табл. 2): Apple (Technology and telecom), Google (Technology and telecom), Microsoft (Technology and telecom), Amazon (consumer and retail), Samsung (Technology and telecom), IBM (Technology and telecom), Hewlett-Packard (Technology and telecom), Toyota (Automotive), General Electric (Industrial Products and processes), BMW (Automotive). Ці компанії, як свідчать результати дослідження БКГ є не лише найбільш інноваційними, але й «постійними інноваторами» (вони стабільно з'являються у рейтингу найбільш інноваційних компаній світу, починаючи з 2005 року).

Таблиця 2 — The World's Most Innovative Companies (BCG)
(складено автором на основі даних [8, 9])

2012	2016	2012	2016
Apple	Apple	Siemens	Pfizer
Google	Google	Lenovo	General Motors
Samsung	Tesla Motors	HSBC	JPMorgan Chase
Microsoft	Microsoft	General Motors	Johnson & Johnson
Facebook	Amazon	Anheuser-Busch in Bev	AXA
IBM	Netflix	Softbank	Nike
Sony	Samsung Group	Fast Retailing Co	Expedia
Haier	Toyota	Philips	Allianz
Amazon	Facebook	Renault	SpaceX
Hyundai	IBM	Shell	Xiaomi
Toyota	Bayer	Huawei	The Walt Disney Company
Ford	Southwest Airline	Virgin	Hilton
Kia Motors	Hewlett-Packard	Boeing	Renault
BMW	BMW	Nike	NTT Docomo
Hewlett-Packard	General Electric	Caterpillar	Intel
General Electric	Daimler	McDonald's	Marnott International
Coca-Cola	Uber	DuPont	3M
Dell	Dupont	Twitter	Dell

Продовження таблиці 2

2012	2016	2012	2016
Intel	Dow Chemical company	China Petroleum&Chemical	Orange
Wal-Mart	BASF	Volkswagen	Siemens
Starbucks	Airbnb	Airbus	Huawei
Nissan	Under Armour	Tata	Bristol-Myers Squibb
BASF	Gilead Sciences	Inditex	Honda
HTC	Regeneron Pharmaceuticals	Procter&Gamble	BT Group
Audi	Osco Systems	3M	Procter &Gamble

Як свідчить інформація наведена вище, більша частка top-10 у рейтингу Forbes та BCG найбільш інноваційних компаній в світі припадає на США.

Така ситуація є досить логічною, адже, як свідчать результати The Bloomberg Innovation Index [10], США є світовим лідером за кількістю інноваційних компаній. Так, як засвідчує The Bloomberg Innovation Index, країнами-лідерами за кількістю інноваційних компаній є: США, Китай, Японія, Південна Корея, Канада, Об'єднане Королівство, Гонконг, Франція, Німеччина, Австралія; країнами-аутсайдерами: Ісландія, Литва, Аргентина, Словенія, Словаччина, Чехія, Латвія, Мальта, Португалія, Туніс (табл. 3). Рейтинг складається для 50 країн світу

Таблиця 3 — The Bloomberg Innovation Index
(складено автором на основі даних [10])

Позиції у рейтингу	Країни-лідери	Позиції у рейтингу	Країни-аутсайдери
1	США	49	Ісландія
2	Китай	48	Литва
3	Японія	47	Аргентина
4	Південна Корея	46	Словенія
5	Канада	45	Словаччина
6	Об'єднане Королівство	44	Чехія
7	Гонконг	43	Латвія
8	Франція	42	Мальта
9	Німеччина	41	Португалія
10	Австралія	40	Туніс
			...
		35	Україна

Висновки. Таким чином, як свідчить проведений аналіз, хоча перелік найбільш інноваційних компаній і змінюється у залежності від методики складання рейтингу, найбільші успіхи у створенні інноваційних компаній демонструють промислово розвинені країни в цілому, США зокрема. Ситуація, що склалася, пояснюється тим, що елементи інноваційної інфраструктури в цілому, та інноваційні підприємства зокрема є чутливими до стабільності та якості державної підтримки, загальної кон'юнктури та ситуації у країні. Глобальна інноваційна інфраструктура є досить фрагментарною, характеризується суттєвими галузевими та географічними асиметріями та диспропорціями. Використання результатів проведеного дослідження під час розробки стратегії інноваційного розвитку, розвитку інноваційної інфраструктури України дозволить підвищити ефективність державних зусиль у зазначених вище напрямках.

Список літератури / References

1. Global innovation index reports 2007–2016. Available at : http://english.gov.cn/news/2016/08/15/content_281475418125332.htm.

2. The Global Competitiveness Report. Available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>.
3. Князевич, А. О. Формирование и функционирование инновационной инфраструктуры Украины: монография / А. Князевич; под научн. ред. д. э. н., проф. И. Бритченко. — Рівне : Волинські обереги, 2016. — 272 с.
Kniazevych, A. O. (2016). *Formirovanie i funkcionirovanie innovacionnoj infrastruktury Ukrainy* [Formation and functioning of the Ukraine innovation infrastructure]. Rivne, Volynski oberehy Publ., 272 p.
4. Юринець, З. В. Державна інноваційна стратегія та політика в умовах формування інноваційно орієнтованої економіки / З. В. Юринець // Формування ринкової економіки в Україні: збірник наук. праць. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. — 2016. — Вип. 36. Ч.2. — С. 311–317.
Iurynets, Z. V. *Derzhavna innovatsiina stratehiia ta polityka v umovakh formuvannia innovatsiino oriientovanoi ekonomiky* [State innovation strategy and policy in the conditions of formation of innovation-oriented economy] // *Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini* [Formation of a Market Economy in Ukraine], issue 36, part 2, pp. 311–317.
5. Singer, P. L. (2017). Investing in “Innovation Infrastructure” to Restore U. S. Growth // Information Technology & Innovation Foundation. Available at : <http://www2.itif.org/2017-innovation-infrastructure.pdf>.
6. Promising practices in building innovation infrastructure the role of innovation brokers (2017). Available at : <http://www.coecon.com/assets/roleinno vationbrokers.pdf>.
7. The World’s Most Innovative Companies. Available at: https://www.forbes.com/innovative-companies/list/#tab:rank_header:innovationPremium_sortreverse:true.
8. The Most Innovative Companies (2016). Getting Past “Not Invented Here,” BCG report, January 2017. Available at : http://image-src.bcg.com/Images/BCG-The-Most-Innovative-Companies-2016-Jan-2017_tcm27-163125.pdf
9. The Most Innovative Companies (2012). The State of the Art in Leading Industries. Available at : http://image-src.bcg.com/Images/The_Most_Innovative_Companies_2012_Dec_2012_tcm9-99136.pdf.
10. The Bloomberg Innovation Index. Available at : <https://www.bloomberg.com/graphics/2015-innovative-countries>.

Цель. Цель статьи состоит в определении состояния и особенностей развития глобальной инновационной инфраструктуры, определения стран-лидеров и стран-аутсайдеров по уровню развития инновационной инфраструктуры.

Методы. В процессе исследования использованы следующие общелогические методы и приемы познания: теоретическое обобщение и сравнение, анализ и синтез, индукция и дедукция, группировка и классификация, моделирование.

Результаты. Проведен анализ и определены особенности (географическую и отраслевую структуру) наиболее инновационных компаний мира. Определено, что наиболее успешными в создании инновационных компаний промышленно развитые страны в целом, США в частности; глобальная инновационная инфраструктура является фрагментарной, характеризуется существенными асимметрией и диспропорциями развития. Использование результатов проведенного исследования при разработке стратегии инновационного развития, развития инновационной инфраструктуры Украины позволит повысить эффективность государственных усилий в указанных выше направлениях.

Ключевые слова: инновационная инфраструктура, инновационные предприятия, глобализация, отрасль, промышленно развитые страны.

Objective. The purpose of the article is to determine the status and peculiarities of the global innovation infrastructure development; to define the countries-leaders and the countries-outsiders of innovation infrastructure development.

Methods. The main research results are obtained applying the complex general scientific and special methods of investigation: theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis, induction and deduction, grouping, and classification.

Results. Main features of the global innovation infrastructure development were analyzed. It was determined the most successful in the creation of innovative companies are industrialized countries in general, the USA in particular; the global innovation infrastructure is fragmented, characterized by significant asymmetries and developmental imbalances. Among the developing countries the most successful are: Brazil, China, India, Indonesia, Russia, and Thailand (in particular, the BRIC countries). More of the most innovative companies in the world work in the field of «Software and Services» (16 % of all companies rated), «Medical equipment and services for health» (13 % of all companies rating), «Retail» (10 % of all companies ranking), «Pharmaceuticals and Biotechnology» (10 % of all companies rankings), «Household Goods» (8 % of all companies ranking). Using the results of the research during the development of the strategy of innovation development, the development of Ukraine's innovation infrastructure will increase the efficiency of public efforts in the above-mentioned areas. The top-10 of the Forbes ranking includes: Salesforce.com (United States), Tesla (United States), Amazon.com (United States), Shanghai RAAS Blood Products (China), Netflix (United States), Incyte (United States), Hindustan Unilever (India), Asian Paints (India), Naver (South Korea), Regeneron Pharmaceuticals (United States).

Key words: innovation infrastructure, innovative enterprises, globalization, industry, industrialized countries.

Надійшла до редакції 30.04.2018

УДК 167: [338.27:332.1]

Іванова Н. С.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: ivanova@donnuet.edu.ua

ПРОГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

UDC 167: [338.27:332.1]

Ivanova N. S.,
PhD in Economic
sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: ivanova@donnuet.edu.ua

PROGNOSTIC FUNCTION OF MANAGEMENT IN THE ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY

Мета. Метою даної статті є дослідження прогностичної функції управління економічною безпекою національної економіки в регіональному аспекті.

Методи. Теоретичною базою дослідження виступають досягнення зарубіжних та вітчизняних науковців. Для досягнення поставленої мети було використано наступні методи дослідження: системний підхід, структурно-логічний аналіз, метод аналізу та синтезу, прийомом логічного узагальнення.

Результати. В результаті проведеного дослідження щодо прогностичної функції управління економічною безпекою національної економіки в регіональному аспекті обґрунтовано доцільність та необхідність передування прогнозу, на основі якого розробляються програми, плани та управлінські рішення. Висновки обґрунтовано практичною реалізацією прогнозної

© Н. С. Іванова, 2018

регресійної моделі економічної безпеки регіонів, які за попередніми розрахунками характеризуються найкращим станом економічної безпеки: Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області. Прогнозні значення складових прогнозної моделі — показники соціально-економічного розвитку — розраховані із припущення, що зберігаються тенденції їх змін аналогічно змінам 2016 року відносно 2015 року. В результаті реалізації прогнозної моделі визначено значні негативні тенденції зменшення показника економічної безпеки: Дніпропетровської, Запорізької та Одеської областей. Результати отриманого прогнозу та його візуалізація дозволяють визначити фактори цих негативних змін для кожної області та врахувати їх при розробці та коригуванні існуючих програм економічного розвитку регіону. В подальших дослідженнях доцільним є представлення концепції прогнозування економічної безпеки регіонів для забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Ключові слова: економічна безпека регіону, прогностика, прогностичний ефект, прогностична функція, прогнозування.

Постановка проблеми. Концепція національної безпеки України розроблена на основі та у межах норм Конституції України і визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів та гарантування безпеки особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Економічна безпека національної економіки є однією із вагомих складових національної безпеки. В умовах дестабілізації економіки країни все більше набуває актуальності питання національної економічної безпеки та регіональних диспропорцій її забезпечення. Управління економічною безпекою національної економіки шляхом реалізації прогностичної функції управління економічною безпекою регіонів дозволяє своєчасно передбачити вплив зовнішніх та внутрішніх факторів та, у разі необхідності, запобігти або зменшити їх наслідки. Саме тому постає необхідність дослідження прогностичних ефектів управління економічною безпекою регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вирішенні проблеми методології прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів та їх економічної безпеки вагомий внесок внесли такі науковці як В. М. Геєць (Heiets 2006) [1], Б. А. Карпінський (Karpinskyi, 2008) [2], С. П. Стеценко (Stetsenko, 2013) [3], В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова (Ponomarenko, Klebanova & Chernova, 2004) [4] А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі (Sukhorukov & Kharazishvili, 2012) [5], В. В. Лойко (Loyko, 2013) [6] та інші. Незважаючи на актуальність проблеми прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки саме в регіональному аспекті тема поки ще не знайшла широкого розвитку у вітчизняній теорії та практиці.

Метою статті є дослідження прогностичної функції управління економічною безпекою національної економіки в регіональному аспекті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прогностика — це наука про методи і форми пізнання майбутнього стану різних систем. Прогностична функція механізму виявляється у розробці наукових основ передбачення перспектив економічного розвитку в майбутньому. За твердженням І. О. Ревака (Revak, 2009) вона зводиться до розробки прогнозів довгострокових програм розвитку суспільного виробництва з урахуванням потенційних загроз [7].

Однією з найважливіших функцій прогностики економічної безпеки регіонів є своєчасне інформування про ймовірність виникнення загроз економічній безпеці регіонів та, як наслідок, порушення системи забезпечення економічної безпеки національної економіки. Окрім того прогностична функція передбачає інформування про шляхи досягнення певних цілей соціально-економічного розвитку регіонів та їх забезпечення національної економічної безпеки.

Більшість науковців дотримуються твердження про першочерговість прогнозів, які мають передувати планам, програмам, управлінським рішенням. При цьому прогнозування має таку особливість як ефект впливу прогнозу на вихідні передумови передбачення. Ефект впливу може бути як позитивним, що викликає прискорення здійснення прогнозу, так і негативним, що гальмує його реалізацію, а в ряді випадків може супроводжуватися саморуйнуванням прогнозу [8].

Можна стверджувати, що прогностична функція дозволяє не тільки спрогнозувати ймовірний розвиток подій, але і через своєчасне знання несприятливих прогнозів, керувати майбутнім. Зміна об'єктів чи процесів, що виникає внаслідок здійснення управлінських рішень, що враховують результати прогнозу, в прогностиці прийнято називати «ефектом Едіна» [8].

Спробуємо дослідити прогностичну функцію та передбачити прогностичний ефект за даними соціально-економічного розвитку регіонів: чисельність наявного населення (X₁), кількість зайнятих економічною діяльністю (X₂), наявний дохід населення у розрахунку на одну особу (X₃), середньомісячна заробітна плата (X₅), валовий регіональний продукт (X₇), обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг) (X₈), продукція тваринництва (X₁₁), прийняття в експлуатацію загальної площі житла (X₁₂), роздрібний товарооборот підприємств (X₁₃), експорт товарів і послуг (X₁₄), імпорт товарів і послуг (X₁₅), фінансовий результат (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування (X₁₆), капітальні інвестиції (X₁₇).

До вибірки дослідження включено дані регіонів (областей), які за результатами попередніх досліджень відносяться до кластеру економічної безпеки «добре»: Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області. Показники їх соціально-економічного розвитку та показник економічної безпеки (розрахований за моделлю регресії таксономічного показника) представлено в табл. 1

Таблиця 1 — Вихідні дані розрахунку прогнозу економічної безпеки регіонів на майбутній період (розраховано автором за даними [9])

Показники \ Період, регіони	2015	2016	2015	2016	2015	2016
	Дніпропетровська		Запорізька		Київська	
X ₁	3254,9	3230,4	1753,6	1739,5	1732,2	1734,5
X ₂	1479,6	1425,4	745,1	734,9	739,9	736,3
X ₃	38346,2	43458,3	35379	42117,8	33072,2	39177,9
X ₅	4366	5075,0	4200	5080	4153	5229
X ₇	215206	244478	89061	104323	104030	128638
X ₈	301107,8	345505,8	134740	152940	72895,7	97228,6
X ₁₁	4467,5	4462,5	2123,6	2032,7	5438,6	5195,8
X ₁₂	340	293,0	101	108	1864	2060
X ₁₃	47,7	52,2	22,16	25,35	31,7378	37,06
X ₁₄	6,7	6,0	3,07	2,46	1,9206	1,9187
X ₁₅	3,6	3,8	1,15	1,0533	2,7236	3,1593
X ₁₆	-46,6	-128,4	-2,7	13,8	-18,5	8,2
X ₁₇	25,9	33,2	7,8	11	24,4	33,4
ЕБР	0,66	0,60	0,39	0,39	0,49	0,51
Показники \ Період, регіони	2015	2016	2015	2016	2015	2016
	Львівська		Одеська		Харківська	
	2	3	4	5	6	7
X ₁	2534,2	2534	2390,3	2386,5	2718,6	2701,2
X ₂	1042	1047	1016,2	1000,6	1230,8	1236,6
X ₃	28795,7	33673,5	31567,6	37732	31224,3	36587,7
X ₅	3646	4559	3897	4809	3697	4448
X ₇	94690	114842	99761	119800	124843	154871
X ₈	57421,7	72385,8	53139,9	58934,9	112114,4	153666,6
X ₁₁	3553,4	3487,1	2092,1	1930,5	3235,6	3192,2
X ₁₂	1165	859	632	576	384	469

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
X ₁₃	29,1634	34,118	36,7752	43,5964	36,8074	41,8497
X ₁₄	1,576	1,6693	2,6244	2,3061	1,5734	1,2982
X ₁₅	1,4981	1,7794	1,0998	1,3658	1,3885	1,5463
X ₁₆	-7,6	2,2	-15,8	-1,3	-2,7	2,9
X ₁₇	13,4	18,6	10	16,7	11,2	16,5
ЕБР	0,45	0,45	0,38	0,35	0,50	0,54

Прогнозні значення на майбутній період визначаються виходячи із припущення, що тенденції змін основних показників соціально-економічного розвитку регіонів зберігаються. Результати розрахунків представлено в табл. 2

Таблиця 2 — Тенденції змін основних показників соціально-економічного розвитку регіонів, прогноз на майбутній період (розраховано автором за даними [9])

Період, регіони	Зміни, %	2017 (прогноз)	Зміни, %	2017 (прогноз)	Зміни, %	2017 (прогноз)
Показники						
X ₁	-0,75	3206,1	-0,80	1725,5	0,13	1736,8
X ₂	-3,66	1373,2	-1,37	724,8	-0,49	732,7
X ₃	13,33	49251,9	19,05	50140,2	18,46	46410,8
X ₅	16,24	5899,1	20,95	6144,4	25,91	6583,8
X ₇	13,60	277731,5	17,14	122200,4	23,65	159067,0
X ₈	14,74	396450,2	13,51	173598,1	33,38	129683,9
X ₁₁	-0,11	4457,5	-4,28	1945,7	-4,46	4963,8
X ₁₂	-13,82	252,5	6,93	115,5	10,52	2276,6
X ₁₃	9,41	57,1	14,43	29,0	16,77	43,3
X ₁₄	-9,76	5,5	-19,89	2,0	-0,10	1,9
X ₁₅	3,62	3,9	-8,58	1,0	16,00	3,7
X ₁₆	175,54	-353,8	-611,11	-70,5	-144,32	-3,6
X ₁₇	28,19	42,6	41,03	15,5	36,89	45,7
Період, регіони	Зміни, %	2017 (прогноз)	Зміни, %	2017 (прогноз)	Зміни, %	2017 (прогноз)
Показники						
X ₁	-0,01	2533,8	-0,16	2382,7	-0,64	2683,9
X ₂	0,48	1052,0	-1,54	985,2	0,47	1242,4
X ₃	16,94	39377,6	19,53	45100,2	17,18	42872,4
X ₅	25,04	5700,6	23,40	5934,4	20,31	5351,6
X ₇	21,28	139282,8	20,09	143864,2	24,05	192121,5
X ₈	26,06	91249,5	10,91	65361,9	37,06	210619,0
X ₁₁	-1,87	3422,0	-7,72	1781,4	-1,34	3149,4
X ₁₂	-26,27	633,4	-8,86	525,0	22,14	572,8
X ₁₃	16,99	39,9	18,55	51,7	13,70	47,6
X ₁₄	5,92	1,8	-12,13	2,0	-17,49	1,1
X ₁₅	18,78	2,1	24,19	1,7	11,36	1,7
X ₁₆	-128,95	-0,6	-91,77	-0,1	-207,41	-3,1
X ₁₇	38,81	25,8	67,00	27,9	47,32	24,3

За даними майбутніх значень соціально-економічного розвитку регіонів, представлених в табл. 2 розраховано прогнозні значення показника їх економічної безпеки за прогноною регресійною моделлю (1)

$$K_{i \text{ кластер } 1} = 0,288667 + 0,001438X_{14} + 0,000026X_{11} + 0,000396X_2 + 0,016730X_{15} - \\ - 0,000173X_1 + 0,000000X_8 - 0,000011X_3 + 0,000003X_7 - 0,007830X_{17} + \\ + 0,000059X_{12} - 0,004630X_{13} + 0,000070X_5 + 0,000591X_{16} \quad (1)$$

На рис. 1 представлено динаміку показника економічної безпеки Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська областей.

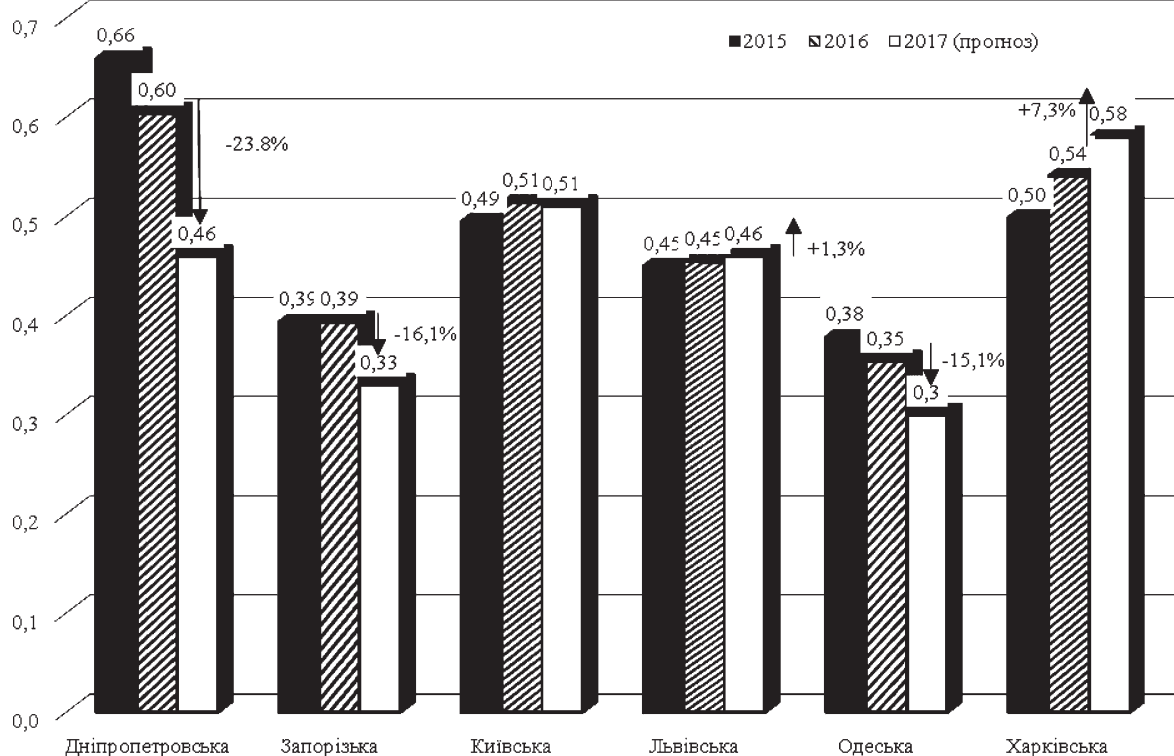


Рисунок 1 — Динаміка показника економічної безпеки регіонів 2015–2017 (прогноз) (складено автором)

Дані рис. 1 свідчать про негативні наслідки збереження поточних тенденцій соціально-економічного розвитку таких регіонів як Дніпропетровська область — показник економічної безпеки зменшиться на 23,8 %, Запорізька область — на 16,1 %, Одеська область — на 15,1 %. Але при цьому спостерігається збільшення показника економічної безпеки Львівської області — на 1,3 % та Харківської області — на 7,3 %. Негативні тенденції можна пояснити тенденціями від'ємного фінансового результату (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування (Дніпропетровська область), зменшення експорту / імпорту товарів та послуг (Запорізька, Одеська області).

Отже, на основі отриманого прогнозу центри відповідальності економічної безпеки регіонів мають розробити або відкоригувати існуючі програми розвитку регіонів з метою забезпечення економічної безпеки регіону і національної економіки в цілому. Внаслідок відповідних управлінських дій, здійснених на основі результатів прогнозу, які призведуть до зміни об'єктів чи процесів (стан економічної безпеки регіонів і національної економіки), і є «ефектом Едіна».

Висновки. В результаті проведеного дослідження щодо прогностичної функції управління економічною безпекою національної економіки в регіональному аспекті обґрунтовано доцільність та необхідність передування прогнозу, на основі якого розробляються програми, плани та управлінські рішення. Висновки обґрунтовано практичною реалізацією прогностичної регресійної моделі економічної безпеки регіонів, які за попередніми розрахунками характеризуються найкращим станом економічної безпеки: Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області. Прогнозні значення складових прогностичної моделі — показники соціально-економічного розвит-

ку — розраховані із припущення, що зберігаються тенденції їх змін аналогічно змінам 2016 року відносно 2015 року. В результаті реалізації прогнозної моделі визначено значні негативні тенденції зменшення показника економічної безпеки Дніпропетровської, Запорізької та Одеської областей. Результати отриманого прогнозу та його візуалізація дозволяють визначити фактори цих негативних змін для кожної області та врахувати їх про розробці та коригуванні існуючих програм економічного розвитку регіону. В подальших дослідженнях доцільним є представлення концепції прогнозування економічної безпеки регіонів для забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Список літератури / References

1. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / [Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та ін.] / за ред. В. М. Гейця. — Харків: ІНЖЕК, 2006. — 240 с.

Heiets, V. M., Kyzum, M. O., Klebanova, T. S. & Cherniak, O. I. (2006) Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo [Modeling of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv, INZhEK, 240 p. [in Ukrainian]

2. Карпінський Б. А. Індикатори фінансової безпеки в контексті збалансованості фінансової системи держави / Б. А. Карпінський // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. — Львів, 2008. — Вип. 18.2. — С. 131–145.

Karpinskyi, B. A. (2008) Indykatory finansovoyi bezpeky v konteksti zbalansovanosti finansovoyi systemy derzhavy [Indicators of financial security in the context of balancing the financial system]. *Naukovyj visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy* [Scientific Bulletin of Ukrainian National Forestry University], vol. 18.2, pp. 131–145 [in Ukr.].

3. Стеценко, С. П. Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки регіону на основі соціально-економічного моніторингу / С. П. Стеценко // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 23. — С. 121–123. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_23_28.

Stetsenko, S. P. (2013) *Teoretychni aspekty doslidzhennya ekonomichnoyi bezpeky rehionu na osnovi sotsial'no-ekonomichnoho monitorynhu* [Theoretical aspects of the study in the economic security of the region on the basis of socio-economic monitoring]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], vol. 23, pp. 121–123. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_23_28. (Accessed 03 November 2017) [in Ukr.]

4. Пономаренко, В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. — Х.: ИНЖЭК, 2004. — 364 с.

Ponomarenko, V. Klebanova, T. S., Chernova, N. L. (2004). *Ekonomycheskaia bezopasnost' rehiona: analiz, otsenka, prohnozuyrovanye* [Economic safety of the region: analysis, evaluation of prediction]. Kharkov, INZHEK Publ., 364 p. [in Russ.].

5. Сухоруков, А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. — К. : НІСД, 2012. — 368 с.

Sukhorukov, A. I., Kharazishvili, Y. M. (2012). *Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsialnoekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy* [Modelling and forecasting of socio-economic development of Ukrainian regions]. Kyiv, NISD Publ., 368 p. [in Ukr.].

6. Лойко В. В. Методичні аспекти регіональної діагностики рівня економічної безпеки // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». — № 2, 2013. Дніпропетровський аграрно-економічний університет [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1794>.

Loyko, V. V. (2013) *Metodychni aspekty rehional'noi diahnostyky rivnia ekonomichnoi bezpeky* [Methodological aspects of diagnostic economic security]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy], vol. 2, Available at : <http://www.economy.nauka.com.ua> (Accessed 20 November 2017) [in Ukr.].

7. Ревак, І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект / І. О. Ревак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. економічна. — 2009. — Вип. 2. — С. 238–247.

Revak, I. O. (2009). *Mechanism of providing of financial safety of Ukraine: theoretical aspect* [The mechanism of financial security in Ukraine: the theoretical aspect]. *Naukovyj visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya ekonomichna* [Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs], vol. 2, pp. 238–247 [in Ukr.].

8. Дзоз, В. О. Класифікація прогнозів та їх реалізація в гуманітарній політиці держави [Електронний ресурс] // Вісник національного технічного університету «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць — 2005. — № 3 (15). — С. 7–15. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2005-3-1/01_Dzoz.pdf.

Dzoz, V. O. (2005). *Klasyfikatsiya prohoziv ta yikh realizatsiya v humanitarniy politytsi derzhavy* [Classification of forecasts and their realization in the humanitarian policy of the state]. *Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "Kyivskyyu politekhnichnyu instytut": Filosofiya. Psykholohiya. Pedagogika* [Bulletin of the National Technical University «Kyiv Polytechnic Institute»: Philosophy. Psychology. Pedagogy], vol. 3, pp. 238–247 [in Ukr.].

9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: офіційний вебсайт. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. Назва з екрана.

The official site of State Statistics Service of Ukraine. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Accessed 17 April 2017).

Цель. Целью данной статьи является исследование прогностической функции управления экономической безопасностью национальной экономики в региональном аспекте.

Методы. Теоретической базой исследования выступают достижения зарубежных и отечественных ученых. Для достижения поставленной цели были использованы следующие методы исследования: системный подход, структурно-логический анализ, метод анализа и синтеза, приемы логического обобщения.

Результаты. В результате проведенного исследования прогностической функции управления экономической безопасностью национальной экономики в региональном аспекте обоснована целесообразность и необходимость предшествования прогнозирования, на основе которого разрабатываются программы, планы и управленческие решения. Выводы обоснованно практической реализацией прогнозной регрессионной модели экономической безопасности регионов, которые по предыдущим расчетам характеризуются лучшим состоянием экономической безопасности: Днепропетровская, Запорожская, Киевская, Львовская, Одесская и Харьковская области. Прогнозные значения составляющих прогнозной модели — показатели социально-экономического развития — рассчитаны из предположения о сохранении тенденции их изменения аналогично изменениям 2016 относительно 2015 года. В результате реализации прогнозной модели определены значительные негативные тенденции уменьшения показателя экономической безопасности Днепропетровской, Запорожской и Одесской областей. Результаты полученного прогноза и его визуализация позволяют определить факторы этих негативных изменений для каждой области и учесть их при разработке и корректировке существующих программ экономического развития региона. В дальнейших исследованиях целесообразно разработать концепцию прогнозирования экономической безопасности регионов для обеспечения экономической безопасности национальной экономики.

Ключевые слова: экономическая безопасность региона, прогностика, прогностический эффект, прогностическая функция, прогнозирование.

Objective. The purpose of this article is to study the prognostic function of management in the economic security of the national economy in terms of a regional aspect.

Methods. The theoretical base of the research is the achievements of foreign and domestic scientists. The main research results are obtained applying the complex general scientific and special methods of investigation: system approach, structural and logical analysis, analysis and synthesis, techniques of logical generalization.

Results. As a result of the study on the prognostic function of management in the economic security of the national economy in terms of a regional aspect, the feasibility and necessity of relying on a forecast based on which programs, plans and management decisions are being developed are substantiated. The conclusions are substantiated by the practical realization of the forecast regression model of economic security of the regions, which, according to preliminary calculations, are characterized by the best state of economic security: Dnipropetrovsk, Zaporizhzhia, Kyiv, Lviv, Odessa and Kharkiv regions. The predicted values of the components in the forecast model are indicators of socio-economic development and are calculated from the assumption that the trend of their change remains the same as in 2016 relative to 2015. As a result of the implementation of the forecast model, significant negative trends were identified for the reduction of the economic security index: Dnipropetrovsk, Zaporizhzhia and Odessa regions. The results of the forecast and its visualization allow determining the factors of these negative changes for each region and taking them into account when developing and adjusting existing regional economic development programs. In further research it is expedient to present a concept of forecasting the economic security of the regions in order to ensure the economic security of the national economy.

Key words: economic security of the region, prognostication, prognostic effect, prognostic function, forecasting.

Надійшла до редакції 30.04.2018

УДК 336.1

Петленко Ю. В.,
канд. екон. наук,
доцент

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна,
e-mail: yulia_petlenko@knu.ua

Томашевський Т. Т.,
магістр

e-mail: taras_tomashevskiy@knu.ua

ЗАГАЛЬНОСВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

UDK 336.1

Petlenko Y. V.,
PhD in Economic
sciences,
Associate Professor
Tomashevskiy T. T.,
Master

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: yulia_petlenko@knu.ua

e-mail: taras_tomashevskiy@knu.ua

GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

Мета. Метою дослідження є аналіз практики реалізації механізму державно-приватного партнерства (далі ДПП) на сучасному етапі економічного та політичного світового розвитку, особливостей впровадження у різних країнах світу та аналізу відмінностей розвитку у розвинених країнах та в країнах, що перебувають на стадії розвитку.

Методика. Для досягнення поставленої мети дослідження у якості теоретичної та методичної бази використана система загальних і спеціальних методів, а саме діалектичний метод пізнання — для дослідження теоретичних та нормативних засад формування напрям-

ку ДПП, як загальносвітового феномену; методи причинно-наслідкового аналізу — для безпосереднього аналізу загальносвітових тенденцій розвитку та практики застосування ДПП; методи порівняльного аналізу — для дослідження подібностей та відмінностей застосування ДПП у країнах, що знаходяться на стадії економічного розвитку та у розвинених країнах.

Результати. В роботі було визначено, що спрямованість партнерської взаємодії держави та приватного сектору у своїй більшості націлена на сфери виробництва суспільних благ і надання публічних послуг, виробництва природно-монопольних галузей економіки. Держава не може відмовитися від своєї присутності у вищезазначених сферах діяльності і для вирішення суперечностей між обмеженими можливостями державного бюджету та потребою у вкладенні капіталу для забезпечення відтворення та розвитку об'єктів стратегічної і соціальної значущості цих сфер використовує державно-приватне партнерство. Разом з тим в країнах, що розвиваються та у країнах з перехідною економікою, велику роль набувають функції держави, пов'язані з модернізацією економіки і в цьому зв'язку з інноваційним розвитком.

Ключові слова: державно-приватне партнерство (ДПП), державна політика, ринкова економіка, перехідна економіка, приватний сектор, партнерські відносини, проектне фінансування, Світовий банк.

Постановка проблеми. Формування та реалізація ефективної державної політики в постійно мінливих внутрішніх та зовнішніх соціально-економічних умовах, а також в умовах демократичного устрою сучасної світової спільноти, не можливе без взаємодії з приватним сектором економіки, що є вкрай важливою проблемою як для світу в цілому, так і для України зокрема.

Відокремлення приватного та державного сектору є найменш ефективною політикою розвитку державної економіки, яка взагалі може бути. Проте, на сьогоднішній день не зважаючи на те, що в більшості напрямків та аспектів держава все ж таки тісно співпрацює з приватними підприємцями у вирішенні тих чи інших питань, однак ще залишається багато галузей в яких співпраця держави та підприємництва є лише номінальною. Зокрема це стосується монополізованих галузей економіки, або майже монополізованих, що водночас є забороненим за законодавством України, однак не завжди виконується.

Також проблематику питання що розглядається складає те, що доволі часто, державний сектор звертається за необхідними товарами та послугами для забезпечення політичних, та соціально важливих напрямків діяльності до іноземних фахівців. Тобто сама держава уникає в деяких аспектах підтримки та розвитку державного підприємництва, що є обов'язковою умовою стабільного економічного та іншого розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання державно-приватного партнерства, розглянуті в наукових публікаціях вітчизняних вчених (В. М. Вакулєнко, О. В. Берданова [1], Н. Г. Діденко [2], Ю. В. Петленко, А. Р. Хоменко [3], Н. А. Сич, А. Ф. Ткаченко, Р. М. Плющ, В. І. Рибачук [4] та ін.), містять такі аспекти як: актуальні проблеми теорії і практики державного управління і соціального партнерства, форми державно-приватного партнерства та ін.

З прийняттям у 2010 році Закону України «Про державно-приватне партнерство», значно зростає науковий і практичний інтерес до механізмів його реалізації в Україні.

Мета статті полягає у аналізі практики реалізації механізму державно-приватного партнерства на сучасному етапі економічного та політичного світового розвитку, особливостей впровадження у різних країнах світу та аналізу відмінностей розвитку у розвинених країнах та в країнах, що перебувають на стадії розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток світового економічного простору характеризується в першу чергу гіперболізованими темпами, прискореними змінами факторів впливу та окремих елементів, формуючих єдину ринкову економіку. Це призводить до того, що здійснення задачі формування та реалізації ефективної державної політики, що постає перед урядом кожної з розвинених країн та країн, що розвиваються, ускладнюється постійно мінливими зовнішніми умовами. Безумовно, справитись

самостійно для уряду будь-якої сучасної держави без порушення конституційних прав і свобод її громадян не уявляється можливим. Відповідно до цього, на сьогоднішній день, використовується відносно нова модель державного регулювання, де держава створює умови і стимули для розвитку бізнесу на засадах партнерства, тобто рівноправного діалогу між ними, і одночасно виконує свої традиційні обов'язки у процесі суспільного відтворення — державно-приватне партнерство.

Державно-приватне партнерство представляє собою механізм, що використовується органами державної влади для закупівлі товарів та послуг, необхідних для розвитку державної інфраструктури та інших галузь нормального функціонування країни, потребуючих тих чи інших ресурсів або послуг зовні, що не виробляються та не надаються державними підприємствами [2, с. 38].

Даний механізм є дієвим засобом співробітництва між державою та приватним сектором у всьому світі, який неодноразово засвідчив свою ефективність та доцільність використання. Перевагою застосування ДПП є не тільки відновлення балансу ресурсної бази держави в тих аспектах в яких вона не здатна впоратись самостійно не порушуючи при цьому демократичних засад, а також принципів сучасного світового економічного простору.

Окрім цього використання ДПП важливо для постійного оновлення та інноваційного розвитку кожної держави не тільки стосовно економіки загалом, а і відповідно до кожної окремої галузі функціонування держави: освіти, культури, транспорту та інших.

ДПП дозволяє поєднати досвід співпраці державного та приватного секторів різних країн з одночасним урахуванням існуючих ризиків, притаманних різним типам інвестиційних проектів, відповідальності за досягнення їх кінцевої мети та можливого прояву супутніх ефектів. Подібний розподіл відповідальності дозволяє урядам різних країн сконцентрувати більшу частину своєї відповідальності на важливих питаннях стратегічного характеру та поліпшити якість виконання своїх безпосередніх функцій: планування та регулювання.

Цікавим для української практики є досвід залучення приватного сектора до проектів ДПП у Франції. Ця країна входить до числа лідерів, які успішно реалізують механізм ДПП та мають значні напрацювання взаємодії державного та приватного секторів у сфері інфраструктури. Вперше механізм ДПП виник у 1552 році при спорудженні каналу за концесійним принципом. У подальшому механізм ДПП розвивався у рамках «Співтовариств змішаної економіки» (SEM) і концесій [5, с. 14]. Разом з тим, на початковому етапі розвитку ДПП у Франції правова база була нестабільною і слабкою. Не існувало єдиного закону, який би регулював різні типи проектів ДПП. Кожний тип проектів ДПП регулювався різними нормами адміністративного та цивільного права. Перші законодавчі акти, регулюючі діяльність SEM, з'явилися лише в 1960-х роках, їх особливість полягала у закріпленні домінуючу роль в управлінні проектами SEM за державною і місцевою владою.

Так, Закон Франції від 29 серпня 2002 р. № 2002-1094, відомий як LOPSI, допускає приватний сектор до участі у проектуванні, будівництві, фінансуванні та обслуговуванні об'єктів для потреб правосуддя, правоохоронних органів, армії і міністерства оборони, а Постанова уряду Франції від 4 вересня 2003 р. № 2003-850 дозволяє приватному сектору брати участь в контрактних схемах сектору охорони здоров'я. Закон Франції про державно-приватне партнерство був прийнятий у 2004 році [6], а в 2005 році було створено Центр розвитку ДПП при міністерстві фінансів. Основною метою діяльності Центр розвитку ДПП стало надання методичної допомоги виконавчим органам державної влади — ініціаторам проектів ДПП у підготовці та реалізації проектів державно-приватного партнерства на території Франції.

Ще одним беззаперечним лідером серед європейських країн є Велика Британія, яка започаткувала використання механізмів ДПП при реалізації низки проектів у сфері видобування нафти 1978–1980 роки та реконструкції лондонських доків у 1981. Важливі наслідки для розвитку ДПП, проявилися у 1992 році завдяки зміні концепції управ-

ління державною власністю, внесених урядом консерваторів під керівництвом прем'єр-міністра Джона Мейджора. Зокрема це стосувалося припинення процесу приватизації державного майна, оскільки продовження активного розпродажу державної власності могло обернутися значними ризиками для національної безпеки у соціальній, економічній і політичній сферах. Разом з тим, потреби населення в отриманні якісних послуг залишалися високими, а без залучення приватного сектора їх задоволення стало неможливим. Тому був прийнятий закон про «приватну фінансову ініціативу» (далі — ПФІ) [7, с. 8], який забезпечив приватним структурам більш легке входження в сектор державної соціальної та виробничої інфраструктури.

Сутність ПФІ полягала у передачі приватному сектору функції фінансування будівництва, експлуатації, реконструкції, управління державними об'єктами виробничої та соціальної сфери. З 1997 року лейбористський уряд Т. Блера продовжив розвиток державно-приватного партнерства, проте здійснив деякі зміни у процедурі ПФІ, внаслідок чого виникли нові критерії урядової підтримки проектів державно-приватного партнерства. Успішними проектами цього періоду у Великобританії стали такі, які мали значний соціальний ефект — створення інтегрованої системи утилізації відходів на острові Уайт, будівництво громадської бібліотеки у м. Борнмут та шкіл в Брижпорті й Дорсеті, будинків перестарілих у Сурреї, будівлі поліції в Ілкестоні, північного кільця Бірмінгема і залізничної мережі Кройдона.

На підставі емпіричних досліджень даних, представлених на сайті Світового Банку (рис. 1), можна зробити узагальнюючий висновок стосовно загальносвітових тенденції розвитку ДПП. В першу чергу слід зазначити, що відносно активно ДПП почало розвиватись у більшості країн світу починаючи з 90-х років минулого століття, а його пік припадає на 2012 рік як за обсягами інвестування, так і за кількістю проектів (договорів у ДПП). Однак, як показують статистичні данні сучасний світовий розвиток ДПП перебуває на стадії стагнаційного занепаду. Відносно 2012 року кількість інвестиційних проектів із залученням ДПП знизилась на 87,26 %, а обсяг інвестицій на 81,90 %. Більш докладно цей аспект аналізу відображено на рис. 1–2.

Цікавим є те, що на сьогодні найбільша частика проектів ДПП сконцентрована в країнах з перехідною економікою (рис. 3).

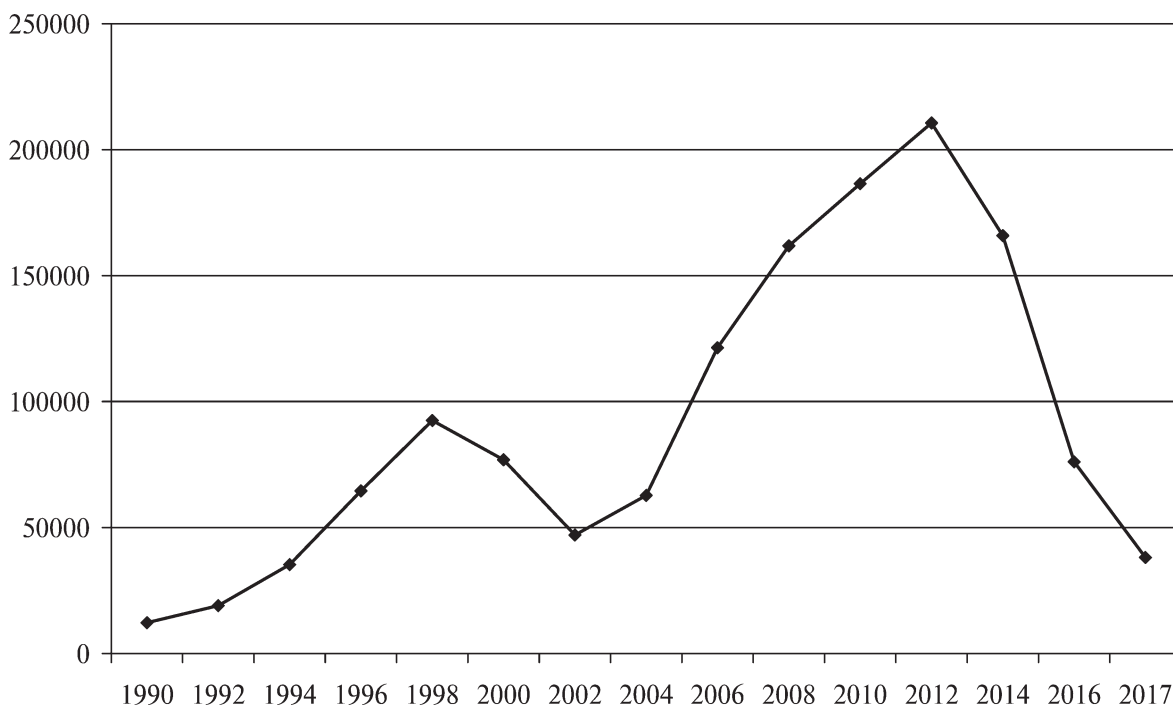


Рисунок 1 — Динаміка зміни обсягів інвестицій за угодами ДПП в загальносвітових масштабах за період 1990–2017 років, млрд. дол. (складено автором на основі [8–9])

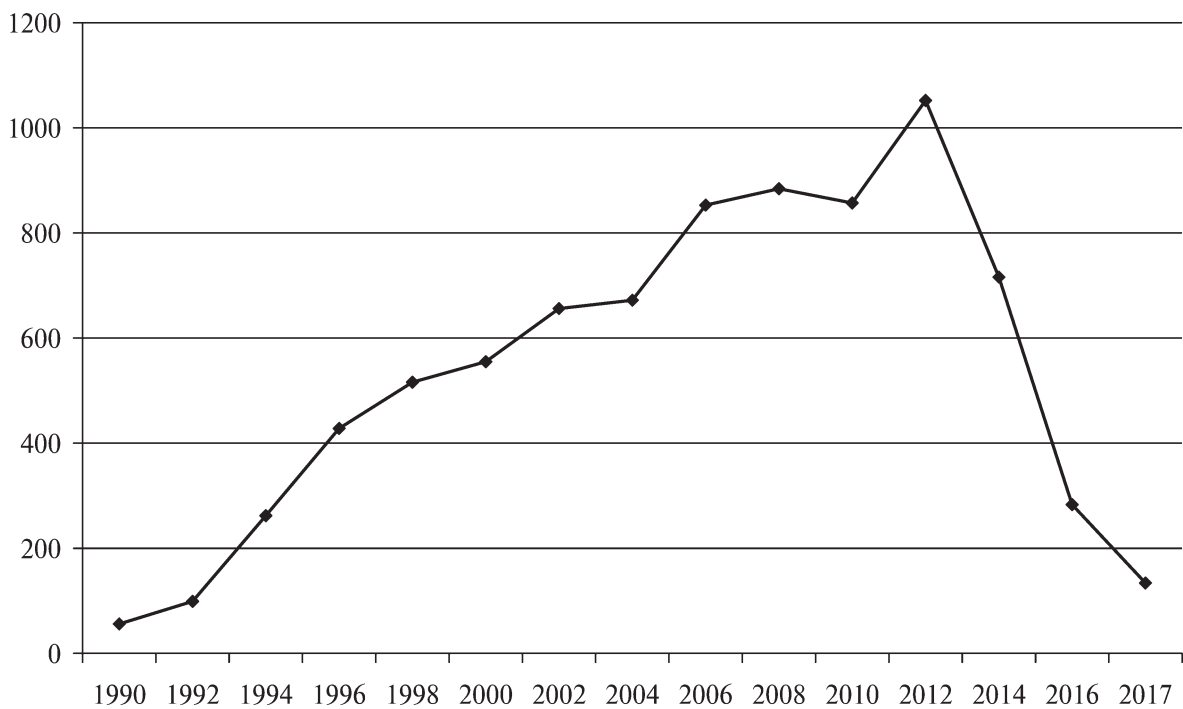


Рисунок 2 — Динаміка зміни кількості проектів державно-приватного партнерства за період 1990–2017 років, од. (складено автором на основі [8–9])

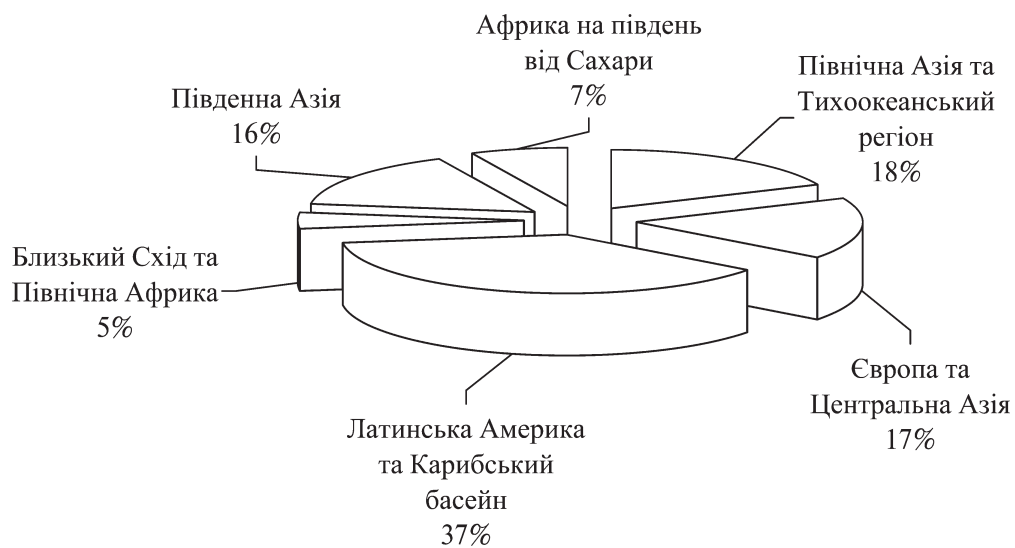


Рисунок 3 — Структура світового розвитку ДПП у різних регіонах світу за рівнем інвестиційних вкладень по договорах ДПП станом на кінець 2017 року (складено автором на основі [8–9])

Особливо це стосується країн Латинської Америки та Карибського басейну, рівень концентрації проектів ДПП та обсягів інвестування сягає 37 % від загальносвітових показників. Приблизно рівні частки світового обсягу проектів ДПП мають країни Північної Азії та Тихоокеанського регіону, країни Європи та Центральної Азії, а також країни Південної Азії, що відповідно складають — 18 %, 17 % та 16 %.

Аналіз структури загальносвітових тенденцій розвитку ДПП по галузям (рис. 4–5) свідчить, що найбільша частка проектів та обсяг інвестування припадає на транспортну галузь, а саме 59 % та 28 % відповідно. Відносно велика, за обсягом, частка проектів ДПП реалізується у сфері охорони здоров'я — 11 % від загального обсягу інвестування та 18 % від загальної кількості проектів. В інших галузях розвиток ДПП є незначним, як з точки зору залучення інвестицій, так і за їх кількістю.

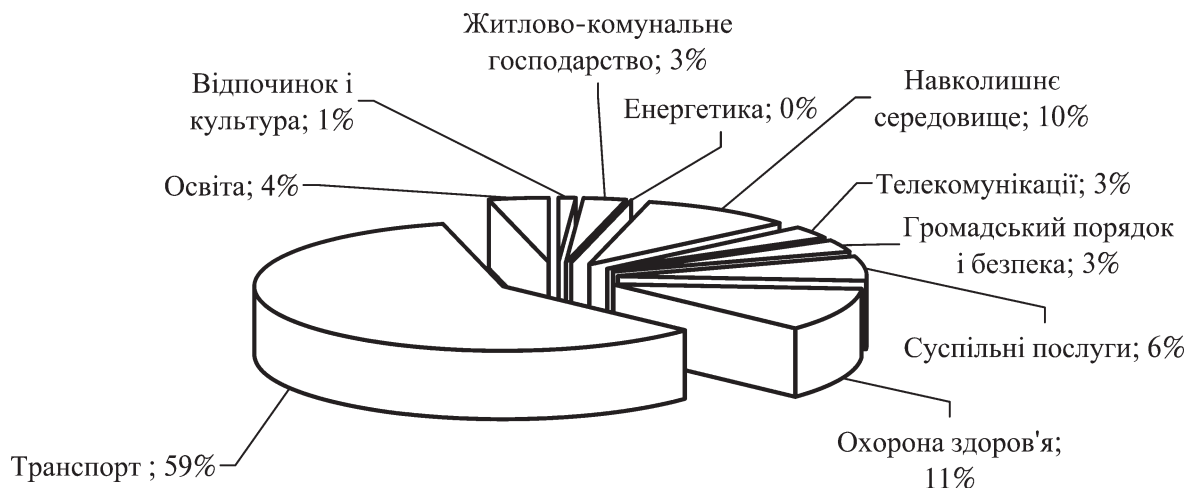


Рисунок 4 — Структура загальносвітового розподілу обсягів інвестицій за договорами ДПП по галузям станом на кінець 2017 р. (складено автором на основі [8–9])

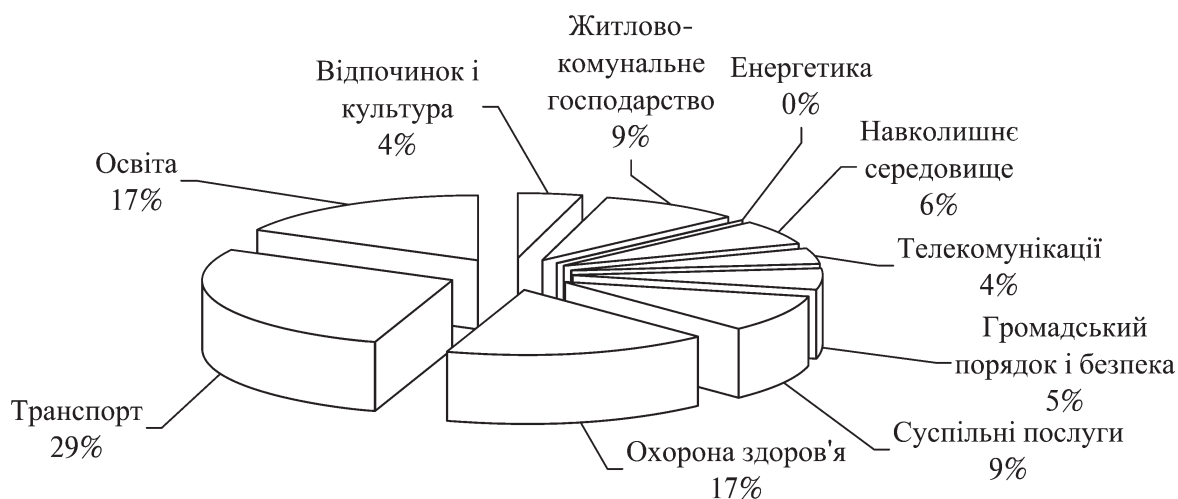


Рисунок 5 — Структура загальносвітового розподілу кількості проектів ДПП по галузям станом на кінець 2017 р. (складено автором на основі [8–9])

Встановлення партнерських відносини між приватним і державними секторами, університетами, науково-дослідними інститутами та іншими організаціями є ключовою моделлю для розвитку інновацій в інвестиційній політиці, саме тому державно-приватне партнерство у більшості країн розглядається як інструмент науково-технологічного та інноваційного розвитку.

Зокрема, у Австрії здійснюються програми зі створення Центрів компетенцій [10, с. 191–192], де державно-приватне партнерство є основним інструментом реалізації довгострокових відносин між компаніями та дослідними інститутами у сфері інновацій. Популярними є програмами K-ind/K-net, COMET, Асоціація з досліджень Крістіана Доплера. Програма K-ind/K-net спрямована на створення промислових центрів компетенції і мережі установ для проведення досліджень і передачі технологій під управлінням промислових компаній і консорціумів. Програма COMET (Центрів компетенції з досконалих технологій), стала найбільш впливовою в історії ДПП Австрії, дозволяє розвивати проекти ДПП у формі великих, середніх та малих спільних підприємств, а також у контрактній формі (без створення юридичної особи). Програма Асоціації з досліджень Крістіана Доплера підтримує створення тимчасових лабораторій в університетах, які працюють над орієнтацією на застосовність фундаментальних досліджень.

Крім програм зі створення Центрів компетенцій, створюються Європейські технологічні платформи на засадах державно-приватного партнерства для реалізації пріоритетних науково-технологічних та інноваційних проектів в різних сферах економіки і промисловості. Створення таких платформ дозволяє посилити науково-виробничі зв'язки та поєднувати науку, виробництво і державне управління.

Однією із основних цілей діяльності Європейських технологічних платформ [11, с. 3] є розробка економічно обґрунтованих програм наукових досліджень та швидке впровадження їх наукових результатів у практику.

За своєю структурою Європейські технологічні платформи є взаємовигідним партнерством між приватними і державними організаціями. Так, за останні роки створено 36 Європейських технологічних платформ [11, с. 4], що охоплюють різноманітні галузі економіки. Зокрема, Європейські технологічні платформи успішно функціонують в енергетиці, інформаційно-комунікаційних технологіях, біо-економіці, виробництві і процесах [11, с. 6–13].

Починаючи з 2001 року в Україні питання розвитку ДПП набуло особливої актуальності, що пов'язано із завершенням масової приватизації державного майна. За цей час започатковано значну кількість проектів у формі ДПП за різними типами, проте успішні практики стосуються переважно комунального сектору, незважаючи на те, що у Законі України «Про державно-приватне партнерство» [12] основні пріоритети були спрямовані на розвиток ДПП у технологічних галузях, зокрема у машинобудуванні.

Необхідність широкого впровадження механізму ДПП в Україні декларується і прийнятою «Концепцією розвитку ДПП в Україні на 2013–2018 роки» [13], а серед пріоритетних сфер застосування державно-приватного партнерства, визначено — наукову, науково-технічну, інноваційну та інформаційну сфери. Разом з тим, задекларовані пріоритети не отримали державної фінансової підтримки та й з боку приватного сектору виникають складнощі через нерозвиненість інструментарію фінансового сектору та низьким рівнем якості судочинства при розподілі ризиків власності на новостворювані об'єкти наукової та науково-технічної діяльності.

Висновки. Практична спрямованість партнерської взаємодії держави та приватного сектору у країнах, що розвиваються та у країнах з перехідною економікою, в тому числі й в Україні, свідчить про те, що більшість проектів ДПП використовуються у сферах виробництва суспільних благ і надання публічних послуг, виробництва природно-монопольних галузей економіки. У названих сферах держава не може відмовитися від своєї присутності і для вирішення суперечностей між обмеженими можливостями державного бюджету та потребою у вкладенні капіталу для забезпечення відтворення та розвитку об'єктів стратегічної і соціальної значущості цих сфер використовує державно-приватне партнерство.

Разом з тим в країнах, що розвиваються та у країнах з перехідною економікою, визначна роль держави полягає у ініціюванні заходів пов'язаних з модернізацією економіки. В цьому зв'язку, для України є доречним вивчення кращих практик та досвіду розвинених країн стосовно розвитку проектів ДПП в інноваційній та науково-технічній діяльності держави, стимулюванні інноваційної активності виробників у процесах модернізації економіки країни та розвитку інноваційної інфраструктури.

Список літератури / References

1. Берданова, О. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / [О. Берданова, В. Вакулєнко] ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні — DESPRO». — К. : Софія-А, 2012. — 88 с.

Berdanova, O., Vakulenko, V. (2012). *Stratehichne planuvannia mistsevoho rozvytku* [Strategic Planning for Local Development]. Kyiv, Sofyia-A Publ., 88 p.

2. Діденко, Н. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики : монографія / Ніна Діденко. — Донецьк, 2007. — 404 с.

Didenko, N. (2007). *Derzhavne upravlinnia i sotsialne partnerstvo: aktualni problemy teorii i praktyky* [Public administration and social partnership: actual problems of theory and practice]. Donetsk, 404 p.

3. Петленко Ю. В. Перспективи розвитку державно-приватного партнерства в Україні на основі світового досвіду [Електронний ресурс] / Ю. В. Петленко, А. Р. Хоменко // Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наукове фахове видання. — 2016. — № 10. — С. 882–886. — Режим доступу до ресурсу : <http://global-national.in.ua/issue-10-2016/18-vipusk-10-kviten-2016-r/2012-petlenko-yu-v-khomenko-a-r-perspektivi-rozvitku-derzhavno-privatnogo-partnerstva-v-ukrajini-na-osnovi-svitovogo-dosvidu> (дата звернення 23.02.2018).

Petlenko Y. V., Khomenko A. R. (2016). Prospects for the development of public-private partnership in Ukraine on the basis of world experience. [Journal of Global and National Problems of Economics], no. 10, pp. 882–886. Available at : <http://global-national.in.ua/issue-10-2016/18-vipusk-10-kviten-2016-r/2012-petlenko-yu-v-khomenko-a-r-perspektivi-rozvitku-derzhavno-privatnogo-partnerstva-v-ukrajini-na-osnovi-svitovogo-dosvidu>. (Accessed 23 February 2018).

4. Орлатий, М. К., Ігнатенко, О. С., Берданова, О. В., Вакуленко, В. М., Драпіковський, О. І., Іванова, І. Б., Мазепа, В. О., Плющ, Р. М., Рибачук, В. І., Сич, Н. А., Ткаченко, А. М. Соціальна інфраструктура та комунікаційне забезпечення регіону : навч. посіб. / Кол. авт.; за ред. М. К. Орлатого, О. С. Ігнатенка. — К. : Вид-во НАДУ, 2006. — 208 с.

Orlatyi, M. K., Ihnatenko, O. S., Berdanova, O. V., Vakulenko, V. M., Drapikovskiy, O. I., Ivanova, I. B., Mazepa, V. O., Pliushch, R. M., Rybachuk, V. I., Sych, N. A., Tkachenko, A. M. (2006). *Sotsialna infrastruktura ta komunikatsiine zabezpechennia rehionu* [Social infrastructure and communications support of the region]. Kyiv, NADU Publ., 208 p.

5. Якунин, В. И. Партнерство в механизме государственного управления / В. И. Якунин // Социол. исслед. — 2007. — № 2. — С. 13–14.

Yakunin, V. I. (2007). *Partnerstvo v mekhanizmi derzhavnoho upravlinnia* [Partnership in the mechanism of public administration]. *Sotsiologichne doslidzhennia* [Sociological research], no. 2, pp. 13–14 (In Russ.).

6. Михеев, В. А. Государственно-частное партнерство в реализации приоритетных национальных проектов [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://www.c-society.ru/wind.php> (дата звернення 23.02.2018).

Mikheiev, V. A. *Derzhavno-pryvatne partnerstvo v realizatsii priorytetnykh natsionalnykh proektiv* [Public-private partnership in the implementation of priority national projects] Available at : <http://www.c-society.ru/wind.php> (Accessed 23 February 2018).

7. Варнавский, В. Г. Альянс на неопределенный срок / В. Г. Варнавский // Фельд-Почта, 2004. — № 29. — С. 5–11.

Varnavskiy, V. H. (2004). *Alians na nevyznachenyi termin* [Alliance for an indefinite period]. *FeldPochta* [FeldMail], no. 29, pp. 5–11 (in Russ.).

8. Private Participation in Infrastructure Database. The World Bank Working for a World Free of Poverty. Available at : <http://ppi.worldbank.org/visualization/ppi.html#sector=&status=&ppi=&investment=®ion=&ida=&income=&ppp=&mdb=&year=&excel=false&map=&header=true>. (Accessed 23 February 2018).

9. PPPIRC: Public-Private-Partnership in infrastructure resource center. Available at : <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership>. (Accessed 23 February 2018).

10. Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». — К. : Фенікс, 2011. — 349 с.

Analysis of Ukraine's legislation in the area of research, development and innovation, and proposals for additions to the legislation. European Union project «Improving strategies, policies and innovation in Ukraine». Kyiv, Feniks Publ., 2011, 349 p.

11. Європейські технологічні платформи та підходи до створення українських технологічних платформ [Електронний ресурс] // Формування мережі обміну інформацією про науково-освітні програми Європейського Союзу. Проект № 45309. Бюлетень № 2. — 21 с. — Режим доступу : http://cstei.lviv.ua/upload/pub/IRF/1340728263_69.pdf. (Дата звернення 20.02.2018).

Electronic Bulletin. European Technology Platforms and Approaches to Ukrainian Technology Platforms. Formation of a network for the exchange of information on scientific and edu-

cational programs of the European Project no. 45309. Bulletin no. 2, 21 p. Available at : http://cstei.lviv.ua/upload/pub/IRF/1340728263_69.pdf. (Accessed 20 February 2018).

12. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI в редакції від 24.05.2016 [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua>. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>. (Дата звернення 23.02.2018).

The Verkhovna Rada of Ukraine (2016). The Law of Ukraine «About public-private partnership». Available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>. (Accessed 23 February 2018).

13. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 р. № 739-р «Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 роки» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p>. (Дата звернення 23.02.2018).

Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), “Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 14, 2013 № 739-p «On Approval of the Concept of Public-Private Partnership Development in Ukraine for 2013–2018»”, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p>. (Accessed 23 February 2018).

Цель. Целью исследования является анализ практики реализации механизма государственно-частного партнерства на современном этапе экономического и политического мирового развития, в частности внедрение такового в разных странах мира, и анализ различий развития в развитых странах и в странах, что находятся на стадии развития.

Методика. Для достижения поставленной цели исследования в качестве теоретической и методической базы использована система общих и специальных методов, а именно диалектический метод познания — для исследования теоретических и нормативных основ формирования направления ГЧП, как общемирового феномена; методы причинно-следственного анализа — для непосредственного анализа общемировых тенденций развития и практики применения ГЧП; методы сравнительного анализа — для исследования сходств и различий применения ГЧП в странах, находящихся на стадии экономического развития и в развитых странах.

Результаты. В работе было определено, что направленность партнерского взаимодействия государства и частного сектора в большинстве нацелена на сферы производства общественных благ и предоставления публичных услуг, производства природно-монопольных отраслей экономики. Государство не может отказаться от своего присутствия в вышеупомянутых сферах деятельности и для разрешения противоречий между ограниченными возможностями государственного бюджета и необходимости во вложении капитала для обеспечения воспроизводства и развития объектов стратегической и социальной значимости этих сфер использует государственно-частное партнерство. Вместе с тем в развивающихся странах и в странах с переходной экономикой, большую роль приобретают функции государства, связанные с модернизацией экономики и в этой связи с инновационным развитием.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство (ГЧП), государственная политика, рыночная экономика, переходная экономика, частный сектор, партнерские отношения, проектное финансирование, Всемирный банк.

Objective. The purpose of the study is to analyze the practice of implementing the mechanism of public-private partnership at the present stage of economic and political world development, in particular, the implementation of such in different countries of the world, and analysis of development differences in developed countries and in countries that are at the development stage.

Methods. In order to achieve the goal of the research, a system of general and special methods, namely the dialectical method of cognition, was used as a theoretical and methodological basis for studying the theoretical and normative foundations for the formation of the direction of PPP as a universal phenomenon; methods of cause-and-effect analysis — for a direct analysis of global trends in development and practice of PPP application; methods of comparative analysis — to study the similarities and differences in the use of PPPs in countries at the stage of economic development and in developed countries.

Results. *It was determined the orientation of the partnership between the state and the private sector in the majority is aimed at the production of public goods and the provision of public services, the production of natural monopoly industries. The state cannot abandon its presence in the above-mentioned spheres of activity and to resolve contradictions between the limited possibilities of the state budget and the need to invest in ensuring the reproduction and development of objects of strategic and social significance in these spheres, using public-private partnerships. However, in developing countries and in countries with economies in transition, the role of the state, connected with the modernization of the economy and, in this connection, with innovative development, assumes a large role.*

Key words: *public-private partnership (PPP), public policy, market economy, transition economy, private sector partnerships, project finance, World Bank.*

Надійшла до редакції 12.04.2018

УДК 339.543-027.236

Скляр Н. М.,
канд. екон. наук,
старший викладач

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: sklyar@donnuet.edu.ua

Лоза К. М.,
канд. техн. наук

АТ «Мотор Січ»,
м. Запоріжжя, Україна
e-mail: loza1972@i.ua

ІНСТИТУЦІЙНИЙ БАЗИС РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРІВ ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ

UDK 339.543-027.236

Skliar N. M.,
PhD in Economic sciences,
Senior Lecturer

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: sklyar@donnuet.edu.ua

Loza K. M.,
PhD in Engineering
Sciences

Motor Sich JSC
Zaporizhye, Ukraine,
e-mail: loza1972@i.ua

INSTITUTIONAL REGULATION BASIS OF THE INTERNATIONAL TRADE OF DUAL-USE GOODS

Мета. *Метою статті є дослідження специфіки структурних елементів інституційного базису регулювання міжнародної торгівлі товарів подвійного використання.*

Методи. *Дослідження структурних елементів інституційного базису регулювання міжнародної торгівлі товарів подвійного використання (ТПВ) пов'язане з ключовим інструментом регулювання експорту специфічних товарів, який регулюється нормами національного і міжнародного законодавства і суттєвою кількістю державних органів контролю. Основними методами, що використовуються в дослідженні є загальнонаукові і спеціальні методи: наукової абстракції, аналізу, синтезу, порівняння, групування, деталізації, узагальнення, типологізації.*

Результати. *В результаті проведеного дослідження структурних елементів інституційного базису регулювання міжнародної торгівлі товарів подвійного використання було поглиблено теоретично-методичні засади здійснення експортного контролю товарів подвійного використання, визначена нормативно-правова основа, систематизовані механізми,*

© Н. М. Скляр, К. М. Лоза, 2018

інструменти та інформаційні зв'язки системи експортного контролю ТПВ, як ключового елемента інституційного базису регулювання. В дослідженні визначені суб'єкти системи експортного контролю ТПВ та запропонована систематизація об'єктів державного контролю при міжнародних трансферах товарів подвійного використання. Експортний контроль є одним з базових інститутів регулювання міжнародної торгівлі товарів подвійного використання, наявність якого дає можливість вести регульовану торгівлю з індустріально розвиненими країнами, є необхідною умовою для доступу українських товаровиробників на західні ринки високих технологій.

Ключові слова: інституції, експортний контроль ТПВ, товари подвійного використання, механізми регулювання експорту.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку сучасних високотехнологічних товарів і технологій, тривалим загостренням проблем тероризму та піратства на глобальному рівні та воєнно-політичним протистоянням країн Заходу з країнами — агресорами, пошук шляхів ефективного забезпечення процесу нерозповсюдження засобів масового ураження та їх доставки є актуальним питанням сьогодення. Експортний контроль міжнародної торгівлі товарів подвійного використання, який є ключовим елементом інституційного базису регулювання торгівлі такими специфічними товарами, потребує детального вивчення не тільки з точки зору поглиблення теоретико-методичних засад міжнародної торгівлі, а й з позицій оптимального практичного застосування механізмів системи контролю спецекекспортерами.

За даними європейських аналітиків експорт товарів подвійного призначення у 2017 р. становив близько 2,6 % від усього експорту ЄС з орієнтовною ціною у розмірі 44 млрд Євро. При цьому вартість ліцензування таких експортних операцій сягала 100 млн Євро [1]. Україна, на відміну від експорту товарів військового призначення, у якому вона за даними SIPRI [2] входить на протязі майже 10 років у топ-десятку найбільших постачальників товарів військового призначення у світі, маючи високий науково-технічний потенціал ОПК в області подвійних технологій, не займає ключових позицій на цьому ринку. Успішне проведення експортних операцій ТПВ, обов'язковим елементом яких є експортний контроль, є каталізатором економічного та науково-технічного розвитку країни, оскільки гарантує надходження іноземної валюти, зменшує вартість закупок для внутрішніх потреб за рахунок економії на серійності виробництва, підтримує зайнятність робочої сили та інфраструктуру оборонної галузі, забезпечує фінансування оборони держави. Але ускладнена процедура надання повноважень юридичним особам України на право здійснення передачі ТВП, неузгодженість в роботі законодавчих та урядових органів на різних етапах реалізації контрактів з експорту ТПВ; нерегульованість питання взаємовідносин головних замовників військової техніки з субпідрядниками у період гарантійних та післягарантійних відносин; низька правова грамотність спецекекспортерів відносно міжнародних процедур контролю, гальмують прогресивний розвиток торгівлі і розширення ринків збуту такої продукції. Тому дослідження структурних елементів інституційного базису регулювання міжнародної торгівлі товарів подвійного використання є актуальним питанням подальшого успішного розвитку торгівлі ТПВ і її впливу на рівень воєнно-економічної складової безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній науці склався прикладний підхід до вивчення проблем експортного контролю, пов'язаний з вирішенням конкретних завдань з передачі продукції подвійного використання. У юриспруденції інститут експортного контролю носить міжгалузевий і міждисциплінарний характер. Його норми є складовою міжнародного, конституційного, адміністративного, фінансового, митного, кримінального та цивільного права. Вивченням проблем експортного контролю займаються фахівці в області економіки, міжнародних відносин, політології, соціології та ін. Дослідженню проблем становлення в Україні системи експортного контролю присвячено наукові праці низки вітчизняних вчених, таких як: І. Анохін і В. Давидовський [3], А. Сохацький [4], Д. Хом'яков [5], В. Бегма [6], С. Галака, О. Гришуткін, Г. Перепелиця,

О. Сівер [7]. Наукове системне дослідження комплексу економічних та правових засад регулювання міжнародної торгівлі товарів подвійного використання в Україні проводилося дотично і потребує детального вивчення.

Мета статті. Метою статті є дослідження специфіки структурних елементів інституційного базису регулювання міжнародної торгівлі товарів подвійного використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічні операції щодо передачі товарів подвійного використання, які можуть бути використані у створенні зброї масового знищення та засобів її доставки, в Україні контролюються усіма видами міжнародних режимів.

На рівні міжнародного режиму Групи ядерних постачальників контролюються окремі види матеріалів, обладнання, програмного забезпечення і технологій, що можуть бути використані у створенні ядерної зброї чи ядерних вибухових пристроїв. На рівні Конвенції про заборону хімічної і біологічної зброї та Австралійської групи контролюються окремі види хімікатів, збудників захворювань, матеріалів обладнання, програмного забезпечення і технологій, що можуть бути використані у створенні хімічної чи біологічної зброї. На рівні Режиму контролю за ракетними технологіями здійснюється контроль за окремими видами матеріалів, обладнання, програмного забезпечення і технологій, що можуть бути використані у створенні засобів доставки зброї масового знищення. На рівні Вассенаарських домовленостей перебувають під контролем окремі види матеріалів, обладнання, програмного забезпечення і технологій, що можуть бути використані у створенні звичайних озброєнь, боеприпасів, вибухових речовин та військової техніки. На національному рівні експорт товарів подвійного використання регулюється багаточисельним масивом законів та підзаконних актів, які представлені у табл. 1.

Таблиця 1 — Нормативно-правові засади регулювання експорту товарів подвійного використання

№	Назва нормативно-правового акту	Предмет регулювання відносно товарів подвійного використання
1	2	3
1	Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003	Загрози національним інтересам і національній безпеці України
2	Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XII від 16.04.1991	Загальний порядок проведення зовнішньоекономічних операцій
3	Закон України «Про державну таємницю» № 3855-XII від 21.01.1994	Регулювання доступу до інформації з обмеженим використанням
4	Закон України «Про інформацію» № 2657-XII від 02.10.1992	Регулювання надання інформації органами виконавчої влади
5	Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-VI від 17.03.2011	Права і повноваження органів виконавчої влади щодо контролю експорту ТПВ
6	Закон України «Про адміністративні послуги» № 5203-XII від 06.09.2012	Порядок надання адміністративних послуг фахівцями ДСЕКУ, ДФСУ та інших державних органів відносно видання дозвільних документів
7	Кримінальний кодекс України	Кримінальна відповідальність щодо недотримання законодавства з експортного контролю ТПВ
8	Кодекс України про адміністративні правопорушення	Адміністративна відповідальність щодо недотримання законодавства з експортного контролю ТПВ
9	Митний кодекс України	Порядок перетину митного кордону ТПВ
10	Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20 лютого 2003 р. № 549 – IV	Національні правила регулювання передач ТПВ

Продовження таблиці 1

1	2	3
11	Указ Президента України «Про порядок встановлення (скасування) обмежень на експорт товарів відповідно до міжнародних зобов'язань України» № 861 від 15.07.1999	Правила обмеження експорту ТПВ
12	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання» № 86 від 28.01.2004	Процедури державного контролю за міжнародними передачами ТПВ
13	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі експортного контролю» № 767 від 15.07.1997	Повноваження і порядок проведення експертизи ТПВ
14	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку державного контролю за укладанням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо здійснення експорту товарів» № 500 від 06.06.2012	Процедура здійснення державного експортного контролю за проведенням переговорів і правила укладання зовнішньоекономічних договорів щодо експорту ТПВ і отримання висновків.
15	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок надання гарантій і здійснення державного контролю за виконанням зобов'язань щодо використання в заявлених цілях товарів, що підлягають державному експортному контролю» № 920 від 27.05.1999	Порядок проведення контролю за виконанням зобов'язань щодо використання в заявлених цілях ТПВ
16	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку державної атестації системи внутрішньofірмового експортного контролю, створеної суб'єктом здійснення міжнародних передач товарів» № 1080 від 17.07.2003	Алгоритм організації внутрішньofірмового експортного контролю на підприємствах - спецекекспортерах
17	Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок та надання повноважень» № 838 від 08.06.1998	Порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю
18	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення механізму здійснення контролю міжнародних повітряних перевезень товарів військового призначення і подвійного використання» № 690-р від 20.11.2003	Правила надання дозволів Державіаслужби України для експлуатантів цивільної авіації, які зайняті перевезеннями товарів військового призначення та подвійного використання
19	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку використання в митних органах дозволів і висновків Державної служби експортного контролю України і їх електронних копій» № 649 від 30.05.2012	Механізми взаємодії митних органів з ДСЕКУ

Продовження таблиці 1

1	2	3
20	Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 1 «Про внесення змін до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання»	Нова кореляційна таблиця тарифних кодів, яка визначатиме зв'язок між кодами згідно з УКТ ЗЕД та позиціями Єдиного підконтрольного списку товарів подвійного використання
21	Єдиний контрольний список товарів і технологій подвійного використання: українська версія (із змінами та доп., внесеними згідно з Додатком 1 до Регламенту ЄС № 388	Правила тлумачення віднесення товарів і технологій подвійного використання до підконтрольних списків згідно міжнародних норм безпеки

І хоч система експортного контролю України й забезпечує неухильне дотримання нашою державою своїх міжнародних зобов'язань, які випливають із членства України в ООН, ОБСЄ та участі у всіх режимах нерозповсюдження, слабкими місцями цієї системи є контроль за товарами й технологіями подвійного використання. В умовах глобалізації та збільшення обсягів трансферу новітніх технологій виникає нагальна потреба попередження загроз несанкціонованого витоку чутливих технологій, насамперед до терористичних та інших злочинних угруповань, які можуть використати їх у протиправних цілях. Проблемним аспектом державного і міждержавного контролю ТПВ є широкий спектр об'єктів експортного контролю, які охоплюють майже усі галузі виробництва у світі (рис. 1).

Об'єктами експортного контролю товарів подвійного призначення є експорт, рееспорт, транзит та імпорт товарів, інформації, робот, послуг та результатів інтелектуальної діяльності (права на них), які можуть бути використані для виробництва ЗМЗ, засобів її доставки, інших видів озброєння і військової техніки або при підготовці та (або) здійсненні терористичних актів, щодо яких законодавством України встановлений державний контроль, включаючи продукцію, що підлягає експортному контролю в рамках «всеосяжного контролю».

Експортний контроль ТПВ застосовується при здійсненні зовнішньоторгівельної діяльності щодо озброєння та військової техніки; окремих видів сировини, матеріалів, обладнання, технологій та науково-технічної інформації, які можуть бути використані для виробництва озброєнь і військової техніки (ТПВ) а також засобів їх доставки.

Суб'єктами системи експортного контролю ТПВ є: державні органи експортного контролю; органи внутрішньофірмового контролю та учасники ЗЕД по передачі ТПВ та пов'язаних з ними робіт, послуг та технологій; експертні установи для ідентифікації підконтрольних товарів. Система експортного контролю України включає сукупність органів державної виконавчої влади, покликаних здійснювати контроль: Міністерство закордонних справ України (МЗСУ), Міністерство оборони України (МОУ), Державна фіскальна служба України (ДФСУ), Служба безпеки України (СБУ), Служба зовнішньої розвідки України (СЗРУ) та військова розвідка, галузеві міністерства і відомства.

До методів здійснення експортного контролю згідно положень ст.5 Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [8], відносяться: ідентифікація контрольованих товарів і технологій, тобто встановлення їх відповідності товарам і технологіям, включеним до переліків; дозвільний порядок здійснення зовнішньоторгівельних операцій; митний контроль та митне оформлення, валютний контроль, застосування санкцій до суб'єктів ЗЕД, які порушують порядок здійснення міжнародних передач товарів.

Механізми підсистеми експортного контролю ТПВ включають: порядок і методику ідентифікації контрольованої продукції (основні поняття; списки контрольованих товарів і технологій; організація з ідентифікації товарів; опис технічних характеристик за контрольованими параметрами; оформлення результатів ідентифікації; списки товарів, що підлягають експортному контролю та їх характеристики (походження, принци-

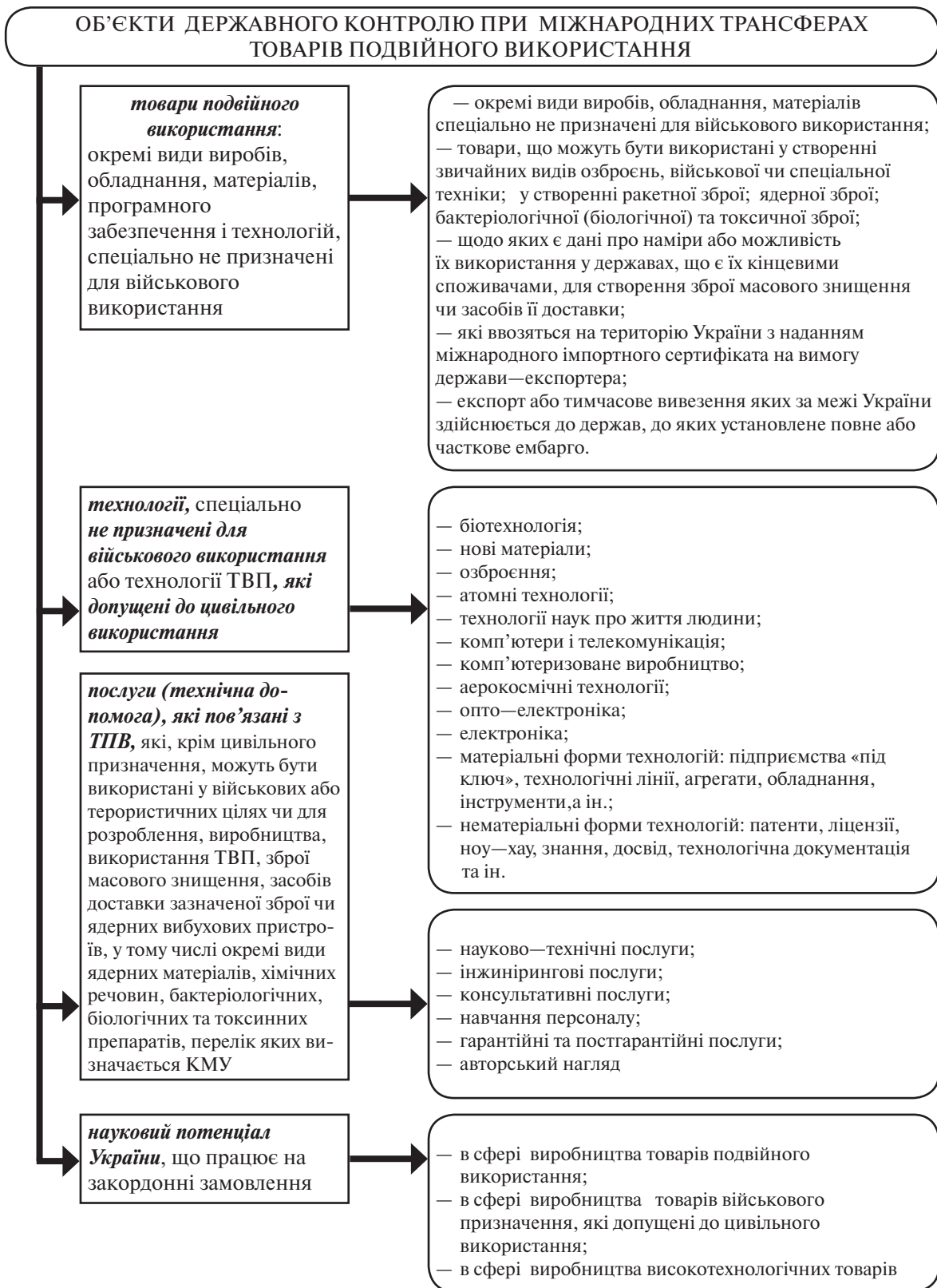


Рисунок 1 — Об'єкти державного контролю при міжнародних трансферах товарів подвійного використання (розробка авторів)

пи формування і зміни, предметні області); внутрішньофірмові програми експортного контролю (необхідність, розробка та акредитація, структура, служба експортного контролю, процедура); порядок контролю за трансфером об'єктів інтелектуальної власності при здійсненні зовнішньоторгівельних операцій (нормативні акти з контролю передачі

інтелектуальної власності; порядок проведення контролю продукції, яка містить інтелектуальну власність); порядок здійснення правоохоронних процедур із забезпечення державної та міжнародної безпеки для цілей експортного контролю (надання інформації, необхідної для здійснення ефективного експортного контролю; правила контролю за виконанням законодавства та норм експортного контролю; запобігання, припинення та розслідування злочинів і правопорушень в галузі експортного контролю).

До інструментів експортного контролю ТПВ відноситься: ліцензування підконтрольних товарів та митне регулювання їх експорту (експорту ядерних матеріалів, вибухових речовин промислового призначення; оформлення документів для проходження митного контролю); валютний контроль експортних операцій; нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності (діяльність незалежних експертних організацій з ідентифікації; їх роль в системі експортного контролю; завдання і відповідальність експертів); контроль і перевірка учасників зовнішньоекономічної діяльності (правові основи контролю; планування перевірок; порядок їх проведення); всеосяжний контроль зовнішньоторговельних операцій з товарами, не зазначеними в контрольних списках (законодавчі основи, ідентифікаційні ознаки, процедура оформлення дозвільних документів); міжнародні режими нерозповсюдження, національні режими контролю за ТПВ; основи державного регулювання у сфері зовнішньоторговельної діяльності в Україні.

Інформаційні зв'язки системи експортного контролю ТПВ забезпечуються встановленими правилами надання інформації за: міжнародними режимами нерозповсюдження, національними режимами контролю; міжнародними заходами зміцнення режиму нерозповсюдження зброї масового ураження та співпраця в цій галузі; військово-технічним співробітництвом з іноземними державами, особливостями організації контролю за зовнішньоекономічною діяльністю щодо продукції військового призначення; основними термінами та визначеннями, використовуваними в галузі експортного контролю (згідно з чинним законодавством і міжнародними нормами); принципами державної політики в галузі експортного контролю (сумлінність виконання міжнародних зобов'язань України з нерозповсюдження зброї масового ураження, засобів її доставки; законність, прозорість і доступність інформації з експортного контролю; пріоритетність інтересів економічної безпеки держави; здійснення експортного контролю в мірі, необхідній для досягнення визначених цілей; гармонізація процедур і правил експортного контролю з міжнародними нормами та практикою; взаємодія з міжнародними організаціями та іншими державами в галузі експортного контролю); інформаційним забезпеченням та обміном відомостями в галузі експортного контролю (пошукові системи і офіційні сайти міжнародних організацій; офіційні сайти державних органів; адреси та телефони державних органів експортного контролю; сайти з інформаційними та навчально-методичними матеріалами, застосування нового програмно-інформаційного комплексу ДФСУ «Stat Navigator»).

Висновки. Інституційний базис регулювання міжнародної торгівлі товарів подвійного використання представлений системою регулювання міжнародного обміну специфічними товарами та послугами, яка являє собою сукупність взаємопов'язаних принципів, норм, правил і процедур впливу на формування регіональних і товарних структур експорту й імпорту товарів подвійного використання за допомогою політичних, економічних, фінансових, правових та адміністративних інструментів. Ключовим інструментом регулювання міжнародної торгівлі товарів подвійного використання та гарантією економічного безпеки є система експортного контролю, яка складається з міжнародних актів регулювання режимів нерозповсюдження, національного режиму контролю за ТПВ; контролюється державними органами контролю, застосовуючи висновки експертних установ ідентифікації товарів. На рівні корпоративного та промислового управління елементами такої системи є внутрішньофірмовий контроль великих холдінгів та субхолдінгів та внутрішньофірмовий контроль підприємств, установ і організацій ОПК. Під час здійснення заходів експортного контролю постійно вирішується задача усунення протиріч між цілями національної та міжнародної безпеки і цілями економічного розвитку.

Експортний контроль ТПВ, як елемент інституційного базису регулювання міжнародної торгівлі, відбиває економічні відносини, що виникають між державними органами експортного контролю, органами внутрішньофірмового контролю та суб'єктами операцій з ТПВ, а також між експертними установами з ідентифікації підконтрольних товарів в процесі експорту та імпорту товарів подвійного використання. Об'єктивний характер експортного контролю обумовлюється захистом національних інтересів України, дотримання міжнародних зобов'язань України про нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів його доставки, обмеженням передач звичайних видів озброєнь, а також здійсненням заходів для недопущення використання зазначених товарів у терористичних і інших протиправних цілях з однієї сторони, і зміцнення воєнно-економічного потенціалу, який становить матеріальну основу поступального розвитку суспільства

Експортний контроль міжнародної торгівлі товарів подвійного використання є одним з базових інститутів, наявність якого дає можливість вести регульовану торгівлю з індустріально розвиненими країнами, є необхідною умовою для доступу українських товаровиробників на західні ринки високих технологій. У сучасних умовах експортний контроль є не тільки інструментом нерозповсюдження, а й невід'ємним елементом цивілізованих норм поведінки в міжнародній торгівлі «чутливої» продукції.

Список літератури / References

1. Jones, E., Round, J. (2017). Regulatory Outlook. Dual-Use Goods and Export Control. Osborne Clarke. Available at: <http://www.osborneclarke.com/lawyers/jon-round/> (Accessed 6 July 2017).
2. Stockholm International Peace Research Institute (2017). SIPRI Yearbook. Armaments, Disarmament and International Security. Available at: <https://global.oup.com/academic/product/sipri-yearbook-2017-9780198811800?cc=us>
3. Анохин, И. Е. Экспортный контроль ядерных материалов, технологий и товаров двойного применения / И. Е. Анохин, А. В. Верцимаха, В. В. Давидовский, С. А. Яцкевич // 36. наук. праць Ін-ту ядерних дослід. — 2002. — № 1 (7). — С. 92–99.
Anohin, I., Vertsimaha, A., Davidovskiy, V., Yatskevich, S. (2002). *Eksportnyi kontrol yadernykh materialov, tehnologiy i tovarov dvoynogo primeneniya* [Export Control of Nuclear Materials, Technologies and Dual-Use Goods]. *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu yadernykh doslidzhen* [Scientific Works Institute for Nuclear Research], no. 1 (7), pp. 92–99 (Russ.).
4. Сохацький, А. В. Перспективи застосування інформаційних технологій для ідентифікації об'єктів в експортному контролі / А. В. Сохацький // Вісник Академії митної служби України. Серія: Технічні науки. — 2011. — № 2. — С. 11–23.
Sokhatskyi, A. (2011). *Perspektyvy zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii dlia identyfikatsii obiektiv v eksportnomu kontroli* [Prospects for the use of information technology for the identification of export control objects]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Tekhnichni nauky* [The Bulletin of the Customs Academy of Ukraine. Series: "Technical sciences"], no. 2, pp. 11–23.
5. Хом'яков, Д. О. Діяльність суб'єктів здійснення передач товарів в умовах експортного контролю / Д. О. Хом'яков // Правові новели. — 2014. — № 2. — С. 77–86.
Khomiakov, D. (2014). *Diialnist subiektiv zdiisnennia peredach tovariv v umovakh eksportnoho kontroliu* [Activity of subjects of goods transfers in terms of export control conditions]. *Pravovi novely* [Legal Stories], no 2. pp. 77–86.
6. Бегма, В. М. Ризики экспортного контролю та воєнно-економічна безпека держави / В. М. Бегма, Н. М. Скляр // Стратегічні пріоритети. — 2014. — № 2. — С. 98–104.
Begma, V., Skliar, N. (2014). *Ryzyky eksportnoho kontroliu ta voienno-ekonomichna bezpeka derzhavy* [Export Control Risks and Military and Economic Security of the State]. *Stratehichni priorytety* [Strategic Priorities], no. 2, pp. 98–104.
7. Експортний контроль в системі міжнародної безпеки : [навч. посібник] / [С. П. Галака, О. М. Гришуткін, Г. М. Перепелиця, О. І. Сівер] ; за заг. ред. О. М. Гришуткіна. — К. : КВІЦ, 2012. — 336 с.

Halaka, S., Hryshutkin, O., Perepelytsia, H., Siver O. (2012), *Ekспортnyi kontrol v systemi mizhnarodnoi bezpeky* [Export control in the international security system]. Kyiv, KVITs Publ., 336 p.

8. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» // Голос України. — 2003. — 20 березня (№ 54).

The Verkhovna Rada of Ukraine (2003). The Law of Ukraine “On state control over international transfers of military and dual-use commodities”. Golos Ukrayiny, vol.54. (Accessed 20 March 2003) (Ukr.).

9. Commission Delegated Regulation (EU) (2016) No. 1382/2014 of 22 October 2014 amending Council Regulation (EC) No. 428/2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items. Official Journal of the European Union. L 371/1, vol. 57. (Accessed 30 December 2016).

Цель. Целью статьи является исследование специфики структурных элементов институционального базиса регулирования международной торговли товаров двойного использования.

Методы. Исследование структурных элементов институционального базиса регулирования международной торговли товаров двойного использования (ТДИ) связано с ключевым инструментом регулирования экспорта специфических товаров, который осуществляется нормами национального и международного законодательства и существенным количеством государственных контролирующих органов. Основными методами, которые используются в исследовании являются общенаучные и специальные методы: научной абстракции, анализа, синтеза, сравнения, группировки, детализации, обобщения, типологизации.

Результаты. В результате проведенного исследования структурных элементов институционального базиса регулирования международной торговли товаров двойного использования были детализированы теоретико-методические основы осуществления экспортного контроля товаров двойного использования, определена нормативно-правовая основа, систематизированы механизмы, инструменты и информационные связи системы экспортного контроля ТДИ, как ключевого элемента институционального базиса регулирования. В исследовании определены субъекты системы экспортного контроля ТДИ и предложена систематизация объектов государственного контроля при международных трансферах товаров двойного использования. Институциональный базис регулирования международной торговли товаров двойного использования представлен системой регулирования международного обмена специфическими товарами и услугами. Эта система регулирования состоит из совокупности взаимосвязанных принципов, норм, правил и процедур влияния на формирование региональных и товарных структур экспорта и импорта товаров двойного использования с помощью политических, экономических, финансовых, правовых и административных инструментов. Экспортный контроль является одним из базовых институтов регулирования международной торговли товаров двойного использования, наличие которого дает возможность вести регулируемую торговлю с индустриально развитыми странами, является необходимым условием для доступа украинских товаропроизводителей на западные рынки высоких технологий.

Ключевые слова: институции, экспортный контроль ТДИ, товары двойного использования, механизмы регулирования экспорта.

Goal. The objective of the article is to study the specifics of the structural elements of the institutional regulation basis of the international trade in dual-use goods.

Methods. The study of the structural elements of the institutional framework for regulating international trade in dual-use goods (DUG) is linked to a key instrument for regulating the export of specific goods, which is implemented by the norms of national and international legislation and by the significant number of state control bodies. The following general scientific and special approaches and methods of research were used: scientific abstraction, analysis, synthesis, comparison, grouping, detailing, generalization, compartmentalizing.

Results. As a result of the structural elements' study in terms of institutional framework for regulating international trade in dual-use goods, the theoretical and methodological foundations for the export control of dual-use goods were detailed, the legal framework was defined, the mechanisms, tools and information links of the DUG export control system, as a key element of the institutional basis regulation. The subjects of the export control system of the DUG have been revealed. The systematization of objects of state control in international transfers of dual-use goods was proposed. The institutional framework for regulating international trade in dual-use goods is presented by a system for regulating the international exchange of specific goods and services. This regulatory system consists of a set of interrelated principles, norms, rules and procedures for influencing the formation of regional and commodity structures for the export and import of dual-use goods through political, economic, financial, legal and administrative instruments. Export control is one of the basic institutions regulating international trade in dual-use goods, the availability of which makes it possible to conduct regulated trade with industrialized countries, is a prerequisite for access of Ukrainian commodity producers to Western high-tech markets.

Key words: institutions, export control of the DUG, dual-use goods, mechanisms of export regulation.

Надійшла до редакції 20.04.2018

УДК 331.522

Якімова Н. С.,
канд. екон. наук

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна
e-mail: n. yakimova@donnu.edu.ua

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ
КВАЛІФІКОВАНОГО І ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНОГО ПЕРСОНАЛУ В АСПЕКТІ
УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ МІСТА**

UDC 331.522

Yakymova N. S.,
Ph D in Economic sciences

Vasyl` Stus Donetsk National University,
Vinnitsa, Ukraine
e-mail: n. yakimova@donnu.edu.ua

**ENSURING THE EFFICIENT REALIZATION THE POTENTIAL
OF QUALIFIED AND HIGHLY QUALIFIED PERSONNEL IN TERMS
OF IMPROVING THE SOCIAL URBAN POLICY**

Мета. Мета статі полягає у визначенні напрямів забезпечення ефективної реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу в аспекті удосконалення соціальної політики міста.

Методу. У процесі дослідження використано методи аналізу, синтезу, порівняння, системного аналізу, абстрагування та логічного узагальнення — для розробки напрямів забезпечення ефективної реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу в аспекті удосконалення соціальної політики міста.

Результати. За результатами проведеного дослідження встановлено, що за сучасних умов розвитку економіки для забезпечення удосконалення соціальної політики у напрямі забезпечення ефективної реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу важливим є посилення ролі і значення людського фактору, зміни структури трудових ресурсів, і саме освіта постає як високотехнологічний процес, спрямований на безперервне оновлення знань і компетенцій, та є найважливішою економічною галуззю, формою життєдіяльності людини. Доведено, що важливе значення в підвищенні ефективності освіти має розв'язання проблеми підготовки кадрів для ефективного функціонування ринку праці. Об-

грунтовано, що система професійної освіти є ключовою ланкою у формуванні якісних параметрів робочої сили, оскільки відповідає за формування професійних знань, вмінь і навичок індивіда, його культурного рівня, розвиває здатність до творчого мислення, продукування новаторських ідей та реалізації інновацій, визначає професійну спрямованість особистості майбутнього працівника. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання при прийнятті ефективних та своєчасних управлінських рішень у сфері забезпечення ефективної реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу, що сприятиме удосконаленню соціальної політики міста.

Ключові слова: кваліфікований персонал, висококваліфікований персонал, потенціал, соціальна політика, безперервне оновлення знань, компетенції, професійно-технічні навчальні заклади.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження соціальної політики потребують вирішення проблем забезпечення ефективної реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу. Важливу роль у формуванні та реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу відіграє система професійної освіти, що є ключовою ланкою у формуванні якісних параметрів робочої сили, оскільки відповідає за формування професійних знань, вмінь і навичок індивіда, його культурного рівня. Професійна освіта формує освітній потенціал міста, регіону, країни, сприяє особистісному та професійному становленню індивіда в процесі навчання, забезпечує накопичення необхідних для професійної діяльності знань, навичок та кваліфікацій. За таких умов система професійної освіти має бути зорієнтована на сьогоденні й перспективні потреби людини, суспільства, роботодавців, місцевих громад та державного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначення напрямів удосконалення соціальної політики та забезпечення ефективної реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу є достатньо поширеною тематикою досліджень вітчизняних науковців. Зокрема, проблеми забезпечення ефективної реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу у своїх роботах досліджували С. Бандур, Д. Богиня, І. Бондар, В. Геєць [1], О. Грішнова, А. Колот, В. Онікієнко [2], І. Петрова, Л. Шаульська [3]; тенденції розвитку ринку освітніх послуг — Л. Безтелесна [4], С. Гринкевич [5], Л. Ільч [6], Л. Лісогор, В. Петюх, Л. Семів [7]; дослідження проблем державної соціальної політики — І. Гнибіденко, Т. Кір'ян, Е. Лібанова [8], О. Макарова [9], С. Мочерний, О. Палій, В. Скуратівський, П. Шевчук та інші. Разом з цим, проблема забезпечення ефективної реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу залишається актуальною та потребує розробки ефективних напрямів взаємодії професійної освіти та ринку праці.

Мета статті полягає у визначенні напрямів забезпечення ефективної реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу в аспекті удосконалення соціальної політики міста.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві спостерігається тенденція посилення ролі і значення людського фактору, зміни структури трудових ресурсів, а освіта постає як високотехнологічний процес, спрямований на безперервне оновлення знань і компетенцій, та є найважливішою економічною галуззю, формою життєдіяльності людини. У сучасних умовах змінюються зміст і структура освітнього процесу, все більш популярними стають інтелектуальні системи та технології управління знаннями, іншими стали й учасники педагогічного процесу. Тому необхідно осмислити ці зміни, проаналізувати теоретичні та методологічні аспекти удосконалення процесу освіти. Необхідно не тільки розглянути сучасний стан освітнього процесу, а й запропонувати шляхи його подальшого розвитку.

Важливе значення в підвищенні ефективності освіти має розв'язання проблеми підготовки кадрів для ефективного функціонування ринку праці. В системі освіти є суперечності між потребами суспільства, що зацікавлене у підвищенні якості підготовки фахівців, і відсутністю механізмів реалізації підготовки кадрів високого рівня кваліфіка-

ції у різних типах навчальних закладів; між запитами виробництва, якому потрібні спеціалісти різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій, і браком механізмів зміни змісту освіти в умовах поширення інноваційних процесів в науці, техніці і виробництві; між потребами та інтересами особистості, розвитком її освіченості та відсутністю необхідних умов та фінансових можливостей набуття бажаної кваліфікації.

Система професійної освіти є важливим інструментом формування якісних параметрів робочої сили, оскільки відповідає за формування професійних знань, вмінь і навичок індивіда; розвиває здатність до творчого мислення, продукування новаторських ідей та реалізації інновацій; визначає професійну спрямованість особистості майбутнього працівника. Але, незважаючи на це, професійно-технічну освіту, як і раніше, продовжують недооцінювати. Попри те, що у молодому віці шанси працевлаштування, розмір заробітної плати та інші важливі параметри зайнятості на робочих місцях, що вимагають професійно-технічної кваліфікації, часто бувають кращими, ніж умови робочих місць з вищою освітою, переважна більшість молодих людей, які планують завершити вищу освіту (73,2 %), не погодилися б змінити її на професійно-технічну [10].

У 2017 році 9 професійно-технічних навчальних закладів знаходяться у підпорядкуванні Департаменту освіти Вінницької міської ради та фінансуються за рахунок бюджету міста. Крім того, система професійно-технічної освіти м. Вінниці включає інші підприємства, установи, організації, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників. Усього зареєстровано 12 державних, 1 комунальний та 6 приватних ліцензованих навчальних закладів, що здійснюють підготовку кваліфікованих робітників за різними спеціальностями в м. Вінниця, але статистика ведеться лише по 9 ПТНЗ (табл. 1).

Таблиця 1 — Перелік професійно-технічних навчальних закладів міста
(джерело: Департамент освіти Вінницької міської ради)

№	Назва ПТНЗ	Кількість учнів, що навчаються в 2016–2017 н. р.
1	ДПТНЗ «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг»	839
2	ДПТНЗ «Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище»	825
3	Державний навчальний заклад «Вінницький центр професійно-технічної освіти технологій та дизайну»	673
4	Вище професійне училище № 11 м. Вінниця	646
5	Заклад «Центр професійно-технічної освіти № 1 м. Вінниці»	626
6	Вище художнє професійно-технічне училище № 5 м. Вінниця	598
7	Державний навчальний заклад «Вище професійне училище № 7 м. Вінниці»	594
8	Державний навчальний заклад «Центр професійно-технічної освіти торгівлі та харчових технологій»	373
9	Державний навчальний заклад «Вінницький центр професійно-технічної освіти переробної промисловості»	344
	Всього	5518

Професійно-технічні навчальні заклади готують фахівців в сфері промисловості, будівництва, транспорту, торгівлі та громадського харчування, сфері послуг. Деякі робітничі професії можна здобути в декількох ПТНЗ міста.

Якщо аналізувати кількість студентів закладів професійно-технічної освіти, то слід зазначити, що починаючи з 2010 року, статистичні дані свідчать про постійне скорочення чисельності студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації — з 11 046 осіб в 2010 році до 6 629 осіб

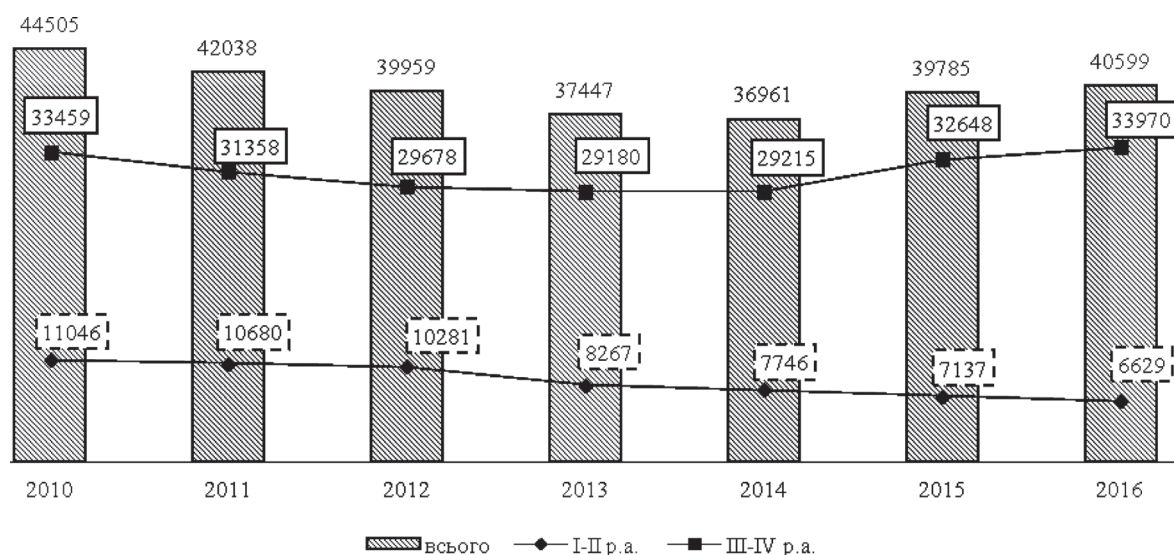


Рисунок 1 — Кількість студентів навчальних закладів м. Вінниці, 2010–2016 рр., осіб (джерело: департамент освіти Вінницької міської ради)

у 2016 році (рис. 1; табл. 2). Як бачимо, підвищення престижності робітничої професії є проблемою, яка озвучується і в засобах масової інформації, і в політичних колах. Це проблема не кожного окремого професійно-технічного навчального закладу, а загальнодержавного характеру.

Незважаючи на те, що одним із визначальних чинників у виборі професії для молоді та незайнятого населення дотепер є рівень заробітної плати, престижність робітничих професій має підвищуватися, у першу чергу, шляхом змін змісту та умов праці. Досягнення цієї мети передбачає не тільки реформування системи професійної освіти, а й підвищення рівня автоматизації та механізації праці кваліфікованих робітників, покращення умов їх праці.

Таблиця 2 — Перелік вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації міста (джерело: департамент освіти Вінницької міської ради)

№	Назва ВНЗ I-II р. а.	Кількість студентів, що навчаються в 2016–2017 н. р.
1	Вінницький технічний коледж (є заочна форма навчання)	1 124
2	Вінницький транспортний коледж (є заочна форма навчання), студенти отримують робітничу професію	993
3	Комунальний ВНЗ «Вінницьке училище культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича»	362
4	Вінницький медичний коледж ім. акад. Д. К. Заболотного	1 147
5	Вінницький обласний комунальний гуманітарно-педагогічний коледж (є заочна форма навчання)	1 457
6	Приватний ВНЗ «Вінницький інститут конструювання одягу і підприємництва»	199
7	Вінницький кооперативний інститут	1 243
8	ТОВ «Вінницький коледж менеджменту»	104
	Всього:	6 629

Аналізуючи випуск фахівців з коледжів, технікумів, училищ Вінницької області у 2016 році, слід зазначити, що зазначеними навчальними закладами була випущена 3571 особа (у т. ч. 2201 жінка), з них закладами державної форми власності — 1171 особа, комунальної форми власності — 1925 осіб, приватної форми власності — 475 осіб.

З метою контролю працевлаштування випускників ПТНЗ Навчально-методичним центром професійно-технічної освіти Департаменту освіти і науки Вінницької облдержадміністрації проводиться моніторинг стану працевлаштування та закріплення випускників на робочих місцях шляхом анкетування випускників ПТНЗ Вінницької області. Станом на 2014 рік показник працевлаштування серед опитаних випускників (опитано 74 % випускників) склав 84 %. За даними Державної служби зайнятості, 87 % випускників ПТНЗ працевлаштовуються.

Що стосується кадрового потенціалу, слід зазначити, що на початок 2016/2017 навчального року серед викладацького складу коледжів, технікумів, училищ Вінницької області науковий ступінь кандидата наук мала 91 особа, доктора наук — 9 осіб, а учене звання доцента — 22 особа, а професора — 5 осіб. Тобто, потребують вирішення проблеми кадрового забезпечення навчального процесу, що знаходять своє вираження у старінні кадрового потенціалу ПТНЗ та необхідності наближення викладачів до реального виробництва. Вирішення цієї проблеми можливе на основі створення мотиваційних механізмів, заснованих на матеріальному стимулюванні та забезпеченні відповідного соціального статусу викладача ПТНЗ.

Підвищення професійно-освітнього рівня населення також залежить від покращення фінансового, кадрового, інформаційного, науково-методичного забезпечення системи освіти, її матеріально-технічної бази, змісту та методів навчання. Необхідним є покращення механізмів підготовки, розміщення і контролю за державним замовленням на підготовку кваліфікованих кадрів закладами вищої та професійно-технічної освіти. Доцільним є забезпечення відповідності та збалансованості між професійно-кваліфікаційною структурою підготовки кадрів та потребами ринку праці. Важливо забезпечити безперервне оновлення знань і навичок протягом усього трудового періоду робітника. Доцільно значно збільшити роль і відповідальність роботодавців для створення і підтримки рівня здібностей, умінь та навичок робітників.

Вищезазначені вектори розвитку професійно-технічної освіти прямо чи опосередковано передбачають розвиток співробітництва ПТНЗ та підприємств, що актуалізує пошук ефективних шляхів створення сприятливих умов такої співпраці. Проте, перш за все, необхідно сформулювати систему стимулів (і не обов'язково економічних) щодо підвищення зацікавленості роботодавців, серед яких чільне місце повинен займати мотив їх забезпечення кваліфікованими працівниками. Співпраця підприємств та закладів професійно-технічної освіти може відбуватися у двох напрямках: по-перше, це інвестування у розвиток ПТНЗ; по-друге, організація навчального процесу. Тобто, важливим є впровадження нових форм і механізмів для залучення підприємців до участі в розвитку професійної освіти.

Висновки. Таким чином, за сучасних умов розвитку економіки для забезпечення удосконалення соціальної політики у напрямі забезпечення ефективної реалізації потенціалу кваліфікованого і висококваліфікованого персоналу важливим є посилення ролі і значення людського фактору, зміни структури трудових ресурсів, і саме освіта постає як високотехнологічний процес, спрямований на безперервне оновлення знань і компетенцій, та є найважливішою економічною галуззю, формою життєдіяльності людини. Доведено, що важливе значення в підвищенні ефективності освіти має розв'язання проблеми підготовки кадрів для ефективного функціонування ринку праці. Обґрунтовано, що система професійної освіти є ключовою ланкою у формуванні якісних параметрів робочої сили, оскільки відповідає за формування професійних знань, вмінь і навичок індивіда, його культурного рівня, розвиває здатність до творчого мислення, продукування новаторських ідей та реалізації інновацій, визначає професійну спрямованість особистості майбутнього працівника.

Список літератури /References

1. Геєць, В. М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання / В. М. Геєць // Економіка України. — 2015. — № 1. — С. 4–25.
Heiets, V. M. (2015). *Bariery na shliakhu rozvytku promyslovosti na innovatsiinii osnovi ta mozhyvosti yikh podolannia* [Barriers to the development of industry on an innovative basis and the possibilities of overcoming them]. *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine], vol. 1, pp. 4–25.
2. Онікієнко В. В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: науково-аналітична монографія / В. В. Онікієнко. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. — 456 с.
Onikiienko, V. V. (2013). *Rynok pratsi ta sotsial'nyj zakhyst naseleння Ukrainy: retroanaliz, problemy, shliakhy vyrishennia* [Labour market and social protection of population of Ukraine: retro analysis, problems, solutions]. Kyiv, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine Publ., 456 p.
3. Шаульська Л. В. Проблеми та можливості активізації освітнього потенціалу у становленні соціальної відповідальності в Україні / Л. В. Шаульська // Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки) : монографія / О. Ф. Новікова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін. — Донецьк : ІЕП НАН України, 2013. — С. 100–110.
Shaulska, L. V., Novikova, O. F., Dejch, M. Ye., Pan'kova, O. V. (2013). *Problemy ta mozhyvosti aktyvizatsii osvith'oho potentsialu u stanovlenni sotsial'noi vidpovidal'nosti v Ukraini* [Problems and opportunities enhance the educational potential in the development of social responsibility in Ukraine]. In *Diahnostyka stanu ta perspektyv rozvytku sotsial'noi vidpovidal'nosti v Ukraini (ekspertni otsinky)* [Diagnostics state and prospects of social responsibility in Ukraine (expert evaluation)]. Donetsk, IEP NAN Publ., p. 100–110.
4. Безтелесна Л. І. Прогнозування та регулювання зайнятості населення регіону / Л. І. Безтелесна, Г. М. Юрчик. — Рівне : НУВГП, 2010. — 222 с.
Beztelesna, L. I., Yurchyk, H. M. (2010). *Prohnozuvannya ta rehulyuvannya zaunyatosti naseleння rehionu* [Forecasting and regulation of employment in the region]. Rivne, NUVHP Publ., 222 p.
5. Гринкевич, С. С. Державне регулювання трансформації використання інтелектуальної та освітньої складових трудового потенціалу / С. С. Гринкевич // Науковий вісник НЛТУ України. — 2013. — Вип. 23.13. — С. 397–403.
Hrynkevych, S. S. (2013). *Derzhavne rehuliuвання transformatsii vykorystannia intelektual'noi ta osvith'oi skladovykh trudovoho potentsialu* [State regulation of the transformation of the use of intellectual and educational components of labor potential]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy* [Scientific Bulletin of NLTU in Ukraine], vol. 23.13, pp. 397–403.
6. Ільч, Л. М. Державне регулювання взаємодії ринків праці та освіти / Л. М. Ільч // Вчені записки Харківського інституту управління. — 2013. — Вип. 34. — Т. 1. — С. 363–370.
Ilich, L. M. (2013). *Derzhavne rehuliuвання vzaiemodii ryнкiv pratsi ta osvity* [Government regulation of interaction between labor and educational markets]. *Vcheni zapysky Kharkivskoho instytutu upravlinnya* [Scientific notes of the Kharkov Institute of Management], vol. 34, pp. 363–370.
7. Семів, Л. К. Освітні детермінанти та механізми формування й збереження соціально-демографічного потенціалу Карпатського регіону / Л. К. Семів // Регіональна економіка. — 2013. — № 1. — С. 82–89.
Semiv, L. K. (2013). *Osvitni determinanty ta mekhanizmy formuvannia j zberezhennia sotsialno-demohrafichnogo potentsialu Karpatskoho rehionu* [Educational determinants and mechanisms of formation and preservation of socio-demographic potential of the Carpathian region]. *Rehional'na ekonomika* [Regional economy], vol. 1, pp. 82–89.
8. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект : колективна монографія / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. — К., 2015. — 356 с.

Libanova, E. (2015). *Liudskiy rozvytok v Ukraini. Modernizatsiia sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt: kolektyvna monohrafiia* [Human development in Ukraine. Modernization of social policy: regional aspect]. Kyiv, In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy Publ., 356 p.

9. Макарова, О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. — К., 2015. — 244 с.

Makarova, O. V. (2015). *Sotsialna polityka v Ukraini* [Social policy in Ukraine]. Kyiv, In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy Publ., 244 p.

10. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження «School-to-work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках / Елла Лібанова, Олександр Цимбал, Олег Ярош та Лариса Лісогор ; Міжнародне бюро праці. — Женева : МОП, 2016. — 123 с.

Libanova, E., Tsybmal, O., Yarosh, O., Lisohor, L. (2016). *Perekhid na rynek pratsi molodi Ukrainy: rezultaty mizhnarodnoho doslidzhennia «School-to-work transition surveys» v Ukraini u 2013 ta 2015 rokakh* [The transition to the labor market of young people in Ukraine: the results of the international study «School-to-work transition surveys» in Ukraine in 2013 and 2015]. Zheneva, Mizhnarodne biuro pratsi Publ., 123 p.

Цель. Цель статьи заключается в определении направлений обеспечения эффективной реализации потенциала квалифицированного и высококвалифицированного персонала в аспекте совершенствования социальной политики города.

Методика. В процессе исследования использованы методы анализа, синтеза, сравнения, системного анализа, абстрагирования и логического обобщения — для разработки направлений обеспечения эффективной реализации потенциала квалифицированного и высококвалифицированного персонала в аспекте совершенствования социальной политики города.

Результаты. По результатам проведенного исследования установлено, что в современных условиях развития экономики для обеспечения совершенствования социальной политики в направлении обеспечения эффективной реализации потенциала квалифицированного и высококвалифицированного персонала важным является усиление роли и значения человеческого фактора, изменения структуры трудовых ресурсов, а образование выступает как высокотехнологичный процесс, направленный на непрерывное обновление знаний и компетенций, и является важнейшей экономической отраслью, формой жизнедеятельности человека. Доказано, что важное значение в повышении эффективности образования имеет решение проблемы подготовки кадров для эффективного функционирования рынка труда. Обосновано, что система профессионального образования является ключевым звеном в формировании качественных параметров рабочей силы, поскольку отвечает за формирование профессиональных знаний, умений и навыков индивида, его культурного уровня, развивает способность к творческому мышлению, выработки новаторских идей и реализации инноваций, определяет профессиональную направленность личности будущего работника. Практическое значение полученных результатов заключается в возможности их использования при принятии эффективных и своевременных управленческих решений в сфере обеспечения эффективной реализации потенциала квалифицированного и высококвалифицированного персонала, что будет способствовать совершенствованию социальной политики города.

Ключевые слова: квалифицированный персонал, высококвалифицированный персонал, потенциал, социальная политика, непрерывное обновление знаний, компетенции, профессионально-технические учебные заведения.

Objective. The objective of the article is to determine the directions for ensuring the effective realization of the potential of qualified and highly qualified personnel in the aspect of improving the social policy of the city.

Methods. The main research results are obtained applying the complex general scientific and special methods of investigation: the methods of analysis, synthesis, comparison, system

analysis, abstraction and logical generalization — to develop ways of ensuring the effective realization of the potential of qualified and highly qualified personnel in the aspect of improving the city's social policy.

Results. *The results of the study have established that in the current conditions of economic development, in order to ensure the improvement of social policy in the direction to ensure the effective realization of the potential of qualified and highly qualified personnel, it is important to strengthen the role and importance of the human factor, change the structure of labor resources, and education is a high-tech process aimed at the continuous updating of knowledge and competencies, and is the most important economic sector, the form of human life. It is proved that the problem of training personnel for the effective functioning of the labor market is of great importance in improving the effectiveness of education. It is substantiated that the system of vocational education is the key link in the formation of qualitative parameters of the workforce, since it is responsible for the formation of the professional knowledge, skills and habits of the individual, his cultural level, develops the ability to think creatively, develop innovative ideas and implement innovations, determine the professional orientation of the personality of the future employee. The practical significance of the results is the ability to use them during making effective and timely management decisions in the area of ensuring effective implementation of the potential of qualified and highly qualified personnel, which will contribute to the improvement of the city's social policy.*

Key words: *qualified personnel, highly qualified personnel, potential, social policy, continuous updating of knowledge, competencies, vocational and technical educational institutions.*

Надійшла до редакції 27.04.2018

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

УДК 339.1

Бавико О. Є.,
д-р екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: bavyko@donnuet.edu.ua

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ МАКАРОННИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ

UDC 339.1

Бавико О. Ye.,
Grand PhD in Economic
sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: bavyko@donnuet.edu.ua

TRENDS OF DEVELOPMENT THE DOMESTIC MARKET IN MAKARON PRODUCTS IN UKRAINE

Мета. Метою представлено дослідження є визначення основних тенденцій розвитку внутрішнього ринку макаронних виробів, формування короткострокових прогнозів щодо обсягів та специфіки попиту на відповідні продукти з метою їх використання у процесі формування асортиментної політики великих торговельних мереж.

Методи. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів: узагальнення, порівняння, побудови та аналізу динамічних рядів даних, структурно-функціонального аналізу та екстраполяції у прогнозуванні.

Результати. Обсяг реалізації макаронних виробів за період з 2010 по 2017 рр. зріс на 191,6 % і склав 3018 млн. грн. у порівнянні до 2010 р. цінах зростання складає 46,5 %. Споживання макаронних виробів населенням України при середній вартості в діапазоні 12–15 грн. за кг, склало 4,7–5,9 кг на одну особу. Кризове зменшення обсягів ринку у 2014–2015 рр., змінилось стабілізацією та помірним зростанням у 2016–2017 рр. Короткостроковий прогноз на період 2018–2019 рр. вбачає зростання ринку на рівні середньорічних темпів, які складають 6,6 %, що робить ринок макаронних виробів одним з можливих напрямів для розширення фінансових вкладень. Загальна динаміка частки макаронних виробів вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку є від'ємною, у 2017 році відповідний показник склав 74,9 %, що на 4,9 % менше ніж у 2010 р. Лідерами за часткою товарних позицій, що складає 96 % в асортименті супермаркетів торговельних мереж є українські виробники. Основними серед споживчих уподобань покупців при виборі макаронних виробів є: стабільно висока якість, виготовлення з твердих сортів пшениці, відомий бренд, приємний зовнішній вигляд виробів, приваблива упаковка, низька вартість.

Ключові слова: внутрішній ринок України, макаронні вироби, асортимент, обсяг ринку, частка українських виробників, критерії споживчого вибору, структура ринку.

Постановка проблеми. Макаронні вироби відносяться до одного з основних продуктів харчування населення в Україні. Стабільний попит на макаронні вироби пояснюється споживчими перевагами цього харчового продукту, серед яких основне місце належить невеликій ціні, високій поживній цінності, легкості приготування, тривалого терміну зберігання. Макаронні вироби є обов'язковою складовою асортименту торговельних підприємств різних видів та розмірів. За результатами дослідження комерційної діяльності супермаркетів торговельних мереж «Ашан» та «Сільпо» у м. Кривий Ріг, було встановлено, що частка макаронних виробів у загальному товарообігові, складає 6,5 %. На нашу думку відповідні показники можуть бути екстрапольованими на мезо- та макрорівень економічних відносин, оскільки мережі є централізованими за управлінською ієрархією та керуються однією асортиментною політикою.

Оптимізація асортименту торговельного підприємства є одним з основних завдань, вирішення яких є забезпечує ефективність комерційної діяльності. Враховуючи основне правило маркетингу, за якого «продавати необхідно ті товари, що користуються попитом, а не ті що є у наявності», одним з основних завдань в межах управління асортиментом торговельних підприємств є моніторинг основних тенденцій розвитку окремих сегментів ринку харчових продуктів.

Відповідна діяльність надає змогу прогнозувати можливі зміни обсягів попиту на відповідні товари при зміні макроекономічної кон'юнктури. Що особливо вагомо, задовольняти споживчі уподобання покупців, які за умов вільного доступу до інформації про можливу користь або шкоду харчових продуктів, швидко змінюються.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Популярність макаронних виробів робить проблеми визначення їх якості, асортименту, динаміки попиту доволі розповсюдженим предметом наукових досліджень. Дослідженню сучасних тенденцій розвитку ринку макаронних виробів в Україні присвячено дослідження М. П. Головка, М. М. Чуйко [1], Т. Ю. Теслюка [2]. Проблеми якості макаронних виробів та розширення їх асортименту розглядаються у працях Т. М. Череватої [3], І. М. Задорожного, В. В. Гаврилишина [4], Волощук Г. І. [5].

Враховуючи нестабільну макроекономічну ситуацію та плинність споживчих уподобань, моніторинг основних тенденцій розвитку окремих сегментів ринку харчової продукції завжди є актуальним напрямом досліджень у сфері здійснення комерційної діяльності.

Мета дослідження. Метою представленого дослідження є визначення основних тенденцій розвитку внутрішнього ринку макаронних виробів, формування короткострокових прогнозів щодо обсягів та специфіки попиту на відповідні продукти з метою їх використання у процесі формування асортиментної політики великих торговельних мереж.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи популярність макаронних виробів серед населення України, можна прогнозувати, що відповідний сегмент продовольчого ринку є доволі сталим у своїх обсягах та відповідній динаміці. Звичайно, як і більшість сегментів споживчого ринку, він залежить від макроекономічної кон'юнктури. Зменшення якості життя за умов економічної кризи призводить перш за все до зменшення споживання продуктів харчування, особливо у частині дорогих продуктів.

Першим результатом аналізу роздрібного ринку макаронних виробів є висновок про те, що 80 % представлених товарів відносяться до так званих рафінованих продуктів, що характеризуються невисоким вмістом поживних речовин. Більшість макаронних виробів у торговельній мережі це вироби з борошна і води, звичайно їх хімічний склад є доволі бідним. Більшість таких виробів, що за ДСТУ 7043:2009 Вироби макаронні. Загальні технічні умови, відносяться до групи С, виробляється на вітчизняних підприємствах. За результатами дослідження асортименту мережеских супермаркетів було встановлено, що макаронні вироби класів А та Б з твердих сортів пшениці на 85 % представлені імпортованою продукцією. За різними оцінками, макаронні вироби з твердих сортів пшениці перевищують макаронні вироби групи С за поживним складом приблизно у 1,5 рази.

Макаронні вироби з твердих сортів пшениці містять 13 % вологи, 10–13 % білків, до 2 % жиру, 64–75 % вуглеводів, 0,1–0,2 % клітковини, вітаміни В, РР. Енергетична цінність 100 г макаронних виробів складає 272–349 ккал.

Білки макаронних виробів засвоюються на 85 %, жири на 93 %, вуглеводи на 96 %. Серед мінеральних речовин багато фосфору, калію, натрію, але мало кальцію, так само макаронні вироби містять недостатню кількість таких незамінних амінокислот, як лізин, триптофан, метіонін, амінокислотний скор яких складає відповідно: 44,0 %, 78,5 %, 69,5 % від норми.

Під впливом тренду популярності здорового способу життя, збільшується виробництво макаронних виробів, збагачених спеціальними добавками. Для підвищення біологічної цінності макаронних виробів у них вводять ячні і молочні продукти. При виробництві макаронних виробів дієтичного та дитячого харчування в якості добавок

використовують вітаміни В1, В2, РР, овочеві та фруктові пюре, яєчний та молочний порошок [5].

За різними оцінками, виробництвом макаронних виробів в Україні займаються від 500 до 800 підприємств. Регіональна структура виробництва макаронних виробів має наступний вигляд:

- Київська область — 17 % виробництва макаронних виробів;
- Хмельницька область — 13 %;
- Волинська — 10 %;
- Дніпропетровська — 9 %;
- Львівська — 8 % [1; 2].

За інформацією Державної служби статистики України обсяг реалізації макаронних виробів, як видно з рис. 1, за період з 2010 по 2017 рр. зріс на 191,6 % і склав 3018 млн. грн. Якщо скорегувати обсяги ринку макаронних виробів на офіційний індекс інфляції, який показує на скільки зменшилась купівельна спроможність національної валюти то ми побачимо, що зростання у порівняних цінах склало 46,5 %, що на 145,1 % менше ніж за цінами в абсолютному вимірі.

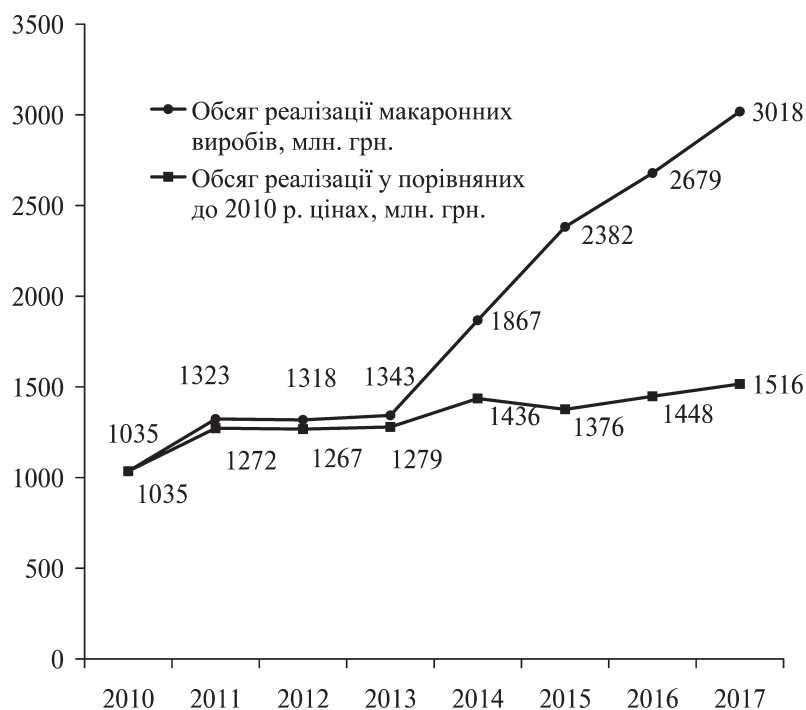


Рисунок 1 — Динаміка обсягів українського роздрібного ринку макаронних виробів (розраховано автором на основі [6])

Інфляція доволі сильно корегує динаміку обсягів продажів, але навіть за сумарного індексу інфляції, який становить 199,2 за період з 2010 по 2017 рр., ринок макаронних виробів зріс, що свідчить про його комерційну привабливість.

Розрахувавши середньорічні темпи зростання, які склали 6,6 % ми бачимо, що ринок макаронних виробів є хорошим напрямом для фінансових вкладень.

За підсумками 2017 р. споживання макаронних виробів населенням України при середній вартості в діапазоні 12–15 грн. за кг, склало за нашою оцінкою 4,7–5,9 кг на одну особу.

Ефективність розвитку вітчизняної харчової промисловості визначається її спроможністю задовольнити внутрішній попит на ринку. Державна служба статистики України надає інформацію щодо частки товарів вітчизняного виробництва на ринках України. Загальна динаміка частки макаронних виробів вітчизняного виробництва є від’ємною. У 2017 році відповідний показник склав 74,9 %, що на 4,9 % менше ніж у 2010 р., див рис. 2.

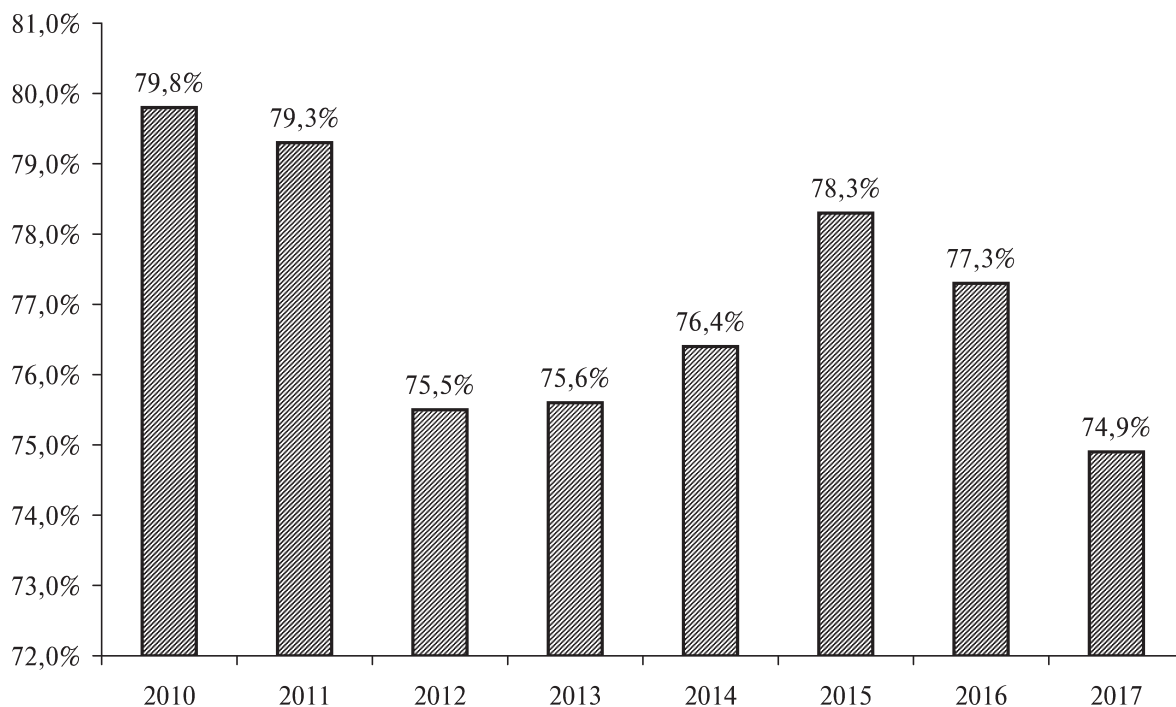


Рисунок 2 — Частка українських макаронних виробів на внутрішньому ринку (складено автором на основі [7])

Споживче фасування макаронних виробів на внутрішньому ринкові України представлено двома видами: упаковані та вагові вироби. Аналіз асортименту макаронних виробів у супермаркетах торговельних мереж «Ашан» та «Сільпо» — дає підстави зробити висновок, що частка вагових макаронних виробів за останні три роки зменшилась на 10 % та складає 17 % від загального обсягу продажів.

Споживачі все більше уваги приділяють якості та поживності харчових продуктів. Відповідно, обсяги продажів упакованих макаронних виробів зростають. За результатами опитування покупців, основними факторами вибору упакованих макаронних виробів є наступні (див. рис. 3):

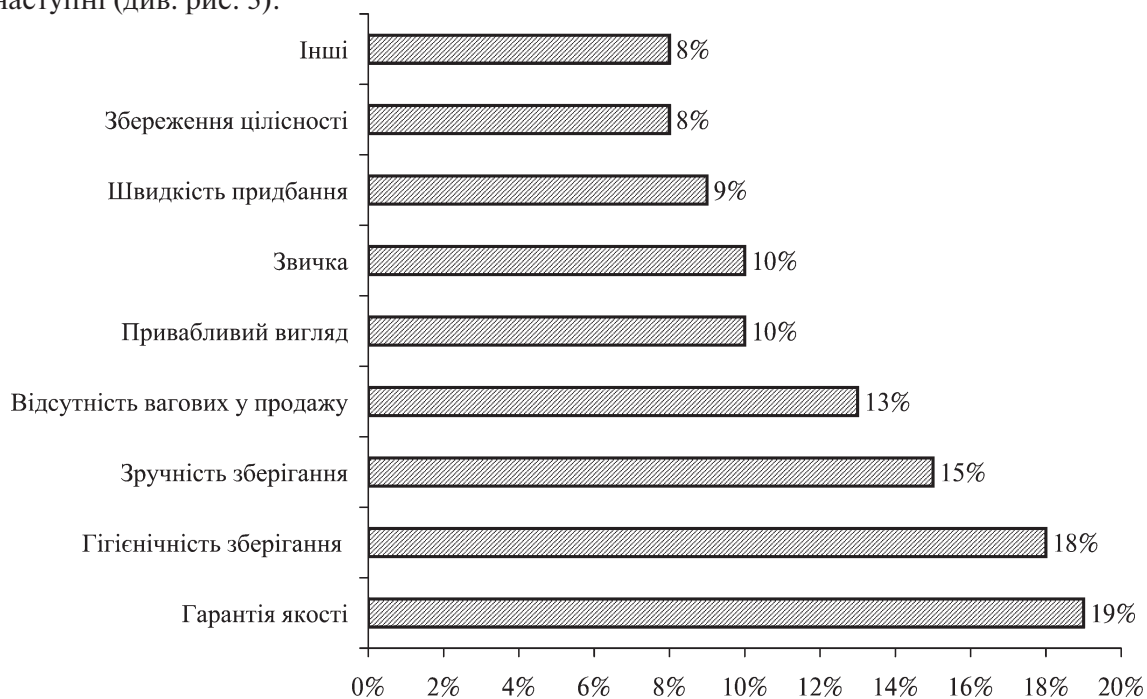


Рисунок 3 — Структура факторів вибору упакованих макаронних виробів (складено автором за результатами власних досліджень)

- гарантія якості продукції — 19 % респондентів;
- гігієнічність зберігання — 18 % респондентів;
- зручність зберігання — 15 % респондентів;
- відсутність у продажу вагових макаронних виробів — 13 %.

Необхідно зазначити, що 13 % покупців готові купувати вагові макаронні вироби за умови їх наявності у торговельній мережі.

Велика кількість виробників макаронних виробів обумовлює конкуренцію між ними. Аналіз асортименту макаронних виробів у супермаркетах торговельних мереж «Ашан» та «Сільпо» надав змогу встановити рейтинг виробників за кількістю товарних позицій, що представлені у цих торговельних підприємствах (рис. 4).

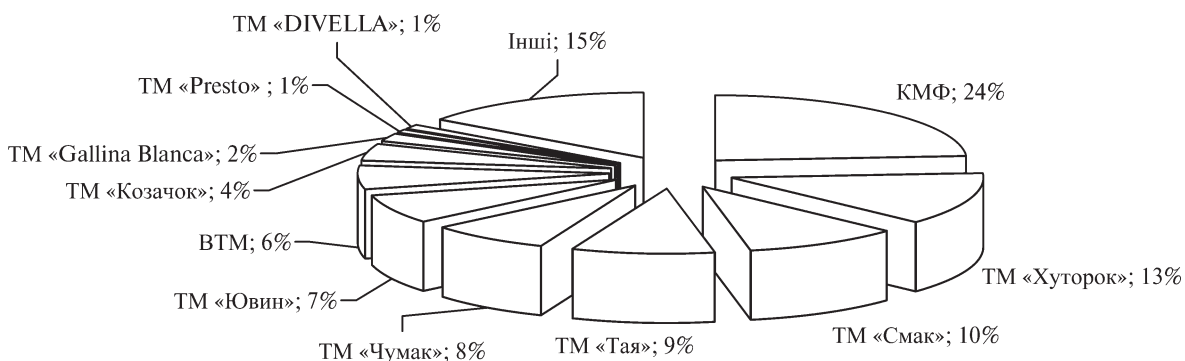


Рисунок 4 — Структура роздрібного асортименту макаронних виробів за частками у загальній кількості товарних позицій (складено автором за результатами власних досліджень)

- Київська макаронна фабрика (КМФ) — 24 %;
- ТМ «Хуторок» — 13 %;
- ТМ «Смак» — 10 %;
- ТМ «Тая» — 9 %;
- ТМ «Чумак» — 8 %;
- ТМ «Ювин» — 7 %;
- Власні торговельні марки (ВТМ) торговельних мереж — 6 %;
- ТМ «Козачок» — 4 %;
- ТМ «Gallina Blanca» — 2 %;
- ТМ «Presto» — 1 %;
- ТМ «DIVELLA» — 1 %.

Дослідження споживчих уподобань покупців надало змогу визначити рейтинг основних критеріїв за якими здійснюється вибір на користь того чи іншого виробника (див. рис. 5):

- стабільно висока якість (не розварюються, не злипаються) — 77 %;
- виготовлені з твердих сортів пшениці — 56 %;
- відома марка (бренд) — 24 %;
- приємний зовнішній вигляд виробів — 20 %;
- приваблива упаковка — 18 %;
- низька вартість — 14 %;
- швидкість приготування — 7 %;
- реклама торговельної марки — 6 %;
- звичка — 5 %.

Аналіз критеріїв споживчого вибору підтверджує формалізоване у стандартах серії ISO 9000 визначення якості, як спроможності товару у повній мірі задовольнити потреби покупців [8].

Як наочно демонструють результати опитування покупців, головним фактором споживчого вибору є якість макаронних виробів, що ототожнюється з можливістю приготувати макаронні вироби, які не розварюються і не злипаються. На другому за важли-



Рисунок 5 – Рейтинг факторів, що впливають на вибір покупцями супермаркетів макаронних виробів (складено автором за результатами власних досліджень)

вістю місті знаходиться фактор сировини з якої виготовлено макаронні вироби. Тренд здорового способу життя набуває все більшої ваги у масовій свідомості. Звичайно, що маркетологи не могли обійти увагою цей факт, створивши для макаронних виробів з твердих сортів пшениці реноме майже дієтичного продукту. Насправді, дієтологи вказують на однакову енергетичну цінність макаронних виробів з твердих та м'яких сортів пшениці та зауважують на тому, що головними факторами, що обумовлюють поживний ефект є кількість та час вживання [9].

Відомість торговельної марки та приємний зовнішній вигляд також відіграють вагоме значення у процесі прийняття рішення про вибір виробника макаронних виробів.

Серед недоліків макаронних виробів споживачі виділяють те, що вони розварюються, не тримають форму (20 %), злипаються (15 %), мають неприємний сірий колір (10 %). Необхідно зазначити, що 75 % покупців вважають, що практично всі макаронні вироби з асортименту супермаркетів мереж «Ашан» та «Сільпо», відповідають сучасним споживчим вимогам.

Висновки. За результатами дослідження внутрішнього ринку макаронних виробів в Україні було встановлено:

— за підсумками 2017 р. споживання макаронних виробів населенням України при середній вартості в діапазоні 12–15 грн. за кг, склало 4,7–5,9 кг на одну особу;

— обсяг реалізації макаронних виробів, за період з 2010 по 2017 рр. зріс на 191,6 % і склав 3018 млн. грн.;

— зростання внутрішнього роздрібного ринку у порівняних цінах склало 46,5 %, що на 145,1 % менше ніж за цінами в абсолютному вимірі;

— кризове зменшення обсягів ринку у 2014–2015 рр., змінилось стабілізацією та помірним зростанням;

— короткостроковий прогноз на період 2018–2019 рр. вбачає зростання ринку на рівні середньорічних темпів, які складають 6,6 %, що робить ринок макаронних виробів одним з можливих напрямів для розширення фінансових вкладень;

— загальна динаміка частки макаронних виробів вітчизняного виробництва є від'ємною, у 2017 році відповідний показник склав 74,9 %, що на 4,9 % менше ніж у 2010 р.;

- лідерами за часткою товарних позицій, що складає 96 % в асортименті супермаркетів торговельних мереж є українські виробники;
- основними серед споживчих уподобань покупців є: стабільно висока якість, виготовлення з твердих сортів пшениці, відомий бренд.

Список літератури / References

1. Головка, М. П. Дослідження вітчизняного ринку макаронних виробів і виявлення споживчих переваг, що визначають ситуацію на ринку / М. П. Головка, М. М. Чуйко // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. — 2010. — Вип. 1. — С. 577–584.
 Holovko, M. P., Chuiko, M. M. *Doslidzhennia vitchyznianoho rynku makaronnykh vyrobiv i vyivlennia spozhyvchykh perevah, shcho vyznachaiut sytuatsiiu na rynku* [Research of the domestic market of macaroni products and identification of consumer preferences that determine the situation on the market]. *Ekonomichna stratehiia i perspektvyu rozvytku sfery torhivli ta posluh* [Economic strategy and prospects for the development of trade and services], 2010, no. 1, pp. 577–584.
2. Теслюк, Т. Ю. Основні тенденції ринку макаронної продукції в Україні / Т. Ю. Теслюк // Економіка АПК. — 2012. — № 7. — С. 25–29.
 Tesliuk, T. Yu. (2012). *Osnovni tendentsii rynku makaronnoi produktsii v Ukraini* [Main tendencies of the macaroni market in Ukraine]. *Ekonomika APK* [Economy of agroindustrial complex], no. 7, pp. 25–29.
3. Черевата, Т. М. Товарознавча оцінка якості вермішелі довгої / Т. М. Черевата // Зернові продукти і комбікорми. — 2014. — № 1. — С. 29–32.
 Cherevata, T. M. (2014). *Tovaroznavcha otsinka yakosti vermisheli dovroi* [Commodity evaluation of the long vermicelli' quality]. *Zernovi produkty i kombikormy* [Cereal products and feed], no. 1, pp. 29–32.
4. Задорожний, І. М. Товарознавство продовольчих товарів. Зерноборошняні товари / І. М. Задорожний, В. В. Гаврилішин. — К. : Компакт-ЛВ, 2004. — 359 с.
 Zadorozhnyi, I. M., Havrylishyn, V. V. (2004). *Tovaroznavstvo prodovolchyykh tovariv. Zernoboroshniani tovary* [Commodity study of food products. Cereal products]. Kiev, Kompakt-LV, 359 p.
5. Волощук, Г. І. Технологічні властивості макаронного тіста з овочевими порошками / Г. І. Волощук // Експрес-новини: наука, техніка, виробництво. — 1999. — № 3. — С. 31–32.
 Voloshchuk, H. I. (1999). *Tekhnolohichni vlastyvoli makaronnoho tista z ovochevyu poroshkamy* [Technological properties of macaroni dough with vegetable powders]. *Ekspres-novyny: nauka, tekhnika, vyrobnytstvo* [Express-news: science, technology, production], no. 3, pp. 31–32.
6. Структура роздрібного товарообігу в Україні [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2018). Structure of retail trade turnover in Ukraine. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Accessed 20 May 2018).
7. Частка продажу споживчих товарів, які вироблені на території України, через торгову мережу підприємств [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2018). The share of sales of consumer goods produced in Ukraine through the sales network of enterprises. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Accessed 20 May 2018).
8. Бавико, О. Є. Семантична генеза поняття якості у підприємницькій діяльності та стандартах з управління якістю / О. Є. Бавико // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 12. — С. 6–9.
 Bavyko, O. Ye. (2016). *Semantychna heneza ponyattya yakist' u pidpryyemnyts'kiy diyal'nosti ta standartakh z upravlinnya yakisty* [The semantic genesis of the concept of quality in entrepre-

neurial activity and standards of quality management]. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], no. 12, pp. 6–9.

9. Vavyko, A. (2017). Nutritional value and safety of aquaculture products in Ukraine. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, no. 21, pp. 41–49.

Цель. Целью представленного исследования является определение основных тенденций развития внутреннего рынка макаронных изделий, формирование краткосрочных прогнозов по объемам и специфике спроса на соответствующие продукты с целью их использования в процессе формирования ассортиментной политики крупных торговых сетей.

Методы. В исследовании использован комплекс общенаучных методов: обобщение, сравнение, построение и анализ динамических рядов данных, структурно-функциональный анализ и экстраполяция в прогнозировании.

Результаты. Объем реализации макаронных изделий за период с 2010 по 2017 гг. увеличился на 191,6 % и составил 3018 млн. грн. В сопоставимых к 2010 г. ценах рост составляет 46,5 %. Потребление макаронных изделий населением Украины при средней стоимости в диапазоне 12–15 грн. за кг, составило 4,7–5,9 кг на человека. Кризисное уменьшение объемов рынка в 2014–2015 гг. сменилось стабилизацией и умеренным ростом в 2016–2017 гг. Краткосрочный прогноз на период 2018–2019 гг. предвидит рост рынка на уровне среднегодовых темпов, которые составляют 6,6 %, что делает рынок макаронных изделий одним из возможных направлений для расширения финансовых вложений. Общая динамика доли макаронных изделий отечественного производства на внутреннем рынке является отрицательной, в 2017 году соответствующий показатель составил 74,9 %, что на 4,9 % меньше чем в 2010. Лидерами по доле товарных позиций, которая составляет 96 % в ассортименте супермаркетов торговых сетей являются украинские производители. Основными среди потребительских предпочтений покупателей при выборе макаронных изделий являются: стабильно высокое качество, изготовление из твердых сортов пшеницы, известный бренд, приятный внешний вид изделий, привлекательная упаковка, низкая стоимость.

Ключевые слова: внутренний рынок Украины, макаронные изделия, ассортимент, объем рынка, доля украинских производителей, критерии потребительского выбора, структура рынка.

Objective. The objective of the presented research is to determine the main trends in the development of the domestic market of pasta, the formation of short-term forecasts by volume and specific demand for relevant products with the aim of using them in the process of forming the assortment policy of large retail chains.

Methods. The main research results are obtained applying the complex general scientific and special methods of investigation: synthesis, comparison, construction and analysis of time-series data, structural and functional analysis and extrapolation in forecasting.

Results. The sales volume of pasta for the period from 2010 to 2017 increased by 191.6 % and amounted to 3018 million UAH. In comparable to the 2010 prices growth constitutes 46.5 %. Consumption of pasta by the population of Ukraine at an average cost in the range of 12–15 UAH per kg, was 4.7–5.9 kg per person. Crisis reduction of market's volume in 2014–2015 was replaced by stabilization and moderate growth in the years 2016–2017. The short-term forecast for the period 2018–2019 foresees the growth of the market at the average annual rate of 6.6 %, which makes the market of macaroni products one of the possible directions for expanding financial investments. The general dynamics of the share of domestic-made pasta in the domestic market is negative; in 2017 the corresponding figure was 74.9 %, which is 4.9 % less than in 2010. The leaders in the share of commodity positions, which is 96 % in the assortment of supermarkets of retail chains, are Ukrainian producers. The main consumer preferences of consumers when choosing pasta are: consistently high quality, production of durum wheat, famous brand, pleasant appearance of products, attractive packaging, low cost.

Key words: domestic market of Ukraine, pasta, assortment, market volume, share of Ukrainian producers, the criteria of consumer choice, market structure.

Надійшла до редакції 28.04.2018

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 331.101.262:001.11 (045)

Волошина С. В.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: voloshyna@donnuet.edu.ua

КОМПОЗИЦІЙНА ПОБУДОВА ПОНЯТТЯ «ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ»

UDC 331.101.262:001.11 (045)

Voloshyna S. V.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Krivyi Rih, Ukraine,
e-mail: voloshyna@donnuet.edu.ua

COMPOSITE CONSTRUCTION OF THE CONCEPT «HUMAN CAPITAL»

Мета. Мета статті полягає у системному конструюванні поняття «людський капітал» за сутнісними ознаками.

Методи. Стаття підготовлена із застосуванням загальних і спеціальних методів наукового дослідження економічних процесів, зокрема історичного, системного, ресурсного, інвестиційного, доходного підходів, методів термінологічного аналізу, порівняння, групування, деталізації, узагальнення, типологізації тощо.

Результати. Охарактеризовані основні підходи до розуміння людського капіталу (історичний, системний, доходний, ресурсний, інвестиційний). Встановлені відмінності у понятті «людський капітал» за різними підходами, що мають принциповий характер. Визначено завдання та придатність цих підходів для теоретичного дослідження. На основі поєднання переваг основних підходів та надання пріоритету системному підходу з використанням контент-аналізу встановлено існування основних типів конструкцій визначення поняття «людський капітал» (форма людської життєдіяльності; запас продуктивних здібностей людини; сукупність якостей, властивостей і продуктивних здібностей людини; відносини між людьми; економічна категорія; соціально-економічна категорія). З використанням результатів типологізації розроблено нову композицію побудови поняття «людський капітал». В її основі лежить конструкція соціально-економічної категорії, в якій поняття «людський капітал» доведено до логічної завершеності на основі людиноцентричного підходу і відповідності програмним документам ООН щодо глобальної концепції людського розвитку. Удосконалено визначення поняття «людський капітал», в якому знайшли відображення основні сутнісні ознаки (об'єкти, засоби впливу, прямий результат, кінцева мета).

Ключові слова: людський капітал, наукові підходи, типологізація, контент-аналіз, сутнісні ознаки, типи конструкцій, композиція поняття, соціально-економічна категорія.

Постановка проблеми. Прагнення світової спільноти до забезпечення добробуту людства актуалізувало питання відтворення людського капіталу, який виступає економічною базою людського розвитку. Про це свідчить низка прийнятих міжнародних і вітчизняних правових актів, якими визнана провідна роль людини у суспільних процесах, а сама людина — справжнім багатством. Так, Програмою розвитку ООН «Праця задля людського розвитку» (2015 р.) відзначена роль праці як джерела доходів і засобів для існування у забезпеченні людського розвитку і наголошено на важливості примноження здоров'я, знань і навичок людей задля розвитку людського капіталу.

Об'єднання світової спільноти у вирішенні питань людського розвитку свідчить про глобальність проблем, що виникають в даній площині, і необхідність їх розв'язання спільними зусиллями науковців і практиків.

Нагальність подолання проблем відтворення людського капіталу в Україні підтверджується існуючими негативними тенденціями у розвитку освіти і спеціальної підготовки, мотивації працівників до високопродуктивної праці, професійної безпеки та охорони здоров'я, мобільності тощо. Про це свідчить нестача висококваліфікованих працівників на виробництві, значна періодичність професійного навчання, низька заробітна плата на вітчизняних підприємствах у порівнянні з об'єктивним рівнем витрат на відтворення робочої сили у світі, висока плінність кадрів, інтенсивна зовнішня міграція та незначні процеси внутрішньої мобільності персоналу та т. ін. Існування зазначених проблем робить неможливим гідний розвиток людини та ефективну інтеграцію України у світовий простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У предметній галузі дослідження людського капіталу триває активна наукова дискусія, яка, не дивлячись на широке коло питань, частіш за все починається з понятійно-категоріального апарату. Серед авторів останніх наукових досліджень і публікацій відповідного спрямування слід відзначити В. П. Антонюк, О. М. Бородіну, В. В. Важинську, Н. І. Верхоглядову, О. А. Грішнову, А. І. Добриніна, С. А. Дятлова, М. А. Казарян, Т. М. Кір'ян, О. П. Колядіна, М. М. Крітського, Д. П. Мельничука, Г. М. Тугускіну, Н. В. Ушенко та інших. Ними опрацьовані питання економічної природи людського капіталу, його значення в апараті категорій економіки праці та інших економічних наук тощо.

Між тим наявність різних точок зору і концептуальних підходів до визначення поняття «людський капітал», які потребують належного вивчення і систематизації, свідчить про неузгодженість наукових думок і необхідність пошуку нової аргументації.

Мета статті. Мета статті полягає у системному конструюванні поняття «людський капітал» за сутнісними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. На теперішній час у дослідженні людського капіталу доцільно виділити кілька наукових підходів, прихильники яких по-різному фокусують увагу на змістовності даного поняття.

Презентація сучасних наукових поглядів в рамках історичного підходу до визначення сутності людського капіталу представлена у табл. 1.

Таблиця 1 — Розуміння сутності поняття «людський капітал» прихильниками історичного підходу (складено автором на основі власних досліджень)

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
М. М. Крітський, 1991 р.	«загальноконкретна форма людської життєдіяльності, яка асимілює попередні форми (споживчу і виробничу), що є адекватними епохам господарства, що присвоює і виробляє, і яка реалізується як підсумок історичного руху людського суспільства до його сучасного стану» [1, с. 17].
В. В. Андріанова, 1999 р.	«адекватна індустріальному і постсоціалістичному суспільству форма вираження (організації, функціонування та розвитку) продуктивних сил людини, включених до системи соціально орієнтованої змішаної економіки ринкового типу в якості головного фактора суспільного відтворення» [2, с. 6]
А. І. Добринін, С. А. Дятлов, С. А. Курганський, В. А. Коннов, 2003 р.	«сукупність всіх атрибутивних якостей і властивостей, продуктивних здібностей і сил, функціональних ролей і форм, які розглядаються з позиції системної цілісності і які адекватні сучасному стану суспільства, ... які включені в систему ринкової економіки в якості провідного творчого фактору... відтворення» [3, с. 4].
Н. І. Верхоглядова, 2005 р.	«соціально-економічна форма людського чинника, здатного забезпечити економічне зростання» [4, с. 8].
Т. М. Кір'ян, 2008 р.	«соціально-економічна категорія, похідна від категорій робоча сила, трудові ресурси, трудовий потенціал, людський фактор» [5, с. 58].
Н. В. Ушенко, 2009 р.	«...є носієм системних відносин відтворювального процесу суспільства, в якому відбувається включення індивідуальної форми праці в суспільну» [6, с. 6].

Продовження таблиці 1

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
О. Д. Зачоса, 2017 р.	«характеризується сукупністю якісних характеристик, що мають економічний та практично-знаннєвий характер, інтегрованих в органічну систему особистісного капіталу індивіда, людського капіталу організації або/і території, які сприяють реалізації місії особистості та цільових груп населення, розвитку організації, підприємства, регіону, країни відповідно до поставлених цілей» [7, с. 3–4].

Так, прихильники історичного підходу вважають, що:

— людський капітал узагальнено являє собою форму людської життєдіяльності і водночас набір характеристик носіїв праці, що постійно еволюціонують під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища;

— процеси відтворення людського капіталу є об’єктивними і закономірними, які, з одного боку, відображають попередній досвід суспільного розвитку, а, з іншого боку, відповідно до теорії когнітивного розвитку, результати цього розвитку можливо застосувати до сучасного, а також майбутнього періодів;

— саме суспільні умови конкретного часу формують атрибутивні якості і властивості людського капіталу, тобто ті продуктивні властивості людини, які є визначальними для конкретного періоду розвитку людства загалом;

— історичні процеси включення людини у суспільну працю надають людському капіталу змістового навантаження щодо розуміння його як носія системних відносин;

— еволюція поглядів на місце і значення людини у суспільному виробництві позначається також на трансформації понятійно-категоріального апарату, який як доповнюється новими поняттями, так і удосконалюється через уточнення змісту вже відомих понять. Водночас має місце й конотаційна невизначеність базових понять, кожне з яких має додаткові визначення;

— історична роль людського капіталу як «провідного творчого фактору суспільного відтворення» підкреслюється його можливістю забезпечити економічне зростання.

У табл. 2 представлено результати систематизації наукових поглядів на поняття «людський капітал» згідно системного підходу.

Таблиця 2 — Розуміння сутності поняття «людський капітал» прихильниками системного підходу (складено автором на основі власних досліджень)

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
О. А. Грішнова, 2002 р.	«економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих внаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їхній власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу» [8, с. 10–11].
Н. В. Голікова, 2004 р.	«вартість запасу здібностей, досвіду і знань, залученого до системи господарювання і капіталізованого на основі відносин найму, здатного приносити додану вартість (прибуток) [9, с. 6].
Г. М. Тугускіна, 2009 р.	«сукупність природних вроджених здібностей; дарувань; творчого потенціалу; морально-психологічного здоров’я; накопичених та удосконалених в результаті інвестицій знань і професійного досвіду, необхідних для доцільної діяльності в тій чи іншій сфері суспільного відтворення, яка приносить дохід їх володарю» [10, с. 74]
О. П. Колядін, 2012 р.	«сформований шляхом сукупних інвестицій запас знань, творчих здібностей, професійних навичок, професійних здібностей, професійних навичок і вмінь, здоров’я і культури, який забезпечує її власнику додаткові виробничі можливості, функціональну конкурентоспроможність і приріст рівня добробуту [11, с. 7–8].

Продовження таблиці 1

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
Д. П. Мельничук, 2015 р.	«економічний актив, що формується в результаті інвестицій шляхом набуття знань та доцільної видозміни продуктивних спроможностей індивіда (трудового колективу, суспільства в цілому) та є формою представлення останніх в ході трудової діяльності, яка забезпечує певний дохід учасникам інвестиційно-виробничого процесу» [12, с. 5]

Основними положеннями системного підходу до поняття «людський капітал» є:

— людський капітал розглядається як система, тобто сукупність взаємопов'язаних елементів, яка має цілі і засоби розвитку, зв'язок із зовнішнім середовищем і зворотній зв'язок;

— людський капітал є комплексним поняттям, дослідження якого потребує як вивчення поведінки його як цілісної системи, так і функціонування його складових елементів у їх взаємодії і взаємозв'язку задля досягнення інтегрального результату;

— набір продуктивних здібностей людини постійно варіюється і відображає потенційну диференціацію вимог суб'єктів господарювання до носіїв праці. Причому продуктивні здібності паралельно розглядаються або як їх сукупність, або як їх запас (слід розуміти як накопичену сукупність);

— продуктивні якості невіддільні від носія праці і перебувають у його власності, тоді як інші економічні суб'єкти користуються продуктивними здібностями носіїв праці;

— здібності людей трансформуються у людський капітал в ході цілеспрямованого використання їх носіїв в економічній діяльності;

— основним засобом формування і розвитку продуктивних здібностей людини є інвестування як потік витрат на відтворення сукупності необхідних якісних характеристик носія праці;

— продуктивні здібності носіїв праці включають як природні або ж природжені (фізичні та інтелектуальні), так і набуті в процесі відповідного інвестування (знання, професійний досвід, навички);

— метою людського капіталу є зростання доходів усіх суб'єктів економічних відносин. Відповідно до розгляду цих суб'єктів (індивіди, підприємства, держава) доходами вважаються: заробітна плата (дохід) працівника, прибуток (дохід) підприємства, національний дохід (валовий національний дохід) країни;

— результатами економічної діяльності, досягнення яких обумовлюють отримання суб'єктами економічних відносин більшого розміру доходів від людського капіталу, виступають:

а) соціально-економічні: опанування власником людського капіталу додатковими виробничими можливостями, підвищення функціональної конкурентоспроможності, приріст рівня добробуту;

б) економічні: зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва тощо;

У контексті характеристики системного підходу за табл. 2 не можна погодитися з думками щодо зведення людського капіталу до грошової оцінки запасу здібностей (Н. В. Голікова) і щодо отримання доходу лише власником людського капіталу (Г. М. Тугускіна). Аргументами щодо недоцільності такого звуження у понятті «людський капітал» є, по-перше, розуміння того, що продуктивні здібності носіїв праці являють собою кількісні та якісні характеристики, які мають спочатку отримати натуральну оцінку, а, по-друге, доходи від людського капіталу є спільним результатом використання носіями праці своїх здібностей та інвестування суб'єктами господарювання у створення їх запасу та у подальший їх розвиток.

У табл. 3 узагальнені наукові погляди на поняття «людський капітал» прихильників ресурсного підходу.

Аналіз інформації за табл. 3 показав, що:

Таблиця 3 — Розуміння сутності поняття «людський капітал» прихильниками ресурсного підходу (складено автором на основі власних досліджень)

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
Н. І. Верхоглядова, 2005 р.	«соціально-економічна форма реалізації людського чинника, що використовується як головний елемент продуктивних сил у підприємницькій діяльності» [4, с. 4].
Р. М. Нуреєв, 2008 р.	«сукупність всіх виробничих якостей працівника, які включають придбані знання, навички, а також мотивацію та енергію, що використовуються для виробництва економічних благ» [13, с. 131].
Т. М. Кір'ян, 2008 р.	«сукупність належних працівнику здібностей, які природно одержані (здоров'я, творчі схильності тощо), самостійно накопичені (а також набуті життєвим досвідом) та розвинуті ними завдяки інвестуванню в освіту, професійну підготовку та оздоровлення [5, с. 59].
В. В. Важинська, 2010 р.	«сформована сторонами соціально-трудоких відносин мобільна сукупність кількісно-якісних характеристик і професійних компетенцій працівників..., обсяг якої зростає під впливом ефективної державної ... кадрової політики, орієнтованої на інвестиції в активи людського капіталу, та за наявності раціональних виробничих умов їх використання» [14, с. 5].
О. В. Білецький, 2016 р.	«частина креативних людських ресурсів (креативний клас), що через їх матеріальне високоякісне забезпечення, накопичені якісні знання, інтелектуальні та високі технології, створюють частку інноваційної та наукоємної продукції у ВВП, конкурентоспроможну на світових ринках» [15, с. 4].

— людина, її якості та здібності розглядаються за ресурсним підходом як необхідний виробничий ресурс для економічної діяльності та спроможність до сприйняття змін;

— існують розбіжності щодо розуміння набору необхідних продуктивних властивостей людини з переважним фокусуванням уваги на знаннях, вміннях, навичках, мотивації тощо;

— непоодинокую за ресурсним підходом є наукова думка щодо віднесення до людського капіталу лише набутих людиною продуктивних здібностей (Р. М. Нуреєв, М. К. Маринічева), що відображає базову концепцію людського капіталу;

— прихильницею розширюючої концепції людського капіталу є Т. М. Кір'ян, яка віднесла до продуктивних не лише природні і розвинуті внаслідок інвестицій здібності людини, але й самостійно накопичені і набуті життєвим досвідом.

Трактування поняття «людський капітал» згідно інвестиційного підходу розглянемо за табл. 4.

Таблиця 4 — Розуміння сутності поняття «людський капітал» прихильниками інвестиційного підходу (складено автором на основі власних досліджень)

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
О.М. Бородіна, 2003 р.	«сукупність інвестованих суспільно доцільних виробничих і загальнолюдських навичок, знань, здібностей, якими володіє людина, які їй належать, є невіддільними від неї та практично використовуються у повсякденному житті» [16, с. 51].
Н.А. Волгін, Ю.Г. Одегов, 2003 р.	«сформований в результаті інвестицій запас знань, умінь, навичок і мотивацій, що відображає сукупність фізичних, інтелектуальних і психологічних якостей і здібностей особистості» [17, с. 49].
Л.П. Кураков, В.Л. Кураков, А.Л. Кураков, 2004 р.	«особливий вид капіталовкладень, сукупність витрат на розвиток відтворювального потенціалу людини, підвищення якості і поліпшення функціонування робочої сили» [18, с. 4-5].
М.М. Гацалов, 2007 р.	«особливий вид інвестицій, сукупність витрат на розвиток відтворювального потенціалу людини, підвищення якості і функціонування робочої сили» [19, с. 197].

Отже, прихильники інвестиційного підходу відстоюють думку відносно того, що людський капітал є запасом людських якостей, які формуються і розвиваються в результаті відповідного інвестування. У свою чергу, потік необхідних інвестицій є сумою витрат різної спрямованості, що свідомо розширює елементи людського капіталу та якості, які мають бути сформовані і розвинуті від фізичних до інтелектуальних і психологічних і використання яких призводить до отримання прибутку та соціального ефекту. Отже, інвестиції є засобом відтворення людського капіталу та отримання вигоди. Водночас не можна погодитися із думкою О. М. Бородіної щодо включення у конструкцію поняття «людський капітал» якостей, якими користуються люди у повсякденному житті, оскільки лише включення в сферу економічних відносин робить відповідні характеристики людським капіталом.

У табл. 5 представлені наукова позиція прихильників доходного підходу до трактування поняття «людський капітал».

Таблиця 5 — Розуміння сутності поняття «людський капітал» прихильниками доходного підходу (складено автором на основі власних досліджень)

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
І. С. Каленюк, 2003 р.	«вартість, авансована та уречевлена у вигляді запасу знань, інформації, досвіду, навичок, мотивацій та здоров'я, які мають властивість давати більший дохід» [20, с. 67–68].
А. П. Єгоршин, 2007 р.	«сукупність природних і накопичених якостей, які спроможні бути джерелом доходу для людини і які визначають вартість робочої сили і продуктивність праці» [21, с. 107].
В. П. Антонюк, 2008 р.	«відносини між людьми щодо формування продуктивних здібностей людини та їх використання з метою отримання доходу» [22, с. 10].

Так, дохідний підхід полягає у визначенні людського капіталу в якості засобу отримання додаткового доходу, що пов'язано із розумінням капіталу як джерела отримання доходу. Такий висновок логічно пояснюється сукупним впливом сформованих інвестуванням продуктивних здібностей людини, результат яких у формі синергійного ефекту значно перевищує здійснені вкладення.

Загалом порівняння вище розглянутих підходів до розуміння поняття «людський капітал» засвідчило на відсутність єдиної наукової думки та існування т. зв. вузьких підходів (ресурсного, інвестиційного, доходного), в яких базова дефініція не набуває завершеності. У свою чергу, застосований у даному дослідженні історичний підхід на основі порівняльно-історичного методу, яким встановлюється схожість і відмінність у явищах в їх історичному розвитку (див. табл. 1), дав змогу дослідити власне не сутнісні характеристики базового поняття, а виконати завдання визначення закономірностей виникнення і розвитку людського капіталу, що знайшло відповідне відображення у понятійному апараті.

Водночас реалізація системного підходу в сучасному вигляді (див. табл. 2) показала на різноманіття поглядів на змістовність людського капіталу та відмінності у композиційній побудові базового поняття, що мають принципове значення.

На нашу думку, істинне визначення поняття «людський капітал» стає можливим шляхом поєднання переваг усіх основних підходів (історичного, системного, ресурсного, інвестиційного, доходного) з наданням пріоритету системному підходу. Реалізація даної пропозиції здійснена шляхом застосування методу типологізації на основі контент-аналізу. Для цього було згруповано наведені у табл. 1–5 визначення поняття «людський капітал» за подібністю конструкцій, які багаторазово повторюються у побудові (рис. 1).

Отже, за інформацією рис. 1 встановлено існування трьох основних типів конструкцій визначення поняття «людський капітал»:

1) як сукупності продуктивних здібностей людини або накопиченого їх запасу (є узагальнюючою характеристикою властивостей людського капіталу);

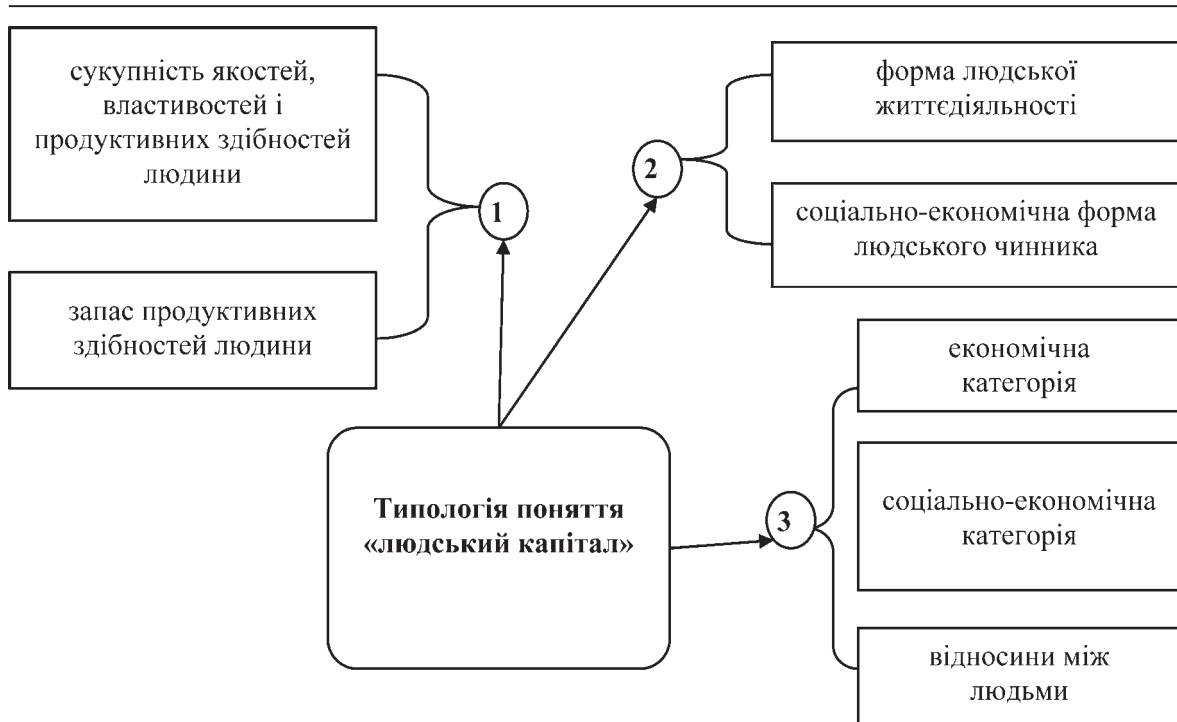


Рисунок 1 — Результати контент-аналізу поняття «людський капітал» (складено автором на основі власних досліджень)

2) як визнання економічної діяльності в якості об'єктивно необхідної і відтак пріоритетної сфери людської життєдіяльності, а людини — в якості головного елементу суспільного виробництва (відображає сферу залучення людського капіталу і ресурсну характеристику людського фактору в ній);

3) як системи відносин у суспільному виробництві з приводу використання продуктивних здібностей людини (як економічна категорія — це відображення лише виробничих (економічних) відносин, як соціально-економічна категорія — це додаткове врахування до попереднього суспільних відносин.

Критичне порівняння наведених підходів дозволяє запроєктувати нову композицію побудови поняття «людський капітал» (рис. 2), в якому, по-перше, знайшов відображення підхід 3 типології у конструкції «соціально-економічна категорія», з огляду на значний вплив суспільних процесів на відтворення людського капіталу, що, в першу чергу, відображається у врахуванні особистих якостей людини, які формуються внаслідок виховання у сім'ї і впливу суспільства загалом. А, по-друге, нова конструкція поняття набуває логічної завершеності з визначенням кінцевої мети людського капіталу.

Таким чином, пропонується удосконалити визначення поняття «людський капітал» до наступного його формулювання: людський капітал — це соціально-економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих, накопичених і розвинутих в результаті інвестицій, що спрямовуються суб'єктами економічної діяльності усіх рівнів, продуктивних здібностей людей як їх власників, задля отримання цими суб'єктами спільного додаткового доходу і соціального ефекту, що в кінцевому рахунку сприятиме задоволенню потреб та забезпеченню всебічного людського розвитку.

Акцентуємо увагу на принципових моментах, які знайшли відображення в удосконаленому визначенні поняття «людський капітал», а саме:

— соціальний характер процесів відтворення людського капіталу обумовив вибір типу конструкції поняття у форматі «соціально-економічна категорія»;

— визначення права на спільне володіння додатковим доходом суб'єктами економічної діяльності усіх рівнів (макро-, мезо- та мікрорівня) внаслідок їхньої спільної участі в формуванні потоку інвестицій, тоді як право власності на продуктивні здібності залишається за людиною, яка є носієм праці (і є частиною мікрорівня);

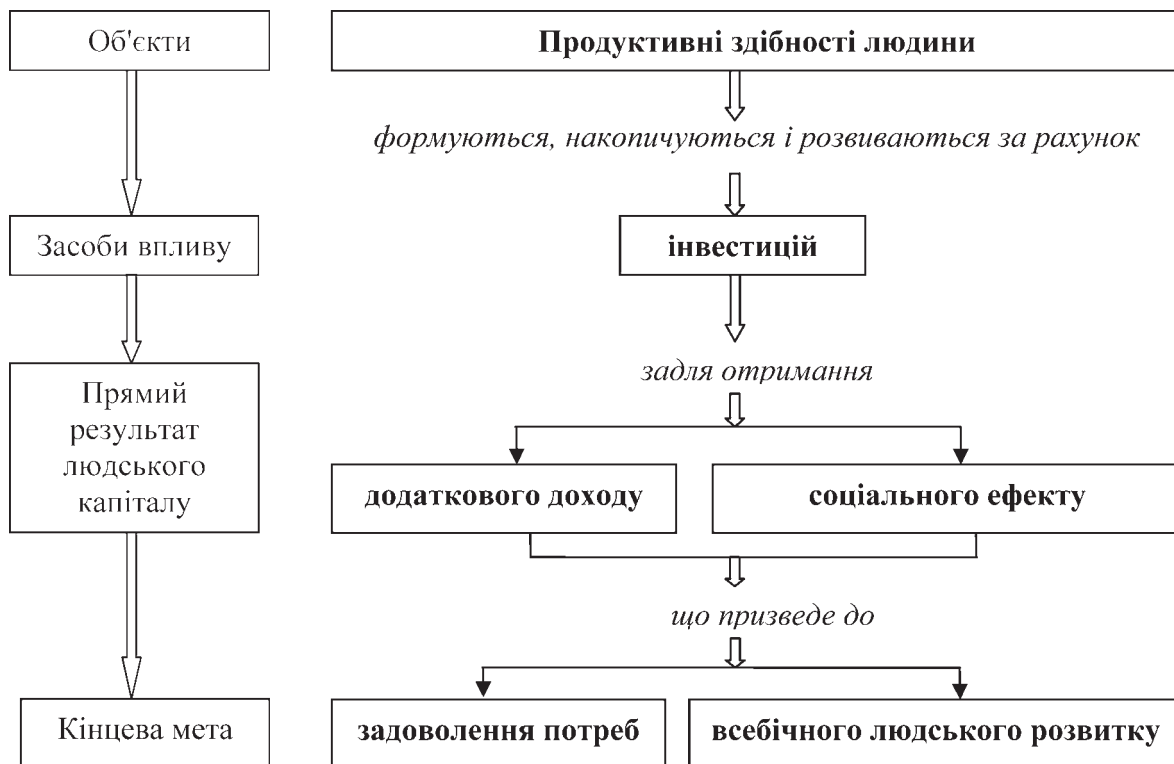


Рисунок 2 — Проектована композиція поняття «людський капітал»
(складено автором на основі власних досліджень)

— мета людського капіталу розширюється на соціальну складову і трансформується у прямий результат (отримання додаткового доходу та соціального ефекту) і кінцеву мету (задоволення потреб і забезпечення всебічного людського розвитку), що відповідатиме програмним документам ООН щодо глобальної концепції людського розвитку, економічною основою якої є теорія людського капіталу.

Висновки. На основі критичного порівняння підходів до розуміння поняття «людський капітал» і наступного його конструювання за сутнісними ознаками обґрунтована доцільність наступного формулювання базового дефієнту: людський капітал — це соціально-економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих, накопичених і розвинутих в результаті інвестицій, що спрямовуються суб'єктами економічної діяльності усіх рівнів, продуктивних здібностей людей як їх власників, задля отримання цими суб'єктами спільного додаткового доходу і соціального ефекту, що в кінцевому рахунку сприятиме задоволенню потреб та забезпеченню всебічного людського розвитку.

Перспективою подальших досліджень у даній предметній галузі виступатиме уточнення змісту та елементів людського капіталу окремих економічних рівнів.

Список літератури / References

1. Критский, М. М. Человеческий капитал / М. М. Критский. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1991. — 120 с.
Kritskiy, M. M. (1991). *Chelovecheskiy kapital* [Human capital]. Leningrad, Izd-vo LGU, 120 p.
2. Андріанова В. В. Роль відтворення людського капіталу в економіці сільського господарства Криму і шляхи його удосконалення : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02 / В. В. Андріанова ; Дніпроп. держ. аграрн. ун-т. — Дніпропетровськ, 1999. — 17 с.
Andrianova, V. V. (1999). *Rol vidtvorenniya lyudskogo kapitalu v ekonomitsi silskogo gospodarstva Krimu i shlyahi yogo udoskonallyennya* [The role of human capital's reproduction in the economics of agriculture in the Crimea and the ways of perfecting] author's abstract of dissertation ... PhD in Economics, Dnipropetrovsk, 17 p.

3. Добрынин, А. И. Производительные силы человека: структура и формы проявления / Добрынин А. И., Дятлов С. А., Коннов В. А., Курганский С. А. — СПб. : СПбУЭФ, 2003. — 164 с.

Dobryinin, A. I., Dyatlov, S. A., Konnov, V. A., Kurganskiy, S. A. (2003). *Proizvoditelnyie silyi cheloveka: struktura i formy proyavleniya* [Man's productive forces: the structure and forms of manifestation]. St. Petersburg, SPbUEF Publ., 164 p.

4. Верхоглядова, Н. І. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в процесі формування людського капіталу : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.02.03 / Н. І. Верхоглядова ; Дніпроп. нац. ун-т. — Дніпропетровськ, 2005. — 32 с.

Verhoglyadova, N. I. (2005). *Upravlinnya konkurentospromozhnisty vischoyi osviti v protsesi formuvannya lyudskogo kapitalu* [Management of competitiveness of higher education in the process of forming human resources] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics, Dnipropetrovsk, 32 p.

5. Кір'ян, Т. М. Мотивація людського капіталу до продуктивної праці: монографія / Т. М. Кір'ян. — К. : НДІ праці і зайнятості населення, 2008. — 416 с.

Kir'yan, T. M. (2008). *Motivatsiya lyudskogo kapitalu do produktivnoyi pratsi: monohrafiia* [Motivation of human capital for productive labor]. Kyiv, NDI pratsi i zaunyatosti naseleण्या Publ., 416 p.

6. Ушенко, Н. В. Науково-методологічні основи державного регулювання відтворення людського капіталу України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Н. В. Ушенко ; Наук.-досл. екон. ін-т. — К., 2009. — 30 с.

Ushenko, N. V. (2009). *Naukovo-metodologichni osnovi derzhavnogo regulyuvannya vidtvorenya lyudskogo kapitalu Ukrayini* [Scientific and methodological principles of state regulation in terms of reproduction of the Ukrainian human capital] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics. Kiev, 30 p.

7. Зачоса, О. Д. Управління розвитком людського капіталу в умовах формування економіки знань : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / О. Д. Зачоса ; Хмельн. нац. ун-т. — Хмельницький, 2017. — 20 с.

Zachosa, O. D. (2017). *Upravlinnya rozvitkom lyudskogo kapitalu v umovah formuvannya ekonomiki znan* [Managing human capital development in the conditions of knowledge economy formation] author's abstract of dissertation ... PhD in Economics. Hmelnytskyi, 20 p.

8. Грішнова, О. А. Формування людського капіталу в системі освіти і професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.09.01 / О. А. Грішнова; Рада по вивч. продукт. сил України. — К., 2002. — 36 с.

Grishnova, O. A. (2002). *Formuvannya lyudskogo kapitalu v sistemi osviti i profesiyanoi pidgotovki* [The Forming of Human Capital in the System of Education and Professional Training] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics. Kiev, 36 p.

9. Голікова, Н. В. Людський капітал як фактор зростання та розвитку економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Н. В. Голікова ; Ін-т екон. прогнозування НАНУ. — К., 2004. — 23 с.

Golikova, N. V. (2004). *Lyudskiy kapital yak faktor zrostannya ta rozvitku ekonomiki* [Human capital as a factor of growth and economic development] author's abstract of dissertation ... PhD in Economics, Kiev, 23 p.

10. Тугускина, Г. Оценка эффективности инвестиций в человеческий капитал предприятий / Г. Тугускина // Управление персоналом. — 2009. — № 3. — С. 73–77.

Tuguskina, G. (2009). *Otsenka effektivnosti investitsiy v chelovecheskiy kapital predpriyatiy* [Assessment of the investments efficiency into human capital of enterprises]. *Upravlenie personalom* [Personnel Management], no. 3, P. 73–77.

11. Колядин, А. П. Фиктивный компонент человеческого капитала как системный феномен экономики знаний : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.01 / А. П. Колядин; ФГБОУ ВПО «Саратов. гос. соц.-экон. ун-т». — Саратов, 2012. — 36 с.

Kolyadin, A. P. (2012). *Fiktivnyiy komponent chelovecheskogo kapitala kak sistemnyiy fenomen ekonomiki znaniy* [The false component of human capital as a systemic phenomenon of knowledge economy] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics. Saratov, 36 p.

12. Мельничук, Д. П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.07 / Д. П. Мельничук ; Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи. — К., 2015. — 40 с.
Melnychuk, D. P. (2015). *Lyudskiy kapital: prioriteti modernizatsiyi suspilstva u konteksti polipshennya yakosti zhittya naseleennya* [Human capital: the priorities of the society's modernization in the context of improving the quality of the population life] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics. Kiev, 40 p.
13. Нуреев, Р. М. Экономика развития : учеб. изд. 2-е, перераб. и доп. / Р. М. Нуреев. — М. : Норма, 2008. — 367 с.
Nureev, R. M. (2008). *Ekonomika razvitiya* [Development Economics]. Moscow, Norma Publ., 367 p.
14. Важинська, В. В. Інвестиційний розвиток людського капіталу в промисловості України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / В. В. Важинська ; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2010. — 20 с.
Vazhinska, V. V. (2010). *Investitsiyinyi rozvitok lyudskogo kapitalu v promislovosti Ukrayini* [Investment development of human capital in terms of the Ukrainian industry] author's abstract of dissertation ... PhD in Economics. Donetsk, 20 p.
15. Білецький, О. В. Формування і використання людського капіталу в інноваційній економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / О. В. Білецький ; Донец. нац. ун-т. — Вінниця, 2016. — 23 с.
Biletskiy, O. V. (2016). *Formuvannya i vikoristannya lyudskogo kapitalu v innovatsiyinyi ekonomitsi* [The Formation and Using of Human Capital in the Innovation Economy] author's abstract of dissertation ... PhD in Economics. Vinnitsa, 23 p.
16. Бородин, О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання / О. Бородин // Економіка України. — 2003. — № 7. — С. 48–53.
Borodina, O. (2003). *Lyudskiy kapital yak osnovne dzherelo ekonomichnogo zrostannya*. [Human capital as the main source of economic growth]. *Ekonomika Ukrayini*, no. 7, pp. 48–53.
17. Экономика труда : учеб.; под ред. Н. А. Волгина, Ю. Г. Одегова. — М. : Экзамен, 2003. — 736 с.
Volgin, N. A., Odegov, Yu. G. (eds.) (2003). *Ekonomika truda* [Labor Economics]. Moscow, Ekzamen Publ., 736 p.
18. Кураков, Л. П. Экономика и управление, финансы и право : словарь-справочник / Л. П. Кураков, В. Л. Кураков, А. Л. Кураков. — М. : Вуз и школа, 2004. — 1288 с.
Kurakov, L. P., Kurakov, V. L., Kurakov, A. L. (2004). *Ekonomika i upravlenie, finansyi i pravo* [Economics and Management, Finance and Law]. Moscow, Vuz i shkola Publ., 1288 p.
19. Гацалов, М. М. Современный экономический словарь-справочник / М. М. Гацалов. — изд. 2-е, перераб. и доп. — Ухта : УГТУ, 2007. — 480 с.
Gatsalov, M. M. (2007). *Sovremennyiy ekonomicheskii slovar-spravochnik* [Modern economic dictionary-reference]. Uhta, UGTU Publ., 480 p.
20. Каленюк, І. Освіта в ринковому середовищі та неекономічні цінності / І. Каленюк // Економіка України. — 2003. — № 7. — С. 67–73.
Kalenyuk, I. (2003). *Osvita v rinkovomu seredovischi ta neekonomichni tsinnosti* [Education in a market environment and noneconomic values]. *Ekonomika Ukrayini* [Ukraine economy], no. 7, P. 67–73.
21. Егоршин, А. П. Управление персоналом : учеб. / А. П. Егоршин. — 6-е изд., перер. и доп. — Н. Новгород : НИМБ, 2007. — 107 с.
Egorshin, A. P. (2007). *Upravlenie personalom* [Personnel Management]. Nizhniy Novgorod, Publ., no. 6, 107 p.
22. Антонюк, В. П. Оцінка та забезпечення розвитку людського капіталу України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.07 / В. П. Антонюк ; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2008. — 36 с.
Antonyuk, V. P. (2008). *Otsinka ta zabezpechennya rozvitku lyudskogo kapitalu Ukrayini* [Estimation and securing development of human capital in Ukraine] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics. Donetsk, 36 p.

Цель. Цель статьи заключается в системном конструировании понятия «человеческий капитал» по сущностным признакам.

Методы. Статья подготовлена с использованием общих и специальных методов научного исследования экономических процессов, в частности исторического, системного, ресурсного, инвестиционного, доходного подходов, методов терминологического анализа, сравнения, группировки, детализации, обобщения, типологизации и др.

Результаты. Охарактеризованы основные подходы к пониманию человеческого капитала (исторический, системный, доходный, ресурсный, инвестиционный). Установлены отличия в понятии «человеческий капитал» по разным подходам, имеющие принципиальный характер. Определены задачи и пригодность этих подходов для теоретического исследования. На основе объединения преимуществ основных подходов и приоритета системного подхода с использованием контент-анализа установлено существование основных типов конструкций определения понятия «человеческий капитал» (форма человеческой жизнедеятельности; запас производительных способностей человека; совокупность качеств, свойств и производительных способностей человека; отношения между людьми; экономическая категория; социально-экономическая категория). С использованием результатов типологизации разработана новая композиция построения понятия «человеческий капитал». В ее основе лежит конструкция социально-экономической категории, в которой понятие «человеческий капитал» доведено до логичной завершенности на основе человекоцентричного подхода и соответствия программным документам ООН по глобальной концепции человеческого развития. Усовершенствовано определение понятия «человеческий капитал», в котором нашли отражение основные сущностные признаки (объекты, средства воздействия, прямой результат, конечная цель).

Ключевые слова: человеческий капитал, научные подходы, типологизация, контент-анализ, сущностные признаки, типы конструкций, композиция понятия, социально-экономическая категория.

Objective. The purpose of the research is to systematize the concept of «human capital» according to the essential features.

Methods. The article has been developed with the appliance of general and special methods of scientific research of economic processes, in particular historical, systemic, resource, investment, income approaches, methods of terminological analysis, comparison, grouping, detailing, generalization, typology, etc.

Results. The main approaches to the understanding of human capital (historical, systemic, income, resource, investment) are described. The conceptual differences of «human capital» concept based on different approaches that are of fundamental nature are specified. The tasks and application of these approaches for a theoretical research are determined. On the basis of combining the advantages of the main approaches and the priority of the systemic campaign with the use of content analysis, the existence of the main types of constructions for the definition of the concept «human capital» (the form of human life, the stock of productive abilities of man, the set of qualities, properties and productive abilities of a person, relations between people, economic category, socio-economic category) are established. Using the results of typology, a new composition of the concept of «human capital» was developed. It is based on the construction of the socio-economic category in which the concept of «human capital» is brought to the logical completion on the basis of a man-centered approach and in accordance with the United Nations Development Programme. The definition of the concept of «human capital», which reflects the main essential features (objects, means of influence, direct result, the ultimate goal) has been improved.

Key words: human capital, scientific approaches, classification, content analysis, essential characteristics, types of construction, composition of the concept, socio-economic category.

Надійшла до редакції 10.04.2018

УДК 005:32.:640.4.-051(045)

Гакова М. В.,
асистентДонецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: gakova@donnuet.edu.ua**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПОВЕДІНКОЮ ПЕРСОНАЛУ
ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА**

UDC 005:32.:640.4.-051(045)

Gakova M. V.,
Assistant ProfessorDonetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: gakova@donnuet.edu.ua**CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF COMPANIES' PERSONNEL CONDUCT
MANAGEMENT IN TERMS OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS**

***Мета.** Метою дослідження є розкриття змісту поняття «концепція», проведення порівняльного аналізу концепцій управління персоналом та моделей організаційної поведінки, створення концептуальної моделі управління поведінкою персоналу підприємств готельно-ресторанного господарства.*

***Методи.** При підготовці статті застосовані методи теоретичного узагальнення, методи групування, порівняння, аналізу та синтезу.*

***Результати.** Досліджено зміст поняття «концепція», проведено порівняльний аналіз концепцій управління персоналом та моделей організаційної поведінки, створено концептуальну модель управління поведінкою персоналу підприємств готельно-ресторанного господарства.*

***Ключові слова:** концепція, модель, готельно-ресторанне господарство, управління, поведінка, персонал.*

Постановка проблеми. Сьогоднішні умови розвитку підприємств готельно-ресторанного господарства, які характеризуються високою динамічністю, підвищенням вимогливості споживачів, посиленням конкурентної боротьби, висувають на перший план для сучасних керівників завдання щодо вдосконалення системи управління підприємством, пошуку ефективних способів організаційних перетворень, які дозволять активізувати діяльність підприємств, забезпечити безупинний розвиток та підвищити їх конкурентоспроможність в довгостроковій перспективі.

Внаслідок цього, в сучасних умовах господарювання потрібен пошук нових шляхів до охоплення всієї діяльності підприємства, що потребує детального аналізу концептуальних засад щодо управління персоналом та моделей поведінки персоналу. Тому з метою забезпечення ефективної діяльності підприємства, актуальною стає парадигма менеджменту, яка підсилює увагу щодо питань концептуальності управління поведінкою персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням актуальних питань, пов'язаних з діяльністю управління підприємствами займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Д. Мак-Грегор, А. Маслоу, Е. Мейо [9], Г. Саймон, Ф. Тейлор [7], А. Файоль [8] А. Саак та М. Якименко, Н. П'ятницька та інші.

Вагомий внесок у розробку теоретичних і практичних засад управління поведінкою персоналу зробили такі вчені: М. Армстронг, Дж. Ньюстром, К. Девіс [6], К. Оксінюйд [3], А. Кібанов [1,2], Ф. Лютенс, О. Горелов, Ю. Красовський, Шермерорн та інші.

Мета статті. Метою дослідження є розкриття змісту поняття «концепція», проведення порівняльного аналізу концепцій управління персоналом та моделей організацій-

© М. В. Гакова, 2018

ної поведінки, створення концептуальної моделі управління поведінкою персоналу підприємств готельно-ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «концепція» (від лат. *conceptio* «система розуміння») походить від похідного слова «концепт», який трактується як о сенсах, якими оперує людина в процесах мислення і які відображають зміст результатів пізнання світу у вигляді «квантів» знання. [11, с. 90]. Визначення поняття «концепція» у науковій літературі розглядається як система поглядів на що-небудь, основними думка [12, с. 293]; генеральний задум, що визначає стратегію дій при здійсненні реформ, проєктів, планів, програм; система поглядів на процеси і явища в природі та суспільстві [13]; система взаємопов'язаних, що впливають один з іншого поглядів на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, трактування явищ, подій; основоположна ідея будь-якої теорії; загальний задум, головна думка [14, с. 346]; формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття [11]; поняття, образ поняття, спосіб розуміння, міркування і висновки [16]; певний спосіб розуміння, трактування якого-небудь предмета, явища, процесу, основна точка зору на предмет або явище, головна ідея для їх систематичного освітлення; задум, теоретична побудова; те чи інше розуміння чого-небудь [15].

Виходячи з системи розуміння визначення концепції, необхідно зазначити, що за своєю структурою, управління підприємством являє внутрішньо диференційовану, але цілісну систему, яку характеризує логічна залежність одних елементів від інших.

Тому концепти, тобто окремі смисли, об'єднують різноманітність спостережуваних «квантів» концепції під єдине ціле, підбиваючи їх під певні категорії, класи, системи, які утворюють концептуальну систему.

Концептуальні погляди щодо системи управління персоналу неодноразово зазнавали кардинальних змін, слідуючи за розвитком суспільних відносин, удосконаленням технологій виробництва, виникненням нових способів зв'язку інформації. Ці складові ставали поштовхом для змінювання змісту управлінської діяльності та методів її реалізації.

В науковій літературі під концепцією управління персоналу розглядається система теоретико-методологічних поглядів на розуміння і визначення сутності, змісту, цілей, завдань, критеріїв, принципів і методів управління персоналом, а також організаційно-практичних підходів до формування механізму її реалізації в конкретних умовах функціонування підприємства [1].

Концепція містить у собі як саму розробку технології управління персоналом з урахуванням формування цілісної системи, так безпосередньо і саму методологію управління персоналом. У практиці управління персоналом в якості основних розглядаються три взаємопов'язані складові:

- завдання;
- людина;
- управлінська діяльність;

В історичному аспекті сучасна теорія і практика управління персоналом заснована на чотирьох основних концепціях:

- концепція використання трудових ресурсів, в теоретичну основу якої покладена теорія наукового управління Ф. Тейлора;
- концепція управління персоналом, в теоретичну основу якої покладена теорія бюрократичної організації А. Файоля;
- концепція управління людськими ресурсами, в теоретичну основу якої покладена теорія «людських відносин» Елтона Мейо і пост бюрократична теорія організації.;
- концепція управління людиною, в теоретичну основу якої покладена філософія японського менеджменту, де роль людини в системі управління є визначальною.

Порівняльний аналіз концепцій представлений у таблиці 1.

Концепції істотно розрізняються своєю філософією, принципами та підходами управління. Виходячи з даних таблиці 2, ми спостерігаємо поступову зміну концепцій управління персоналом, де розглядаючи в якості об'єкта управління сутність персоналу в організації ми спостерігаємо зміни щодо значення самого персоналу, де роль персоналу

Таблиця 1 — Порівняльний аналіз концепцій управління персоналом
(складено автором на основі [7, 8, 9, 10])

Критерії порівняння	Концепція використання трудових ресурсів	Концепція управління персоналом	Концепція управління людськими ресурсами	Концепція управління людиною
Мета	Максимальне використання трудового потенціалу працівників	Використання трудового і особистісного потенціалу людини	Максимальне використання потенціалу людини шляхом створення оптимального навколишнього середовища	Створення умов для самореалізації людини
Підхід до організації	Організація — злагоджений механізм	Організація-чітка організаційна система, де узгоджуються цілі людини й організації	Організація виступає як «мозок» з різними підструктурами	Організація — це соціальна, культурна система
Підхід до працівника	Людина виступає як ресурс, деталь у механізмі, яку треба правильно підібрати і стимулювати	Людина як особистість, яка володіє своїми потребами	Людина виступає як не поновлюваний ресурс, як елемент соціальної системи,	Людина — самостійний суб'єкт, має свої цінності, норми поведінки.
Парадигма управління	Економічна. Людина-фактор виробництва	Організаційно-адміністративна. Людина-ресурс організації.	Організаційно-соціальна. Людина — елемент соціальної організації.	Гуманістична. Людини — головний суб'єкт організації.
Основне завдання управління	Відбір здібних працівників, стимулювання, нормування	Відбір працівників з професійними і особистісними якостями, відповідними посаді.	Відбір працівників с професійними і особистісними якостями, відповідними посаді і корпоративній культурі організації.	Адаптація розвитку культури організації

набуває все більшої суб'єктності, що веде до зміни підходів управління та підсилює увагу до питань управління поведінкою персоналу, тобто процесу формування його поведінки персоналу сумісної із цілями і завданнями підприємства.

А. Я. Кібанов розглядав поняття «поведінка людини» в організації, «...поведінка людини — сукупність усвідомлених, соціально значимих дій, обумовлених займаною позицією, тобто розумінням власних функцій. Ефективна для організації поведінку її співробітників проявляється у тому, що вони надійно і сумлінно виконують свої обов'язки, готові в ім'я інтересів справи в умовах мінливих ситуацій виходити за межі своїх безпосередніх обов'язків, докладаючи додаткові зусилля, проявляючи активність, знаходячи можливості для співпраці [2, с. 472].

Досліджуючи поведінку людей в організації, науковці визначали її, як управлінську діяльність, яка описує, пояснює, зумовлює і регулює поведінку [4, с. 6]; як рольову або функціонально-рольову поведінку, тобто поведінку, що зумовлена соціальною позицією, яку займає індивід в ієрархічно побудованій системі внутріорганізаційних статусів [3, с. 81].

Дослідження поведінки людини в організації і його різних граней — це вивчення поведінки людей (індивідів та груп) ..., яка дозволяють визначити шляхи підвищення ефективності трудової діяльності людини..., це безперервний процес, завдяки якому ми постійно розширюємо коло наших знань про поведінку людини в процесі праці,... відмінна риса організаційної поведінки — системність, яка спирається на результати досліджень і концептуальні розробки [6].

Зі зміною парадигми управління менеджментом, моделі управління поведінкою персоналу не залишалися статичними, а змінювалися відповідно до потреб часу. Чотири альтернативні моделі організаційної поведінки розроблені відомими вченими Дж. В. Ньюстромом, К. Девісом в контексті еволюційного ряду концепцій управління персоналом, які представлені в табл. 2.

Таблиця 2 — Моделі організаційної поведінки (складено автором на основі [6])

Показник	Моделі			
	авторитарна	опікуюча	підтримуюча	колегіальна
Базис моделі	Влада	Економічні ресурси	Керівництво	Партнерство
Орієнтація керівництва	Повноваження	Гроші	Підтримка	Робота у команді
Орієнтація працівників	Підпорядкування	Безпека та пільги	Виконання робочих завдань	Відповідальна поведінка
Психологічний результат для робітника	Залежність від керівництва	Залежність від організації	Участь в керівництві	Самодисципліна
Задоволення потреб працівника	В існуванні	У безпеці	Статус та визнання	Самореалізація
Участь працівників в трудовому процесі	Мінімальне	Пасивне	Стимули, які спонукають	Помірний ентузіазм

Виходячи з таблиці 3 видно, що основне завдання моделей організаційної поведінки полягає в ідентифікації найважливіших людських і організаційних чинників, що впливають на досягнення організацією поставлених цілей, і створенні умов для ефективного управління ними. Автори моделей організаційної поведінки вважали, що деякі фактори знаходяться поза контролем менеджменту, іншими необхідно навчитися управляти, а кінцевий результат необхідно оцінювати у відповідності за трьома основними критеріями [6]:

- показниками діяльності організації (наприклад, кількість і якість товарів і послуг, рівень обслуговування клієнтів),
- ступенем задоволеності працівників (низькі показники рівня прогулів, запізень або плинності кадрів) і
- рівнем індивідуального зростання і розвитку (придбання нових знань і підвищення кваліфікації)

В ході концептуалізації дуже важливо комплексно розглядати економічні, соціальні, культурні, історичні передумови.

Концептуалізація спрямована на зміну типу діяльності (практики), містить план дії, тип дії і еволюції діяльності. Вона затребувана в ситуації, коли необхідно вийти за межі зони найближчого розвитку. Класифікація концепцій можлива за ступенем спільності, з теоретичного дискурсу, за джерелом зародження практики [5]:

1. *Концепції першого роду* — концепції високого ступеня спільності або наукові парадигми, що представляють собою систему теорій і застосовуються в рамках епістемології. Концепції цього рівня виступають в різні культурно-історичні періоди формотворниці принципами життєвого світу і діяльності людини.

2. *Концепції другого роду* — прототеорії — пототеоретическій дискурс, потенційно містять в собі теорію.

3. *Концепції третього роду* — концепції, що розуміються як джерело зародження практики, містять узагальнене бачення того, до чого необхідно прагнути (як повинно бути), задаючи горизонт роздумів про практику і представляючи базову ідею.

Автором запропоновано концептуальну модель управління поведінкою персоналу підприємств готельно-ресторанного господарства, яка враховує найбільш універсальні

чинники та основною властивістю якої є стереотипність і універсальність, що представлено на рис. 1.

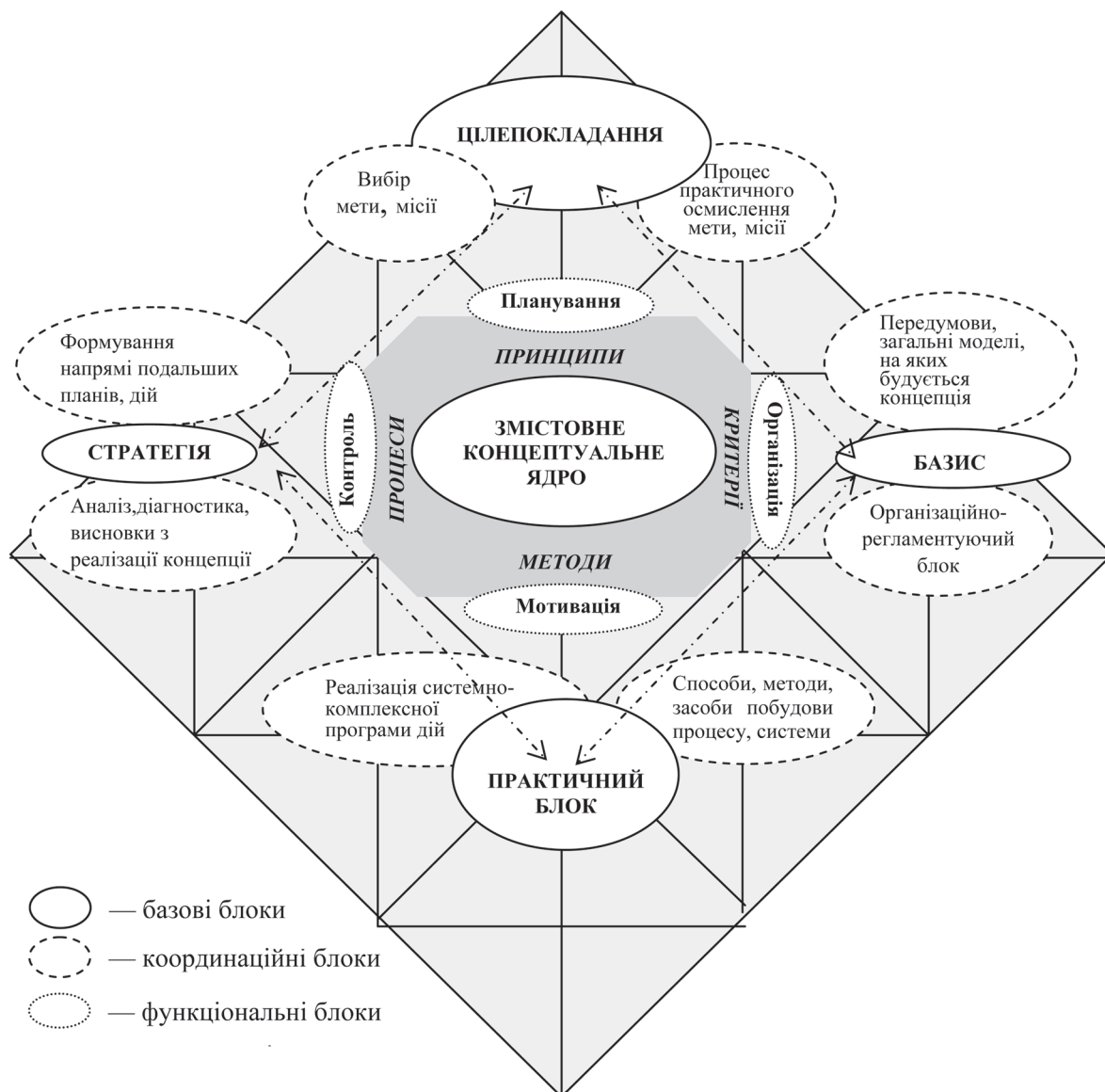


Рисунок 1 — Концептуальна модель управління поведінкою персоналу підприємств готельно-ресторанного господарства (авторська розробка)

Авторська концептуальна модель управління поведінкою персоналу підприємств готельно-ресторанного господарства побудована в контексті вказаної вище концепції третього роду, як узагальнене бачення того, до чого необхідно прагнути, задаючи горизонт роздумів про практику і представляючи базову ідею, яка побудована за принципом поділу системи на блоки управління, що дозволить логічно обґрунтовувати управлінські рішення за визначеними сегментами, спрямовувати їх на вирішення протиріч між відповідними елементами і характеристиками системи.

В структурі концептуальної моделі чітко відокремлюються важливі складові елементи: змістовне ядро управлінського впливу; базові управлінські блоки; координаційні та функціональні блоки. Змістовне ядро управлінського впливу включає: принципи, критерії, методи, процеси для конкретного об'єкта управління. Для забезпечення стійкого управління поведінкою персоналу підприємств готельно-ресторанного господарства необхідне збалансоване управління ключовими блоками концептуальної моделі.

Концептуальна робота супроводжує розробку і реалізацію проекту в двох аспектах: стратегічному (узагальнене бачення того, як має бути) і понятійно-категоріальному (набір понять і категорій, які працюють в даному проекті) [5].

Таким чином, загальну структуру концептуальної моделі управління поведінкою персоналу підприємств готельно-ресторанного господарства (рис. 1) можна розглядати як «фрейм» (від англ. «frame» — рамка, каркас), який можливо накласти на діяльність підприємства будь-якої поведінкової моделі.

Висновки. Отже, враховуючи вищенаведене, зазначимо, що реалії сьогодення вимагають від керівників підприємств готельно-ресторанного господарства повного осмислення концептуальних засад управління персоналом, у тому числі, в контексті його поведінкової складової, що сприятиме комплексному розумінню цілісної системи поглядів на сутність процесів. Сутнісні складові концептуального змісту сприятимуть прийняттю результативних рішень, впровадженню дієвих інструментів для здійснення ефективної управлінської діяльності та уникненню помилковості.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розроблення системи підтримки концептуальної моделі управління поведінкою персоналу підприємств готельно-ресторанного господарства.

Список літератури / References

1. Кибанов, А. Я. Управление персоналом организации / Кибанов А. Я — М. : Инфра-М, 2008. — 365 с.
Kibanov, A. Ia. (2008). *Upravlenie personalom organizatsii Kibanov*. [Personnel management of the organization], Moscow, Infra-M Publ., 365 p.
2. Кибанов, А. Я. Управление персоналом организации / А. Я. Кибанов. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 638 с.
Kibanov, A. Ia. (2005). *Upravlenie personalom organizatsii Kibanov*. [Personnel management of the organization], Moscow, Infra-M Publ., 638 p.
3. Оксинайд, К. Э. Организационное поведение: учебник / К. Э. Оксинайд. — М. : КНОРУС, 2009. — 480 с.
Oksinoid, K. E. (2009). *Organizatsionnoe povedenie* [Organizational Behavior]. Moscow, KNORUS Publ., 480 p.
4. Маркова, Е. В. Организационное поведение и организационное консультирование: предмет и метод : учебник / Е. В. Маркова, О. Н. Саковская. — Ярославль : ЯрГУ, 2011. — 180 с.
Markova, E. V., Sakovskaia, O. N. (2011). *Organizatsionnoe povedenie i organizatsionnoe konsultirovanie predmet i metod* [Organisational Behaviour and Organisational Counselling: The Subject and Method]. Yaroslavl, YarGU Publ., 180 p.
5. Дмитриева, Т. В. Подходы к экспертизе философских оснований образовательных концепций // Экспертиза инновационных процессов в образовании. Подходы к проблеме экспертизы в образовании / под ред. Г. Н. Прокументовой, С. Г. Баронене. — Томск, 1999. — С. 101–105.
Dmitrieva, L. V. (1999). *Podkhody k ekspertize filosofskikh osnovanii obrazovatelnykh kontseptsii* [Approaches to the examination of the philosophical foundations of educational conceptions]. In *Ekspertiza innovatsionnykh protsessov v obrazovanii: Podkhody k probleme ekspertizy v obrazovanii* [Examination of innovative processes in education. Approaches to the problem of expertise in education]. Tomsk, pp. 101–105.
6. Ньюстром, Дж. В. Организационное поведение / Дж. В. Ньюстром, К. Дэвис // [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://bookre.org/reader?file=592377&pg=3>.
Newstrom, J. V., Devis, K. *Organizatsionnoe povedenie* [Organisational Behaviour]. Available at : <http://bookre.org/reader?file=592377&pg=3>.
7. Тейлор, Ф. Принципы научного менеджмента [Электронный ресурс] / Ф. Тейлор. — Режим доступа : http://library.tneu.edu.ua/files/EVD/HTML/pr_mangmnt/pr_mangmnt.htm.

Teilor, F. *Printsiipy nauchnogo menedzhmenta* [Principles of scientific management]. Available at : http://library.tneu.edu.ua/files/EVD/HTML/pr_mangmnt/pr_mangmnt.htm.

8. Файоль, А. Общее и промышленное управление [Электронный ресурс] / А. Файоль. — Режим доступа : <http://litrus.net/book/read/59646?p=4>.

Faiol, A. *Obshchee i promyshlennoe upravlenie* [General and industrial management]. Available at : <http://litrus.net/book/read/59646?p=4>.

9. Мэйо Э. Человеческие проблемы индустриальной цивилизации [Электронный ресурс] / Э. Мэйо. — Режим доступа : <http://knigosite.org/library/read/41920>.

Meio, E. *Chelovecheskie problemy industrialnoi tsivilizatsii*. [Human Problems of Industrial Civilization]. Available at : <http://knigosite.org/library/read/41920>.

10. Японская модель менеджмента [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://knigosite.org/library/read/41920>.

Japonskaia model menedzhmenta, [Japanese Management Model]. Available at : <http://knigosite.org/library/read/41920>.

11. Кубрякова, Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянков В. В., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. — М. : Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1999. — 245 с.

Kubriakova, E. S., Dem'yankov V. V., Pankrats YU. G., Luzina L. G. (1999). *Kratkii slovar kognitivnykh terminov* [A Brief Dictionary of Cognitive Terms]. Moscow, MGU Publ., 245 p.

12. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — М. : Мир и Образование ; Оникс, 2011. — 736 с.

Ozhegov, S. I., Shvedova, N. Yu. (2011). *Tolkovyi slovar russkogo iazyka* [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow, World and Education Publ., 736 p.

13. Райзберг, Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. — 2-е изд., испр. — М. : ИНФРА-М., 1999. — 479 с.

Raizberg, B. A., Lozovskii, L. Sh., Starodubtseva, E. B. *Sovremennyy ekonomicheskii slovar* [New economic dictionary, 2-nd ed., revised]. Moscow, INFRA-M Publ., 245 p.

14. Современный словарь по педагогике / Сост. Рапацевич Е. С. — Мн. : «Современное слово», 2001. — 928 с.

Rapatsevich, E. S. (2001). *Sovremennyy slovar po pedagogike* [New Pedagogy Dictionary]. Minsk, Sovremennoe slovo Publ., 928 p.

15. Толковый словарь русского языка / под ред. Д. Н. Ушакова. — Репр. изд. — М. : Альта-Принт, 2005. — 1216 с.

Ushakov, D. N. (ed.) (2005). *Tolkovyi slovar russkogo iazyka* [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow, Alta-Print Publ., 1216 p.

16. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. — М. : РИПОЛ классик, 2006. — Т. 2. — 784 с.

Dal', V. I. (2006). *Tolkovyi slovar zhivogo velikoruskogo iazyka* [Explanatory dictionary of the living Great Russian language, Volume 2]. Moscow, RIPOL klassik Publ., 784 p.

Цель. Целью исследования является раскрытие содержания понятия «концепция», проведение сравнительного анализа концепций управления персоналом и моделей организационного поведения, создание концептуальной модели управления поведением персонала предприятий гостинично-ресторанного хозяйства.

Методы. При подготовке статьи использованы методы теоретического обобщения, методы группировки, сравнения, анализа и синтеза.

Результаты. Исследовано содержание понятия «концепция», проведен сравнительный анализ концепций управления персоналом и моделей организационного поведения, разработана концептуальную модель управления поведением персонала предприятий гостинично-ресторанного хозяйства.

Ключевые слова: концепция, модель, гостинично-ресторанное хозяйство, управление, поведение, персонал.

Objective. *The objective of the research is to reveal the scope of the term «conception», to conduct a comparative analysis of the concepts of personnel management and models of organizational behavior, to create a conceptual model for managing the conduct of hotel and restaurant staff.*

Methods. *The main research results are obtained applying the complex general scientific and special methods of investigation: theoretical generalization, grouping method, analysis and synthesis.*

Results. *The scope of the term «conception» has been revealed, a comparative analysis of the concepts of personnel management and organizational patterns has been conducted, and the conceptual model of companies' personnel conduct management in terms of hotel and restaurant business has been created. The author's conceptual model of companies' personnel conduct management in terms of hotel and restaurant business takes into account the most universal factors and the main feature of which is stereotyping and versatility. The conceptual model of companies' personnel conduct management in terms of hotel and restaurant business summarizes the vision of what needs to be done by asking the horizon of thinking about practice and presenting the basic idea, which is based on the principle of the system division into control units, which will logically substantiate managerial decisions in certain management segments, direct them to resolve the contradictions between the relevant elements and characteristics of the system. The important components: the meaningful core of managerial influence; the basic management blocks; the coordination and functional units are clearly separated in the structure of the conceptual model. The meaningful core of management impact includes: principles, criteria, methods, processes for a particular control object. The concept includes both the development of the technology of personnel management, taking into account the formation of an integrated system, so directly and the very methodology of personnel management. Essential components of the conceptual content contribute to the adoption of effective solutions, the introduction of effective tools for the implementation of effective management activities and avoidance of inaccuracies.*

Key words: *conception, model, hotel and restaurant business, management, conduct, personnel.*

Надійшла до редакції 16.04.2018

УДК 338

Гудзь Ю. Ф.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: gudz@donnuet.edu.ua

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА ТА ЙОГО ПЕРЕРОБКА ПІДПРИЄМСТВАМИ БОРОШНО-КРУП'ЯНОЇ ГАЛУЗІ АПК ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНУ

UDC 338

Gudz Ui. F.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: gudz@donnuet.edu.ua

GRAIN MARKET FORMATION AND ITS PROCESSING BY THE ENTERPRISES OF THE FLOUR-AND-CEREALS INDUSTRY IN VOLYN REGION

Objective. *The purpose of the article is to study the formation of the grain market and its processing by the enterprises of the flour-and-cereals industry of the agro-industrial complex in Volyn region*

Methods. *The main research results are obtained applying the complex general scientific and special methods of investigation: dialectical method of scientific knowledge, theoretical generalization, comparison, grouping and analysis.*

Results. *The article proposes an organizational mechanism for the formation of a logistics system of the flour-and-cereals industry based on the use of modern mathematical modeling methods to harmonize the relationships of participants. The main provisions on the system for improving inter-branch economic relations in the flour-and-cereals industry are considered on the basis of the proposed structure for the sale of grain. The practical significance of the results obtained is that sound proposals for the effective functioning of the flour-and-cereals industry in the region will help stabilize and further increase the production of competitive products to meet both the domestic needs of the region and participation in foreign trade.*

Key words: *grain market, flour-and-corn industry, agro-industrial complex, economic potential, grain supplies.*

Problem statement. Significant institutional transformations in the infrastructure of the food complex have led to the creation of new modern forms of processing enterprises of small size. Moreover, if in highly developed countries these processes are a scientifically based market marketing strategy, then in the conditions of the Ukrainian economy, these processes are mostly spontaneous. Important place in a number of different channels of implementation also belongs to wholesale markets, which play a leading role in price formation and are a kind of guideline when selling products through other channels of sales. Recently, the tendency of creation of small processing enterprises, which arise at places of production of raw materials and exert significant competitive pressure on large processing enterprises, clearly outlines.

The transformation of land and property relations in the countryside, the privatization of enterprises of the food industry, flour-groats and other branches of agroindustrial complex, have changed the nature of organizational and economic relations between the participants of the grain market in the process of its functioning. The system has become even less organized compared to the period of its public procurement, as a result of which numerous intermediary structures are used, the corresponding price levers do not work, and so on.

Analysis of recent research studies. The flour-groats sector plays a leading role in providing the population as well as other branches of the food industry with such socially significant products as flour and groats. The economic problems of processing enterprises of the flour-and-agroindustrial industry and food security were investigated in works of: R. H. Green [1], K. Eich-

er and J. Staats [2], V. B. Eide [3]. Flour and groats industry is the basis of the processing industry of agroindustrial complex, which is interdependent both from the provision of raw materials and consumer purchasing power. Considerable attention of scientists is given to the study of the factors influencing the economic stability of the processing enterprises of the flour-groats industry of agriculture, the allocation of its types in order to build a model for ensuring sustainable development in the long run. However, despite a significant range of practical, methodological, theoretical studies on this issue, the analysis of literature on this topic, revealed the lack of a unified approach to the assessment of the economic potential of processing enterprises, leaving the discussion points for further research. Therefore, there is a need for deep scientific research to find new approaches and methods for assessing the economic potential of processing enterprises of agroindustrial complex taking into account the established grain market in the region [4–8].

The objective of the article To study of the formation of the grain market and its processing by the enterprises of the flour-groats industry of the agroindustrial complex of the Volyn region.

Tick tock. The absence of any civilizational form of organizing the purchase of agricultural surplus in Personal peasant economy remains an obstacle to increasing their economic activity. Regional markets, which are more or less close to production directly, do not play their role, due to which significant volumes of commodity resources are used unproductively, and the commodity producer loses material interest.

In our opinion, the block of economic relations between economic entities and the state plays an important role in the flour-groats sector. It should be noted that the system of state stimulation and support of the agricultural producer, including in the field of plant growing, operating in recent years, is aimed mainly at solving secondary problems of the current nature. Different economic structures occupy their niche (channels of implementation) in accordance with the volume of offer and obligations arising in the process of repayment of loans, wages.

The current development of the economic potential of the enterprises of the flour-groats sector is characterized by ambiguous economic activity, which is dynamically changing, and in most cases not for the better. In order to meet the current level of market relations, reorientation of the stereotypes of the production and economic mechanism and the management system of the processing enterprise of the agroindustrial complex is necessary.

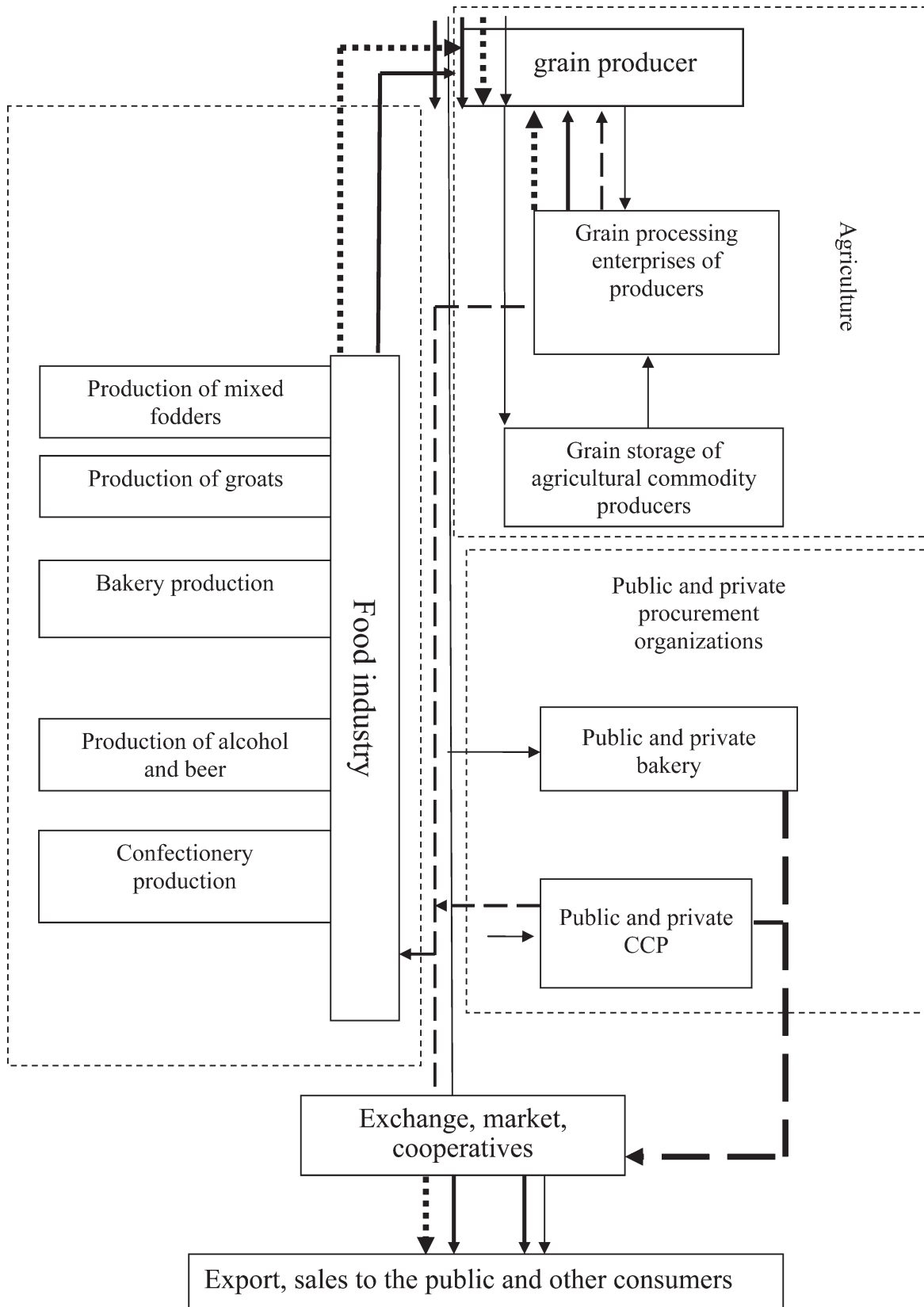
The implementation of the functions of public administration in the processing enterprises of the flour-groats sector has a number of significant shortcomings that affect the attractiveness of investment objects and in accordance with the economy of the industry. The author refers to:

- lack of a model of phased reformation of the agrarian sector of the economy;
- violation of intersectoral relations, parity of the equivalent exchange between agriculture and industry;
- formation of the market of goods and services without taking into account their socio-economic value;
- underestimation of the essence and importance of the agrarian sector in the Ukrainian economy.

The main problems of the functioning of the processing industry and the flour-groats industry, in particular in Ukraine, are: dependence on the complex market conditions, low solvency of the consumer of the shortage of funds for the purchase of finished products from the producer, there will appear on the market of a limited number of intermediaries, lack of support from the state, growth of receivables and creditor debts, shortage of working capital for technological and technical re-equipment, outdated and worn-out equipment with energy and resources, lack of working capital for back-up procurement of raw materials,, dependence on related branches of agroindustrial complex. Scheme of grain processing presents the general tendency of development of flour-mill production is investigated in drawing 1.

Coke-chemical production (CCP) was divided between state structures, which today operate under the name of PJSC «The state food and grain corporation of Ukraine», State Agency for Reserve and Ministry of Agrarian Policy.

Flour mills were designed in the times and for the needs of the planned economy. Imported grain was supplied and processed with the help of flour mills, and processed products were sup-



Drawing 1 — Grain processing scheme

plied to the Union republics. After the collapse of the USSR, the production chains were torn apart, and at least 70 large and medium-sized CCP began to look for other business models. In 2000, part of the CCP was transferred to the newly formed holding of the SJSC «Bread of Ukraine», the part was corporatized and was given to privatization.

But due to the production capacity of the CCP, which is aimed at processing not less than 100 thousand tons of grain per year, some of them have not found an effective business model of production. The capacity of only one CCP in one week can cover the monthly need of industrial consumers in the region. In the current market situation CCP loses in competition with small energy-efficient mills because they can not maneuver capacity. The cost of CCP for processing 1 ton of grain — 110 kW, while in the Turkish 100-ton mills — 60–80 kW.

Due to the continuous production of flour and the 7-storey construction of the CCP mills with relay automation, the continuous presence of workers on each floor in three changes is required. With such energy and human resources costs, the break-even point of production is practically impossible. The CCP, which are located closer to the ports, found a way out of the situation by exporting a large volume of grain products.

Parts of the CCP — for some time were the main reservoirs of grain for the state reserves, which due to sufficiently large elevators allowed to exist without large amounts of processing. But today, almost every CCP has debts for budget subsidies of the nineties of the last century for harvesting seeds. It does not allow to effectively draw working capital for production activities. The CCP, which did not find export channels, focused its economic activities mainly through the provision of grain storage and processing elevators. High yields and the lack of warehouses for grain storage allows to profitably work and partly subsidize unprofitable grain processing. But in the regions with a small volume of grain production and the lack of provision of producers with their own repositories, this type of activity is ineffective.

Customer service business model does not allow large CCP function effectively. Revenue from the provision of services alone does not fully cover the costs of enterprises. It also does not allow modernization of fixed assets that adversely affect the cost of services and with high competition in the market of elevator services, reduces their already low profitability. In order to generate profit, the CCP should be able to purchase rather large industrial volumes of grain during the harvesting season and, depending on the market conditions, implement it or recycle it, ensuring the profitability and financial sustainability of the enterprise to maintain the rhythm of production at the enterprises.

The government as the owner of the CCP for 25 years did not decide on the further development of processing enterprises. This problem is partly due to the preservation of strategic stocks of state-owned grain and the desire to maintain control over the production of flour in Ukraine. At the moment, all CCP are on the list of state-owned objects that are not subject to privatization, which impedes private investment in this branch of the economy. Although a good example of the effective use of assets of parts of the above-mentioned plants is their work in the structure of the SFGC. It enables them to combine the available financial resources of the corporation and to load all the industrial capacities of the CCP.

The indicators in table 1 reveal the structural ratios of grain sales by agricultural enterprises in 2017. The analysis shows that in 2017, agricultural enterprises sold almost 194.3 thousand tons of grain, of which the main share falls on winter wheat and yara — 12.8 million. t, or 65.6 %. Another 21.3 % falls on the main fodder crops — corn and barley. In regard to the channels of implementation, the indicator of grain sales to processing enterprises is important, it indicates the existence of other schemes, in particular tolling, for which they are supplied with raw materials. In general, processing enterprises (including elevators) received 23.8 % of all grain, while «other channels» that are various commercial structures received 50.1 %. Analysis of the data shows that on average, 36.7 % of the total crop is used in its own economy for the needs of feed for cattle and poultry. This confirms the structure of the use of cultivated grain by types. Thus, the share of wheat grown on the farm, which was used for own needs, is 28 %, rye — 65.8 %, other crops — 55.5 %. We are not saying that households are baking only their own bread. It depends on family traditions and skills acquired earlier. Of course, part of the grown wheat is used for feed.

First of all the main issue is the possibility of using commodity resources, that is, the real balance of available grain. It lies in the fact that the largest of them in the area of sowing grain (by volume of crop) leave on the farm 32,6 % of grain of wheat, and small Private Peasant Farming (PPF) — 74,6 %. The main indicator of economic relations in the grain market between its sub-

Table 1 — Implementation of grain crops for processing in the Volyn region for 2017 (Statistical Bulletin «Product sales by agricultural enterprises in 2017», the State Statistics Committee)

	Crops	Wheat	Rye	Barley	Millet, buck- wheat	Corn	Oat	Le- gumes	Other grain
Implemented — of all									
quantity, tons	194273	127686	15853	17888	936	23630	5440	1066	1774
price, UAH / t	3482,2	3518	3325,6	3863,2	5400,8	2796,8	4232,8	6072	3474,8
Through the implementation chan- nels:									
to processing enterprises (including elevators)									
quantity, tons	46188	28586	8220	4800	118	3766	228	254	216
price, UAH / t	3753,2	3950,4	3290,8	3862,8	5383,2	3008,4	3670	4608,8	4014,8
to the population for the payment of labor									
quantity, tons	7821	6005	674	214	20	110	561	35	202
price, UAH / t	3100,8	2902,4	3544,4	3985,2	5720	2065,6	4201,6	4137,2	3649,6
To shareholder in the rent for land and property shares									
quantity, tons	22353	18856	1039	1225	15	75	728	13	402
price, UAH / t	2640	2520,4	3703,6	2838,8	3906,8	2896	3701,6	4892,4	2810,8
on the market, through their own stores, stalls, tents									
quantity, tons	18845	14001	703	1804	96	510	1366	74	291
price, UAH / t	3628,4	3625,6	3382	3979,2	5487,6	2926,4	3880,4	4410,8	3321,2
by other channels									
quantity, tons	99066	60238	5217	9845	687	19169	2557	690	663
price, UAH / t	3548,8	3662	3269,2	100,5	402	2755,6	4629,2	5056,8	3732,8
The presence of grain in the economy at the end of the report- ing period, t	159629	76972	8132	19976	-	123931	-	-	-

jects — legal entities and individuals is the selling price (purchasing, wholesale, retail). It should be noted that in Ukraine the price of bread of mass consumption, flour, pasta remains stable for a long period of time and is accessible for the consumer. In regard to the purchase price for which the grain is sold by agricultural enterprises, it varies annually, usually not in favor of the village. Over the past ten years, there have been clear trends in reducing the volumes of final products of flour mills, increasing the cost and reducing the profitability of production. This process has a nationwide character, as Ukraine's flour production in 2009 to 2017 decreased by 30.7 %, cereals — by 44.6 %, bread and bakery products — by 40 % (Table 2).

The main cause of negative phenomena in the processing industry of the region is the decline in grain production. As a result, the consumption of bread products per capita produced in the sectors of the grain-processing industry decreased. So, if in 2006 per capita they produced 104.5 kg, then in 2017 — only 30.1 kg.

Now in the Volyn region there are 87 bakeries of all types of ownership, 35 flour-grubs and 10 feed-fodders. These enterprises are able to provide the population with bread products, but because of the inefficiency of work, they use only a small part of their capacity.

In recent years, the level of usage of production capacity by processing enterprises has fallen outrageously due to the following reasons: reduction of grain production, expansion of sales channels, lack of funds for grain purchases and weak material and technical base, as well as reduction of demand for bakery products by the end user. As a result, we can assume that the main causes are situational rather than systemic. In case of insufficient working capital, the main problem of processing enterprises is to provide their capacities with raw materials. The offer of grain outside of the state obligation is insignificant and can not provide demand for it by the processors. Processors are forced to turn to the enterprises of SJSC «Bread of Ukraine», where the prices for grain and flour are much higher due to high purchasing prices and spendings for grain delivery to the terms of the goods — pre-cleaning, drying and storage.

Table 2 — Indicators of activity of processing enterprises of the flour-and-groats industry of agroindustrial complex in the Volyn region (The statist bulletin «On the socio-economic situation of the region for 2017», the Main Department of Statistics in the Volyn region)

Indicators	Year								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Grains produced, thousand tons *	329,6	311,2	340,5	270,6	423,0	350,1	234,8	270,8	362,1
Implemented by processing enterprises, ths. tons *	15,1	12,6	11,0	27,2	59,9	68,4	32,0	32,6	46,2
%	4,6	4,0	3,2	10,0	14,2	19,5	9,1	12,0	12,8
Production, thousand tons:									
Bread and bakery products	100,2	95,5	90,3	89,7	82,2	78,8	44,9	44,9	43,6
Flour	100,5	114,5	120,7	117,9	120,5	119,8	47,75	59,7	48,6
Pasta	1,1	1,2	1,3	2,0	2,1	2,0	9,3	10,1	7,3
Groats	2,4	2,3	2,0	1,9	1,7	1,3	0,3	0,4	0,4
Fodder	23,4	33,2	24,8	26,8	25,6	24,7	59,4	61,6	61,4

Most of the grain produced in the region is stored in elevators and grain receiving enterprises, which is an intermediate link between the producer of grain and consumer products of grain processing.

Primary processing, storage, transportation and processing of grain in the region are carried out by 13 grain reception companies located near railway stations in accordance with the requirements of the territorial organization of the industry.

Among them are 3 types of enterprises: bakery products (bakery products), bread making enterprises and sales bases.

The largest of them are CCP in Lutsk, Volodymyr-Volynsky and Golobsky according to capacity, number of employees and production volumes.

The bakery complexes include granaries, elevators, flour mills and feed mills. The CCP produces flour of different varieties, bran, feed. These enterprises act as the regulatory lever for intra — and interregional cargo flows of grain, which is mainly transported by rail. Enterprises of bread acceptance for primary processing of grain are located in Ivanychy, Olyci, Rozhivtsi and Turiysk, revalues for grain processing in Kovel, Kamen-Kashirsky, Lyubomli. In addition, in each

Table 3 — Estimation of efficiency of flour-and-groats processing enterprises of agroindustrial complex of Volyn region in 2017 (Statistics of the Main Department of Agro-Industrial Complex of Volyn Region)

Indicators	Grain processing enterprises			
	OJSC Golobsky CCP	Millenium Ltd.	State Enterprise Vladimir-Volyn CCP	State Enterprise Lutsk CCP № 2
Net proceeds from sales, ths. UAH	5776,4	4690,8	14390,2	19951,8
Labor costs, ths. UAH	601,1	192,2	539,3	980,3
Capital invested in reserves, ths. UAH	633,5	185,9	718,9	942,7
The main productive assets used for logistics operations, ths. UAH	3647,2	2682,8	1031,8	2660,2
Logistic Costs, ths. UAH	1430,0	563,2	2056,6	2587,8
Costs of production and sales of products, ths. UAH	5477,7	3768,3	11495,5	15869,3
Profit from sales of products, ths. UAH	298,7	922,5	2894,7	4082,5
Cost-effectiveness of production, %	5,4	24,4	25,1	25,7
Level of logistics costs	0,25	0,12	0,15	0,13
Profitability	0,21	1,64	1,41	1,58
Confidentiality	0,11	0,04	0,05	0,05
Stock turnover	8,7	20,33	16,0	16,8
Capital invested in logistics, ths. UAH	4280,7	2868,7	1750,7	3602,9
Turnover of capital invested in logistics	1,35	1,64	8,22	5,54
Profitability of capital invested in logistics, %	0,07	0,32	1,65	1,13

district of the region one inter-farm feed mill is operating. While serving farms, these factories buy their fodder grain, and sell them feed.

In our opinion, the efficient formation and utilization of the economic potential of processing enterprises is crucial in competitive advantage, since it is aimed at reducing commodity stocks, accelerating circulation of working capital, reducing the cost of production and general logistics costs, optimal use of warehouse and transport capacities, and providing consumers with quality services. The research of efficiency of economic potential of processing enterprises for 8 grain-processing enterprises of Volyn region of different assortment direction. For a more detailed analysis, 4 grain-processing enterprises with the results of their economic activity were taken into account, such as: SE Lutsk CCP № 2, OJSC Golobsky CCP, SE Volodymyr-Volynsky CCP, Millennium Ltd., city of Turiysk.

A generalizing financial indicator of the efficiency of the economic potential of processing enterprises is the operation proceeds from sales of products, the provision of services. This indicator takes into account and gives a quantitative assessment of the cumulative impact of internal production, foreign economic and social factors. As can be seen from table 3, the most effective control of these factors is carried out by the SE Lutsk CCP № 2, which occupies the main positions in the market of flour-grinding products and maintains a high level of sales.

At the Golobsky CCP, as well as in other factories (Rozhyshche, Novovolynsky, Ivanychivsky), in conditions of high competition, such a level of sales has not been achieved and has been concentrated only on local markets. Accordingly, these enterprises have lower costs for production and sales of products, while Turiysky, Volodymyr-Volynskyy factories take additional costs in support of the brand of goods, expansion of sales channels. Logistics operations also require the costs of personnel engaged in logistics operations. As regards to this indicator, the following trend is observed. This factory has its own logistics specialists, so it constantly costs to motivate their activities and maintain proper working conditions. It explains the significant spendings on the given enterprises in comparison with other.

The Turin factory does not have its own staff of logistics personnel and uses the services of external organizations. As the result of hiring additional employees the enterprise carries significant labor costs. In comparison, other companies are limited to the services of marketers who have completed advanced training and are well oriented in the logistic concept of product management and its inventories. As a result, these enterprises are saving in labor costs. Another indicator of the efficiency of the logistics system is the material resources for inventory creation in the logistics system. The cost of material resources in the logistics system of the Golobsky enterprise is relatively high under conditions of supporting a high level of production and service of consumers of flour products.

SE Lutsk CCP № 2 also puts significant funds in stocks, forming its reserves, which does not meet the conditions for efficient stock management for the logistic concept. For grain-processing enterprises it is not typical to create a stock of raw materials for several years. The most typical are the Turian, Rozhischensky, Kamin-Kashirsky, which hold the smallest amount of reserves in comparison with other enterprises. The part of the main productive assets used for logistics operations also determines their level of efficiency. The Golobsky factory is taking the first steps in the implementation of the logistics system of inventory management. The Lutsk factory maintains it at a high level and has a relatively high cost of equipping production funds. Factories such as Rozhyshchens'kyi, Volodymyr-Volynsky, on the other hand, have a fairly productive equipment that requires only ongoing repairs. As a result, the overall logistics costs of these enterprises are determined more by the size of stocks that grow and raise the level of logistics costs (up to 0.15). At the Golobsky factory, the logistics cost was 0.25, indicating that it has a large part of the proceeds from sales of products. At other enterprises, logistics costs have not yet reached such a return.

Given the size of proceeds from sales and costs of production and sale of these products, SE Lutsky CCP № 2 gets the most profit from the sales. Other companies work on less power and therefore do not get the same effect, it reflects in lower sale value of return, which equal to 5–20 % compared to Lutsk factory, where this indicator reached 25 %. Yield of Lutsk and other enterprises are greater than 1, ranging from 1.41 to 1.64, which allows to cover logistical costs and have a certain margin effect, which is absent in Holobskomu CCP, where logistics costs exceed the value of the profits.

Logistics costs include not only stocks but also fixed assets, but reserves for improving the efficiency of the logistics system are laid down as the base, and therefore the most important indicator is the stock-consistency. This indicator has roughly the same values in all enterprises except Golobsky, where for every hryvnia of proceeds from the sale of products accounts for only 0.04–0.05 UAH it's invested in the stock, which shows a high return on these enterprises. At the Golobsky Factory, it is necessary to invest more, at least 0,11 UAH in stock to get 1 UAH of revenues. First of all, it depends on the turnover of stocks, which at the enterprises was 8.7, that is twice as much compared with other enterprises (where this indicatir reaches 16–20.3). As the result it's not enough of raw materials supply and sales of finished products in such harsh competition.

Even if accounting the costs of major productive assets in logistics costs, it does not change the situation. The turnover of capital and its profitability have the highest importance in enterprises, other than Lutsk, which is characterizing the tendency to improve the use of all types of enterprises resources. When assessing the efficiency of logistics costs, it is necessary to consider the cost of savings in all logistics subsystems. The classification of costs in logistics and the assess-

ment of their level in the grain processing enterprises of the Volyn region is given in table 4. The largest costs for the organization of orders, the formation and storage of stocks in comparison with the other belongs to Lutsk factory, which prefers the purchase of high quality grain from permanent suppliers, with which seasonal grain delivery contracts. Under the terms of the contract, the enterprise pays to the supplier up to 1 % of the delivery price. Other enterprises, which have lower costs for organizing orders, supply grain from private farms. However, at the same time they bear additional transport costs. It shows in the analysis of data in table 4.

Table 4 — Costs of processing enterprises of the flour-and-groats industry of agroindustrial complex of Volyn region in 2017, ths. UAH (Statistics of the Main Department of Agro-Industrial Complex of Volyn region)

Indicators	Grain processing enterprises			
	OJSC Golobsky CCP	Millenium Ltd.	State Enterprise Vladimir-Volyn CCP	State Enterprise Lutsk CCP № 2
Transportation costs	328,7	188,4	804,7	1031,5
Storage costs, including:	849,0	236,1	992,1	1282,1
Cost of capital invested in stocks	633,5	185,9	718,9	942,7
The cost of organizing orders	152,1	33,5	186,9	235,7
Costs for the formation and storage of stocks	63,4	16,7	86,3	103,7
Administrative expenses	252,3	138,7	259,8	270,2

Considerable transportation costs at the Lutsk factory are explained by the fact that more flights are being made during the change to meet the needs of the bakery products.

Storage costs for each of the analyzed enterprises are insignificant, since the raw materials are not subject to long-term storage, and the supplies of auxiliary materials, packaging materials, and others are seasonal. These costs depend on factory capacity and the amount of purchased supplies to meet current needs. Accordingly, they tend to grow in both Lutsk, Golobsky and Volodymyr-Volynskiy factories. The rest of the companies, effectively using warehouses, have savings on inventory costs, and therefore these costs are relatively lower.

In the system of logistics costs of the analyzed enterprises administrative costs are approximately the same, since the introduction of logistics conception of inventory management and its maintenance require equally significant funds for the payment of logistics services, providing the necessary level of equipment with computing and control equipment.

The calculation of the cost of implementing the logistics system of the grain-processing enterprises of the region corresponds to the results of an assessment of the efficiency of this system, which emphasizes the direct dependence of profitability of the enterprise's activity on cost savings through the logistic approach to inventory management at the enterprises under analysis.

Since the harvesting of grain is carried out on a large territory, in all districts of the region and even in other areas, in order to build the most perfect mechanism for its storage, warehousing and movement, it is necessary to create a logistic informational system that allows effectively solve problems of inventory management, transportation of raw materials, warehousing and other logistic functional areas. Consequently, the condition of the task can be expressed as such: the grain, which is expected to be processed throughout the year (production cycle) will be stored in specially equipped storage points "m" in quantity V_i ($i = \overline{1, m}$) tone in the i-th point. It's aimed at ensuring that each batchman has been spending the least on transportation of grain and its cultivation to conditioned state, and therefore concentrates on the territory of the whole region. The storage cost is different for different points and is C_i ($i = \overline{1, m}$) UAH per 1 ton for the whole

month in the i -th point. It is necessary to make a plan for grain transportation throughout the year, which would provide minimal expenses for its storage for a brokerage firm. It is also necessary to take into account that all harvested raw materials throughout the production cycle must be transported to the processing enterprise. The capacity of the warehouse premises on the territory of Lutsk CCP-2 is known, it's 40 thousand tons, it is calculated for 57 days of its work (number of days — T). If we divide the total number of working days of the entire production cycle (320–330 days), which denotes R , on T , then the recipient of the periods N , during which the factory can be provided with raw materials from the stocks of its own warehouses, provided that at the beginning of each period they will replenished. Each of N periods has the same duration of T days, namely

$$N = \frac{R}{T}.$$

Denote by c_i^* the total cost of storing 1 t of grain in the i -th point during T days.

Grain storage facilities are located in such way that a part of the raw materials can be transported by road, and the other part is by rail. Analyzing the volumes of procurement and the cost of goods transportation by rail, we come to the conclusion that in order to minimize transport costs by rail, it is expedient to transport raw materials in maximum batches. In order to avoid production downtime due to lack of raw materials, delivery of grain should be organized at the beginning of each period. For each storage point, the cost of preserving 1 ton of grain at the beginning of each period is known. Thus, we obtain a matrix of storage values:

$$C = \begin{pmatrix} 0 & c_2 & c_3 & \dots & c_{1N} \\ 0 & c_2 & c_3 & \dots & c_{2N} \\ 0 & c_3 & c_3 & \dots & c_{3N} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & c_{m2} & c_{m3} & \dots & c_{mN} \end{pmatrix} \quad (1)$$

where c — the cost of preservation of 1 t of grain in the i -th point at the beginning of the j -th period, UAH.

Since at the beginning of the first period the cost of storage is practically equal to 0, then $c_{i1} = 0$ ($i = \overline{1, m}$), a $c_k = c_i^* \times (k - 1)$ ($i = \overline{1, m}; k = \overline{2, N}$). In solving the problem we'll refer to the following matrix of values for storage enterprises of the Volyn region (table 5).

Thus, we consider the transport type task? the essence of which can be formulated as such: the entire volume of raw materials, concentrated in the i -th point, respectively, in quantities V_i ($i = \overline{1, m}$), must be distributed in N periods for the successive transportation to the warehouse premises of the factory. The demand for cargo for the j -th point is:

$$b_j = \frac{\sum_{i=1}^m V_i}{N}, \quad (2)$$

where b — cargo requirement for each raw material delivery period; V — volumes of raw materials at procurement enterprises; N — periods of consistent delivery of raw materials to the processing factory.

It is necessary to find the optimal transportation plan, that is, the elements of the matrix:

$$X = \begin{pmatrix} x_1 & x_2 & x_3 & \dots & x_{1N} \\ x_2 & x_2 & x_3 & \dots & x_{2N} \\ x_3 & x_3 & x_3 & \dots & x_{3N} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & x_{m3} & \dots & x_{mN} \end{pmatrix}, \quad (3)$$

where — x_j the number of goods that will be transported from the i -th ($i = \overline{1, m}$) point at the beginning of the j -th ($j = \overline{1, N}$) period.

By the optimality criterion, choose the minimum total cost of grain storage at all points. Thus, the target function has the form:

$$Z = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^N c_{ij} \cdot x_{ij} \text{ ® min,} \quad (4)$$

where Z — total cost; c — the cost of storage; x — the amount of raw material at the point of preservation.

Table 5 — The Matrix of the cost of grain storage at processing enterprises of the flour-and-groats industry of agroindustrial complex of the Volyn region (Statistics of the Main Department of Agrarian and Industrial Complex in Volyn region)

Company names	Period of storage, months					
	1	2	4	6	8	10
OJSC «Lutsk Elevator»	7,47	14,94	29,88	44,82	59,76	74,70
CJSC «Gorokhizernoprode»	7,42	14,84	29,68	44,52	59,36	74,20
PE «Impalso»	7,17	14,34	28,68	43,02	57,36	71,70
LLC «Pyatinde»	7,96	15,92	31,84	47,76	63,68	79,60
SE Lutsk CCP № 2	6,79	13,58	27,16	40,74	54,32	67,90
Open Society Golobsky CCP	6,79	13,58	27,16	40,74	54,32	67,90
Millennium Ltd.	6,21	12,42	24,84	37,26	49,68	62,10
Volodymyr-Volynsky CCP	8,2	16,4	32,8	49,2	65,60	82,00
Agro Plus Ltd	7,89	15,78	31,56	47,34	63,12	78,90
Kolki bread-baking complex	6,96	13,92	27,84	41,76	55,68	69,60
Lutsk CCP № 1	8,29	16,58	33,16	49,74	66,32	82,90
OJSC «Novovolynsky Bakery»	7,98	15,96	31,92	47,88	63,84	79,80
OJSC «Kovel bakery»	8,35	16,7	33,4	50,1	66,80	83,50
Lyubomlsky bakery	7,15	14,3	28,6	42,9	57,20	71,50
»Volynagroproduct» Kivertsi	7,32	14,64	29,28	43,92	58,56	73,20
Ivanichivsky DCC	6,91	13,82	27,64	41,46	55,28	69,10
OJSC «Bread»	8,49	16,98	33,96	50,94	67,92	84,90
OJSC «Liubeshivsky CCP»	7,75	15,5	31	46,5	62,00	77,50
OJSC «Novovolynsky CCP»	7,95	15,9	31,8	47,7	63,60	79,50
Volynsvnishtorghlib Ltd.	8,28	16,56	33,12	49,68	66,24	82,80
Lyubeshivsky CCP	7,09	14,18	28,36	42,54	56,72	70,90
Ltd «Smokota» tts. Old Vyzhivka	6,61	13,22	26,44	39,66	52,88	66,10
OJSC «Gorokhhlib»	8,31	16,62	33,24	49,86	66,48	83,10
CJSC «Energo»	6,78	13,56	27,12	40,68	54,24	67,80
LLC «Kovelhlib»	8,35	16,7	33,4	50,1	66,80	83,50
CJSC «University»	7,69	15,38	30,76	46,14	61,52	76,90
Volodymyr-Volynskiy m	7,53	15,06	30,12	45,18	60,24	75,30
PE «Polisservice» city Rozhyshche	8,2	16,4	32,8	49,2	65,60	82,00
Tsumanske SE «Zhuravka»	7,12	14,24	28,48	42,72	56,96	71,20
«Sopharm» Lutsk	7,84	15,68	31,36	47,04	62,72	78,40
Ratniv bakery	7,18	14,36	28,72	43,08	57,44	71,80
Shatsky bakery	7,3	14,6	29,2	43,8	58,40	73,00

By setting the target function, and by entering restrictions, we obtain a solution to a given task, which is given in table 6. On one hand, the limitations are the amount of purchased raw material stored on specific elevators or grain receiving points, and on the other, the quantity of products needed by the processing enterprise to ensure uninterrupted operation.

When changing the limits or cost of services for storage companies, we have the opportunity to get new solutions that will reduce logistical and marketing costs, optimize the logistics chain for the transportation of grain volumes and the cost of moving the raw material from producer to processor. In addition, taking into account the effect of external organizational and economic factors, an analysis of relations between grain producers and their processors, it should be noted that the contradictions between them arise also in the questions of pricing for raw materials and execution of contractual circumstances.

The consequences of these conflicts are respectively price disparity between agricultural and industrial products, which affects agricultural producers, and their profits do not provide conditions for advanced manufacturing, as well as payments crisis, worsening the situation of farmers. When we change the restrictions or cost-saving services companies, we are able to obtain new solutions that will reduce the logistics and marketing costs, optimize logistics chain for carriage of grain volumes and costs on the way from raw material producer to the processor.

Table 6 — The scheme of optimal deliveries of grain from storage points for processing in the Volyn region

Storage locations	Saving periods, months						Estimated value	Type of restriction	Restriction
	1–2	3–4	5–6	7–8	9–10	11–12			
OJSC «Lutsk Elevator»	0	1351	0	0	0	0	1351	=	1351
CJSC «Gorokhizernoprode»	0	185	2955	0	0	0	3140	=	3140
PE «Impalzo»	0	0	0	3887	0	0	3887	=	3887
LLC «Pyatinde»	0	5221	0	0	0	0	5221	=	5221
SE Lutsk CCP № 2	0	0	0	0	0	1531	1531	=	1531
Open Society Golobsky CCP	0	0	0	0	0	7784	7784	=	7784
Millennium Ltd.	0	0	0	0	0	2586	2586	=	2586
Volodymyr-Volynsky CCP	5433	0	0	0	0	0	5433	=	5433
Agro Plus Ltd	0	3336	0	0	0	0	3336	=	3336
Kolki bread-baking complex	0	0	0	0	0	4226	4226	=	4226
Lutsk CCP № 1	2090	0	0	0	0	0	2090	=	2090
OJSC «Novovolynsky Bakery»	2218	4644	0	0	0	0	6862	=	6862
OJSC «Kovel bakery»	9851	0	0	0	0	0	9851	=	9851
Lyubomlsky bakery	0	0	0	7607	0	0	7607	=	7607
»Volynagroproduct» Kivertsi	0	0	4473	0	0	0	4473	=	4473
Ivanichivsky DCC	0	0	0	0	4185	0	4185	=	4185
OJSC «Bread»	3035	0	0	0	0	0	3035	=	3035
OJSC «Liubeshivsky CCP»	0	6600	0	0	0	0	6600	=	6600

Continuation table 6

Storage locations	Saving periods, months						Estimated value	Type of restriction	Restriction
	1–2	3–4	5–6	7–8	9–10	11–12			
OJSC «Novovolynsky CCP»	0	729	0	0	0	0	729	=	729
Volynsvnishtorghlib Ltd.	5851	0	0	0	0	0	5851	=	5851
Lyubeshivsky CCP	0	0	0	0	639	0	639	=	639
Ltd «Smokota» tts. Old Vyzhivka	0	0	0	0	0	1304	1304	=	1304
OJSC «Gorokhhlib»	2730	0	0	0	0	0	2730	=	2730
CJSC «Energo»	0	0	0	0	0	3325	3325	=	3325
LLC «Kovelhlib»	2996	0	0	0	0	0	2996	=	2996
CJSC «University»	0	5182	0	0	0	0	5182	=	5182
Volodymyr-Volynskiy m	0	1	0	0	0	0	1060	=	1060
PE «Polisservice» city Rozhyshe	5796	0	0	0	0	0	5796	=	5796
Tsumanske SE «Zhuravka»	0	0	0	8241	3720	0	11961	=	11961
»Sopharm» Lutsk	0	11692	0	0	0	0	11692	=	11692
Ratniv bakery	0	0	0	830	0	0	830	=	830
Total for the Volyn region	0	0	32572	19735	0	0	52016	=	52016
Estimated value	40000	40000	40000	40000	40000	40000	240000	=	240000
Limit amount	40000	40000	40000	40000	40000	40000	240000	=	240000

Thus, the costs of the proposed variant of optimization of supplies of raw materials amounted to UAH 8406156, which is UAH 1022617, it's less than in modern conditions. In addition, the intermediary that's buying significant batches of raw materials, can form more powerful commodity flows. The intermediary structure also performs a number of very important functions today:

- sales promotion — creates and distributes transport communications, more favorable terms of delivery of products;
- establishing contacts — establishes and maintains communication with regular clients;
- ensures the requirements of the processing enterprise for the quality of raw materials;
- negotiate — tries to coordinate prices and other terms of sale;
- organizes the transportation and storage of raw materials;
- takes risks — assumes the responsibility for the performance of contractual relations with suppliers of raw materials and with the processing enterprise.

As can be seen from the scheme, the movement of grain in the market is carried out directly from farms to bakery and bakeries or immediately to the trading network. At each of these stages, the movement of the material flow (grain) is accompanied by the concomitant movement of information flow, which is usually ahead of the material, which allows you to plan the size of the procurement and production program. Of course, the information flow has a reverse or opposite direction of the material flow when the information goes back from buyer to consumer in order to be able to control the execution of orders. Regarding the financial flow, we can assert that

its movement in the accompanying material flow, however, may be as outstripping — in the case of down payments, and also proceed directly after the executed order in case of postponements of payments or other arrangements. Based of this scheme, we can conclude that only clearly planned movement of all flows — material, informational, financial — will allow all grain market operators to get the desired high economic effect, which will cover all costs and will allow further development and branching of the logistics system of the grain market.

Our analysis of the state of stock management in the flour-and-groats industry of Volyn region showed common problems that most of the economic entities of the industry have. In particular, the main obstacles include the seasonality of production and, accordingly, uneven supply of raw materials throughout the year, inadequate quality of raw materials entering the enterprise, the lack of a well-established system of relations with suppliers of raw materials and consumers of finished products, obsolete equipment, the use of which leads to an increase in the number of defective products.

The lack of a well-balanced state policy and the monopoly pressure from the state structures about raising prices in an unstable economy has worsened the equivalence of the exchange between agricultural products and the processing industry. Given the significant rise in material and technical resources (from 7 % of the cost price in 2009 to 16.2 % in 2017), the proceeds from the sale of agricultural raw materials do not provide the production needs of agricultural production. In particular, in 2009–2017, the ability to buy diesel fuel by grain producers has decreased fourfold.

The crisis of non-payment as an expected reaction of the economic system of a monopolized type to the mechanism of self-regulation of the economy turned out to be no less acute for the processing enterprises of the flour-and-groats industry of agroindustrial complex. Grain processing enterprises of the Volyn region, which are subordinated to SJSC «Khlib Ukrainy», use their monopoly position mainly in their own interests (unreasonable refusal to accept raw materials for processing, decrease of quality (overestimation of grain), delay of payment for it, etc.), referring to the program of public procurement, accept subjective decisions regarding terms and order of payment, as well as conditions for acceptance of grain for storage.

The root cause of the contradictions in the relationship between agricultural and processing enterprises is the decline in the level of key economic indicators that accompanies the activities of enterprises in conditions of uncertainty, instability and risk. Subjects of entrepreneurship are under the burden of negative influence of both external and internal factors, which does not allow the use of internal production reserves to increase the efficiency of production. The lack of clear strategic goals and tactical targeting of temporary benefits destroys established links within the traditional raw material zones. Thus, it is practically impossible to improve the administrative relationship between producers and processors of agricultural products, and the means of solving the problem in this context will be only economic growth of both agricultural and processing enterprises against the background of strengthening of market relations. At the same time, the state should play a decisive role at ensuring favorable conditions for competition at the expense of the practical realization of well-considered measures of regulation of the market.

Summary. The analysis of the flour-and-groats industry in the Volyn region made it possible to formulate the main conclusions and proposals. Volyn region is one of the specific regions of western Polissya, both in terms of its agro climatic and natural resources, as well as on the socio-economic components of its productive potential. In the context of transformations, agriculture of the region is slowly adapting to market conditions, adapting the traditional production structure of the public and private sectors to the deformed market infrastructure and relations between its subjects. In the process of reforming land and property relations in the region a certain direction of production and territorial specialization was formed. At the same time, in the public segment, the production of grain and large-scale goods is still traditional, and in PPE — cattle-breeding, potato-growing and grain-farming.

The incompleteness of transformational changes at different hierarchical levels of their implementation in the socio-economic area of rural development is determined by ambiguous performance indicators of various subjects (legal entities and individuals) of entrepreneurial activity.

This applies to the grain industry of the region, which operates in a heterogeneous environment. Efficiency of grain production, as an effective indicator of the use of the whole set of relevant factors, in particular logistics and labor resources in the grain industry, is formed depending on the price policy of the state. However, studies have confirmed the influence of concentration and specialization of production, structure and volume of expenses per hectare of sowing, etc. In general, there is a significant discrepancy between farms of the public sector in terms of grain yields, the cost of 1 ts of grain and the profitability of sales.

The production of grain in recent years is characterized by low productivity of crops with a simultaneous increase in its cost. This is due to a decrease in the agricultural culture in agricultural enterprises. There is a significant deterioration in the quality of grain, but it remains the most profitable agricultural products.

The main way of improving the efficiency of the flour-and-groats sector is the further development of this industry in various forms of management and property, in close relationship with enterprises of the processing industry, re-equipment of the technical base of flour mills and bakery enterprises. The construction of the logistics system provides an opportunity for positive changes in establishing economic relations in this field. In this connection, the logistic scheme of grain movement in the flour-and-groats industry of the region is proposed. The optimal supply of raw materials on the basis of the logistics inventory management system makes it possible to reduce the cost of maintaining grain volumes for processing and to reduce the costs of moving the raw material from producer to processor. Calculations have shown that the amount of expenses for the proposed optimal variant of transportation to UAH 1.02 million. or 10.8 % less than actual, which can be considered as additional investments to producers. In order to ensure the effective development of the economic potential of the flour-and-groats industry in the Volyn region, it is necessary to improve the quality of both grain and end products of grain processing by introducing modern advanced technologies, as well as reducing the cost of production at the expense of fixing prices for material and technical resources consumed by agricultural commodity producers.

Список літератури / References

1. Benson, C., Clay, E. J., Green, R. H. (1986). Food Security in Sub-Saharan Africa, IDS. Brighton : University of Sussex, pp. 2–6.
2. Eicher, C. K., Staatz, J. M. (eds.) (1990). Agricultural Development in the Third World. Baltimore, John Hopkins University Press, p. 118.
3. Eide, W. B. (1990). Proceedings of the Agriculture. Nutrition Linkage Workshop, vol. 1, pp. 35–36.
4. Белінська, О. В. Сутність фінансового потенціалу підприємства / О. В. Белінська // Вісник ХНУ. Економічні науки. — 2012. — № 4. — С. 267–274.
Belinska, O. V. (2012). *Sutnist finansovoho potentsialu pidpriemstva* [The essence of the company's financial potential]. *Visnyk KhNU. Ekonomichni nauky* [Visnyk KhNU. Economic sciences], vol. 4, pp. 267–274 (In Ukr.).
5. Попович, П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання : підручник / П. Я. Попович. — К.: Знання, 2008. — 630 с.
Popovych, P. Ya. (2008). *Ekonomichnyj analiz diial'nosti sub'iektiv hospodariuvannia* [Economic analysis of business entities]. Kyiv, Znannia Publ., 630p.
6. Каплан, Р. Стратегическое единство: создание синергии организации с помощью сбалансированной системы показателей / Р. Каплан, Д. Нортон. — М. : Вильямс, 2006. — 384 с.
Kaplan, R. and Norton, D. (2006). *Strategicheskoe edinstvo: sozdanie sinergii organizacii s pomoshh'ju sbalansirovannoj sistemy pokazatelej* [Strategic Unity: Creating Organizational Synergy with a Balanced Scorecard], Moscow, Vil'jams Publ., 384p.
7. Грант, Р. Современный стратегический анализ / Р. Грант. — СПб. : Питер, 2008. — 560 с.
Grant, R. (2008). *Sovremennyj strategicheskij analiz* [Modern strategic analysis]. St. Petersburg, Piter Publ., 560 p.

8. Бабенко, В. О. Інформаційне забезпечення та моделювання оптимізації гарантованого результату управління інноваційними технологіями на підприємствах АПК / В. О. Бабенко // Агросвіт. — 2012. — № 14. — С. 10–18.

Babenko, V. O. (2012). *Informatsiine zabezpechennia ta modeliuvannia optymizatsii harantovanoho rezultatu upravlinnia innovatsiinymy tekhnolohiiamy na pidpriemstvakh APK* [Information support and optimization modeling of the guaranteed result of management of innovative technologies at the enterprises of agrarian and industrial complex]. *Ahrosvit* [AgroSvit], vol. 14, pp. 10–18 (In Ukr.).

9. Бабенко, В. А. Анализ и тенденции развития перерабатывающей сферы АПК Украины / В. А. Бабенко // Бюл. науч. работ. Вып. 36. — Изд-во БелГСХА, 2013. — Вып. 36. — С. 201–214.

Babenko, V. A. (2013). *Analiz i tendencii razvitija pererabatyvajushhej sfery APK Ukrainy* [Analysis and trends in the development of the processing industry of the agroindustrial complex], *Bjul. nauch. Rabot* [Bulletin of scientific works], vol. 36, pp. 201–214.

10. Статистична інформація. Промисловість. Виробництво основних видів промислової продукції за 2008–2017 рр. [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

State Statistics Service of Ukraine (2017). *Industry. Production of the main types of industrial products for 2008–2017*. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Цель. Целью статьи является исследование формирования рынка зерна и его переработки предприятиями мукомольно-крупяной отрасли АПК Волынского региона.

Методы. В процессе исследования формирования рынка зерна и его переработки предприятиями мукомольно-крупяной отрасли АПК Волынского региона использованы диалектический метод научного познания, а также общенаучные методы гносеологии: теоретического обобщения, сравнения, группировки и анализа.

Результаты. В статье предложен организационный механизм формирования логистической системы мукомольно-крупяной отрасли на основе использования современных математических методов моделирования для гармонизации взаимоотношений участников. Рассмотрены основные положения по системе совершенствования межотраслевых экономических отношений в мукомольно-крупяной отрасли на основе предложенной структуры по сбыту зерна. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что обоснованные предложения по эффективному функционированию мукомольно-крупяной отрасли в регионе будут способствовать стабилизации и дальнейшему наращиванию объемов производства конкурентоспособной продукции для обеспечения как внутренних потребностей региона, так и участия во внешней торговле.

Ключевые слова: рынок зерна, предприятия мукомольно-крупяной отрасли, предприятия АПК, экономический потенциал, запасы зерна.

Мета. Метою статті є дослідження формування ринку зерна та його переробки підприємствами борошно-круп'яної галузі АПК Волинського регіону.

Методи. В процесі дослідження формування ринку зерна та його переробки підприємствами борошно-круп'яної галузі АПК Волинського регіону використано діалектичний метод наукового пізнання, а також загальнонаукові методи гносеології: теоретичного узагальнення, порівняння, групування та аналізу.

Результати. Визначення ефективності переробки зерна підприємствами борошно-круп'яної галузі АПК Волинського регіону проведено на основі систематизації показників, які характеризують борошно-круп'яну галузь в цілому, що дозволяє порівнювати як окремі підприємства, так і виробництво, заготівлю та переробку зерна. Поряд з цим, при комплексній оцінці економічної ефективності переробних підприємств борошно-круп'яної галузі використані показники наявних ресурсів регіону. Результати проведеного дослідження дають підстави для висновку, що основними передумовами розвитку борошно-круп'яної галузі регіону є залучення внутрішньовиробничих резервів підвищення ефективності виробництва та

переробки зерна, зумовлених впливом техніко-технологічних факторів; кількісне та якісне оновлення основних фондів; покращення якості як зерна, так і кінцевої продукції переробних підприємств шляхом впровадження сучасних прогресивних технологій, а також зниження собівартості продукції за рахунок фіксації цін на матеріально-технічні ресурси. Оцінка стану функціонування борошно-круп'яної галузі показує, що за останні роки в регіоні намітилися чіткі тенденції до скорочення обсягів виробництва кінцевої продукції зернопереробних підприємств, збільшення собівартості та зниження рентабельності виробництва. Це дає підстави для висновку, що вирішення питання еквівалентного міжгалузевого обміну на ринку зерна між його учасниками лежить у площині виробництва, заготівлі й переробки зерна в єдиній економічній системі, упорядковуючи цим виробничі та фінансові взаємозв'язки, які відображаються в логістичній схемі руху зерна між її учасниками. Розвиток процесів інтеграції у агропромислового комплексу регіону на основі запропонованих заходів дозволить відтворити ланцюг виробництво-заготівля-переробка-споживання. При цьому значний стабілізуючий вплив на вдосконалення міжгалузевих відносин між сферами виробництва й переробки зерна у Волинській області може забезпечити дієва інтеграція партнерів агропромислового комплексу, зокрема шляхом створення кооперативних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників. Розміщення і спеціалізація переробних підприємств у регіоні мають бути системно поєднані з розвитком інших галузей. Процес трансформаційних перетворень охоплює широке поле господарської діяльності, особливо в період, коли поставлене певне економічне завдання вимагає поліпшення відповідної координації, зокрема у використанні всього ресурсного потенціалу АПК регіону. У статті запропоновано організаційний механізм формування логістичної системи борошно-круп'яної галузі на основі використання сучасних математичних методів моделювання для гармонізації взаємовідносин учасників товарного ринку. Розглянуті основні положення щодо системи вдосконалення міжгалузевих економічних відносин в борошно-круп'яної галузі на основі запропонованої структури по збуту зерна. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що обґрунтовані пропозиції щодо ефективного функціонування борошно-круп'яної галузі в регіоні сприятимуть стабілізації і подальшому нарощуванню обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції для забезпечення як внутрішніх потреб регіону, так і участі у зовнішній торгівлі.

Ключові слова: ринок зерна, підприємства борошно-круп'яної галузі, підприємства АПК, економічний потенціал, запаси зерна.

Надійшла до редакції 30.04.2018

УДК 658.15

Єрмак С. О.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: ermak@donnuet.edu.ua,

Запорожець Ю. В.,
студентка

e-mail: jylua987@gmail.com

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

UDK 658.15

Yermak S. O.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: ermak@donnuet.edu.ua,

Zaporozhets Yu. V.,
Student

e-mail: jy lua987@gmail.com

INTANGIBLE ASSETS AS THE BASIS OF COMPETITIVENESS OF CURRENT ENTERPRISES

***Мета.** Метою статті є дослідження сутності нематеріальних активів та їх ролі у підвищенні конкурентоспроможності підприємства.*

***Методи.** В процесі дослідження використано методи теоретичного узагальнення і систематизації, порівняння і структурного аналізу при дослідженні підприємств-лідерів по вартості нематеріальних активів, а також методи групування, аналізу і синтезу.*

***Результати.** У статті проаналізовано сутність нематеріальних активів, порівняно специфіку використання нематеріальних активів вітчизняних та зарубіжних підприємств. Проаналізовано динаміку обсягів капітальних інвестицій в нематеріальні активи на вітчизняних підприємствах в цілому та за їх видами за 2010–2017 роки. Проаналізовано структуру активів зарубіжних компаній, виявлено лідерів по вартості НМА. Досліджено роль НМА у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств. Запропоновано шляхи вирішення проблем відсутності державного регулювання використання нематеріальних активів на підприємствах та розуміння їх ролі в цілому.*

***Ключові слова:** нематеріальні активи, матеріальні активи, підприємство, інтелектуальна власність, конкурентоспроможність, інвестиції.*

Постановка проблеми. Сьогодні, як ніколи раніше, ключовим фактором успіху в бізнесі є нематеріальні (невідчутні) активи. Саме в них містяться ідеї ведення бізнесу, ідеї пропонованого продукту, технології організації виробництва і управління підприємством. Вони є основою стійкості і конкурентоспроможності створюваного або діючого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання нематеріальних ресурсів у діяльності підприємства розглядали такі вчені, як Є. Абрамов, В. Базилевич, Д. Гелбрейт, Б. Лев, О. Літвінов, М. Мелоун, С. Покропивний, Д. Хітчер, А. Чухно, Л. Шваб та інші. Питання важливості використання нематеріальних ресурсів у діяльності підприємства залишається актуальним і на сьогоднішній день та потребує подальшого дослідження. Не зважаючи на значну кількість досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених, недостатньо висвітлено економічну сутність нематеріальних активів (патентування, ліцензування, реєстрацію торгової марки), відсутня методика обліку окремих операцій з нематеріальними активами та їх аналіз.

Метою статті є дослідження сутності нематеріальних активів та їх ролі у підвищенні конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна наука стверджує, що будь-який предмет, матеріальний або нематеріальний, який представляє цінність для свого власника та потенційно являється активом. Матеріальні активи включають в себе землю, будівлі або споруди, машини та обладнання, арматуру і пристосування, товарні запаси, інвестиції, дебіторську заборгованість і готівку; до нематеріальних активів належать «гудвіл», патенти, авторські права та торгові марки. Фахівці переконують, що в активи повинна включатися тільки така власність, вартість якої може бути встановлена, наприклад майно, кошти та боргові вимоги, які належать підприємству, фірмі, компанії. У словнику банківських і фінансових термінів визначено, що активами є: оборотний капітал (готівка, інвестиції, дебіторська заборгованість, сировина, напівфабрикати), основний капітал (нерухомість, машини, верстати, обладнання), відстрочені платежі (негосподарські ресурси, наприклад, витрати по влаштуванню), нематеріальні активи (патенти, ділова репутація компанії, торгова марка, авторські права) [3].

Відповідно до П(С)БО 8 нематеріальний актив визначається як немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований (відокремлений від підприємства) і знаходиться на підприємстві у цілях використання протягом періоду більше як одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам [5].

Нематеріальні активи (НМА) на підприємстві регулюються Податковим кодексом [8]. Згідно ст.14.1.120 нематеріальні активи — це право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном і майновими правами.

Таким чином, до нематеріальних ресурсів належать ті, що не мають під собою матеріальної основи, але здатні приносити прибутки або користь підприємству досить тривалий час.

Специфікою нематеріальних активів в Україні є те, що довгий час вони перебували без уваги, а об'єкти інтелектуальної власності були незатребуваними. І на сьогоднішній день оцінка нематеріальних активів і об'єктів інтелектуальної власності не є провідною, підприємства в основному звітують про нематеріальні активи додатком до «Балансу» формою № 5, яка вказує про наявність кількості та строки використання патентів та ліцензій. Хоча з кожним роком інтерес власників і акціонерів до реальної ринкової вартості таких активів, що мають пряме відношення до підвищення капіталізації підприємств, зростає [2, С. 32; 75–86].

Не зважаючи на зростання інтересу до НМА, аналіз статистичної інформації за останні роки показує, що інвестиції в нематеріальні активи в Україні займають незначну частку в загальному обсязі інвестицій (рис. 1).

Графіки, наведені на рисунку 1, демонструють, що інвестиції в матеріальні активи в Україні займають важливе місце в діяльності підприємств. З 2011 року спостерігається значний спад, а вже з 2014 року капітальні інвестиції стрімко зростають, так до 2017 року вони збільшилися більш, ніж у 2 рази. А от інвестиції в нематеріальні активи навпаки досить незначні. Їх частка коливається в межах 12 млн. грн. У 2015 році був найбільший спад капітальних вкладень, сума становила 5389,1 млн. грн. У 2017 році сума капітальних інвестицій становила 11733,5 млн. грн, що є найвищим показником за останні 8 років.

Відповідно частка нематеріальних активів у структурі майна підприємств складає менше 10 %. Це свідчить про те, що керівництво підприємств й досі не розглядає нематеріальні активи, як потенційне джерело конкурентних переваг [6].

Аналіз капітальних інвестицій в окремі види нематеріальних активів (рис. 2) показав, що капітальні інвестиції у права на комерційні призначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії, тощо з 2010 року коливаються. У 2015 році вкладення стрімко зросли з 2789,3 млн. грн до 12267,8 млн. грн

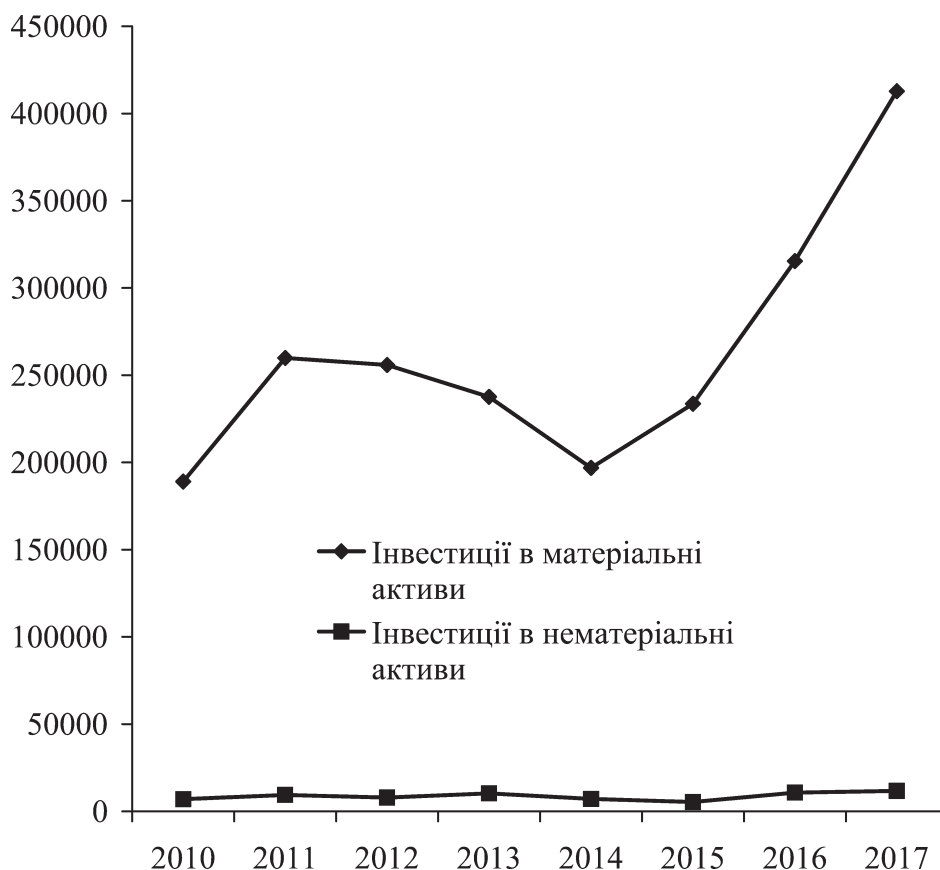


Рисунок 1 — Динаміка капітальних інвестицій за 2010–2017 роки (розроблено авторами на основі [7])

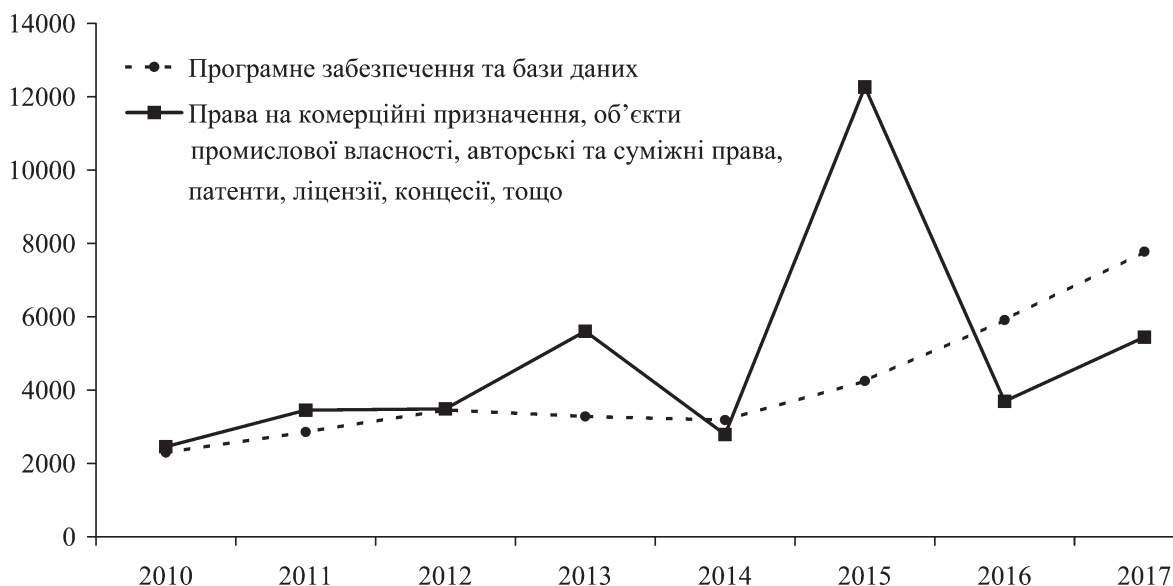


Рисунок 2 — Динаміка капітальних інвестицій в НМА за їх видами (розроблено авторами на основі [7])

й так же стрімко скоротились до 3696,9 млн. грн у 2016 році. У 2017 році ситуація дещо покращилась — вкладення зросли на 47,33 %.

Динаміка капітальних інвестицій у програмне забезпечення та бази даних позитивна. Лише у 2013–2014 роках був спад, а вже з 2014 року до 2017 року вкладення зросли більше, ніж у 2 рази. Тож з діаграми, наведеної на рис. 2, можна зробити висновок, що інтерес до нематеріальних активів на вітчизняних підприємствах дійсно зростає.

Аналіз досвіду провідних зарубіжних компаній дозволяє зробити висновок про те, що використання більшою мірою матеріальних активів на підприємстві вже давно перестало бути нормою. В даний час лідерами є підприємства, чії активи складаються зі знань, технологій, торгових марок, клієнтської бази, виняткових прав і т. п. До того ж, сьогодні неможливо уявити працююче підприємство, яке не використовує web-сайти, інформаційні та електронні технології. Слід зазначити, що нематеріальні активи можуть коштувати набагато більше, ніж, наприклад, нерухомість, так як вони не мають фізичного зносу і їх можна використовувати нескінченно довго.

Результати дослідження Global Intangible Finance Tracker 2017 року показали, що глобальна вартість нематеріальних активів продовжує неухильно збільшуватися — з 19,8 трлн дол. США у 2001 році до 47,6 трлн дол. США у 2016 році [4]. За оцінками експертів [9], у передових західних компаніях тільки 30 % власності припадають на відчутні (матеріальні) активи. Так, наприклад, в бухгалтерському обліку шведської фірми «Scandia FSA» відображено не більше 15 % від її ринкової вартості, а з погляду матеріальних активів така компанія, як «Visa International» взагалі не існує, хоча і здійснює операції по всьому світу на суму близько 300 млрд дол. щорічно [1].

Серед десяти провідних світових компаній з найбільшою вартістю нематеріальних активів присутні найбільші технологічні і телекомунікаційні гіганти — Apple (вартість нематеріальних активів — 455 млрд. дол США), Microsoft (442 млрд. дол США) і Amazon (410 млрд. дол США) (табл. 1). Велика частина нематеріальних активів цих компаній включає патенти, контакти з клієнтами і бренди, які, як правило, не відображається у фінансовій звітності і враховуються тільки під час операцій з продажу організацій [4].

Таблиця 1 — Лідери по вартості нематеріальних активів
(розроблено авторами на основі [4])

№	Компанія	Сектор	Загальна вартість НМА, млрд. дол США	Частка НМА у вартості підприємства, %
1	APPLE INC	Комп'ютери	455	62
2	MICROSOFT CORP	Програмне забезпечення	442	88
3	AMAZO. COM INC	Інтернет	410	95
4	FACEBOOK INC-A	Інтернет	344	84
5	JOHNSON&JOHNSON	Фармацевтика	294	89
6	GENERAL ELECTRIC CO	Змішане виробництво	272	72
7	NESTLE SA-REG	Їжа	224	89
8	PHILIP MORRIS INTERNATIONAL	Сільське господарство	199	98
9	COCA-COLA CO/THE	Напої	184	88
10	WALT DISNEY CO/THE	Медіа	171	85
11	WAL-MART STORES INC	Роздрібна торгівля	164	62
12	SAP SE	Програмне забезпечення	120	98
13	MASTERCARD INC-A	Багатопрфільний фінансовий сервіс	118	95
14	BOEING CO/ THE	Аерокосмічний/оборона	116	106
15	MCDONALD'S CORP	Роздрібна торгівля	113	85

Отже, з табл. 1 видно, що доля НМА в провідних компаніях світу займає лівову частку в загальній сумі активів підприємства. Це свідчить про стрімкий розвиток цих компаній, що дозволяє збільшити прибуток в декілька разів.

Висновки. Отже, нематеріальні активи займають провідне місце в діяльності підприємств. На сьогоднішній день успішне ведення бізнесу неможливе без невідчутних активів, їх роль постійно зростає, що можна побачити з результатів діяльності зарубіжних

компаній. Нажаль в Україні дуже низький відсоток використання нематеріальних активів, через відсутність відповідної законодавчої бази та розуміння ролі НМА в цілому.

Можна запропонувати такі шляхи вирішення даної проблеми:

— врегулювання законодавчої бази. Органам державної влади необхідно дослідити зарубіжний досвід ведення бізнесу та особливості державного регулювання використання НМА на підприємствах й відштовхуючись від отриманих даних запровадити нормативні документи;

— для більш ефективного впровадження нематеріальних активів на вітчизняних підприємствах необхідно дослідити економічну сутність нематеріальних активів (патентування, ліцензування, реєстрацію торгової марки) та створити необхідні рекомендації;

— стимулювання науковців до розгляду НМА та їх аналізу у своїх наукових працях.

— створення необхідну методичку обліку окремих операцій з нематеріальними активами на основі їх аналізу.

Список літератури / References

1. Blair, M. M. (1995). *Ownership and Control: Rethinking Corporate Governance for the Twenty First Century*, Brookings Institution Press, Washington DC 1995, 19 p.

2. Клименко, А. Нематериальные активы: от потребления до ликвидации / А. Клименко. — Х. : Фактор, 2005. — 320 с.

Klimenko, A. (2005). *Nematerialnyie aktivyi: ot potrebleniya do likvidatsii* [Intangible assets: from consumption to liquidation]. Kharkiv, Faktor Publ., 320 p. (in Russ.)

3. Толковый словарь банковских и финансовых терминов [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.marketprofit.ru/book/export/html/445>.

Tolkoviyi slovar bankovskih i finansovyih terminov [Glossary of banking and financial terms]. Available at : <http://www.marketprofit.ru/book/export/html/445> (in Russ.)

4. Цена нематериальных активов в 2017 году [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://reputationcapital.blog/2017/07/cena-nematerialnyh-aktivov-v-2017-godu>.

Tsena nematerialnyih aktivov v 2017 godu [The price of intangible assets in 2017]. Available at : <http://reputationcapital.blog/2017/07/cena-nematerialnyh-aktivov-v-2017-godu> (in Russ.)

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затв. наказом Міністерства фінансів України від 18.10.99 р. № 242 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://proaudit.com.ua/standart/p-s-bo-8-nemater-aln-aktivi.phtml>

Ministry of Finance of Ukraine (1999). *Accounting Standard 8 «Intangible Assets»*. Available at : <http://proaudit.com.ua/standart/p-s-bo-8-nemater-aln-aktivi.phtml>.

6. Гребешкова О. М. Стратегічна діагностика активів підприємства: постановка проблеми / О. М. Гребешкова, І. О. Федорцова // Сіверянський літопис : Всеукраїнський науковий журнал. — 2007. — № 6. — С. 196–203.

Hrebeshkova O. M., Fedortsova I. O. (2007). *Stratehichna diahnostyka aktyviv pidpriemstva: postanovka problemy* [Strategic diagnostics of company assets: problem statement]. *Siverianskyi litopys* [Siversian chronicle], no. 6, pp. 196–203.

7. Капітальні інвестиції за видами активів. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

State Statistics Service of Ukraine (2018). *Kapitalni investytsii za vydamy aktyviv* [Capital investment by type of assets]. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-14.htm.

Tax Code of Ukraine (2010). Available at : http://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-14.htm.

9. Пузыня Н. Ю. Оценка интеллектуальной собственности и нематериальных активов. — СПб. : Питер, 2005. — 352 с.

Puzyinya N. Yu. (2005). *Otsenka intellektualnoy sobstvennosti i nematerialnyih aktivov* [Evaluation of intellectual property and intangible assets]. St. Petersburg, Piter, 352 p. (in Russ.)

Цель. Целью статьи является исследование сущности нематериальных активов и их роли в повышении конкурентоспособности предприятия.

Методы. В процессе исследования использованы методы теоретического обобщения и систематизации, сравнения и структурного анализа при исследовании предприятий-лидеров по стоимости нематериальных активов, а также методы группировки, анализа и синтеза.

Результаты. В статье проанализированы сущность нематериальных активов, проведено сравнение специфики использования нематериальных активов отечественными и зарубежными предприятиями. Проанализирована динамика объемов капитальных инвестиций в нематериальные активы на отечественных предприятиях в целом и по их видам за 2010–2017 годы. Проанализирована структура активов зарубежных компаний, выявлено лидеров по стоимости НМА. Исследована роль НМА в обеспечении конкурентоспособности предприятий. Предложены пути решения проблем отсутствия государственного регулирования использования нематериальных активов на предприятиях и понимание их роли в целом.

Ключевые слова: нематериальные активы, материальные активы, предприятие, интеллектуальная собственность, конкурентоспособность, инвестиции.

Objective. The purpose of the research is to study the essence of intangible assets and their role in enhancing the competitiveness of an enterprise.

Methods. The methodological basis of the research is theoretical generalization methods and systematization; comparison and structural analysis were used in the study of enterprises-leaders in the value of intangible assets, as well as methods of grouping, analysis and synthesis.

Results. The essence of intangible assets has been revealed; a comparison is made between the specifics of the use of intangible assets (IA) by domestic and foreign enterprises. The role of IA in ensuring the competitiveness of enterprises is researched. The analysis of experience of leading foreign companies has shown that the use of more tangible assets in the enterprise has long ceased to be the norm. At present, the leaders are enterprises whose assets consist of knowledge, technologies, trademarks, customer base, exclusive rights, etc. The dynamics of capital investments in IA at domestic enterprises as a whole and by their types for 2010–2017 are analyzed. Investments in tangible assets in Ukraine occupy an important place in the activity of enterprises. Since 2011, there has been a significant downturn, and since 2014, capital investment has grown rapidly, so by 2017 they have increased more than 2 times. But the investment in intangible assets, by contrast, is rather small. Their share varies within 12 million UAH. In 2015, the largest drop in capital investments was, the sum amounted to 5389.1 million UAH. In 2017, the amount of capital investment amounted to 11733.5 million UAH, which is the highest indicator over the past 8 years. The structure of foreign companies' assets has been analyzed, leaders have identified the value of IA. The share of intangible assets in the structure of property of foreign enterprises is more than 70 %, and at domestic enterprises — less than 10 %. The ways of solving the problems of the lack of state regulation using of intangible assets at enterprises and understanding of their role in general are suggested.

Keywords: intangible assets, tangible assets, enterprise, intellectual property, competitiveness, investments.

Надійшла до редакції 16.04.2018

УДК [(339.13:331.101.262):005.33]:001.11 (045)

Калініченко Д. Р.,
аспірант

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: kalinichenko@donnuet.edu.ua

СЕМАНТИКА ПОНЯТТЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЇЇ ВИЗНАЧАЮТЬ

UDC [(339.13:331.101.262):005.33]:001.11 (045)

Kalinichenko D. R.,
Post-Graduate Student

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: kalinichenko@donnuet.edu.ua

SEMANTICS OF THE HUMAN CAPITAL COMPETITIVENESS CONCEPT AND FACTORS DETERMINING IT

***Мета.** Дослідження становлення категорії «конкурентоспроможність людського капіталу» та її понятійна характеристика. Виокремлення основних факторів, що її формують.*

***Методика.** Методологічним підґрунтям дослідження виступають: загальнонаукові і спеціальні методи (порівняння, узагальнення, типології, аналізу, синтезу, аналогії) — при оцінці сучасного стану конкурентоспроможності людського капіталу; системний та історико-логічний підходи, пов'язані з реалізацією теорії людського капіталу.*

***Результати.** Розвиток концепції «людського капіталу» характеризує перехід від економіки, в якій основними елементами вважалися знаряддя та предмети праці до економіки знань, головним рушієм якої є людина, а її якості є двигуном зміни виробничих та економічних систем. Важливим є розуміння відмінності людського капіталу від персоналу, робочої сили та трудових ресурсів, а також відмінність характеристики конкурентоспроможності цих економічних категорій. Досліджено становлення та зміну поглядів на поняття конкуренція та конкурентоспроможність в історичному аспекті. Проведено аналіз поняття «людський капітал», визначено його відмінності від понять «персонал», «робоча сила», «трудова ресурси». Узагальнено та надано змістовного визначення поняття «конкурентоспроможність людського капіталу» з використанням напрацювань теорії людського капіталу та проведеного дослідження еволюції економічної категорії «конкурентоспроможність» та відповідності її тлумачення історичним економічним умовам. Здійснено аналіз міжнародних показників конкурентоспроможності людського капіталу та їх наповнюваності. На основі такого аналізу визначено основні фактори, що впливають на конкурентоспроможність людського капіталу.*

***Ключові слова:** конкуренція, конкурентоспроможність, еволюція, людський капітал, конкурентоспроможність людського капіталу, фактори.*

Постановка проблеми. В сучасному світі основу розвитку будь-якої економічної системи становлять інновації. Інновації є рушієм науково-технічного прогресу, створення нових підприємств, впровадження нових технологій, використання новітніх ресурсів. Фізична праця, як і фізичний капітал, відходять на друге місце, поступаючись розумовій праці та людському капіталу. Саме людський капітал є основою сьогоденного розвитку та майбутніх інновацій. В ринкових умовах основою є конкурентоспроможність, а в умовах сьогодення вагоме місце займає конкурентоспроможність людського капіталу. Недостатня розкритість цієї категорії, розбіжність в її тлумаченні, відсутність єдиної думки з приводу її основних формуючих факторів потребують детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкуренцію та конкурентоспроможність в ринкових умовах було розглянуто такими вченими: А. Сміт [2], Д. Рікардо [3], М. Портер [5], С. І. Ожегов [1], А. М. Гельвановський [1], В. Петров [9] та інші. Розробка теоретичних

і практичних аспектів людського капіталу, було розглянуто в працях: В. Петті, К. Марксф, Т. Шульцф, Г. Беккерф [12]. Дослідженням людського капіталу та елементів його конкурентоспроможності займалися такі вчені: О. А. Грішнова, Д. П. Богиня, В. П. Антонюк, А. А. Чухно та ін. Однак на теперішній час теорія людського капіталу на українських підприємствах висвітлена недостатньо, а поняття її конкурентоспроможності й зовсім недостатньо розкрито в науковій літературі. Відсутність єдиного погляду на конкурентоспроможність людського капіталу, визначення його факторів є основним завданням дослідження.

Мета статі. Метою статті виступає дослідження категорії людський капітал, визначення поняття її конкурентоспроможності. Аналіз та факторів, що формують конкурентоспроможність людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним рушієм змін та прогресу в ринковій економіці виступає конкурентоспроможність — вимагаючи від гравців ринку якісного та ефективного вирішення поставлених задач, здобуття, винайдення кращого, ніж у подібних підприємств-конкурентів. В Україні відкрита конкуренція почала розвиватися після розпаду «Радянського Союзу» та переходу до ринкової економіки. Широкого розповсюдження в працях вітчизняних науковців дослідження поняття «конкурентоспроможність» набуло лише наприкінці ХХ століття.

Поняття «конкуренція» походить від латинського «concurrentia» та означає «зіткнення», «змагання». Її вважають об'єктивним економічним законом розвинутого товарного виробництва, дія якого є для товаровиробників зовнішньою примусовою силою до підвищення продуктивності праці на своїх підприємствах, збільшення масштабів виробництва, прискорення науково-технічного прогресу, впровадження нових форм організації виробництва, форм і систем заробітної плати тощо. Дія багатьох економічних законів відбувається у формі примусових сил конкурентної боротьби, в результаті чого конкуренція виступає важливою рушійною силою розвитку економічної системи, складовою частиною господарського механізму [1].

Економічна категорія «конкурентоспроможність» з самого її зародження набула широкого розповсюдження серед загалу науковців та її тлумачення набули багатогранності залежно від епохи, умов господарювання, розвитку промисловості, стану науково-технічного прогресу та багатьох інших факторів.

В економічній науці не існує точних відомостей відносно того, хто і коли першим запровадив у науковий обіг термін «конкуренція». Перші найбільш цілісні теоретичні положення про рушійні сили конкурентної боротьби з'явилися лише у середині ХVІІІ сторіччя. І головна заслуга в цьому належить класичній політичній економії, представниками якої на основі багаторічних досліджень сформовано принципи досконалої конкуренції. Вихідним положенням класичної теорії був принцип абсолютних переваг, сформульований А. Смітом. Видатний економіст вперше довів, що конкуренція, урівнюючи норми прибутку, приводить до оптимального розподілу праці і капіталу. У своїй фундаментальній праці «Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй» (1776 р.) він визначив поняття конкуренції як суперництво і ототожнив її з «невидимою рукою», яка начебто смикає за ниточки підприємців, змушуючи їх діяти відповідно до якогось ідеального плану розвитку економіки [1; 2].

Існує три основних підходи до визначення конкуренції в економічній науці: поведінковий, структурний, функціональний.

Перший підхід визначає конкуренцію тільки як суперництво фірм на ринку, ведення конкурентної боротьби. Він заснований на повсякденному розумінні конкуренції як суперництва за кращі результати у будь-якій сфері. Ідеї поведінкового підходу були розвинені А. Смітом [1], А. Маршаллом, В. Девонсом, П. Хейне [3, 4]. Вони розглядали конкуренцію як боротьбу за обмежену кількість економічних ресурсів і особливо — за гроші споживача, на які їх можна придбати. Поведінкова інтерпретація конкуренції простежується і в роботах М. Портера, який розглядає поведінку конкуруючої фірми в двох аспектах вигідного розподілу ресурсів: скорочення витрат і диференціації властивостей продукту. При цьому неминучість впливу зовнішнього середовища оцінюється ним як чинник, що визначає стан конкуренції [1; 5].

В другому підході — структурному — увага акцентується на аналізі структури ринку та тих умов, що панують на ньому. До прихильників цього підходу можна віднести: Ф. Еджуорта, А. Курно, Дж. Робінсона, Е. Чемберліна та інших вчених, що заклали фундамент сучасної західної теорії чотирьох основних типів ринків: досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії та монополії [1].

Третім підходом для визначення поняття конкуренція є функціональний, що показує роль, яку конкуренція відіграє в економіці. Засновником цього підходу є Й. Шумпетер, який визначив конкуренцію як «суперництво застарілого з новим». На його думку, підприємства повинні працювати над вдосконаленням технологій виробництва, щоб виготовляти більш дешеву та якісну продукцію для залучення покупців, та впровадженням інновацій. Застосування нового, незвіданого завжди сприймається скептично, тому виробник повинен докласти максимум зусиль, щоб «новинка» стала популярною серед споживачів й витіснила з ринку продукти чи послуги, що вичерпали себе, для отримання прибутку [1; 6].

В українському законодавстві поняття конкуренції тлумачиться так: «економічна конкуренція (конкуренція) — змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [7].

З метою з'ясування сутності поняття «конкурентоспроможність» та етапів його становлення пропонуємо розглянути його еволюцію та визначення прихильниками різних економічних шкіл в табл. 1.

Таблиця 1 — Еволюція поглядів на конкурентоспроможність (розроблено автором за [2; 3; 5; 8; 9; 10])

Автори	Період дослідження	Трактування
А. Сміт, Д. Рікардо	1776–1894рр., класична політекономія	Боротьба за переваги, важіль рівноваги на ринку
Дж. Кернс (класична школа)		Обмін товарів пропорційно витратам праці та капіталу на їх виробництво
А. Маршал,	1832–1960 рр., неокласична політекономія	Чиста конкуренція продавців з продавцями і покупців з покупцями, що регулює попит і пропозицію
Ф. Найт, Дж. Стіглер		Сформували концепцію досконалої конкуренції, де за необмеженої кількості продавців, вплив кожного окремого з них на попит чи пропозицію буде мінімальним.
П. Саффа, Е. Чемберлін, Дж. Робінсон	1920–1950рр., Американсько-Європейська школа	Визнали наявність монополії та зменшення впливу цінової конкуренції, надання важливості якісним показникам.
М. Фрідмен, Ф. Хайек, М. Портер	1970–2000 рр., Американська школа	Визначили конкуренцію як досягнення кращого становища на ринку за рахунок усіх можливих засобів та способів
Р. Фатхутдінов, Г. Азоєв	1970–2000рр., Російська школа	Використання суб'єктом своїх конкурентних переваг на певному ринку задля задоволення власних потреб
М. Хамер, К. Прахленд	1994–2000 рр., Американська школа	Отримання конкурентних переваг за рахунок функціональних особливостей продукту. Тобто надання переваги якісним характеристикам.
Х. Такеучі, М. Цучія, Т. Ногучі	1990–2002 рр., Японська школа	Визначну роль у отриманні конкурентних переваг відіграє використання НТП
В. Антонюк, О. Грішнова, Л. Семів, Л. Шевчук	1996–2011 рр., Українська школа	Боротьба в певному сегменті за досягнення однорідної мети, методи координації індивідуальних дій

Наведені в табл. 1 підходи до визначення конкурентоспроможності загалом показують, що це поняття пройшло еволюційні зміни від розуміння його як регулятора попиту і пропозиції до приділення певної уваги якісним характеристикам, використання надбань НТП.

Проведений аналіз праць науковців дозволяє стверджувати, що більшість розглядає поняття конкурентоспроможності на рівні підприємства, держави. Досить широко розповсюджено тлумачення конкурентоспроможності персоналу, робочої сили, трудових ресурсів і т. ін. Проте конкурентоспроможність людського капіталу в науковій літературі розкрита недостатньо. Деякими вченими поняття конкурентоспроможності людського капіталу ототожнюється з конкурентоспроможністю персоналу, робочої сили. В цьому контексті необхідно навести трактування поняття «людський капітал» та розмежувати цю категорію з поняттям робочої сили, трудових ресурсів.

Проведені раніше дослідження дозволяють навести трактування людського капіталу — як сукупності природжених та набутих за рахунок інвестицій у особистісний розвиток якостей (знань, здібностей, бажань, мотивів, навичок, психо-фізичного стану та ін.), реалізація яких слугує конкурентними перевагами на ринку праці та є джерелом отримання додаткового прибутку.

Розвиток концепції «людського капіталу» характеризує перехід від економіки, в якій основними елементами вважалися знаряддя та предмети праці до економіки знань, головним рушієм якої є людина, а її якості є рушієм зміни виробничих та економічних систем. Поняття «людський капітал» виникло відповідно зміні умов суспільного виробництва і вимог до робочої сили. Оскільки поняття «робоча сила» характеризує лише здатність людини до праці за рахунок розумових та фізичних здібностей, не надаючи цим здібностям переважаючої ролі, та здатності приносити додатковий дохід. А поняття «трудоі ресурси» характеризує наявне працездатне населення.

В таких умовах неприпустимо ототожнювати поняття конкурентоспроможності людського капіталу з іншими економічними категоріями. Отже, існує об'єктивна необхідність його визначення.

Науковець Н. Р. Молочников під конкурентоспроможністю людського капіталу пропонує розуміти відповідність робочої сили потребам ринку, відкриваючи робітникам можливість вступати в відносини конкуренції на ринку праці; сукупність характеристик, що визначають порівняльні позиції конкретного працівника або окремих груп на ринку праці і дозволяє йому (їм) претендувати на заняття певних вакансій (наймання) [11].

Український науковець Семикіна А. В. пропонує «конкурентоспроможність людського капіталу» трактувати як затребувану якість людського капіталу, сформовану і накопичену навчанням, вихованням, оздоровленням, освітньо-професійним розвитком, переваги якої у поєднанні з адекватною ціною трудових послуг забезпечують власникам ЛК ширші можливості для подальшого нарощування конкурентних якостей людського капіталу, для трудового вибору, ефективної зайнятості, отримання більшого доходу та інших соціально-економічних зисків [12].

Тлумачення поняття конкурентоспроможністю людського капіталу в першу чергу повинно опиратися на концепцію людського капіталу, враховувати його якісні характеристики та віддачу від його використання (у вигляді додаткового доходу).

Спираючись на наведене нами визначення людського капіталу можливо охарактеризувати конкурентоспроможність людського капіталу, як використання накопичених людиною природних та набутих якостей, що дозволяє реалізувати себе на ринку праці та є джерелом отримання додаткових переваг.

Оскільки поняття конкурентоспроможності людського капіталу в науковій літературі розкрито недостатньо пропонуємо визначити основні фактори, що його формують на основі міжнародних рейтингів конкурентоспроможності людського капіталу.

Одним з основних міжнародних рейтингів конкурентоспроможності людського капіталу є The Global Human Capital Report [13]. Основними факторами, що визначають конкурентоспроможність людського капіталу за цим рейтингом є:

1) Компетенції, здібності (врахування рівня освіти різних поколінь населення та інвестиції в освіту);

2) Розвиток робочої сили (підвищення освіти, здобуття нової освіти);

3) Застосування дорослим населенням вмінь та навичок а також їх розвиток;

4) Ноу-Хау (використання спеціалізованих навичок у роботі).

Міжнародним показником конкурентоспроможності людського капіталу є також Human Capital Index [14], в якому індекс людського капіталу визначається на основі трьох складових:

Голова — інтелектуальні та стратегічні здібності до бізнесу:

— лідерські здібності;

— стратегічне мислення;

Серце — вплив культурного розвитку та кліматичних умов на формування трудових ресурсів:

— культура та ідентифікація;

— комунікаційні можливості;

Руки — організаційні можливості, що сприяють виконанню та встановленню цілей:

— сприяння змінам;

— здатність до виконання робіт.

Показовим є дослідження індексу людського капіталу за регіонами в Австралії [15], визначальними факторами якого є: 1) дошкільна освіта; 2) початкова та середня освіта (за результатами тестування); 3) вища освіта; 4) технічна кваліфікація; 5) кваліфікація, отримана в університетах; 6) навички робочої сили; 7) підвищення кваліфікації.

Висновок. Провівши дослідження сутності понять «конкуренція», «конкурентоспроможність», «людський капітал» та зважаючи на недостатню дослідженість у науковій літературі поняття «конкурентоспроможність людського капіталу» — нами визначено доцільність трактування його як використання накопичених людиною природних та набутих якостей, що дозволяють реалізувати себе на ринку праці та є джерелом отримання додаткових переваг.

Виходячи з факторів, що враховуються в міжнародних рейтингах, та проведеного раніше дослідження категорії «людський капітал» можна дійти висновку, що основними чинниками, що визначають конкурентоспроможність людського капіталу є його основні складові, тобто: рівень освіти, здоров'я, здібності, в тому числі природні, творчі та інтелектуальні, професійні та кваліфікаційні навички, спритність, підприємливість, професійна і географічна мобільність, схильності, дошкільне виховання, внутрішні стимули (можливість самоосвіти, задоволеність працею), вміння, мотивація, ідеї, цінності, моральні якості, мовна та культурна компетенція людини, культурно-етнічні особливості, психологічні особливості, фізіологічні особливості, бажання працювати, використання досвіду, прогресивних і передових ідей західної системи освіти, інформованість.

Мету статті вважаємо досягнутою.

Список літератури / References

1. Головка-Марченко, І. С. Сучасні підходи до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства» / І. С. Головка-Марченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2013. — Вип. 43. — С. 67–73

Holovko-Marchenko, I. S. (2013). *Suchasni pidkhody do rozuminnia sutnosti poniattia «konkurentospromozhnist pidpriemstva»* [Modern approaches to understanding the essence of the «enterprise competitiveness»concept], *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Economy of Transport and Industry Bulletin], issue 43, pp. 67–73.

2. Смит А. Исследование о природе и причине богатства народов / А. Смит. — М. : Соцэкиз, 1962. — 423 с.

Smith A. (1962). *Issledovanie o prirode i prichinakh bohatstva narodov* [An inquiry into the nature and causes of the wealth of Nations]. Moscow, Socekgiz Publ., 1962, 423 p.

3. Маршалл, А. Принципы экономической науки / А. Маршалл — М. : Прогресс, 1993. — 994 с.
Marshall, A. (1993). *Printsyupy ekonomicheskoi nauki* [Economic Science Principles]. Moscow, Progress Publ., 994 p.
4. Хейне П. Экономический образ мышления / П. Хейне. — М. : Новости, 1997. — 704 с.
Kheine P., *Ekonomicheskii obraz myshleniya* [Economic way of thinking]. Moscow, *Novosti* [News], 1997, 704 p.
5. Портер М. Международная конкуренция : пер. с англ. / М. Портер ; под. ред. В. Д. Шетинина. — М. : МО, 1993. — 896 с.
Porter, M. (1993). *Mezhdunarodnaia konkurentsya* [International competitive]. Moscow, MO Publ., 896 p.
6. Шумпетер Й. А. Капитализм, социализм і демократія / Шумпетер Й. А.; пер. с англ. — К. : Основи, 1995. — 528 с.
Shumpeter Y. A. (1995). *Kapitalizm, sotsializm i demokratiia* [Capitalism, Socialism and Democracy]. Kyiv, Osnovy, 528 p.
7. «Про захист економічної конкуренції» Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III [Електронний ресурс] // ВВР України. — 2001. — № 12. — Ст. 1. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012210.html.
The Verkhovna Rada of Ukraine (2001). The Law of Ukraine «On the protection of economic competition», available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012210.html. (Accessed 29 April 2018).
8. Садурська М. О. Еволюція поглядів щодо сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства» [Електронний ресурс] / М. О. Садурська. — Режим доступу : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2012/22_06/391_Sad.pdf.
Sadurska M. O., *Evoliutsiia pohliadiv shchodo sutnosti poniattia «konkurentospromozhnist pidpriemstva»* [Evolution views on the essence of the «enterprise competitiveness» concept], available at : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2012/22_06/391_Sad.pdf. (Accessed 24 April 2018).
9. Волошин А. В., Эволюция теорий конкуренции и конкурентоспособности в экономической науке / А. В. Волошин, Ю. Л. Александров // Фундаментальные исследования. — 2017. — № 4—2. — С. 330—338
Voloshyn A. V., Aleksandrov Yu. L. (2017). *Evoliutsyia teorii konkurentsii i konkurentosposobnosti v ekonomicheskoi nauke* [Evolution of competition and competitiveness theories in economic science]. *Fundamentalnye issledovaniia*, [Basic research], no. 4—2, pp. 330—338.
10. Герасименко А. Еволюція теорії конкуренції в історії економічної думки XVIII—XX століть [Електронний ресурс] / А. Герасименко. — Режим доступу : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2012/22_06/391_Sad.pdf.
Herasymenko A., *Evoliutsiia teorii konkurentsii v istorii ekonomichnoi dumky XVIII—XX stolit* [Evolution of the competition theory in the economic history thought the XVIII—XX centuries], available at : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2012/22_06/391_Sad.pdf. (Accessed 24 April 2018).
11. Молочников Н. Р. Конкурентоспособность человеческого капитала. / Н. Р. Молочников // Известия ВУЗов. Пищевая технология. — 2004. — № 5—6. — С. 15—17
Molochnykov N. R. (2004). *Konkurentosposobnost chelovecheskoho kapytala* [Human capital competitiveness], *Yzvestyia VUZov. Pyshchevaia tekhnolohyia* [News of Higher Educational Institutions. Food technology], no. 5—6, pp. 15—17.
12. Семикіна А. В. Людський капітал: підвищення конкурентоспроможності на основі соціальних інновацій : [монографія] / А. В. Семикіна ; «Атлант» ВОИ СОИУ. — Одеса, 272 с.
Semykina A. V., *Liudskyy kapital: pidvyshchennia konkurentospromozhnosti na osnovi sotsialnykh innovatsii* [Human Capital: Increasing Competitiveness Based on Social Innovations] Odessa. 272 p.
13. The Global Human Capital Report [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017>.

World Economic Forum (2017). The Global human Capital Report, available at : <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017> (accessed 24 April 2018).

14. FMG Leading. Human Capital Index (2017). Available at : <http://www.fmgleading.com/hci>. (Accessed 26 April 2018).

15. Human Capital Index [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.regionalaustralia.org.au/home/wp-content/uploads/2017/03/Human-Capital-Index_Report_final-1.pdf (accessed 26 April 2018).

Цель. Исследование становления категории «конкурентоспособность человеческого капитала» и ее понятийная характеристика. Выделение основных факторов, которые ее формируют.

Методика. Методологическим основанием исследования выступают: общенаучные и специальные методы (сравнение, обобщение, типологии, анализа, синтеза, аналогии) — при оценке современного состояния конкурентоспособности человеческого капитала; системный и историко-логический подходы, связанные с реализацией теории человеческого капитала.

Результаты. Развитие концепции «человеческого капитала» характеризует переход от экономики, в которой основными элементами считались орудия и предметы труда к экономике знаний, главным двигателем которой является человек, а его качества являются двигателем изменения производственных и экономических систем. Важно понимание различия человеческого капитала от персонала, рабочей силы и трудовых ресурсов, а также различие характеристики конкурентоспособности этих экономических категорий. Исследовано становление и изменение взглядов на понятие конкуренция и конкурентоспособность в историческом аспекте. Проведен анализ понятия «человеческий капитал», определены его отличия от понятий «персонал», «рабочая сила», «трудоу ресурсы». Обобщено и представлено содержательное определение понятия «конкурентоспособность человеческого капитала» с использованием наработок теории человеческого капитала и проведенного исследования эволюции экономической категории «конкурентоспособность», соответствия ее толкования историческим экономическим условиям. Осуществлен анализ международных показателей конкурентоспособности человеческого капитала и их наполняемости. На основе такого анализа определены основные факторы, влияющие на конкурентоспособность человеческого капитала.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, эволюция, человеческий капитал, конкурентоспособность человеческого капитала, факторы.

Objective. The objective of the article is to research of the category «competitiveness of human capital» formation and its conceptual characteristics. Selection of the main factors that form it was done.

Methods. The main research results are obtained applying the complex general scientific and special methods of investigation: comparison, generalization, typology, analysis, synthesis, analogy in assessing the current state of human capital competitiveness; systemic and historical-logical approaches related to the implementation of the human capital theory.

Results. The «human capital» concept development characterizes the transition from an economy in which the main elements were considered to be tools and objects of labor to the knowledge economy, the main engine of which is a person, and its quality as the engine of production and economic systems change. It is important to understand the differences between human capital and personnel, labor and labor resources, as well as differences in the characteristics of the economic categories competitiveness. The competition and competitiveness concept views change in the historical aspect is researched. An analysis of the «human capital» concept was carried out, its differences from the concepts of «personnel», «labor force», «labor resources» were determined. The meaningful definition of the «human capital competitiveness» concept is summarized and provided with the use of human capital theory results and the economic category of «competitiveness» evolution study and the relevance of its interpretation to historical economic conditions. An analysis of human capital competitiveness international indicators and their completeness is carried out. Based on this analysis, the main factors that influence the human capital competitiveness are identified.

Keywords: competition, competitiveness, evolution, human capital, competitiveness of human capital, factors.

Надійшла до редакції 28.04.2018

УДК 005:658.155.4 (045)

Роженко О. В.,
канд. екон. наук,
старший викладач

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: rozenko@donnuet.edu.ua

УПРАВЛІННЯ РЕЗЕРВАМИ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОРГІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

UDK 005:658.155.4 (045)

Rozhenko O. V.,
PhD in Economic sciences,
Senior lecture

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: rozenko@donnuet.edu.ua

MANAGING RESERVES FOR THE GROWTH OF TRADE ENTERPRISES ECONOMIC SECURITY

***Мета.** Аналіз і практичні рекомендації щодо управління резервами зростання економічної безпеки торговельного підприємства, які в свою чергу сприятимуть ефективній реалізації основних принципів її забезпечення.*

***Методика.** Для досягнення поставленої мети дослідження у якості теоретичної та методичної бази використана система загальнонаукових і спеціальних методів, а саме: діалектичний метод наукового пізнання — для дослідження сутності стану рівноваги підприємства з точки зору забезпечення його економічної безпеки; методи причинно-наслідкового аналізу — для з'ясування взаємозалежності ресурсної та функціональної безпеки торговельного підприємства та шляхів використання виявлених резервів зростання економічної безпеки торговельних підприємств.*

***Результати.** Досліджено та проаналізовано стан рівноваги торговельних підприємств, відносно досягнення ними максимально можливого рівня економічної безпеки. Встановлено пріоритетні види резервів торговельного підприємства за локальними складовими, запропоновано механізм використання виявлених резервів зростання економічної безпеки торговельних підприємств.*

***Ключові слова:** економічна безпека, підприємство, управління, резерви, рівновага.*

Постановка проблеми. Функціонування сучасних торгових підприємств вимагає розробки таких механізмів управління їх фінансово-господарською діяльністю, які б забезпечили захист від загроз і максимальне використання можливостей на ринку товарів і послуг, що, в свою чергу, дозволяє своєчасно визначити перспективи їх подальшого розвитку. Тобто, забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства виступає дієвим механізмом його управління, задовольняє сучасні потреби господарювання. Джерелом необхідних перетворень виступає процес управління резервами зростання економічної безпеки торговельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій доводить глибину досліджень проблемних питань в сфері, а саме: Кургузенковою Л. А. [1] розкрито зміст економічної безпеки підприємства та основних факторів, що впливають на її формування; Шевчук І. А. [2] визначено механізм забезпечення економічної безпеки та розглянуто методичні положення

в процесі розробки комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємства; Івановою Н. С. [3] ідентифіковано однорідні об'єкти системи антикризового управління із застосуванням методів кластерного аналізу; Андрушків Б. М. [4] обґрунтовано необхідність побудови адаптивної системи забезпечення економічної безпеки підприємства та запропоновано структурнокомпонентну її модель на основі ефективного використання ресурсозабезпечувальних її складових та багатьох інших. Не зменшуючи наукову та практичну значимість набутих розробок, є необхідність у подальших дослідженнях в цьому напрямку.

Мета статті — аналіз і практичні рекомендації щодо управління резервами зростання економічної безпеки торговельного підприємства, які в свою чергу сприятимуть ефективній реалізації основних принципів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Негативні тенденції фактичного рівня економічної безпеки торговельних підприємств, що виявлено у [5] демонструють необхідність вишукати резерви підвищення рівня економічної безпеки торговельних підприємств, так як в більшості фактичний стан економічної безпеки нижче середнього і має тенденції до зниження. За розрахунками, виконаними за допомогою економетричних методів визначення рівня локальних складових економічної безпеки торговельного підприємства і системи показників по ним [6], виявлено що кожне підприємство має резерви зростання рівня економічної безпеки, що вимагає розробки заходів щодо використання цих резервів і досягнення оптимального рівня економічної безпеки кожним торговим підприємством.

Отримані результати демонструють перспективи розвитку підприємств по кожній локальній складовій підприємства в поточному, тактичній, середньостроковій і довгостроковій перспективі. А саме: поточні резерви — це ті, які виявлені за допомогою багатофакторних моделей, тактичні резерви — резерви до досягнення середнього рівня по кластеру, середньострокові резерви — перспективи підвищення рівня економічної безпеки локальної складової в рамках моделі, довгострокові резерви — дозволяють досягти максимального рівня локальної складової економічної безпеки підприємства.

Використання резервів, що виявлено за всіма локальними складовими економічної безпеки підприємства, одночасно неможливо, тому при розробці заходів забезпечення економічної безпеки є необхідність управління резервами зростання економічної безпеки підприємства, тобто врахувати фактор часу, ідентифікувати резерви за пріоритетністю.

Для реалізації розроблених стратегій управління економічною безпекою [7] в поточному періоді, необхідно використовувати резерви зростання рівня економічної безпеки підприємства, виявлено в результаті моделювання, відповідно до змісту визначення сутності економічної безпеки підприємства, запропонованого в [5], а саме в частині того, що економічна безпека — «стан стійкої рівноваги».

Під станом рівноваги розуміється рівномірне досягнення торговельним підприємством рівня ресурсної та функціональної безпеки [8]. Якщо рівень ресурсної безпеки торговельного підприємства вища за рівень його функціональної безпеки — це ресурсозалежний стан рівноваги економічної безпеки підприємства. У випадку, коли рівень функціональної безпеки вищий за рівень ресурсної безпеки торговельного підприємства, то такий стан рівноваги вважається функціонально залежним. Отже, стан рівноваги торговельних підприємств демонструється за допомогою рис. 1.

Таким чином, поле графіку поділяється висхідною діагоналлю. Стан рівноваги суб'єктів господарювання, які зайняли свої позиції над цією межею — приймається як функціонально залежний, а тих, які знаходяться під нею — ресурсозалежний. Дані дослідження є підґрунтям для управління резервами, що виявлені, враховуючи не тільки їх розмір, але ще й їх ранжування для досягнення стійкої рівноваги, тобто, рівноваги у довгостроковій перспективі. Дані цілі досягаються за допомогою механізму використання виявлених резервів зростання економічної безпеки торговельних підприємств рис. 2.

Тобто, якщо торговельне підприємство є ресурсозалежним, то в першу чергу реалізуються резерви зростання функціональної безпеки від найбільшого до найменшого; у ви-

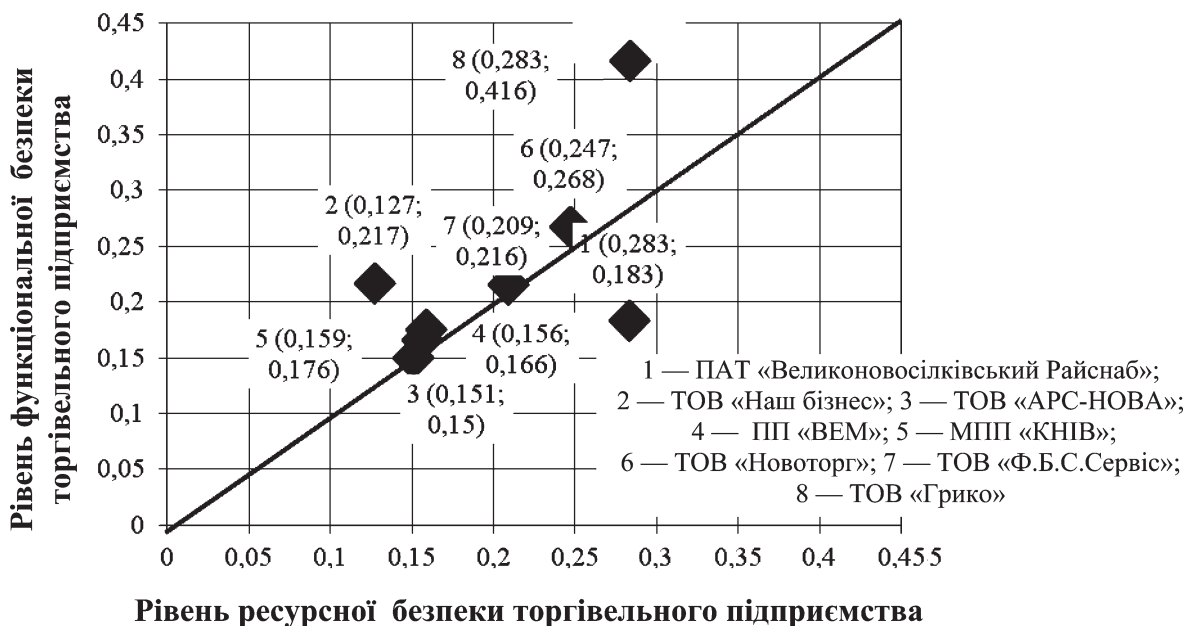


Рисунок 1 — Стан рівноваги торговельних підприємств, відносно досягнення ними максимально можливого рівня економічної безпеки (складено автором на основі власних розрахунків)

1. ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ РІВНОВАГИ ПІДПРИЄМСТВА, ВІДНОСНО ДОСЯГНЕННЯ НИМ МАКСИМАЛЬНО МОЖЛИВОГО РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ



2. ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМКУ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЯВНИХ РЕЗЕРВІВ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА



3. РАНЖУВАННЯ НАЯВНИХ РЕЗЕРВІВ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ЗА РОЗМІРОМ

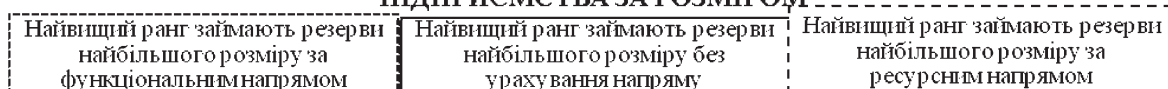


Рисунок 2 — Механізм використання виявлених резервів зростання економічної безпеки торговельних підприємств (складено автором)

падку, коли торговельне підприємство є функціонально залежним, насамперед використовуються резерви ресурсної складової економічної безпеки. В стані рівноваги підприємства резерви вичерпуються в порядку спадання в цілому за всіма локальними складовими.

Висновок. За проведеними дослідженнями, стан рівноваги підприємства можна визначити підприємства з ресурсозалежною безпекою і з функціонально залежною безпекою. Зокрема, виявлено такі ресурсозалежні підприємства, ПАТ «Великоновосілівський РАЙСНАБ» і функціональнозалежні ТОВ «Новоторг», ТОВ «Наш Бізнес», ТОВ «Гріко», ТОВ «ВЕМ». Є підприємства, стан яких можна вважати рівноважним в поточній перспективі — це ТОВ «Арс-Нова», ТОВ «ФБС Сервіс», МПП «КНІВ».

На основі проведеного аналізу розроблено практичні рекомендації щодо управління резервами зростання економічної безпеки торговельного підприємства, а саме механізм використання виявлених резервів зростання економічної безпеки торговельних підприємств сприяє ефективній реалізації основних принципів її забезпечення.

Дані висновки є основою для подальшої розробки політики та тактики реалізації наявних резервів зростання рівня економічної безпеки підприємства, заходів забезпечення економічної безпеки торговельних підприємств.

Список літератури / References

1. Кургузенкова, Л. А. Економічна безпека підприємства: сутність та чинники формування її відповідного рівня / Л. А. Кургузенкова // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2016. — № 2. — С. 29–33.
Kurhuzenkova, L. A. (2016). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta chynnyky formuvannia yii vidpovidnoho rivnia* [Economic security of the enterprise: the essence and factors of the formation of its corresponding level]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii* [Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy], no. 2, pp. 29–33.
2. Шевчук, І. А. Організаційне забезпечення системи економічної безпеки підприємств цукрової промисловості / І. А. Шевчук. // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. — 2015. — № 3. — С. 375–384.
Shevchuk, I. A. (2015). *Orhanizatsiine zabezpechennia systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv tsukrovoi promyslovosti* [Organizational support for the system of economic security of enterprises of the sugar industry]. *Problemy teorii tametodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu* [Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis], no. 3, pp. 375–384.
3. Іванова, Н. С. Ідентифікація однорідності об'єктів системи антикризового управління методом кластеризації / Наталя Сергіївна Іванова // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2017. — № 4. — С. 188–198.
Ivanova, N. S. (2017). *Identyfikatsiia odnoridnosti obektiv systemy antykrizovoho upravlinnia metodom klasteryzatsii* [Identity of homogeneity of objects of the system of crisis management by clusterization method]. *Marketynh i menedzhment innovatsii* [Marketing and Innovation Management], no. 4, pp. 188–198.
4. Андрушків, Б. М. Адаптивна структурно-компонентна модель забезпечення економічної безпеки підприємства / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта, О. Б. Погайдак // Економічний аналіз: зб. наук. праць. — 2016. — № 2. — С. 42–50.
Andrushkiv, B. M. (2016). *Adaptyvna strukturno-komponentna model zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Adaptive Structural-Component Model for Ensuring Economic Security of the Enterprise]. *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], no. 2, pp. 42–50.
5. Роженко, А. В. Economic security level assessment of the trade enterprises / О. В. Роженко // Економічний простір. — Дніпропетровськ, 2015. — № 101. — С. 233–241.
Rozhenko, A. V. (2015). *Economic security level assessment of the trade enterprises* [Economic space], no. 2, pp. 233–241.
6. Роженко, О. В. Інноваційні механізми економічного управління підприємством : монографія / під ред. Л. В. Фролової. — Кривий Ріг : Чернявський Д. О., 2016. — С. 492 с.
Rozhenko, O. V. (2016). *Innovatsiini mekhanizmy ekonomichnoho upravlinnia pidpriemstvom* [Innovative mechanisms of enterprise economic management]. *Otsinka ta modeliuвання ekonomichnoi bezpeky torhovelnykh pidpriemstv* [Evaluating and simulating the economic security of trading Enterprises]. Kryvyi Rih, Cherniavskiy D. O. Publ., pp. 405–410.
7. Роженко, О. В. Стратегії економічної безпеки підприємства / О. В. Роженко // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2015. — № 51. — С. 51–55.
Rozhenko, A. V. (2015). *Stratehii ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Strategies of economic security of the enterprise] *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Bulletin of the Economy of Transport and Industry], no. 51, pp. 51–55.
8. Роженко, О. В. Обґрунтування складових економічної безпеки торговельного підприємства / О. В. Роженко // Вісник Одеського національного економічного університету. — 2014. — № 10 (218). — С. 134–148.
Rozhenko, A. V. (2014). *Obgruntuvannia skladovykh ekonomichnoi bezpeky torhovelnoho pidpriemstva* [The justification of the components of the economic security of the trading company] *Visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu* [Bulletin of the Odessa National Economic University], no. 10, pp. 134–148.

Цель. Анализ и практические рекомендации по управлению резервами роста экономической безопасности торгового предприятия, которые в свою очередь будут способствовать эффективной реализации основных принципов ее обеспечения.

Методика. Для достижения поставленной цели исследования в качестве теоретической и методической базы использована система общенаучных и специальных методов, а именно: диалектический метод научного познания — для исследования сущности состояния равновесия предприятия с точки зрения обеспечения экономической безопасности; методы причинно-следственного анализа — для выяснения взаимозависимости ресурсной и функциональной безопасности торгового предприятия и путей использования выявленных резервов роста экономической безопасности торговых предприятий.

Результаты. Исследовано и проанализировано состояние равновесия торговых предприятий, относительно достижения ими максимально возможного уровня экономической безопасности. Установлено приоритетные виды резервов торгового предприятия по локальным составляющим, предложен механизм использования выявленных резервов роста экономической безопасности торговых предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, управление, резервы, равновесие.

Objective. Analysis and practical recommendations for management of reserves for increasing the level of economic security of a trading company, which in turn will contribute to the effective implementation of the basic principles and strategy for its provision.

Methods. To achieve the goal of the research as a theoretical and methodological basis, the system of general scientific and special methods is used, namely: the dialectical method of scientific knowledge — for studying the essence of the state of equilibrium of the enterprise in terms of ensuring its economic security; methods of causal analysis — to determine the interdependence of resource and functional security of a trading company and ways to use identified reserves to increase the economic security of trading enterprises.

Results. The concept of «stable equilibrium state» in the context of its use in the process of providing economic security of the enterprise is researched. The state of equilibrium of trading enterprises has been determined and analyzed, regarding their achievement of the maximum possible level of economic security. The priority areas of the reserves for increasing the level of economic security of the trading company by the local components of the corresponding level are established, the mechanism of using the revealed reserves of growth of economic security of trading enterprises is proposed, which includes: determination of the state of equilibrium of the enterprise, in relation to achieving the maximum possible level of economic security, determination of the priority direction of realization of available reserves growth of economic security of the enterprise, the ranking of available reserves is increasing the economic security of the enterprise in size that will ensure a stable equilibrium and increase the level of economic security of the enterprise.

Keywords: economic security, enterprise, management, reserves, equilibrium.

Надійшла до редакції 13.04.2018

УДК 581.9

Ястремська Н. М.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: iastremska@donnuet.edu.ua

**ОБГРУНТУВАННЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН В ОРГАНІЗАЦІЇ
НА ОСНОВІ ПОЄДНАННЯ ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ**

UDC 581.9

Yastremska N. M.,
PhD in Economic
sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: iastremska@donnuet.edu.ua

**JUSTIFICATION OF STRUCTURAL AND FUNCTIONAL CHANGES
IN THE ORGANIZATION BASED ON A COMBINATION OF CENTRALIZATION
AND DECENTRALIZATION MANAGEMENT**

Мета. Метою даної статті є встановлення оптимального комплексу взаємодії централізованого та децентралізованого управління для удосконалення управління структурними підрозділами на підприємстві (в організації, установі).

Методика. Теоретико-методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, менеджменту, праці вітчизняних і зарубіжних учених щодо дослідження проблем поєднання централізації та децентралізації управління в контексті структурних змін сучасних підприємств. Дослідження ґрунтується на діалектичному методі пізнання та системному підході. Основні наукові результати одержано з використанням комплексу загальнонаукових методів дослідження, а саме: теоретичного узагальнення, індукції та дедукції (для дослідження впливу факторів на системи управління підприємством), системного аналізу та синтезу (для встановлення завдань поєднання централізації та децентралізації в системі управління підприємством).

Результати. В статті розглянуті основні фактори впливу на поєднання централізації та децентралізації в системі управління підприємством, а саме фактори розвитку матеріально-технічного забезпечення діяльності підприємства, НДДКР та маркетингу. Визначено роль бізнес-одиниць та центральних служб, як рівнів управління підприємством, в системі менеджменту. Обґрунтовано необхідність посилення гнучкості організаційної структури підприємств та делегування бізнес-одиницям додаткових повноважень на прийняття управлінських рішень. Доведено, що вищому керівництву і керівникам функціональних підрозділів необхідно буде навчитися, як справлятися з ситуацією в умовах економічної незалежності виробничих одиниць, зосереджувати їх увагу на стратегічних цілях ділового розвитку.

Ключові слова: централізація, децентралізація, організаційна структура підприємства, центральні служби підприємства, бізнес-одиниці, система управління.

Постановка проблеми. Організаційна структура управління являє собою внутрішню будову будь-якої виробничо-господарської системи, тобто спосіб організації елементів у систему, сукупність стійких зв'язків і відносин між ними. Структура управління є формою, в рамках якої протікають зміни, з'являються передумови для переходу системи в цілому в нову якість.

Українська економіка довгий час була ізольована від західного досвіду в галузі управління, і зараз компаніям важко переходити на нові стандарти управління, впроваджувати управлінські структури новітнього типу з-за своєї невідповідності і відсутності доступу до сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.

На сьогоднішній день в умовах зміни економічного простору країни, пов'язаного з глобалізацією бізнесу і посиленням міжнародної конкуренції, організаціям необхідно

швидко адаптуватися до змін, що відбуваються у зовнішньому середовищі, а також шукати унікальні здібності, що забезпечать пропозицію споживачам товарів і послуг, які їм необхідні. Досягнення стратегічних цілей компанії в сучасних умовах функціонування неможливо без ефективного управління функціональними підрозділами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблеми управління структурними підрозділами організації представлено в працях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Теоретичні аспекти управління структурними підрозділами з позицій побудови ефективних організаційних структур досліджені в працях таких вчених, як Г. Кунц, С. О'Доннел, М. Мескон, О. Виханский, А. Наумов, Л. Борисова, В. Гончаров, Б. Мільнер і ін. Проблемам поєднання централізації — децентралізації в управлінні структурними підрозділами присвячені праці М. Одинцова [4], Г. Мінциберга, Л. Грейнера, Ч. Перроу, Л. Забродської [5], Р. Акоффа, Е. Короткова, М. Маракуліна [7] і ін. Незважаючи на наявні теоретичні розробки в галузі управління структурними підрозділами організації, багато питань, пов'язаних з даною проблемою, ще не вирішені, а саме ступінь впливу на підприємство стилю управління та визначення оптимального набору інструментів централізації та децентралізації управління для ефективного менеджменту.

Мета статті. Метою даної статті є встановлення оптимального комплексу взаємодії централізованого та децентралізованого управління для удосконалення управління структурними підрозділами на підприємстві (в організації, установі).

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування організаційної структури підприємства, орієнтованої на ринкові цілі, вимагає нових підходів до організації взаємодії її ланок. Взаємодія центральних служб і бізнес-одиниць будується на основі визначення найбільш раціонального поєднання централізації — децентралізації управління. При розподілі управлінських функцій, а разом з тим повноважень і відповідальності між ланками системи управління компанії, враховується той факт, що централізація підвищує ефективність, професіоналізм виконання тих чи інших функцій, децентралізація сприяє активізації діяльності нижніх рівнів управління, а також концентрації зусиль вищої ланки управління на вирішенні завдань стратегічного характеру.

З метою розподілу функціональних обов'язків між центральними службами та бізнес-одиницями необхідно проведення [1; с. 16]:

- оцінки впливу факторів, що підсилюють централізацію або децентралізацію в системі управління компанією;
- дослідження специфіки функціонування центральних служб і бізнес-одиниць за кожним функціональним напрямком.

Оцінка схильності компанії до організаційних перетворень передбачає необхідність вивчення факторів, що впливають на поєднання централізації-децентралізації в системі її управління. Дані фактори представлені в табл. 1.

Згідно з даними табл. 1 на систему управління сильний вплив роблять фактори, що підсилюють централізацію управління, наприклад, переважання «централістської» корпоративної культури підприємства, використання менеджерами авторитарного стилю управління, відсутність єдиного інтегрованого інформаційного забезпечення підприємства, наявність сильних коопераційних взаємозв'язків у виробничому комплексі. Разом з тим, складність і динамічність зовнішнього середовища, наявність сильного управлінського ресурсу, що володіє високим рівнем професіоналізму та досвіду, наявність економічного механізму взаємодії структурних підрозділів компанії і т. д. є вагомими аргументами необхідності і можливості делегування певного обсягу повноважень на рівень функціональних підрозділів.

Однак проведення кардинальних змін, пов'язаних з радикальною децентралізацією управління, може призвести до негативних наслідків і дестабілізувати діяльність підприємства.

Розподіл функцій між функціональними підрозділами з позицій врахування їх внутрішнього потенціалу, а також факторів зовнішнього середовища організації проведено

Таблиця 1 — Фактори, що впливають на поєднання централізації-децентралізації в системі управління підприємством () складено автором на основі [1, 3])

Фактори, що підсилюють централізацію управління	Фактори, що підсилюють децентралізацію управління
Переважаюча «нейтралістської» корпоративної культури підприємства	Складність і динамізм зовнішнього середовища
Авторитарний стиль управління, що використовується менеджерами	Приватна форма власності підприємства
Відсутність єдиного інтегрованого інформаційного забезпечення підприємства	Наявність економічного механізму взаємодії функціональних підрозділів
Наявність сильних коопераційних взаємозв'язків у виробничому комплексі	Високий рівень професіоналізму та особистісних характеристик менеджерів вищого, середнього, нижнього рівнів управління

за наступними функціональними напрямками: маркетинг — матеріально-технічне забезпечення — НДДКР — фінанси [2, с. 51].

Маркетингова політика в умовах динамізму і невизначеності зовнішнього середовища визначає основні напрями діяльності компанії. Сучасні організації, як правило, мають певну ступінь диференціації маркетингових орієнтирів по відношенню до різних груп товарів. У зв'язку з цим частина функцій, пов'язаних зі стратегічним маркетингом, виконується на рівні центральних служб, що викликано необхідністю використання значних ресурсів для здійснення зазначеного виду діяльності, а також наявності професійних кадрів у цій сфері. У той же час ряд маркетингових кампаній доцільніше проводити в рамках бізнес-одиниць [3; 9–10].

Розподіл маркетингових функцій між центральними службами та бізнес-одиницями представлено в табл. 2.

Таблиця 2 — Розподіл маркетингових функцій між центральними службами та бізнес-одиницями (складено автором)

Функції	Рівень управління	
	Центральні служби	Бізнес-одиниці
Стратегічний маркетинг (сегментування ринку, прогнозування тенденцій ринку, аналіз можливостей бізнесу, пошук конкурентних переваг і т. д.)	+	
Операційний маркетинг (вивчення товарної структури ринку, конкурентів, споживачів, визначення асортименту і т. д.)		+

Згідно з даними табл. 2, питання, пов'язані зі стратегічним маркетингом, повинні виконуватися на корпоративному рівні. Рішення проблем операційного маркетингу доцільніше виконувати на рівні бізнес-одиниці. Дані заходи дозволять підвищити рівень інформаційної забезпеченості функціональних підрозділів про запити споживачів, конкурентів, ринкові ситуації, а також сприятимуть активізації підприємницької ініціативи колективу бізнес-одиниць.

Повноваження, пов'язані з матеріальним стимулюванням, вимагають відповідного ресурсного забезпечення. Слід особливо зазначити причини, за якими пропонується делегувати значну частину функцій з матеріально-технічного забезпечення на рівень бізнес-одиниць підприємства (табл. 3).

На основі вивчення досвіду українських підприємств зроблено висновок, про наявність значних резервів зниження собівартості продукції при використанні ефективних методів стимулювання персоналу відділу матеріально-технічного забезпечення в придбанні матеріалів, сировини за нижчими цінами відповідної якості [4]. Це особливо актуально для виробництв, що мають значну частку витрат на матеріали і комплекту-

Таблиця 3 — Фактори, що впливають на централізацію/децентралізацію функцій «матеріально-технічне забезпечення» підприємства (складено автором)

Фактори, що приносять централізації управління	Фактори, що сприяють децентралізації управління
Внутрішні	Зовнішні
Обмеженість фінансових коштів	Великі резерви зниження вартості матеріалів, що закупуються, заміни матеріальних ресурсів іншими, більш якісними ресурсами або більш дешевими, але відповідної якості і т. д.

ючі в загальній собівартості товарної продукції (для аналізованого підприємства частка матеріальних витрат у собівартості товарної продукції становить 44 %). Тому виділення в відділі матеріально-технічного забезпечення груп за певними продуктами/ринками та їх підзвітність директору бізнес-одиниці та начальнику матеріально-технічного забезпечення будуть сприяти можливості адекватної оцінки, стимулюванню їх діяльності, а отже, і зниженню собівартості продукції. Розподіл функцій матеріально-технічного забезпечення між центром і бізнес-одиницями представлено в табл. 4.

Таблиця 4 — Розподіл функцій матеріально-технічного забезпечення між центральними службами та бізнес-одиницями (складено автором на основі [3–7])

Функції	Рівень управління	
	Центральні служби	Бізнес-одиниці
Визначення обсягу, структури, складу і закупівель товарно-матеріальних цінностей (ТМЦ) для бізнес-одиниць		+
Затвердження планів закупівель ТМЦ для бізнес-одиниць	+	
Закупівля ТМЦ		+
Контроль поставки ТМЦ у виробничі підрозділи бізнес-одиниць		+
Вирішення логістичних проблем	+	

Згідно з даними табл.4 основні функції центральної служби будуть пов'язані з вирішенням логістичних проблем і затвердженням планів закупівель товарно-матеріальних цінностей, в той час як у компетенцію директора бізнес-одиниці будуть входити визначення обсягу, структури, складу закупівель ТМЦ, їх закупівля, контроль за постачанням ТМЦ в підрозділ.

Функціями НДДКР на підприємстві зазвичай займається відділ головного технолога, крім того, у штаті кожного цеху є свої технології, що забезпечують безперебійний технологічний процес, тобто функції НДДКР частково децентралізовані [5, 7].

В області інновацій вітчизняним підприємствам важко конкурувати з міжнародними компаніями, насамперед з-за їх величезного фінансового потенціалу. Хоча підприємство має достатні технологічні можливості для розробки широкої номенклатури продукції, йому необхідно сконцентрувати зусилля на такій продукції, розробка і впровадження якої не вимагають значних фінансових витрат. Науково-дослідні роботи повинні бути орієнтовані на життєздатні з комерційної точки зору проекти. При цьому увага підрозділів НДДКР має бути зосереджена на вузькому асортименті продукції, оскільки напрями досліджень і плановані удосконалення повинні співвідноситися з можливостями інших підрозділів. Широка диверсифікація можлива тільки для високорентабельних виробів. Фактори, що впливають на співвідношення централізації — децентралізації функцій НДДКР, представлені в табл. 5.

Рекомендації в області розподілу функцій в інноваційній сфері між апаратом управління і бізнес-одиницями представлені в табл. 6.

Таблиця 5 — Фактори, що впливають на співвідношення централізації — децентралізації функції НДДКР (складено автором)

Фактори, що приносять централізації управління	Фактори, що сприяють децентралізації управління
Внутрішні	Зовнішні
Досить вузький і стабільний асортимент Нестача фінансових коштів	Зростаючий, складний, диверсифікований ринок

Таблиця 6 — Розподіл функцій в інноваційній сфері між апаратом управління і бізнес-одинацями підприємства (складено автором)

Функції	Рівень управління	
	Центральні служби	Бізнес-одинаці
Підготовка пропозицій щодо випуску нової продукції, поліпшення якості виробів	+	+
Розробка плану по випуску нової продукції, поліпшенню якості виробів	+	+
Затвердження плану по випуску нової продукції, поліпшенню якості виробів	+	
Виконання НДДКР відповідно з прийнятими тематичними планами	+	
Контроль і координація впровадження на підприємстві заходів за планами технічного розвитку	+	+

Згідно з даними табл. 6 в сучасних умовах функціонування компанії НДДКР повинні здійснюватися як на рівні центральних служб, так і бізнес-одинаць. Заходи з делегування частини повноважень у сфері НДДКР на рівень бізнес-одинаць будуть сприяти посиленню інноваційного потенціалу і дозволять удосконалювати якість виробів, що випускаються, розробляти нову продукцію.

Функції, пов'язані з управлінням фінансовою діяльністю в компаніях, як правило, здійснюються централізовано. Основні причини даного факту пов'язані з можливістю отримання фінансової синергії та встановлення контролю за витратами і надходженням фінансових ресурсів на рівні всієї компанії [6–8].

Розглядаючи функції з управління фінансами на підприємстві, необхідно відзначити основні внутрішні причини необхідності їх централізації:

— можливість чіткого контролю за надходженням і витратами фінансових ресурсів на рівні компанії;

— можливість при обмеженості фінансових ресурсів фінансування пріоритетних напрямків діяльності організації.

Чинником, що підсилює децентралізацію функції «управління фінансами» на підприємстві, є можливість підвищення відповідальності бізнес-одинаць за результати фінансово-господарської діяльності.

Розподіл функцій з управління фінансами між центральними службами та бізнес-одинацями представлено в табл. 7.

Згідно представленої інформації в табл. 7, функції, пов'язані з розробкою фінансової стратегії, здійсненням фінансових взаєморозрахунків з зовнішніми контрагентами, повинні здійснюватися на корпоративному рівні управління. Питання, що зачіпають фінансове планування, контроль за рухом фінансових ресурсів, аналізом фінансової діяльності, необхідно здійснювати як на рівні центральних служб, так і на рівні бізнес-одинаць.

У зв'язку з необхідністю посилення гнучкості організаційної структури підприємств необхідно делегувати бізнес-одинацям додаткові повноваження на прийняття управлінських рішень не тільки в рамках самого підрозділу, але й в питаннях їх оперативної міжфункціональної взаємодії з іншими структурами. У зв'язку з цим підприємствам необхідне встановлення регулярних взаємозв'язків між бізнес-одинацями складального

Таблиця 7 — Розподіл функцій з управління фінансами між центральними службами та бізнес-одинацями (складено автором на основі [5, 7–9])

Функції	Рівень управління	
	Центральні служби	Бізнес-одинаці
Розробка фінансової стратегії підприємства	+	
Фінансове планування на рівні підприємства (розробка бюджету руху грошових коштів підприємства)	+	
Фінансове планування на рівні бізнес-одинаці (розробка бюджету руху грошових коштів бізнес-одинаці)		+
Затвердження бюджету руху грошових коштів бізнес-одинаці	+	
Здійснення фінансових взаєморозрахунків з бюджетом та позабюджетними фондами, постачальниками, споживачами і т. д.	+	
Контроль за рухом фінансових ресурсів	+	+
Аналіз фінансової діяльності підприємства	+	
Аналіз фінансової діяльності бізнес-одинаці		+

і заготівельного виробництва. Наприклад, рішення проблем постачання неякісних матеріалів та інших питань поточного характеру доцільніше вирішувати не на рівні начальника управління забезпечення і комплектації виробництва, а на рівні функціональних одиниць, що дозволить підвищити оперативність і якість прийнятих рішень.

Висновки. Отже, проведення організаційних перетворень, спрямованих на знаходження раціонального співвідношення між централізацією і децентралізацією управління, в даний час кардинально не змінить сформовану організаційну структуру підприємства. В перспективі у компанії може бути посилена ступінь децентралізації управління шляхом передачі значної частини функцій маркетингу, НДДКР і т. д. на рівень бізнес-одинаці з урахуванням специфіки функціонування кожної бізнес-одинаці. Це стане можливо при наступних умовах:

- демократизація управління;
- вдосконалення економічного механізму взаємодії структурних підрозділів;
- впровадження інтегрованого інформаційного програмного забезпечення.

Разом з тим вже при впровадженні заходів удосконалення організаційної структури, а також проведення структурно-функціональних змін від менеджерів підприємства знадобиться більше гнучкості в застосуванні різноманітних методів управління. Вищому менеджменту і керівникам функціональних підрозділів необхідно буде навчитися керувати в умовах господарської самостійності виробничих підрозділів, зміщуючи фокус своєї уваги на стратегічні завдання розвитку бізнесу. Керівники виробничих підрозділів повинні будуть підвищити свої знання і підприємницькі навички, необхідні для ефективного управління виробництвом в інтересах як самого підрозділу, так і підприємства в цілому.

Список літератури / References

1. Колесніков, Г. О. Стан і напрями вдосконалення менеджменту та його організаційної культури в Україні / Г. Колесніков — К.: МАУП, 2011. — 187 с.
Kolesnikov, G. (2011). *Stan i napryami v doskonalennya menedzhmentu ta yogo organizatsiynoyi kulturi v Ukraini* [Status and trends of improving its management and organizational culture in Ukraine]. Kyiv, AIDP, 187 p.
2. Рудьєв, В. А. Менеджмент / В. Рудьєв — К.: Знання України, 2010. — Т.1. — 320 с.
Rulyev, V. (2010). *Menedzhment* [Management]. Kyiv, Knowledge Ukraine, Vol.1. 320 p.
3. Длігач, А. О. Стратегії конкурентної поведінки в системі стратегічного маркетингу / А. О. Длігач // Проблеми матеріальної культури. Економічні науки. — 2006. — № 80. — С. 33–37

Dligach, A. (2006). *Strategiyi konkurentnoyi povedinki v sistemi strategichnogo marketingu* [Strategies for Competitive Behavior in the Strategic Marketing System]. *Problemyi materialnoy kulturyi. Ekonomicheskije nauki* [Problems of Material Culture. Economic sciences]. no. 80, pp. 33–37.

4. Одинцов, М., Ежкин Т. Реструктуризация — путь повышения конкурентоспособности производства // Экономист. — 2000. — № 10. — С. 58–65.

Odintsov M., Ezhkin T. (2000). *Restrukturizatsiya — put povyisheniya konkurentosposobnosti proizvodstva* [Restructuring — a way to increase the competitiveness of production]. *Ekonomist* [Economist], no. 10, pp. 58–65.

5. Забродська, Л. Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії / Л. Д. Забродська. — Харків : Консул, 2004. — 208 с.

Zabrodskaya, L. D. (2004). *Strategichne upravlinnya: realizatsiya strategiy* [Strategic management: implementation of the strategy]. Kharkiv, Konsul Publ., 208 p.

6. Корсаков, Д. О. Організаційна діагностика системи управління персоналом підприємства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecoroz/2011_3/e113kors.pdf.

Korsakov, D. (2011). *Organizatsiyana diagnostika sistemi upravlinnya personalom pidpriemstva* [Organizational diagnostics of the personnel management system of the enterprise]. Available at : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecoroz/2011_3/e113kors.pdf.

7. Маракулин, М. В. Оптимизация структуры компании в целях повышения конкурентоспособности // Менеджмент в России и за рубежом. — 2003. — № 1. — С. 52–58.

Marakulin, M. (2003). *Optimizatsiya strukturyi kompanii v tselyah povyisheniya konkurentosposobnosti* [Optimization of the company's structure in order to enhance competitiveness]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom* [Management in Russia and abroad], no. 1, pp. 52–58.

8. Гапоненко, А. Л. Стратегическое управление / А. Л. Гапоненко, А. П. Панкрусин. — 2-е изд., стер. — М. : ОМЕГА-Л, 2006. — 464 с.

Gaponenko, A. (2006). *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic Management]. Moscow, OMEGA-L Publ., 464 p.

9. Горбенко, Л. И. Анализ внутренней и внешней среды организации: компонентный подход / Горбенко Л. И. // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия «Экономика». — 2008. — № 7. — С. 47–49.

Gorbenko, L. I. (2008). *Analiz vnutrenney i vneshney sredy organizatsii: komponentnyiy podhod* [Analysis of the internal and external environment of the organization: component approach] *Sbornik nauchnykh trudov SevKavGTU. Seriya «Ekonomika»* [Collection of scientific works of SevKavGTU. Series «Economics»], no. 7, pp. 47–49.

10. Котлер, Ф. Маркетинговый менеджмент / Котлер Ф., Келлер К., Павленко А. Ф., Длігач А. О. та ін. — К. : Хімджест, 2008. — 720 с.

Kotler, F., Keller, K., Pavlenko, A. F., Dlihach, A. O. & oth. (2008). *Marketingoviy menedzhment* [Marketing Management]. Kiev, Himdzhest Publ., 720 p.

Цель. Целью данной статьи является установление оптимального комплекса взаимодействия централизованного и децентрализованного управления для совершенствования управления структурными подразделениями на предприятии (в организации, учреждении).

Методика. Теоретико-методологической основой исследования являются фундаментальные положения экономической теории, менеджмента, труды отечественных и зарубежных ученых по исследованию проблем сочетания централизации и децентрализации управления в контексте структурных изменений современных предприятий. Исследование основывается на диалектическом методе познания и системном подходе. Основные научные результаты получены с использованием комплекса общенаучных методов исследования, а именно: теоретического обобщения, индукции и дедукии (для исследования влияния факторов на системы управления предприятием), системного анализа и синтеза (для установки задач сочетание централизации и децентрализации в системе управления предприятием).

Результаты. В статье рассмотрены основные факторы влияния на сочетание централизации и децентрализации в системе управления предприятием, а именно факторы развития материально-технического обеспечения деятельности предприятия, НИОКР и маркетинга. Определена роль бизнес-единиц и центральных служб, как уровней управления предприятием, в системе менеджмента. Обоснована необходимость усиления гибкости организационной структуры предприятий и делегирования бизнес-единицам дополнительных полномочий на принятие управленческих решений.

Ключевые слова: централизация, децентрализация, организационная структура предприятия, центральные службы предприятия, бизнес-единицы, система управления.

Objective. The objective of the study is to establish the optimal combination of centralized and decentralized management for improving the management of structural units in the enterprise (in the organization, institution).

Methods. The theoretical and methodological basis of the study is the fundamental provisions of economic theory, management, the works of domestic and foreign scholars to study the problems of combining centralization and decentralization of management in the context of structural changes in modern enterprises. The study is based on the dialectical method of cognition and the system approach. The main scientific results were obtained using a set of general scientific methods of research, namely: theoretical generalization, induction and deduction (to study the influence of factors on enterprise management systems), system analysis and synthesis (for setting tasks, the combination of centralization and decentralization in the enterprise management system).

Results. The article deals with the main factors influencing the combination of centralization and decentralization in the enterprise management system, namely factors of development of material and technical support of the enterprise, R & D and marketing. The role of business units and central services, as levels of enterprise management in the management system has been defined. The necessity of strengthening the flexibility of the organizational structure of enterprises is justified. It is necessary to delegate additional powers to make business decisions to business units. It is proved that senior management and heads of functional units will need to learn how to manage in the conditions of economic independence of production units, shifting the focus of their attention to the strategic objectives of business development. It is substantiated that in the future, the company can be strengthened the degree of decentralization of management by transferring a significant part of the functions of marketing, R & D, etc. on the level of business units, taking into account the specific functioning of each business unit.

Keywords: centralization, decentralization, organizational structure of the enterprise, central services of the enterprise, business units, management system.

Надійшла до редакції 16.04.2018

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, МАРКЕТИНГ, МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 334.722:35.071.6

Антонюк Д. А.,
д-р екон. наук

Запорізька торгово-промислова палата,
м. Запоріжжя, Україна
e-mail: oasdant@gmail.com

Антонюк К. І.,
канд. екон. наук

Запорізький національний технічний університет,
м. Запоріжжя, Україна
e-mail: ekaterinaia@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ПРОСТОРОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ СПІВРОБІТНИЦТВА З КРАЇНАМИ ЄС

UDK 334.722:35.071.6

Antoniuk D. A.,
Grand PhD in Economic sciences

Zaporizhzhya Chamber of Commerce & Industry,
Zaporizhzhya, Ukraine
e-mail: oasdant@gmail.com

Antoniuk K. I.,
PhD in Economic sciences

Zaporizhzhya National Technical University,
Zaporizhzhya, Ukraine,
e-mail: ekaterinaia@ukr.net

PERSPECTIVE FORMS OF SPATIAL ENTREPRENEURSHIP INTEGRATION IN TERMS OF COOPERATION WITH EU COUNTRIES

Мета. Теоретико-методологічне обґрунтування перспективних для України форм просторової інтеграції підприємництва в умовах співробітництва з країнами ЄС.

Методи. Теоретичну і методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення теорій національної і регіональної економіки, менеджменту. Для забезпечення концептуальної цілісності дослідження використані методи: теоретичного узагальнення, порівняння, діалектики, аналізу й систематизації; інституціонального аналізу; мозкового штурму, кабінетних досліджень.

Результати. В роботі проаналізовано сучасні підходи та проблеми просторової інтеграції підприємництва в Україні. Наголошено на неефективності та безсистемності розвитку інтеграційних утворень в умовах співробітництва з країнами ЄС. Тому запропоновано перспективні та раціонально доцільні форми просторової інтеграції підприємництва в умовах інтеграції України до ЄС: ділові ради, двосторонні торгові палати, коопераційні бюро, спільні навчально-освітні центри, інноваційні транскордонні кластери, транскордонні технопарки. Доведено, що ефективність інтеграційних утворень визначається ступенем консолідації і гармонізації інтересів підприємництва, регіональних органів влади та місцевого самоврядування членів інтеграційного об'єднання. Досліджено фінансове, організаційно-управлінське та інформаційне забезпечення різних форм просторової інтеграції бізнесу. Розглянуто механізми та напрями просторової інтеграції на рівні компонент — інформаційно-консультаційної, фінансово-кредитної, просування та передачі продукції, представлення та захисту інтересів підприємств, інноваційної, експертно-технічної, бізнес-освіти та підвищення кваліфікації. Запропоновано необхідні інструменти просторової інтеграції бізнесу та компонент інфраструктури підприємництва для розвитку двосторонніх зв'язків — торгові будинки, асоціації інфраструктурних елементів, інформаційні мережі та електронна інфраструктура підприємництва.

Ключові слова: інституціональна інфраструктура підприємництва, просторова інтеграція підприємництва, форми просторової інтеграції, інтеграція інституціональної інфраструктури підприємництва.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси в політичній, економічній, освітній, інформаційній та інших сферах людської діяльності стали причиною трансформацій

в просторовій організації економічних систем світу та країн зокрема. Проблему підвищення конкурентоспроможності держав, регіонів і підприємств неможливо вирішувати без розуміння сучасних підходів до просторової інтеграції підприємництва. Приклади функціонування економічних систем, заснованих на впровадженні кластерів, вільних економічних зон, індустріальних парків, технополісів, бізнес-інкубаторів, різних форм електронної інтеграції, які стали традиційними для країн ЄС, набувають все більшої розповсюдженості для України. Незважаючи на значний науковий доробок, позитивні локальні приклади, наявність досвіду ЄС, ефективного та системного розвитку економіки країни та її регіонів на засадах раціональної просторової інтеграції підприємництва та його інфраструктури на сьогодні в нашій країні не спостерігається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжними (А. Вебер, М. Кастельс, В. Кристаллер, П. Кругман, В. Лаунгардт, А. Льош, М. Потрер, М. Фуджіти, А. Шеффле) та вітчизняними (З. Варналій, Т. Васильців, М. Мельник, М. Паламарчук, О. Топчів, М. Фащевський, О. Шаблій, Л. Шевчук) науковцями досліджені різні аспекти просторової організації підприємництва, форми і фактори просторового розміщення, взаємодії та інтеграції. Питання економічної інтеграції розглянуті в роботах таких науковців, як І. Бураковський, Н. Грущинська, І. Гурова, Р. Лоуренс, В. Маштабей, А. Михайлушкін, А. Мокій, Г. Немиря, О. Павлюк, Я. Тінберген, В. Харламова, В. Шевчук, М. Шифф, О. Шумило та інших [1, 2].

Результати власних досліджень щодо просторової інтеграції підприємництва на засадах інтеграції інфраструктури підприємництва регіонів України та країн ЄС [3–5] доводять, що така форма взаємодії дозволяє мінімізувати значну частину трансакційних витрат при здійсненні міжнародних операцій суб'єктами бізнесу. Разом із тим, перспективні форми просторової інтеграції підприємництва в умовах співробітництва з іншими країнами та інтеграції до ЄС розглянуті повною мірою ще не були.

Цілі статті. Теоретико-методологічне обґрунтування перспективних для України форм просторової інтеграції підприємництва в умовах співробітництва з країнами ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. До перспективних і раціонально доцільних форм просторової інтеграції підприємництва віднесемо такі.

1. Ділові ради — добровільні неполітичні громадські об'єднання, дієва і ефективна форма двостороннього економічного співробітництва, що сприяє розвитку підприємництва, просуванню товарів та послуг на зарубіжні ринки. Ділові ради виступають у ролі консультативно-дорадчих органів, які виявляють проблеми і бар'єри розвитку міжрегіонального та міжнародного економічного співробітництва, сприяють налагодженню ділових зв'язків, служать місцем зустрічі підприємців регіонів України та інших країн ЄС. Ради готують пропозиції щодо удосконалення зовнішньоекономічних зв'язків для розгляду органами державної влади, розповсюджують інформацію про стан і перспективи економічного розвитку країн, пропозиції підприємств про співробітництво, організують зустрічі представників ділових кіл, різного роду конференції і семінари.

На даний час в Україні створено більше 30 спільних ділових рад з партнерськими організаціями багатьох країн світу. До складу ділових рад входять представники ділових кіл відповідних країн, які співпрацюють в них на громадських засадах. Спільні засідання зазвичай проводяться 1–2 рази на рік по чергово в кожній країні. Основний їх недолік — це незначний масштаб діяльності та концентрація на вирішенні проблем вузького кола підприємців.

2. Двосторонні торгові палати — неурядові ініціативи, базовані на принципах членської системи, для сприяння торговельній та інвестиційній діяльності між Україною та іншою країною. Головним завданням двосторонніх палат є діяльність, спрямована на розвиток зовнішньоекономічних відносин, представлення та захист інтересів членів палати через: організацію ділових місій; проведення освітньо-консультаційних заходів, конференцій; організацію участі у виставках; видання періодичних рекламних матеріалів; допомогу та підтримку підприємств у пошуку торгових партнерів; забезпечення діалогу з органами державної і місцевої влади та дипломатичними місіями.

В Україні функціонують на даний час такі спільні торгово-промислові палати: канадсько-, угорсько-, французько-, німецько-, італійсько-, польсько-українські. Зазвичай вони створюються за ініціативи групи підприємців, які мають спільні бізнес-інтереси. Коли масштаб діяльності палат збільшується, вони можуть стати ефективною формою для просування української продукції і послуг на європейські ринки.

3. Кооперативні бюро — це спільні проекти розвитку та поглиблення торговельних зв'язків з партнерами інших країн: німецько-українське бюро (ZIEL, м. Штутгарт), українсько-німецьке кооперативне бюро (м. Запоріжжя), українсько-французьке кооперативне бюро (м. Дніпро). На практиці їх діяльність зводиться до: надання інформаційно-консультаційної підтримки підприємцям, зацікавленим у співпраці з європейськими компаніями; систематизації адресних баз даних комерційних пропозицій іноземних і українських фірм, зацікавлених у співпраці; організації бізнес-місій вітчизняних і зарубіжних підприємців; здійснення пошуку обладнання для українських підприємств.

4. Спільні навчально-освітні центри з надання освітніх послуг із залученням зарубіжних фахівців для передачі передового досвіду. Такі організації створюються за ініціативи бізнес-асоціацій або програм технічної підтримки, проте носять локальний характер і підприємці не мають широкого доступу до таких проектів. Хоча, на нашу думку, створення спільних навчально-освітніх центрів має надзвичайно важливе значення в процесі інтеграції України до ЄС, оскільки дозволяє подолати проблему нестачі знань в питаннях пошуку партнерів, аналізу ринків, сертифікації виробництв і продукції, проведення технічних випробувань та інших аспектів роботи на європейському ринку.

5. Інноваційні транскордонні кластери — добровільні об'єднання незалежних компаній, суб'єктів транскордонного співробітництва, які: зосереджені у транскордонному регіоні; співпрацюють та конкурують між собою; спеціалізуються у різних галузях, пов'язані спільними технологіями і взаємодоповнюють виготовлення спільного продукту (послуги) з отриманням синергетичних та мережевих ефектів, ефектів дифузії знань та навичок [6].

В Україні інноваційні транскордонні кластери не знайшли широкого розповсюдження, хоча відомі такі:

— транскордонний кластер підрядчиків «Карпати» (Ужгородський та Берегівський райони Закарпатської області та сусідні прикордонні території Угорщини і Словаччини), діяльність якого спрямована на розвиток підприємництва Трикордоння [7];

— транскордонний будівельний кластер Харківської області України та Белгородської області Росії в рамках єврорегіону «Слобожанщина», мета якого — формування кооперативних зв'язків та співробітництво між підприємствами [8].

Для створення в Україні транскордонних кластерів і транскордонних об'єднань за участю європейських регіональних кластерів доцільно врахувати досвід подібних утворень в регіонах країн-членів ЄС [9, с. 27]:

— транскордонний кластер «Біо Долина» («BioValley») — (північно-західна частина Швейцарії, німецький регіон Південний Баден (Sudbaden), частина землі Баден-Вюртемберг (Baden-Wuerttemberg) та французький регіон Ельзас (Alsace)), який має метою стати провідним європейським центром біотехнологій і в якому співпрацюють 40 наукових установ, 4 університети, приблизно 280 дослідних груп, 600 компаній;

— транскордонне об'єднання навколо затоки Ересунн (Oresund) Данії та Швеції, включаючи «Долину Медікон» («Medicon Valley»), яка розташована на півночі ЄС, між данським регіоном столиці Копенгагена і шведським Сконе (Skane), включає 26 лікарень, 12 університетів з 4000 дослідників та 135000 студентів;

— транскордонне об'єднання Твенте (Twente), яке охоплює прикордонні регіони Нідерландів і Німеччини та включає регіональні кластери за напрямками технологій штучних матеріалів, біомедицини та переробки металів;

— транскордонне об'єднання «Долина Доммель» («Dommel-Valley») на бельгійсько-нідерландському кордоні, що складається з регіональних кластерів сусідніх країн, учасниками яких є високотехнологічні підприємства та наукові організації;

— транскордонний кластер скла (австрійський регіон Верхня Австрія (Oberosterreich), німецький регіон Баварія (Bayern) та чеський регіон Богемія (Bohemia);
— транскордонний кластер текстилю (регіон Нижня Австрія (Niederosterreich), чеський регіон Богемія (Bohemia)).

Проте, враховуючи необхідність інноваційного розвитку вітчизняних підприємств та забезпечення збуту продукції під європейськими брендами, така форма інтеграції дозволяє користуватися інтелектуальними, організаційними та маркетинговими ресурсами для підвищення конкурентоспроможності продукції на європейських ринках.

6. Транскордонні технопарки — масштабні інноваційно-технологічні центри, в яких забезпечуються умови, сприятливі для реалізації науково-технічних та інноваційних проектів наукових центрів, промислових підприємств, незалежних організацій, суб'єктів транскордонного співробітництва. В Україні функціонують: Харківський технопарк «Інститут монокристалів» (створений в червні 2000 р.), технопарк «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона» (створений в липні 2000 р.), Київський технопарк «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка і сенсорна техніка» (створений в червні 2001 р.), Науковий парк «Київська політехніка» та ЗАТ «Пенто Пак» (м. Бориспіль). Проте жоден із них не є транскордонним.

Такі форми просторової інтеграції підприємництва, як ділові ради, двосторонні торговельні зв'язки, активізації експортно-імпортних операцій та їх супроводу. Спільні навчально-освітні центри переслідують довготривалі стратегічні цілі, спрямовані на освоєння економічних, технічних, соціально-культурних аспектів двостороннього співробітництва між Україною і країнами ЄС. Інноваційні транскордонні кластери та технопарки покликані активізувати співробітництво між підприємцями та науково-дослідними установами на основі розвитку науково-технічних зв'язків і за своєю сутністю можуть комплексно об'єднувати завдання та характеристики ділових рад, двосторонніх торговельних палат, коопераційних бюро та спільних навчально-освітніх центрів.

Зазначимо, що ефективність таких інтеграційних утворень визначається ступенем консолідації і гармонізації інтересів підприємництва, регіональних органів влади та місцевого самоврядування, членів інтеграційного об'єднання. До того ж важливе значення має його фінансове, організаційно-управлінське та інформаційне забезпечення. Ділові ради, двосторонні палати, інноваційні транскордонні кластери повинні фінансуватися на умовах обоюдно чи часткового фінансування, коли загальний бюджет інтеграційного об'єднання формується, наприклад, на основі членських внесків, які покривають організаційні та маркетингові витрати. Функції управління мають делегуватися керівним органам (керівник, заступники керівника, функціональні керівники), які обираються на певний проміжок часу. Географічна розгалуженість подібних організацій може передбачати створення філій чи представництв. Інформаційне забезпечення таких об'єднань повинно реалізовуватися завдяки використанню механізмів електронної інфраструктури підприємництва, створенню окремої служби організаційної роботи.

Функціонування коопераційних бюро, спільних навчально-освітніх центрів, на нашу думку, має здійснюватися за принципом приватного інвестування, об'єктами інфраструктури підприємництва регіонів ЄС чи програмами міжнародної технічної допомоги, з поступовим переходом до самоокупності, оскільки завданням подібних інтеграційних об'єднань є надання платних інформаційно-консультаційних послуг з питань пошуку партнерів, підтримки підприємців, виходу на нові ринки, освоєння певних технічних, економічних чи організаційних аспектів торгівлі з ЄС. Управлінські функції має здійснювати спеціально навчений персонал, знайомий зі специфікою соціально-економічного розвитку регіонів, задіяних в інтеграційному об'єднанні.

Транскордонні технопарки, на відміну від інших форм просторової інтеграції підприємництва регіонів України та країн ЄС, повинні мати складну систему фінансування, засновану на розмірах інтелектуального та технологічного внеску кожного з членів такого об'єднання, а також економічного ефекту від його функціонування. Система

управління має відповідати специфіці, масштабам та складності інноваційних рішень, при цьому обов'язковою є наглядова рада з представників всіх підприємств, що входять до технопарку.

Окрім форм просторової інтеграції підприємництва та об'єктів інфраструктури, розглянемо механізми та напрями інтеграції на рівні компонент інфраструктури підприємництва регіону [10]. Щодо інформаційно-консультаційної компоненти, доцільно виділити створення спільних інформаційних мереж (Європейська мережа підприємств, EEN), маркетингових та інформаційних агентств (TNS, GfK, функціонують при Європейській бізнес-асоціації, Американській торговій палаті), Інтернет-майданчиків для торгівлі, спілкування в різних напрямках співробітництва. Зазначимо про достатню розвиненість інтеграційних об'єднань об'єктів інформаційно-консультаційної інфраструктури підприємництва регіонів, неоліком яких, в першу чергу, для регіонального рівня, є: низький рівень обізнаності серед підприємництва, відсутність координації та висока вартість послуг.

Основний напрям інтеграції інфраструктури підприємництва регіонів в контексті фінансово-кредитної компоненти пов'язаний з функціонуванням системи електронних платежів, електронних грошей та торгівлі. Інтеграція банківських і небанківських фінансово-кредитних установ в єдиній системі розрахунків дозволяє забезпечити мобільність капіталу, активізацію інвестування та зменшення трансакційних витрат на проведення платежів між регіонами різних країн. Інший напрям пов'язаний із інтеграцією фондових ринків та ринків цінних паперів, наприклад, в межах Варшавської фондової біржі чи Лондонської біржі з розгалуженою системою представництв в регіонах країн ЄС та обмеженою в регіонах України. Важливою є також інтеграція створених в регіонах України представництв провідних міжнародних аудиторських та консалтингових компаній (PWC, Ernst & Young, KPMG, Arzinger), рейтингових і аналітичних агенцій (Fitch), що дозволяє забезпечити доступ до європейських фінансових ринків та підготувати фінансову звітність до міжнародних стандартів обліку.

Створення інтеграційних об'єднань в межах компоненти просування та передачі продукції інфраструктури підприємництва істотно ускладнене, зокрема в сфері виставково-ярмаркової діяльності. Хоча на даний час створені міжнародна та європейська асоціації виставкової індустрії (UFI, AUMA), інтеграція виставкових компаній і виставкових центрів проявляється лише в організації послідовного відвідування представниками підприємств серії виставок або формуванні переїзних експозицій. Однак відомі поодинокі випадки спільної організації виставкових проєктів (наприклад, EuroIndex, м. Київ та Leipzig Messe, м. Лейпциг). Інтеграція товарних бірж, аукціонів та тендерів можлива лише в межах електронних торговельних площадок завдяки організації відкритих торгів із залученням підприємств регіонів України та країн-членів ЄС.

Мегарегіональне об'єднання об'єктів компоненти інфраструктури підприємництва з представлення та захисту інтересів підприємств передбачає можливість інтеграції регіональних бізнес-асоціацій, громадських об'єднань підприємців, юридичних та адвокатських компаній в союзи та асоціації. Наприклад, національні та регіональні ТПП можуть приймати участь в об'єднаннях бізнес-асоціацій (Міжнародній торговій палаті, Всесвітній федерації палат, Асоціації торгово-промислових палат Європи), представляти та лобіювати інтереси регіонального підприємництва в регіонах країн ЄС.

Інтеграція об'єктів інфраструктури підприємництва України та країн-членів ЄС в межах інноваційної компоненти реалізується завдяки участі наукових установ і підприємств у консорціумах Рамкових програм Євросоюзу, програмі HORIZON 2020, співробітництву навчальних закладів у програмах TEMPUS, впровадження концепції більш чистого виробництва за сприяння UNIDO. Також активно запроваджуються на умовах партнерства з європейськими колегами програми міжнародної технічної і фінансової допомоги шляхом участі в програмах ЄС, ЄБРР, міжнародних фондів NEFKO та TEKNA та ін.

Організації експертно-технічної компоненти інфраструктури підприємництва України та країн ЄС інтегруються в межах міжнародних експедиторських та експертних

союзів, асоціацій оцінювачів. Така взаємодія дозволяє завдяки сформованим партнерським зв'язкам досліджувати особливості певних регіональних ринків, забезпечувати процедури супроводження товарів під час завантаження, транспортування, вивантаження, митно-брокерського оформлення тощо.

Інтеграція об'єктів компоненти бізнес-освіти та підвищення кваліфікації персоналу інфраструктури підприємництва України та країн-членів ЄС має забезпечуватися як на рівні вищих навчальних закладів всіх рівнів акредитації в межах програми HORIZON, 7 рамкової програми ЄС, програм TEMPUS, Fullbright, SES, так і на рівні навчальних центрів і бізнес-шкіл через укладання угод, договорів про співпрацю та організацію спільних заходів. Ефективна міжнародна співпраця в межах освітньої компоненти дозволяє виявити позитивні аспекти для розвитку підприємництва в регіоні: (1) персонал підприємств має можливість підвищити кваліфікацію, дізнатися про нові підходи та технології, що застосовуються в інших країнах; (2) власники підприємств завдяки вивченню практики ведення господарської діяльності за кордоном мають можливість розширити географію свого бізнесу та відкрити представництва у країнах-партнерах; (3) організатори бізнес освітніх заходів перейняти досвід адміністрування навчальних закладів, вивчити методи роботи з клієнтами; (4) навчальні заклади та бізнес-школи регіону одержують можливість скористатися досвідом колег з країн-партнерів щодо міжнародної акредитації освітніх центрів незалежними органами.

Необхідними інструментами просторової інтеграції бізнесу та компонент інфраструктури підприємництва для розвитку двосторонніх зв'язків можуть бути такі.

1. Торгові будинки — торгові організації, які здійснюють експортно-імпорتنі операції за певною номенклатурою товарів і послуг та організовують міжнародну кооперацію у виробництві, науково-технічному співробітництві, беруть участь у кредитно-фінансових операціях та інших формах зовнішньоекономічних зв'язків. Кількість торгових будинків в Україні є значною, оскільки вони створюються за ініціативи підприємств з двох і більше країн та виступають інструментами функціонування двосторонніх торгових палат і коопераційних бюро.

2. Асоціації інфраструктурних елементів — організаційно-правова форма добровільного об'єднання елементів інфраструктури підприємництва із збереженням їх права вступати в інші об'єднання. За допомогою асоціацій інфраструктурних елементів зазвичай вирішуються питання лобіювання та захисту інтересів підприємців, забезпечується формування загальної стратегії виходу товарів і послуг на нові ринки. Для прикладу, ТПП України є членом таких асоціативних об'єднань: Міжнародна торгова палата, Всесвітня федерація торгових палат, Асоціація торгових палат Європи, Ділова рада Чорноморського економічного співробітництва, Асоціація ТПП Центральної Європейської Ініціативи.

3. Інформаційні мережі та електронна інфраструктура підприємництва надзвичайно важливі, оскільки завдяки сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям забезпечується можливість створення, нагромадження, передачі бізнес-інформації, проведення електронних платежів, аналізу ринків, просування продукції, участі в освітніх програмах. Важливість цього інструменту в процесі просторової інтеграції підприємництва обумовлює необхідність детальнішого дослідження його сутності, функцій, завдань, особливостей використання в Україні в умовах євроінтеграції.

Висновки. Ефективним механізмом підвищення конкурентоспроможності України, її регіонів та підприємств в умовах інтеграції до ЄС є використання сучасних форм просторової інтеграції підприємництва. Перспективними серед яких вбачаємо: ділові ради, двосторонні торгові палати, коопераційні бюро, спільні навчально-освітні центри, інноваційні транскордонні кластери, транскордонні технопарки. Їх ключовими завданнями є: сприяння розвитку торговельних зв'язків, активізація експортно-імпорتنих операцій та їх супровід. Спільні навчально-освітні центри переслідують довготривалі стратегічні цілі, спрямовані на освоєння економічних, технічних, соціально-культурних аспектів двостороннього співробітництва між Україною і країнами ЄС. Інноваційні транскордонні кластери та технопарки покликані активізувати співробітництво між підприємцями

та науково-дослідними установами на основі розвитку науково-технічних зв'язків. При цьому ефективність таких інтеграційних утворень визначається ступенем консолідації і гармонізації інтересів підприємництва, регіональних органів влади та місцевого самоврядування членів інтеграційного об'єднання.

Для системного розвитку досліджуваних форм просторової інтеграції бізнесу в Україні необхідне відповідне фінансове, організаційно-управлінське та інформаційне забезпечення, структура якого в кожній конкретній ситуації є унікальною.

Окрім просторової інтеграції підприємництва доцільною є просторова інтеграція компонент інфраструктури підприємництва, а також використання запропонованих інструментів інтеграції (торгові будинки, асоціації інфраструктурних елементів, інформаційні мережі та електронна інфраструктура підприємництва).

Список літератури / References

1. Економіка зарубіжних країн: Підруч. / А. С. Філіпенко, В. А. Вергун, І. В. Бураківський та ін. — 2-ге вид. — К.: Либідь, 1998. — 416 с.
Filipenko, A. S., Verhun, V. A., Burakivskij, I. V. (1998). *Ekonomika zarubizhnykh krain* [Economy of foreign countries]. Kiev, Lybid Publ., 416 p.
2. Мокій А. І. Регіонально-секторна модель зовнішньоекономічної інтеграції: передумови і стратегія реалізації / А. І. Мокій. — Л.: Коопосвіта, 1999. — 346 с.
Mokij, A. I. (1999). *Rehional'no-sektorna model' zovnishn'oeconomichnoi intehratsii: poredumovy i stratehiia realizatsii* [Regional-sectoral model of foreign economic integration: pre-conditions and implementation strategy]. Lviv, Kooposvita Publ., 346 p.
3. Антонюк Д. А. Розвиток інституціональної інфраструктури підприємництва регіону в процесі європейської інтеграції: монографія / Д. А. Антонюк. — Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2015. — 341 с.
Antoniuk, D. A. (2015). *Rozvitok institucional'noi infrastrukturi pidpriemnictva regionu v procesi evropejs'koї integracii* [The development of institutional business infrastructure of the region in European integration process]. Lviv, SI IRR named M. I. Dolishnii Publ., 341 p.
4. Антонюк Д. А. Інтеграція інфраструктури підприємництва регіонів України та країн ЄС / Д. А. Антонюк, А. О. Двігун // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізми ефективного розвитку прикордонних територій: [зб. наук. пр.] / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). — 2014. — Вип. 4 (108). — С. 134–140.
Antoniuk, D. A., Dvihun, A. O. (2014). *Intehratsiia infrastruktury pidpriemnytstva rehioniv Ukrainy ta krain YeS* [Integration of entrepreneurship infrastructure of Ukraine regions and EU countries]. *Zbirnyk naukovykh prats': Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Mekhanizmy efektyvnoho rozvytku prykordonnykh terytorij* [Collection of scientific works: Socio-economic problems of the Ukraine modern period. Mechanisms of the effective border areas' development], no. 4 (108), p. 134–140.
5. Antoniuk D. Institutional integration of regional infrastructure business EU country: Ukrainian-Polish cooperation / A. Mokiy, D. Antonyuk, N. Naumenko // Economics, management, law: realities and perspectives: Collection of scientific articles. — Les Editions L'Originale, Paris, France, 2016. — P. 260–265.
6. Антонюк Д. А. Місце торгово-промислових палат в інноваційному розвитку регіонів на основі кластерних утворень / Д. А. Антонюк, К. І. Антонюк // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. Концепція соціально-економічного розвитку регіонів в умовах викликів глобалізації: зб. наук. праць: у 3 т. — Т. 2 / НАН України, Ін-т економіки пром-сті; ред.: Булеєв І. П. — Донецьк, 2011. — С. 94–101.
Antoniuk, D. A., Antoniuk, K. I. (2011). *Mistse torhovo-promyslovykh palat v innovatsijnomu rozvytku rehioniv na osnovi klasternykh utvoren'* [The place of Chambers of commerce and industry in the innovative development of regions based on cluster formations]. *Zbirnyk naukovykh prats': Stratehiia i mekhanizmy rehuliuвання promysloвого rozvytku. Kontseptsiiia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv v umovakh vyklykiv hlobalizatsii* [Collection of scientific works:

Strategy and mechanisms of regulation of industrial development. Concept of socio-economic development of regions in the context of the challenges of globalization], vol. 2, p. 94–101.

7. Кластер підрядчиків «Карпати» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.zrva.hu/klaszter_ua.html.

Klaster pidriadchikiv «Karpaty» [Cluster of Contractors «Carpathians»]. Available at : http://www.zrva.hu/klaszter_ua.html.

8. Харківська та Белгородська області створили будівельний кластер в рамках євро-регіону «Слобожанщина» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ukrinform.kiev.ua.

Kharkivs'ka ta Bielhorods'ka oblasti stvoryly budivel'nyj klaster v ramkakh ievrorehionu «Slobozhanschyna» [Kharkiv and Belgorod regions have created a construction cluster within the framework of the Slobozhanschyna Euroregion]. Available at : www.ukrinform.kiev.ua.

9. Regionale Cluster in Europa / Kapitel 3 — Statistische Erfassung regionaler Cluster in Europa // Beobachtungsnetz der europaeischen KMU 2002 № 3. Im Auftrag der Gemeinschaften von KPMG Special Services und EIM Business & Policy Research, Niederlande im Zusammenarbeit mit ENSR und Intomart. 2002. — p. 27.

10. Антонюк Д. А. Узагальнена класифікація елементів інфраструктури підприємництва / Д. А. Антонюк // Вісник Запорізького національного університету: Економічні науки: зб. наук. праць. — Запоріжжя: Запорізький національний університет. — 2012. — № 4 (16). — С. 12–17.

Antoniuk D. A. (2012). *Uzahal'ena klasyfikatsiia elementiv infrastruktury pidpriemnytstva* [Generalized classification of elements of entrepreneurship's infrastructure]. *Zbirnyk naukovykh prats': Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu: Ekonomichni nauky* [Digest of scientific works: Bulletin of the Zaporizhzhya National University: Economic Sciences], vol. 4 (16), p. 12–17.

Цель. Теоретико-методологическое обоснование перспективных для Украины форм пространственной интеграции предпринимательства в условиях сотрудничества со странами ЕС.

Методы. Теоретическую и методологическую основу исследования составляют фундаментальные положения теорий национальной и региональной экономики, менеджмента. Для обеспечения концептуальной целостности исследования использованы методы: теоретического обобщения, сравнения, диалектики, анализа и систематизации; институционального анализа; мозгового штурма, кабинетных исследований.

Результаты. В работе проанализированы современные подходы и проблемы пространственной интеграции предпринимательства в Украине. Отмечена неэффективность и бессистемность развития интеграционных образований в условиях сотрудничества со странами ЕС. Поэтому предложены перспективные и рационально целесообразные формы пространственной интеграции предпринимательства в условиях интеграции Украины в ЕС: деловые советы, двусторонние торговые палаты, кооперационные бюро, совместные учебно-образовательные центры, инновационные трансграничные кластеры, трансграничные технопарки. Доказано, что эффективность интеграционных образований определяется степенью консолидации и гармонизации интересов предпринимательства, региональных органов власти и местного самоуправления членов интеграционного объединения. Исследовано финансовое, организационно-управленческое и информационное обеспечение различных форм пространственной интеграции бизнеса. Рассмотрены механизмы и направления пространственной интеграции на уровне компонент — информационно-консультационной, финансово-кредитной, продвижения и передачи продукции, представления и защиты интересов предприятий, инновационной, экспертно-технической, бизнес-образования и повышения квалификации. Предложены необходимые инструменты пространственной интеграции бизнеса и компонент инфраструктуры предпринимательства для развития двусторонних связей — торговые дома, ассоциации инфраструктурных элементов, информационные сети и электронная инфраструктура предпринимательства.

Ключевые слова: институциональная инфраструктура предпринимательства, пространственная интеграция предпринимательства, формы пространственной интеграции, интеграция институциональной инфраструктуры предпринимательства.

Objective. Theoretical and methodological substantiation of the perspective forms for spatial integration of entrepreneurship in Ukraine in the conditions of cooperation with EU countries.

Methods. The theoretical and methodological basis of the study is the fundamental positions of the theories of national and regional economics, decentralization, management. To ensure the conceptual integrity of the study, such methods are used: theoretical generalization, comparison, dialectics, analysis and systematization; institutional analysis; brainstorming, desk research.

Results. The paper analyzes modern approaches and problems of spatial integration of entrepreneurship in Ukraine. The ineffectiveness and unsystematic development of integration institutions in the conditions of cooperation with EU countries is noted. Therefore, perspective and rationally expedient forms of spatial integration of entrepreneurship in the context of Ukraine's integration into the EU are proposed. They are: business councils, two-sided chambers of commerce, cooperative offices, joint educational centers, innovative trans-border clusters, trans-boundary technology parks. It is proved that the efficiency of integration entities is determined by the degree of consolidation and harmonization of interests of entrepreneurship, regional authorities and local self-government members of the integration association. The financial, organizational, managerial and informational support of various forms of spatial integration of business is investigated. Mechanisms and directions of spatial integration at the level of components — informational and consulting, financial-credit, promotion and transfer of products, representation and protection of enterprises interests, innovative, expert-technical, business education and advanced training are researched. The necessary tools of spatial integration of business and the entrepreneurship components infrastructure for the development of two-sided relations are offered. They are: trade houses, infrastructure associations, information networks and electronic infrastructure of entrepreneurship.

Keywords: institutional infrastructure of entrepreneurship, spatial integration of entrepreneurship, forms of spatial integration, integration of institutional infrastructure of entrepreneurship.

Надійшла до редакції 18.04.2018

УДК 339.13

Карабаза І. А.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: karabaza@donnuet.edu.ua

Шаповалова І. В.,
асистент

e-mail: shapovalova@donnuet.edu.ua

СТРАТЕГІЧНІ ЗАХОДИ МАРКЕТИНГОВОГО ПРОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА СВІТОВИЙ РИНОК ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

UDC 339.13

Karabaza I. A.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: karabaza@donnuet.edu.ua

Shapovalova I. V.,
Assistant Professor

e-mail: shapovalova@donnuet.edu.ua

STRATEGIC MEASURES OF MARKETING PROMOTION OF NATIONAL TOURIST PRODUCTS TO THE WORLD MARKET OF TOURIST SERVICES

Мета: обґрунтувати стратегічні заходи маркетингового просування національного туристичного продукту на світовий ринок туристичних послуг.

Методи: використано методи аналізу (при вивченні динаміки іноземних громадян, які в'їхали в Україну протягом 2013–2017 рр.), синтезу (при узагальненні точок зору на загрози, що гальмують приплив іноземних туристів до України та популяризацію бренду країни у світі), бенчмаркінг-аналізу (при розробці стратегічних заходів маркетингового просування національного туристичного продукту).

Результати. Розробка та ефективне використання стратегічних заходів маркетингового просування національного туристичного продукту на світовий ринок туристичних послуг є одним з найважливіших аспектів формування іміджу України на світовій арені. У ході дослідження запропоновані стратегічні заходи маркетингового просування національного туристичного продукту на світовий ринок туристичних послуг. Встановлено основні загрози, які гальмують приплив іноземних туристів до України та популяризацію бренду країни у світі: військові дії на Сході України, корупційні скандали у вищих ешелонах влади, напружена екологічна ситуація в країні, незадовільний рівень туристичної інфраструктури, анексія Криму та втрата частини рекреаційних ресурсів, неправильно побудована інформаційна політика тощо. За результатами проведеного дослідження встановлено, що подолання загроз, які гальмують приплив іноземних туристів до України, дозволить ефективно застосувати стратегічні заходи маркетингового просування національного туристичного продукту на світовий ринок туристичних послуг. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання при розробці маркетингової стратегії держави у сфері туризму на різних сегментах світового ринку.

Ключові слова: маркетингова стратегія, просування, приплив іноземних туристів, світовий ринок, туризм.

Постановка проблеми. За оцінкою Всесвітньої туристичної організації ООН, внесок туризму до світового валового внутрішнього продукту з урахуванням непрямого ефекту становить 10 %. Загальна кількість робочих місць, що прямо або опосередковано стосуються сфери туризму, становить 11 % [1]. Що стосується України, то прямий внесок туристичної галузі у формування валового внутрішнього продукту країни складає лише 34,8 млн. грн (або, 1,5 % [2]), тоді як, наприклад, у Франції цей показник — 80,7 млн. євро та 3,6 % ВВП [3]. Зважаючи на те, що туристична сфера тісно пов'язана з функціо-

© І. А. Карабаза, І. В. Шаповалова, 2018

нуванням багатьох інших галузей країни та забезпечує їх розвиток, сприяє підвищенню рівня зайнятості, спрямована на збереження і розвиток культурної спадщини, формує гармонійні відносини між країнами та в підсумку є однією з галузей, які визначають загальні тенденції національної та світової економіки, а також враховуючи те, що Україна має великий туристичний потенціал, доцільним є обґрунтування стратегічних заходів маркетингового просування національного туристичного продукту на світовий ринок туристичних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та методичні аспекти просування національного туристичного продукту на світовий ринок туристичних послуг вивчали багато зарубіжних і вітчизняних вчених. Так, проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні розглянуто у роботах Г. Баран [4], К. А. Аксьоненко, К. І. Тарасова [5, с. 12–16], спроба формування стратегії просування українських туристичних продуктів на міжнародні ринки, у якій виокремлено 4 ключові стадії: стадія діагностики зовнішнього середовища функціонування туристичної галузі, визначення пріоритетних для просування туристичних регіонів і туристичних продуктів, формування стратегії просування туристичних регіонів на міжнародні ринки, реалізація заходів з просування туристичного продукту на міжнародні ринки здійснено В. Ружилю [6], особливості формування та реалізації туристичної політики провідних туристичних країн світу, які є лідерами за кількістю міжнародних туристичних прибуттів розглянуто А. Ю. Парфіненком [7, с. 10–39], практичні інструменти управління розвитком ринку туристичних послуг в умовах просторової поляризації вивчено Г. О. Горіною [8]. Проте, питання обґрунтування стратегічних заходів маркетингового просування національного туристичного продукту на світовий ринок туристичних послуг є недостатньо дослідженим у вітчизняній економічній літературі і потребує подальшого вивчення.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування стратегічних заходів маркетингового просування національного туристичного продукту на світовий ринок туристичних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи дані Держкомстату України, можна сказати, що у 2017 році кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну складала — 14,2 млн. осіб, при цьому найчисельнішими групами іноземних громадян у складі прибулих до України були особи з Республіки Молдови (31,2 %), Білорусі (19,2 %), Угорщини (7,9 %), Росії (10,3 %) та Польщі (8,1 %) [9]. Для порівняння в 2016 році Францію — лідера туристичних прибуттів світу — відвідали 83 млн. іноземних туристів [3].

Основними загрозами, що гальмують приплив іноземних туристів до України та популяризацію бренду країни у світі, є:

— військові дії на Сході України. Для іноземних туристів активізуються ризики втрати життя, потрапляння до полону, порушення планів та графіків переміщення в середині країни — це унеможливорює ефективне просування туристичного бренду «Україна» в світовий туристичний простір;

— корупційні скандали у вищих ешелонах влади, зокрема пов'язані з неефективним розподілом коштів, наданих міжнародними організаціями. Для іноземних туристів активізуються ризики небезпеки перебування в країні та зростання витрат, адже все вказує на відсутність верховенства права в країні;

— напружена екологічна ситуація в країні та відлуння Чорнобильської катастрофи. Радіоактивне, хімічне та фізичне забруднення повітряного басейну, поверхневих і підземних вод, руйнування та забруднення землі пов'язане з розвитком та експлуатацією підприємств, які складають основу промисловості України, зокрема, підприємств чорної металургії, енергетики, вугільної промисловості, хімічної та нафтохімічної промисловості. Середня концентрація шкідливих речовин у повітрі України перевищує гранично допустимі норми [10], сміттєзвалища в Україні займають більшу територію, аніж усі заповідники. Все це для іноземних туристів активізує ризики втрати здоров'я, загострення хвороб.

— незадовільний рівень туристичної інфраструктури, у порівнянні з міжнародними стандартами. Зокрема, нестача готельного фонду, застарілі матеріально-технічні комплекси, пам'ятки культури в більшості не відреставровані та знаходяться у занепаді, транспорт-

ні засоби фізично зношені, транспортні шляхи знаходяться у аварійному стані, заклади харчування не завжди відповідають санітарним вимогам тощо. Для іноземних туристів активізуються ризики втрати грошей, морального незадоволення, втрати здоров'я тощо.

— анексія Криму та втрата великої частини рекреаційних ресурсів загальнонаціонального значення, це суттєво звужує напрями лікувального та розважального туризму, це підвищує ризик морального незадоволення та неотримання лікувальної користі від подорожі.

— неправильно побудована інформаційна політика, зокрема акцент у піарі курорту робиться виключно на сервісі, але не на історико-географічній особливості місцевості, де він розташований [4]. Підвищується ризик неповернення іноземних туристів вдруге та втрати потенційних туристів, адже не викликається інтерес до курортів не приділяється увага цікавим визначним пам'яткам, персоналіям, історичним подіям, з якими асоціюється населений пункт.

Усе вищезазначене призвело до того, що кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну протягом 2013–2017 рр., скоротилась у 1,7 рази, або на 10441585 осіб (рис. 1), змінились також і цілі іноземних громадян, з якими вони приїждять в Україну. В 2017 році, як і в 2013, головними залишились приватні цілі, тобто індивідуальні поїздки, які відвідувач планує та організовує самостійно, без залучення туроператора, — частка поїздок з приватною метою в структурі 2017 року порівняно з 2013 зросла на 24 %.

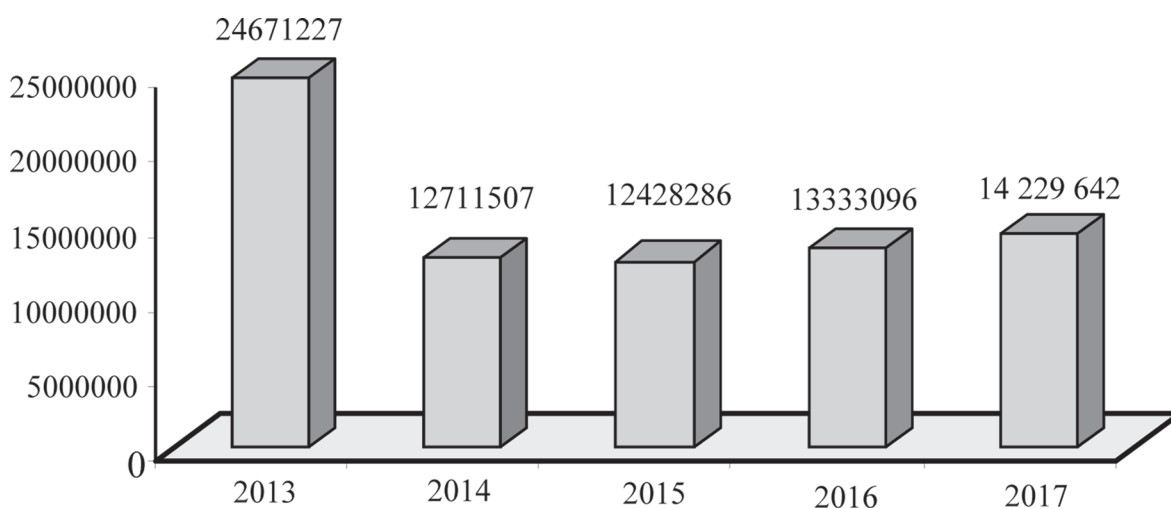


Рисунок 1 — Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну протягом 2013–2017 рр. (складено авторами на основі [9])

До поїздок з приватними цілями можна віднести відвідання знайомих і родичів, поїздки з метою лікування тощо.

Незважаючи на те, що в 2017 році 97 % усіх подорожей займають подорожі з приватною метою, протягом 2013–2017 рр. кількість іноземних громадян, які відвідали Україну з приватною метою, зменшилась на 4426089 осіб. Особливо різке зниження спостерігалось в 2014 році — на 8470888 осіб, що було пов'язано з початком військової агресії Росії по відношенню до України та активними військовими діями на Сході України. Відвідування України іноземними громадянами в частині культурного та спортивного обміну, з релігійними цілями в 2013 році займали 24 % усіх прибуттів, тоді як в 2017 кількість прибуттів в країну з такою метою знизилась на 22 %. При цьому продовжувала скорочуватись кількість прибуттів з метою культурного та спортивного обміну, з релігійними цілями протягом 2014–2017 рр. (рис. 2).

Такі самі тенденції спостерігаються у зміні кількості прибуттів іноземних громадян протягом 2013–2017 рр. зі службовими, діловими та дипломатичними цілями та з метою туризму (рис. 3).

В 2014 році кількість прибуттів іноземних громадян зі службовими, діловими та дипломатичними цілями різко скоротилась у 3,4 рази, а кількість прибуттів з метою ту-

ризму — у 12,5 разів порівняно з 2013 роком. Слід зазначити, що спад туристичних прибуттів іноземних громадян, який ніби то припинився у 2016 році, продовжився у 2017, не зважаючи на проведення в Україні міжнародного пісенного конкурсу «Євробачення», на який покладались великі сподівання у частині зростання прибуттів іноземних громадян у країну.

Для економіки України скорочення потоку іноземних громадян, які в'їхали в Україну, у 1,7 рази, призводить до зменшення грошових надходжень до державного бюджету у вигляді податків, зборів, частки туризму у формуванні ВВП, гальмування розвитку туристичної інфраструктури та частини малого бізнесу, пов'язаного з обслуговуванням в'їзних туристичних потоків, зниження кількості робочих місць в галузі туризму та суміжних галузях, зменшення надходжень іноземної валюти до країни, пасивності популяризації іміджу України як країни, що має великий туристичний потенціал у світі тощо.

Зважаючи на те, що Україна розташована у центрі Європи та має величезний туристичний потенціал — 78 тис. пам'яток археології, 15 тис. пам'яток історії, 373 тис. пам'ятки архітектури та 80 тис. пам'ятників монументального мистецтва, монастирські ансамблі, садово-паркові архітектурні ансамблі [5, с. 12–16] — потрібно здійснювати маркетингове просування туристичного продукту України на світовий ринок.

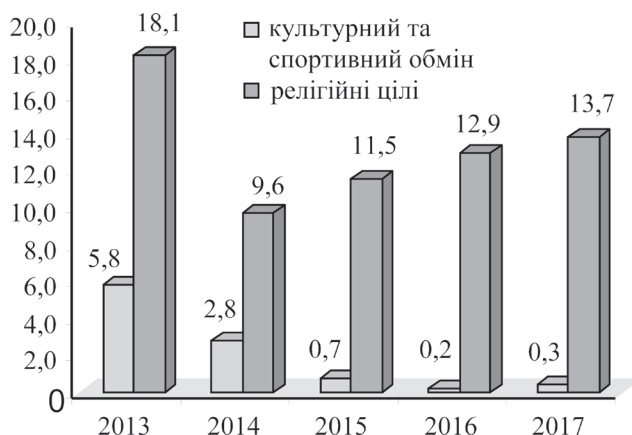


Рисунок 2 — Зміна кількості млн. прибуттів іноземних громадян протягом 2013–2017 рр. з приватною метою та з метою культурного, спортивного обміну та з релігійними цілями (складено авторами на основі [9])

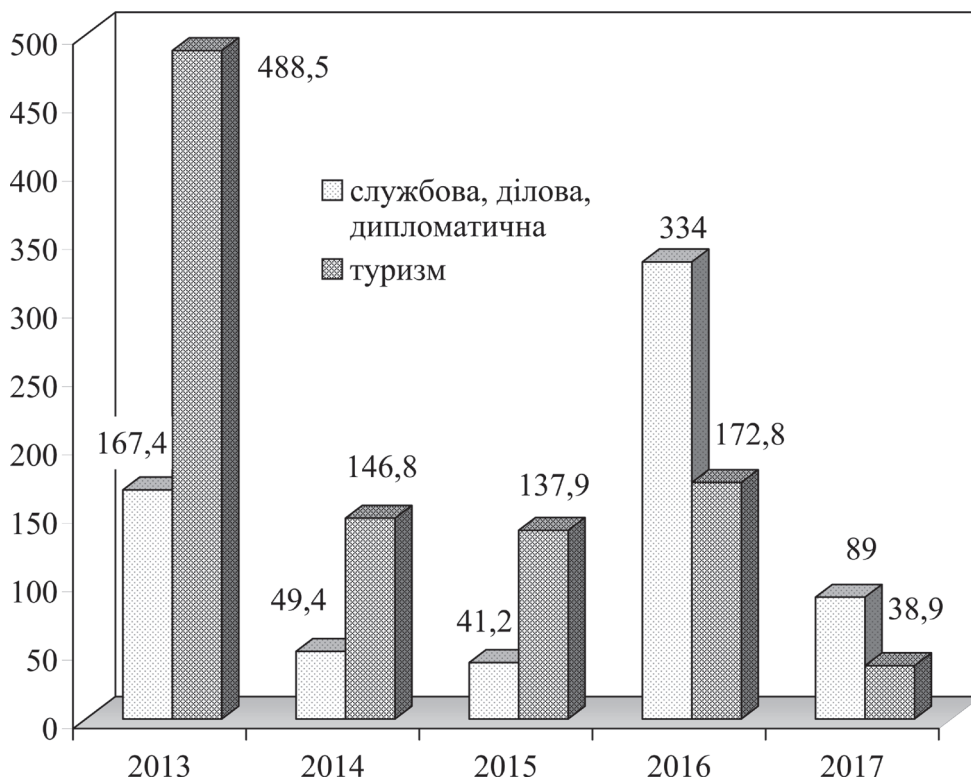


Рисунок 3 — Зміна кількості прибуттів тис. іноземних громадян протягом 2013–2017 рр. зі службовими, діловими та дипломатичними цілями та з метою туризму (складено авторами на основі [9])

Реалізація маркетингової стратегії просування національного туристичного продукту може бути здійснена лише за умов припинення військових дій на Сході України та вирішення проблеми корупції у владі за допомогою активізації наступних стратегічних заходів:

— підтримка малого бізнесу у сфері туризму з боку держави та місцевих бюджетів, шляхом надання пільгових кредитів через спеціальні фонди, через цілеспрямоване бюджетне фінансування на основі безповоротного субсидування, заключення контрактів на розробку туристичних проєктів, зокрема і зеленого туризму, з врахуванням реконструкції пам'яток культури та архітектури. Це дозволить привести рівень туристичної інфраструктури, у відповідність з міжнародними стандартами.

— суворий державний та місцевий контроль за пріоритетними стратегічними напрямками державної екологічної політики України: енергетичною безпекою, розвитком мінерально-сировинної бази України, підвищенням рівня екологічної безпеки в зоні відчуження, збереженням природної спадщини, ефективного та безпечного поводження з відходами, новою кліматичною політикою, реформуванням системи екологічного урядування, реформуванням системи державного природоохоронного контролю [11, с. 1–6]. Це дозволить змінити сформований негативний імідж України, як країни екологічної катастрофи.

— будівництва інформаційної політики з акцентом на історично-географічній особливості місцевості розташування туристичного об'єкту

— просування і продажу за кордоном бренду «Україна», українських товарів та послуг на основі партнерства

— реклама об'єктів для проведення конференцій, нарад, симпозіумів, організації тренінгів та коуч-сесій для іноземних користувачів на базі готельного фонду України. Надання необхідної інформації зарубіжним організаторам зарубіжних конференцій та виїзних заходів.

— запровадження національної марки якості для туристичних агенств, транспортних компаній, чия діяльність спрямована на ствердження більш високих стандартів обслуговування. Висвітлення діяльності таких компаній на телебаченні.

— заохочення розвитку зеленого або аграрного туризму (ознайомлення з селянським життям, з традиціями і культурою, народними промислами та ремеслами самотніх регіонів України). Заохочувати розвиток готельної справи у сфері зеленого туризму у таких напрямках, як: розміщення на фермах і в садибах в одному будинку або на одній території з власниками; розміщення в номерах сільських готелів, спеціально обладнаних для прийому туристів, розміщення в історичних будинках (замках, палацах, монастирях), розташованих у сільській місцевості.

— розробка державної програми стимулювання зеленого, сільського туризму дозволить показати туристам унікальне обличчя України, сформульоване в уяві багатьох користувачів творами М. В. Гоголя, відомими усьому людству.

— створення інтерактивної бази даних, що містить інформацію про туристичні та рекреаційні ресурси України, придатні для використання у сфері туризму та курортів, у тому числі об'єкти культурної спадщини та природно-заповідного фонду, рекомендовані для відвідування туристами та формування національної мережі туристично-екскурсійних маршрутів [12]. Така інтерактивна база даних має бути створена на усіх мовах Євросоюзу, та мовах інших зарубіжних цільових сегментів споживачів туристичних послуг України.

— презентації туристичного потенціалу України на національних та міжнародних виставково-ярмаркових заходах, конференціях, форумах тощо. (Міжнародна туристична біржа, Всесвітній ринок подорожей, Туристичний міжнародний ярмарок тощо.)

Висновки. Отже, дослідження проблем маркетингового просування національного туристичного продукту на світовий ринок туристичних послуг дозволило:

— встановити, що основними загрозами, що гальмують приплив іноземних туристів до України та популяризацію бренду країни у світі, є: військові дії на Сході України;

корупційні скандали у вищих ешелонах влади, зокрема пов'язані з неефективним розподілом коштів, наданих міжнародними організаціями; напружена екологічна ситуація в країні та відлуння Чорнобильської катастрофи; незадовільний рівень туристичної інфраструктури, у порівнянні з міжнародними стандартами; анексія Криму та втрата великої частини рекреаційних ресурсів загальнонаціонального значення; неправильно побудована інформаційна політика тощо;

— з'ясувати, що кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну протягом 2013–2017 рр., скоротилась у 1,7 рази, або на 10441585 осіб, а також що змінилися і цілі іноземних громадян, з якими вони приїждять в Україну, зокрема, головними залишилися приватні цілі — 97 %, відвідування України іноземними громадянами в частині культурного та спортивного обміну в 2017 році знизилась на 22 %, порівняно з 2013. Кількість прибуттів іноземних громадян зі службовими, діловими та дипломатичними цілями протягом 2013–2017 рр. скоротилась у 1,88 рази, а кількість прибуттів з метою туризму — у 12,5 разів порівняно з 2013 роком.

— визначити основні стратегічні заходи просування національного туристичного продукту на світовий ринок, які можуть бути ефективні, за умов припинення військових дій на Сході України та вирішення проблеми корупції у владі: підтримка малого бізнесу у сфері туризму з боку держави та місцевих бюджетів, суворий державний та місцевий контроль за пріоритетними стратегічними напрямками державної екологічної політики України, будівництва інформаційної політики з акцентом на історико-географічній особливості місцевості розташування туристичного об'єкту, просування і продажу за кордоном бренду «Україна», українських товарів та послуг на основі партнерства, реклама об'єктів для проведення конференцій, нарад, симпозіумів, організації тренінгів та коуч-сесій для іноземних користувачів на базі готельного фонду України, запровадження національної марки якості для туристичних агентств, заохочення розвитку зеленого або аграрного туризму, створення інтерактивної бази даних, що містить інформацію про туристичні та рекреаційні ресурси України на усіх мовах Євросоюзу, та мовах інших зарубіжних цільових сегментів споживачів туристичних послуг України, презентації туристичного потенціалу України на національних та міжнародних виставково-ярмаркових заходах.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є обґрунтування державної програми стимулювання зеленого, сільського туризму; розробка інформаційної політики з акцентом на історико-географічній особливості місцевості розташування туристичного об'єкту тощо.

Список літератури /References

1. Travel & tourism economic impact 2017. Available at : <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2017/world2017.pdf>.
2. Travel & tourism economic impact 2017. Ukraine. Available at : <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/ukraine2017.pdf>.
3. Travel & tourism economic impact 2017. France. Available at : <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/france2017.pdf>.
4. Баран, Г. Розвиток туризму в Україні: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / Г. Баран. — Режим доступу : <http://marker.ua/ua/sotsialnyj-blok/1804-razvitie-turizma-v-ukraine-problemy-i-perspektivy>.
- Baran, G. Development of tourism in Ukraine: problems and perspectives. Available at : <http://marker.ua/ua/sotsialnyj-blok/1804-razvitie-turizma-v-ukraine-problemy-i-perspektivy>.
5. Аксьоненко, К. А. Статистичний аналіз розвитку туризму в Україні / Аксьоненко К. А., Тарасова К. І. // Статистика — інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць, 2017. — Вип. 3. — с. 12–16.
- Aksyonenko, K. A., Tarasova, K. I. (2017). *Statystychnyi analiz rozvytku turyzmu v Ukraini* [Statistical analysis of tourism development in Ukraine]. *Statystyka — instrument socialno-ekonomitchnykh doslidjen* [Statistics is a tool of socio-economic research], no. 3, pp. 12–16 (in Ukr.).

6. Ружи́ло, В. Просування туристичних продуктів українських підприємств на міжнародному ринку [Електронний ресурс] / В. Ружи́ло. — Режим доступу : <http://www.dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/20985/1/205-206.pdf>.

Ruzhylo, V. *Prosvannnja turystychnogoproduktu ulrajinskykh pidpryjemstv na mizhnarodnomu rynku* [Promotion of tourist products of Ukrainian enterprises in the international market]. Available at: <http://www.dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/20985/1/205-206.pdf>.

7. Туристична політика зарубіжних країн : підручник / кол. авт. ; за ред. А. Ю. Парфіненка. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. — 220 с.

Parfimenko, A. Ju. (2015). *Turystychna polityka zarubizhnykh krajin* [Tourist policy of foreign countries]. Kharkiv, Kharkiv National University named after V. N. Karazin Publ., pp. 220.

8. Горіна Г. О. Ринок туристичних послуг: управління розвитком в умовах просторової поляризації : монографія / Г. О. Горіна. — Кривий Ріг : Чернявський Д. О., 2016. — 305 с.

Gorina G. O., Tchernyavskiy D. O. (2016). *Rynok turystychnykh poslug: upravlinnja v umovakh prostorovoji poljarizaciji* [Market of tourist services: development management in the conditions of spatial polarization]. Kryvyj Rih, Cherniavskiy D. O. Publ., 305 p.

9. В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2017 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Entrance of foreign citizens to Ukraine by countries from which they arrived in 2017 Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

10. Екологічна ситуація в країні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/26916245.html>.

Ecological situation in the country. Available at : <https://www.radiosvoboda.org/a/26916245.html>.

11. Омаров, А. Е. огли. Стратегічні напрями національної екологічної політики держави / А. Е. огли Омаров // Актуальні проблеми державного управління, 2017. — № 1 (51). — С. 1–6.

Omarov, A. E. ogly (2017). *Stratehichni napriamy natsionalnoi ekolohichnoi polityky derzhavy* [Strategic directions of the national ecological policy of the state]. *Aktualni problemy derzjavnogo upravlinnja* [Actual problems of public administration], no. 1 (51), pp. 1–6. (in Ukr.)

12. Розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» від 16 березня 2017 р. № 168-р Київ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>.

Rozporjadzennja «Pro skhvalennja Strategiji rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026» [The Order «On approval of the Tourism Development and Resorts Development Strategy for the period up to 2026»] of March 16, 2017, № 168-r Kyiv. Available at : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>.

Цель. обосновать стратегические средства маркетингового продвижения национального туристического продукта на мировой рынок туристических услуг.

Методы. Использованы методы анализа (при изучении динамики иностранных граждан, въехавших в Украину в течение 2013–2017 гг.), синтеза (при обобщении точек зрения на угрозы, которые тормозят приток иностранных туристов в Украину и популяризацию бренда страны в мире), бенчмаркинг-анализа (при разработке стратегических мероприятий маркетингового продвижения национального туристического продукта).

Результаты. Разработка и эффективное использование стратегических мероприятий маркетингового продвижения национального туристического продукта на мировой рынок туристических услуг является одним из важнейших аспектов формирования имиджа Украины на мировой арене. В ходе исследования предложены стратегические мероприятия маркетингового продвижения национального туристического продукта на мировой рынок туристических услуг. Установлены основные угрозы, которые тормозят приток иностранных туристов в Украину и популяризацию бренда страны в мире: военные действия на Востоке Украины, коррупционные скандалы в высших эшелонах власти, напряженная экологическая

ситуация в стране, неудовлетворительный уровень туристической инфраструктуры, аннексия Крыма и потеря части рекреационных ресурсов, неправильно построенная информационная политика и тому подобное. По результатам проведенного исследования установлено, что преодоление угроз, которые тормозят приток иностранных туристов в Украину, позволит эффективно применить стратегические меры маркетингового продвижения национального туристического продукта на мировой рынок туристических услуг. Практическое значение полученных результатов заключается в возможности их использования при разработке маркетинговой стратегии государства в сфере туризма на различных сегментах мирового рынка.

Ключевые слова: маркетинговая стратегия, продвижение, приток иностранных туристов, мировой рынок, туризм..

Objective. The purpose of the article is to substantiate the strategic measures of marketing promotion of the national tourist product to the world market of tourist services.

Methods. The main research results are obtained applying the complex general scientific and special methods of investigation: analysis (while studying the dynamics of foreign citizens who entered Ukraine during 2013–2017), synthesis (while generalizing the points of view on the threats hindering the influx of foreign tourists into Ukraine and popularization of the country's brand all over the world); benchmarking analysis (while developing strategic marketing promotion measures for a national tourist product).

Results. The development and effective use of marketing promotion strategic measures of the national tourist product to the world market of tourist services is one of the most important aspects of forming the image of Ukraine at the world stage. In the course of the study the strategic measures of marketing promotion of the national tourist product to the world market of tourist services have been offered. The main threats that hinder the influx of foreign tourists to Ukraine and the popularization of the country's brand in the world have been determined: military actions in the East of Ukraine, corruption scandals at higher levels of power, tense ecological situation in the country, poor tourism infrastructure, incorrectly designed information policy, etc. According to the results of the study, it has been found that overcoming the threats that hinder the influx of foreign tourists to Ukraine would allow to effectively apply strategic measures of marketing promotion of the national tourist product to the world market of tourist services. The practical significance of the results obtained is the possibility of their use in developing the marketing strategy of the state in the field of tourism in various segments of the world market.

Key words: marketing strategy, promotion, inflow of foreign tourists, world market, tourism.

Надійшла до редакції 07.04.2018

УДК 330.341.1

Лохман Н. В.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: Lokhman@donnuet.edu.ua

КАТЕГОРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІАЛЕКТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

UDK 330.341.1

Lokhman N. V.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: Lokhman@donnuet.edu.ua

CATEGORIAL ASPECTS OF DIALECTICS OF INNOVATIVE SPACE

Мета. Мета статті полягає у визначенні категоріальних аспектів діалектики інноваційного простору.

Методи. У процесі дослідження використано: методи теоретичного аналізу і синтезу (для аналізу сутності складових інноваційного простору та визначення понять «інноваційний простір», «інноваційний ринок»), логічний метод та метод графічного зображення (для побудови схеми квінтесенції інноваційного простору та схеми діалектичного зв'язку елементів інноваційного простору).

Результати. Надано поняття «інноваційний простір», «інноваційний ринок»; визначені категоріальні аспекти діалектики інноваційного простору, а саме: інноваційна економіка, інноваційне підприємництво, інноваційний ринок, інноваційний кластер, інноваційне підприємство; виявлено квінтесенцію взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності в рамках інноваційного простору, які формують інформаційний простір, інвестиційний простір, технологічний простір, інтелектуальний простір, усі ці складові існують в рамках підприємницького простору.

Ключові слова: інноваційний простір, діалектика, інноваційна економіка, інноваційне підприємництво, інноваційний ринок, інноваційний кластер, інноваційне підприємство.

Постановка проблеми. Прискорення і посилення євроінтеграційних процесів в українському науково-технічному середовищі, активізація в інтелектуальних колах, а також підвищення компетентності матеріального виробництва та зростання інтересу до новаторських способів розв'язання проблем вимагають формування та розвитку інноваційного простору.

Інноваційний простір — це специфічне довкілля, в якому перебувають суб'єкти інноваційної діяльності, відносини між ними, отримані інноваційні результати та продукція. До нього включено такі елементи або складові: 1) об'єкти інновацій — основна ланка в інноваційній діяльності; 2) суб'єкти інноваційних відносин; 3) системний комплекс взаємовідносин між елементами інноваційної діяльності; 4) інноватика (інструмент, який забезпечує інноваційні перетворення). Властивості такого простору сьогодні стають визначальним чинником соціально-економічного розвитку економічної системи [9, с. 178].

Отже, при характеристиці інноваційного простору необхідно визначити його основні аспекти, які знаходяться в діалектичному зв'язку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні характеристики складових інноваційного простору розглядалися вітчизняними вченими [1–19], однак погляди на основні аспекти інноваційного простору та їх діалектичний зв'язок є неоднозначними.

Якщо розглядати природу виникнення та існування інноваційного простору, як сфери інноваційної діяльності, то слід зазначити що фабулою цієї природи є поєднання та взаємодія інформаційного простору (інформаційний простір являє собою сукупність інформації, яка зберігається та циркулює в процесі соціальних комунікацій, інтелекту-

ального простору (інтелектуальний простір розглядається як парадигма для побудови багатоагентних систем, що забезпечують користувачів контекстно-залежною інформацією, сервісами і персоналізованими рекомендаціями, інвестиційного простору, який представляє собою форму існування інвестиційної діяльності, яка проявляється в інвестиційному процесі, технологічного (технічного простору) (технологічний простір має за мету нарощування і підвищення якості сукупного наукового потенціалу як ключового фактору інноваційного розвитку й підвищення рівня розвитку всієї економіки; все це можливо в рамках розвитку підприємницького простору (підприємницький простір виступає невід'ємною складовою сучасного соціального простору і містить у собі соціальні інститути, норми, що регулюють підприємницькі відносини та діяльність суб'єктів підприємницької активності [14, с. 323].

Метою статті є визначення категоріальних аспектів діалектики інноваційного простору.

Виклад основного матеріалу досліджень. Інноваційний простір представляє собою складну структурно-змістову квінтесенцію взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності (інноваційних інститутів) в рамках підприємницького простору (зادля отримання комерційного результату) долучаючи необхідні інформаційні ресурси з інформаційного простору з метою створення та розповсюдження інноваційного результату (інтелектуальний простір), розвитку НТП (технічний простір) на основі залучення власних чи зовнішніх інвестицій (інвестиційний простір) (рис. 1).

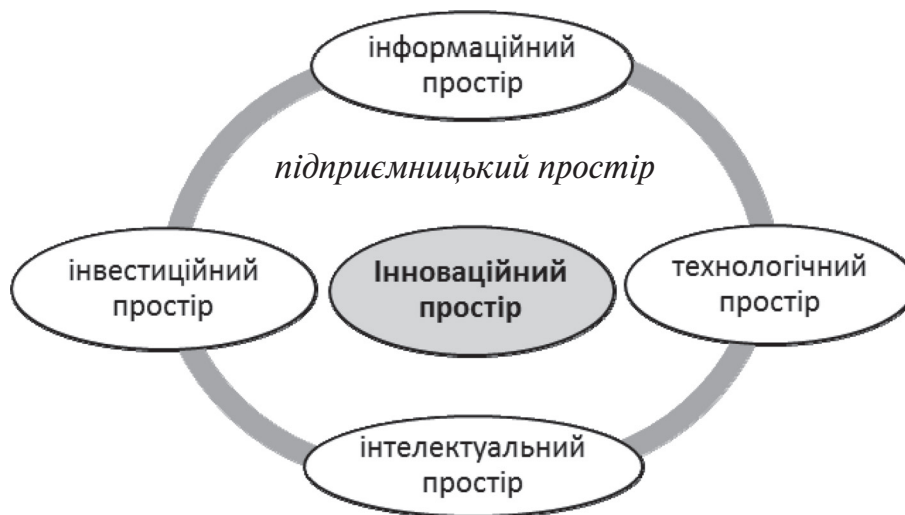


Рисунок 1 — Квінтесенція інноваційного простору
(розроблено автором)

Елементами, які формують інноваційний простір є становлення інноваційної економіки, розвиток інноваційного підприємництва, активізація інноваційного ринку, створення інноваційного кластеру, розповсюдження інноваційних підприємств. Ядром інноваційного простору виступає інноваційне підприємство. Усі ці елементи не існують відокремлено, а знаходяться в діалектичному зв'язку один з одним.

Діалектичний зв'язок елементів інноваційного простору наданий на рисунку 2.

Характерною рисою сучасного світового розвитку є перехід провідних країн до формування інноваційного суспільства, побудови інноваційної економіки, заснованої на знаннях [17, с. 5]. Інноваційний простір є обов'язковою умовою функціонування інноваційної економіки.

Багатозначність визначень інноваційної економіки викликано різноманіттю підходів до тлумачення цього поняття. Основними з цих підходів слід виділити наступні: процесний (визначальними моментами є інноваційна діяльність, наукові знання, інновації, трансформація, радикальні шляхи, інноваційний розвиток) [11, 14], результативний (ба-



Рисунок 2 — Діалектичний зв'язок елементів інноваційного простору
(розроблено автором)

зується на таких моментах: інновації, наукові досягнення, знання) [4, 7], системний (є більш розповсюдженим і базується на розумінні інноваційної економіки як: інноваційних систем, структури, моделі, інституалізації, сфери інформації, сфери знань, технології, соціуму, капіталу) [7, 12, 18], ресурсний (стосується розуміння таких аспектів: творчий людський капітал, інвестиційні ресурси) [5, 11], функціональний (визначає науку, освіту, знання як основні моменти інноваційної економіки) [6, 10].

Інноваційна економіка — це відносно нове явище, яке суттєво відрізняється від тієї моделі, яка всім відома під назвою «ринково-конкурентної економіки». У цілому, інноваційна економіка — це якісна нова модель, яке йде впритул за ринково-конкурентною моделлю і багато в чому її заперечує в ступені розвитку сучасних економічних систем Гоцуляк Л. В. [7, с. 9]

Становлення та функціонування інноваційної економіки є результатом розвитку інноваційного підприємництва. Ключовим елементом розвитку інноваційної економіки розвинутих країн вважається інноваційне підприємництво [1, 8, 15, 16].

Інноваційне підприємництво як форма прояву інноваційної моделі розвитку економіки України пропонує основні акценти, які сьогодні переміщуються на завдання прискорення інноваційного розвитку, переходу до стратегії економіки знань, яка ґрунтується на інтелектуальних ресурсах, інтелектуальному капіталі, науки, процесу трансферу результатів творчої діяльності у виробництво матеріальних і духовних благ Нежиборець В. [15, с. 69].

Інноваційне підприємництво є матеріальною основою інноватизації та постійної модернізації усіх сфер людської життєдіяльності і переведення суспільного відтворення на якісно вищий щабель розвитку [16].

Тобто підприємницька діяльність може бути здійснена в рамках інноваційного ринку. З нашої точки зору, інноваційний ринок — це конвергенція суб'єктів інноваційного процесу задля отримання комерційного результату та просування інноваційного продукту.

Похідним поняттям інноваційного ринку є поняття інноваційного кластеру.

Нині кластерна політика це процес кластеризації національної економіки, який займає одне з центральних місць у сучасній економічній науці [3, с. 61].

Кластерний розвиток є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки як фактор збільшення національної і регіональної конкурентоспроможності [2].

Однією із найефективніших сучасних прогресивних організаційних форм інноваційного співробітництва та забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів господарювання є інноваційний кластер [13, с. 198].

Системний підхід щодо характеристики інноваційного кластеру довів, що інноваційний кластер — це система, яка охоплює ряд елементів. Основним елементом інноваційного кластеру виступає інноваційне підприємство.

Інноваційне підприємство — це підприємство, орієнтоване на інновації, або інакше, інноваційне підприємство — це таке, яке: здійснює в широкому діапазоні роботи з досліджень і розвитку (або здійснює закупівлі нових продуктів або технологій); виокремлює на таку діяльність порівняно високі фінансові ресурси; систематично впроваджує нові науково-технічні рішення; представляє велику частку новинок (виробів і технологій) в обсязі продукції і послуг; постійно впроваджує інновації на ринок Jasi ski A. H. [19].

Діалектика вище перерахованих елементів інноваційного простору полягає у зв'язку, взаємодії та дотичності цих категорій.

Висновки. На основі проведених досліджень можливо зробити наступні висновки:

— інноваційний простір представляє собою складну структурно-змістову квінтесенцію взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності, які формують інформаційний простір, інвестиційний простір, технологічний простір, інтелектуальний простір, усі ці складові існують в рамках підприємницького простору;

— діалектичний зв'язок інноваційного простору характеризує дотичністю та взаємодією розуміння цих елементів, а саме: інноваційна економіка, інноваційне підприємство, інноваційний ринок, інноваційний кластер, інноваційне підприємство.

Список літератури / References

1. Ажажа, М. А. Інноваційне підприємництво як чинник економічного зростання держави / М. А. Ажажа // Теорія та практика державного управління. — 2009. — Вип. 2. — С. 192–197. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2009_2_31.

Azhazha, M. A. (2009). *Innovatsiyne pidpryyemnytstvo yak chynnyk ekonomichnoho zrostannya derzhavy* [Innovation Entrepreneurship as a Factor of Economic Growth of the State]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya* [Theory and Practice of Public Administration], no. 2, pp. 192–197.

2. Андреева, В. А. Інтеграція підприємств регіону в інноваційний кластер / В. А. Андреева // Вчені записки Університету КРОК : збірник наукових праць. — 2015. — С. 42–45

Andreeva, V. A. (2015) *Intehratsiya pidpryyemstv rehionu v innovatsiynyy klaster* [Integration of the region's enterprises into an innovation cluster]. *Vcheni zapysky Universytetu KROK* [Scientific notes of the KROK University], pp.42–45.

3. Білик, В. В. Переваги формування інноваційних кластерів в сучасній економіці / В. В. Білик // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2016. — Вип. 21., Ч. 1. — С. 61–64.

Bilyk, V. V. (2016). *Perevahy formuvannya innovatsiynykh klasteriv v suchasniy ekonomitsi* [Advantages of forming innovative clusters in the modern economy]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu* [Scientific Herald of Kherson State University], no. 21, pp. 61–64.

4. Богданов, М. О. Інноваційна економіка як стратегічний напрям розвитку в XXI столітті [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.confcontact.com/2009new/5bogdanov.htm>.

Bogdanov, M. O. (2009) *Innovatsiyna ekonomika yak stratehichnyy napryam rozvytku v XXI stolitti* [Innovative economy as a strategic direction of development in the XXI century]. Available at : <http://www.confcontact.com/2009new/5bogdanov.htm>.

5. Бачевська, І. П. Інноваційна діяльність в Україні: інструменти та механізми державного впливу / І. Бачевська. // Публічне адміністрування: теорія та практика. — 2014. — Вип. 2. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2014_2_11.

Bachevskaya, I. P. (2014). *Innovatsiyna diyalnist v Ukraini: instrumenty ta mekhanizmy derzhavnoho vplyvu* [Innovative activities in Ukraine: tools and mechanisms of state influence]. *Publichne administruvannya: teoriya ta praktyka* [Public Administration: Theory and Practice], no. 2. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2014_2_11.

6. Голиков, С. Ю. Социально-экономическая роль подготовки кадров для инновационной экономики [Электронный ресурс] / С. Ю. Голиков // Экономика и предпринимательство. — 2015. — Режим доступа : <http://naukarus.com/sotsialno-ekonomicheskaya-rol-podgotovki-kadrov-dlya-innovatsionnoy-ekonomiki>.

Golikov, S. Yu. (2015). *Sotsial'no-ekonomicheskaya rol' podgotovki kadrov dlya innovatsionnoy ekonomiki* [Socio-economic role of personnel training for innovative economy]. *Ekonomika i predprinimatel'stvo* [Economics and Entrepreneurship]. Available at : <http://naukarus.com/sotsialno-ekonomicheskaya-rol-podgotovki-kadrov-dlya-innovatsionnoy-ekonomiki>.

7. Гоцуляк, Л. В. Інноваційна економіка як об'єктивна потреба сучасного розвитку економічної системи / Л. В. Гоцуляк // Бізнесінформ. — 2016. — № 3. — С. 8–12.

Gotsulyak, L. V. (2016). *Innovatsiyna ekonomika yak obyektivna potreba suchasnoho rozvytku ekonomichnoyi system* [Innovative economy as an objective need for the modern development of the economic system]. *Biznesinform* [Businessinform], no. 3, pp. 8–12.

8. Зянько, В. В. Інноваційне підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку : монографія / В. В. Зянько. — Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. — 263 с.

Zyanko, V. V. (2005). *Innovatsiyne pidpryyemnytstvo v Ukrayini: problemy stanovlennya i rozvytku* [Innovative entrepreneurship in Ukraine: problems of formation and development], Vinnitsya, UNIVERSUM-Vinnitsa Publ., 263 p.

9. Кондрашихін, А. Б. Інноваційні засади соціально-економічного розвитку регіону: структурно-інституціональний аспект // Наукові праці НДФІ. — 2012. — № 3 (60). — С. 177–182.

Kondrashikhin, A. B. (2012). *Innovatsiyni zasady sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu: strukturno-instytutsionalnyy aspekt* [The Innovative Principles of Socio-Economic Development of the Region: Structural-Institutional Aspect]. *Naukovi pratsi NDFI* [Scientific Papers of NDFI], no. 3 (60), pp. 177–182.

10. Кафка, С. М. Інноваційна економіка як стратегічний напрям удосконалення обліку необоротних активів / С. М. Кафка // Науковий вісник ІФНТУНГ, 2013. — № 2 (35). — С. 231–241.

Kafka, S. M. (2013) *Innovatsiyna ekonomika yak stratehichnyy napryam udoskonalennya obliku neoborotnykh aktiviv* [Innovative economy as a strategic direction for improving the accounting of non-current assets]. *Naukovyy visnyk IFNTUNH* [Scientific Bulletin IFNTUNG], no. 2 (35), pp. 231–241.

11. Корчагин Ю. А. Инновационная экономика и экономика знаний [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.lerc.ru/?part=articles&art=11&page=37> 1.07.2012

Korchagin, Yu. A. (2012). *Innovatsionnaya ekonomika i ekonomika znaniy* [Innovative economy and knowledge economy]. Available at : [http:// http://www.lerc.ru/?part=articles&art=11&page=37](http://http://www.lerc.ru/?part=articles&art=11&page=37).

12. Краус, Н. М. Інноваційна економіка: дефініція поняття та інституціональний базис розвитку / Н. М. Краус // Науковий вісник Мукачівського державного університету. — 2015. — С. 36–42.

Kraus, N. M. (2015) *Innovatsiyna ekonomika: definiitsiya ponyattya ta instytutsionalnyy bazys rozvytku* [Innovative Economy: Definition of the Concept and Institutional Framework of Development]. *Naukovyy visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu* [Scientific Bulletin of the Mukachevo State University], pp. 36–42.

13. Ластівка М. В. Теоретичні основи формування та розвитку інноваційних кластерів в Україні / М. В. Ластівка // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2015. — Вип. 5. — С. 195–198.

Lastivka M. V. (2015). *Teoretychni osnovy formuvannya ta rozvytku innovatsiynykh klasteriv v Ukrayini* [Theoretical Foundations of the Formation and Development of Innovation Clusters in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and national problems of the economy], no. 5, pp. 195–198.

14. Масленніков Є. І. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : монографія / Є. І. Масленніков, Е. А. Кузнецов, Ю. М. Сафонов, С. В. Філіппова та інші. — Херсон : Грінь Д. С., 2016. — 854 с.

Maslennikov, E. A., Kuznetsov, Yu. M., Safonov, Yu. M., Filippova S. V. (2016). *Innovatsiyna ekonomika: teoretychni ta praktychni aspekty* [Innovative economy: theoretical and practical aspects]. Kherson, Grin D. S. Publ., 854 p.

15. Нежиборець, В. Інноваційне підприємництво як складова економічного зростання / В. Нежиборець // Теорія і практика інтелектуальної власності. Право та інновації, 2014. — № 1. — С. 63–71.

Nezhiborets, V. (2014) *Innovatsiynne pidpryyemnytstvo yak skladova ekonomichnoho zrostannya* [Innovative entrepreneurship as a component of economic growth]. *Teoriya i praktyka intelektualnoyi vlasnosti. Pravo ta innovatsiyni* [The theory and practice of intellectual property. Law and Innovation], no. 1, pp. 63–71.

16. Очеретний Д. С. Аналіз інноваційного підприємництва як креативного процесу / Д. С. Очеретний // Ефективна економіка, 2017. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5601>.

Ocheretniy, D. S. (2017) *Analiz innovatsiynoho pidpryyemnytstva yak kreatyvnoho protsesu* [Analysis of innovative entrepreneurship as a creative process]. *Efektyvna ekonomika* [Effective economy]. Available at : <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5601>.

17. Симонов Б. П. Инновационная экономика: проблемы становления и развития / Б. П. Симонов, Е. В. Королева // Вестник финансового университета. — 2011. — № 1. — С. 5–14.

Simonov, B. P., Koroleva, Ye. V. (2011) *Innovatsionnaya ekonomika: problemy stanovleniya i razvitiya* [Innovative economy: the problems of formation and development]. *Vestnik finansovogo universiteta* [Bulletin of the Financial University], no. 1, pp. 5–14.

18. Ящишина І. В. Системність дослідження інноваційної економіки // Ефективна економіка, 2012. — № 10, 2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1487>.

Yaschyshina, I. V. (2012) *Systemnist doslidzhennya innovatsiynoyi ekonomiky* [Systemicity of research of innovation economy]. *Efektyvna ekonomika* [Effective economy], no. 10. Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1487>.

19. Jasiński A. H. Przedsiębiorstwo innowacyjne na rynku (1992). — Książka i Wiedza, Warszawa. Available at : — Режим доступу : <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171377809>.

Цель. Цель статьи заключается в определении категориальных аспектов диалектики инновационного пространства.

Методы. В процессе исследования использованы: методы теоретического анализа и синтеза (для анализа составляющих инновационного пространства и определения понятий «инновационное пространство», «инновационный рынок»), логический метод и метод графического изображения (для построения схемы квинтэссенции инновационного пространства и схемы диалектической связи элементов инновационного пространства).

Результаты. Представлены понятия «инновационное пространство», «инновационный рынок»; определены категориальные аспекты диалектики инновационного пространства, а именно: инновационная экономика, инновационное предпринимательство, инновационный рынок, инновационный кластер, инновационное предприятие; выявлено квинтэссенцию взаимодействия субъектов инновационной деятельности в рамках инновационного пространства, которые формируют информационное пространство, инвестиционное пространство, технологическое пространство, интеллектуальное пространство, все эти составляющие существуют в рамках предпринимательского пространства.

Ключевые слова: инновационное пространство, диалектика, инновационная экономика, инновационное предпринимательство, инновационный рынок, инновационный кластер, инновационное предприятие.

Objective. The objective of the study is to determine the categorical aspects of the dialectics of the innovation space.

Methods. *The methodological basis of the research is the theoretical analysis method and synthesis (for analyzing the components of the innovation space and defining the concepts of «innovation space», «innovation market»), the logical method and the method of graphic representation (for constructing a quintessence scheme for innovative space and a dialectical connection scheme for elements of innovation space).*

Results. *Innovation space is a complex structural and content quintessence of the interaction of subjects of innovation activity (innovation institutes) within the business space (for the purpose of obtaining a commercial result) by including the necessary information resources from the information space in order to create and disseminate the innovative result (intellectual space), the development of NTP (technical space) on the basis of attraction of own or external investments (investment space). The elements forming the innovation space are the formation of an innovative economy, the development of innovative entrepreneurship, the activation of the innovation market, the creation of an innovation cluster, the dissemination of innovative enterprises. The core of the innovation space is the innovative enterprise. All these elements do not exist separately, but are in a dialectical relationship with each other. Innovative economy is a relatively new phenomenon that is significantly different from that model, known to all under the name of a «market-competitive economy.» In general, the innovative economy is a qualitative new model, which is closely followed by a market-competitive model and in many respects denies it in the degree of development of modern economic systems. Cluster development is a hallmark of a modern innovation economy as a factor in increasing national and regional competitiveness. The dialectics of the above elements of the innovation space consists in the connection, interaction, and affinity of these categories.*

Key words: *innovation space, dialectics, innovative economy, innovative entrepreneurship, innovation market, innovative cluster, innovative enterprise.*

Надійшла до редакції 18.04.2018

ФІНАНСИ, БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, КОНТРОЛЬ І АУДИТ

УДК 661:557

Штик Ю. В.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: shtyk@donnuet.edu.ua

ВПЛИВ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМ ВІНАГОРОД ПРАЦІВНИКАМ НА ОБЛІК ВІНАГОРОД ПРАЦІВНИКАМ

UDK 661:557

Shtyk Yu. V.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: shtyk@donnuet.edu.ua

INFLUENCE OF INTEGRATED APPROACH TO BUILDING EMPLOYEE BENEFITS SYSTEMS ON ACCOUNTING FOR EMPLOYEE BENEFITS

***Мета** статті полягає у обґрунтуванні теоретичних положень щодо впливу інтегрованого підходу до побудови систем винагород працівникам на облік винагород працівникам та розробці практичних рекомендацій з удосконалення об'єктів обліку винагород працівникам.*

***Методи.** Теоретико-методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та специфічні методи пізнання, що базуються на системно-структурному підході щодо вивчення проблематики визначення об'єктів обліку винагород працівникам. Для вивчення стану використання систем винагород працівникам та їх взаємозв'язком з об'єктами обліку використовувався метод спостереження, а пропозиції з удосконалення підходів до винагород працівникам розроблялися із застосуванням систематизації.*

***Результати.** Надано пропозиції з удосконалення використання інтегрованого підходу до побудови систем винагород працівникам із застосуванням процесного підходу та моделювання. Визначено вплив Інтегрованого підходу до побудови систем винагород працівникам на облік винагород працівникам, який відкриває нові види винагород та оновлене уявлення про об'єкти обліку, що відносяться до процесу винагород працівникам, саме це приведе до змін в організації і методиці обліку винагород працівникам.*

***Ключові слова:** винагорода, об'єкти бухгалтерського обліку, система винагород працівникам, облік винагород працівникам, інтегрований підхід.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання ефективність системи бухгалтерського обліку на підприємстві визначається правильністю та своєчасністю надання необхідної інформації заінтересованим користувачам. Правильне формування об'єктів бухгалтерського обліку є основою для достовірності та обґрунтованості облікового відображення господарських фактів суб'єкта господарювання. Виходячи з раніше запропонованої автором термінології та класифікації винагород працівникам, необхідно зазначити, що неправильне формування об'єктів бухгалтерського обліку стосовно винагород працівникам походить з недосконало досліджених підходів до побудови системи винагород працівникам. Удосконалення існуючих підходів до побудови систем винагород працівникам на сучасних підприємствах, надасть можливість удосконалити і організацію, і методику обліку в частині винагород працівникам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні аспекти обліку винагород працівникам висвітлені у працях вітчизняних вчених: Т. Давидюк, І. Жиглей, О. Шоляк, Н. Шульги, І. Щирби. При всій значимості наукових досягнень невирішеними залишаються наступні питання: недосконалість існуючих об'єктів обліку та класифікацій винагород працівникам відповідно до міжнародних стандартів та вітчизняних нормативно-

правових актів з бухгалтерського обліку та звітності. Вагомість та актуальність наведених проблем зумовили вибір теми наукової статті.

Постановка завдання. Метою роботи є обґрунтування теоретичних положень щодо впливу інтегрованого підходу до побудови систем винагород працівникам на облік винагород працівникам та розробці практичних рекомендацій з удосконалення об'єктів обліку винагород працівникам.

Виклад основного матеріалу. Рівень безробіття серед 27 країн ЄС протягом останніх років виражає чітку закономірність росту у південних країнах ЄС, стабільну контрольовану ситуацію серед найвпливовіших країн європейського співтовариства та значний спад рівня безробіття у прибалтійських країнах, забезпечення загальних показників росту безробіття в ЄС на рівні 0,5 % в основному за рахунок Іспанії, Греції, Кіпру та в незначній мірі Італії. Інші світові економічні центри демонструють спад рівня безробіття, наприклад у США він знизився на 0,7 % до 7,6 %, а в Японії на 0,2 % до 4,1 % [1].

Досягнення результатів, поставлених перед системою стимулювання працівників, можливе лише завдяки високому професіоналізму керівних кадрів, рішення яких базуються на інформації, накопиченій в системі бухгалтерського обліку, з урахуванням вимог чинного законодавства та соціально відповідального ставлення до управління господарською діяльністю підприємства.

Проблеми розробки та впровадження систем винагород з кожним роком набувають актуальності для більшості українських підприємств. Ефективність систем винагород залежить як від об'єктивних умов, так і від суб'єктивних факторів.

При формуванні системи винагород необхідно враховувати специфічні риси самого підприємства, його внутрішнього та зовнішнього середовища. У світовій практиці існують загальні підходи до побудови систем винагород, вивчення яких допоможе відбудувати ефективну систему винагород на вітчизняних підприємствах.

У XX столітті у світі сформувалися різні підходи до побудови систем винагород працівникам залежно від мотивації. Однак, більшість авторів виділяє три основні підходи: американський, європейський та японський. Кожен з цих підходів має свої національні особливості і мотивацію персоналу на підприємствах [2, 3].

Досвід зарубіжних корпорацій свідчить про те, що застосування елементів різних систем винагород працівникам сприяє формуванню зацікавленості персоналу у підвищенні свого кваліфікаційного і професійного рівня, розвитку фірм.

Результати проведеного аналізу свідчать про необхідність розробки та застосування Інтегрованого підходу до побудови систем винагород працівникам, який є узагальненням існуючих підходів. Інтегрований підхід до побудови систем винагород представляє собою деякі поєднані риси підходів до побудови американської, японської та європейської систем винагород працівникам, але за основу береться підхід, що використовується у Сполучених Штатах Америки, в якому особливе місце займає мотивація, що на даний час є актуальним для будь-якої країни (рис. 1).

Сьогодні в Україні складна економічна і політична ситуація, яка потребує оптимізації підходів до побудови систем винагород працівникам та встановлення взаємозв'язку винагород працівникам з реальним внеском працівника у бізнес-показники підприємства.

Україні, як державі, яка прагне економічної стабільності і вступу до Європейського Союзу, необхідно застосовувати інтегрований підхід до формування та функціонування систем винагород працівникам. Саме за допомогою даного підходу будуть вирішуватися такі головні проблеми, як: досягнення високопродуктивної праці; підвищення ефективності виробництва; вирішення проблем соціально-культурного і кваліфікаційного рівня населення.

Використання Інтегрованого підходу до побудови систем винагород працівникам на сучасних підприємствах, надасть можливість удосконалити організацію і методику обліку в частині винагород працівникам. За допомогою використання в системі тарифікації робіт (оцінки робочих місць) бального методу, який дозволяє диференціювати тарифні ставки та оклади з урахуванням реальних відмінностей у складності виконуваної роботи з'явиться можливість покращити облікову політику щодо винагород працівникам. Ши-

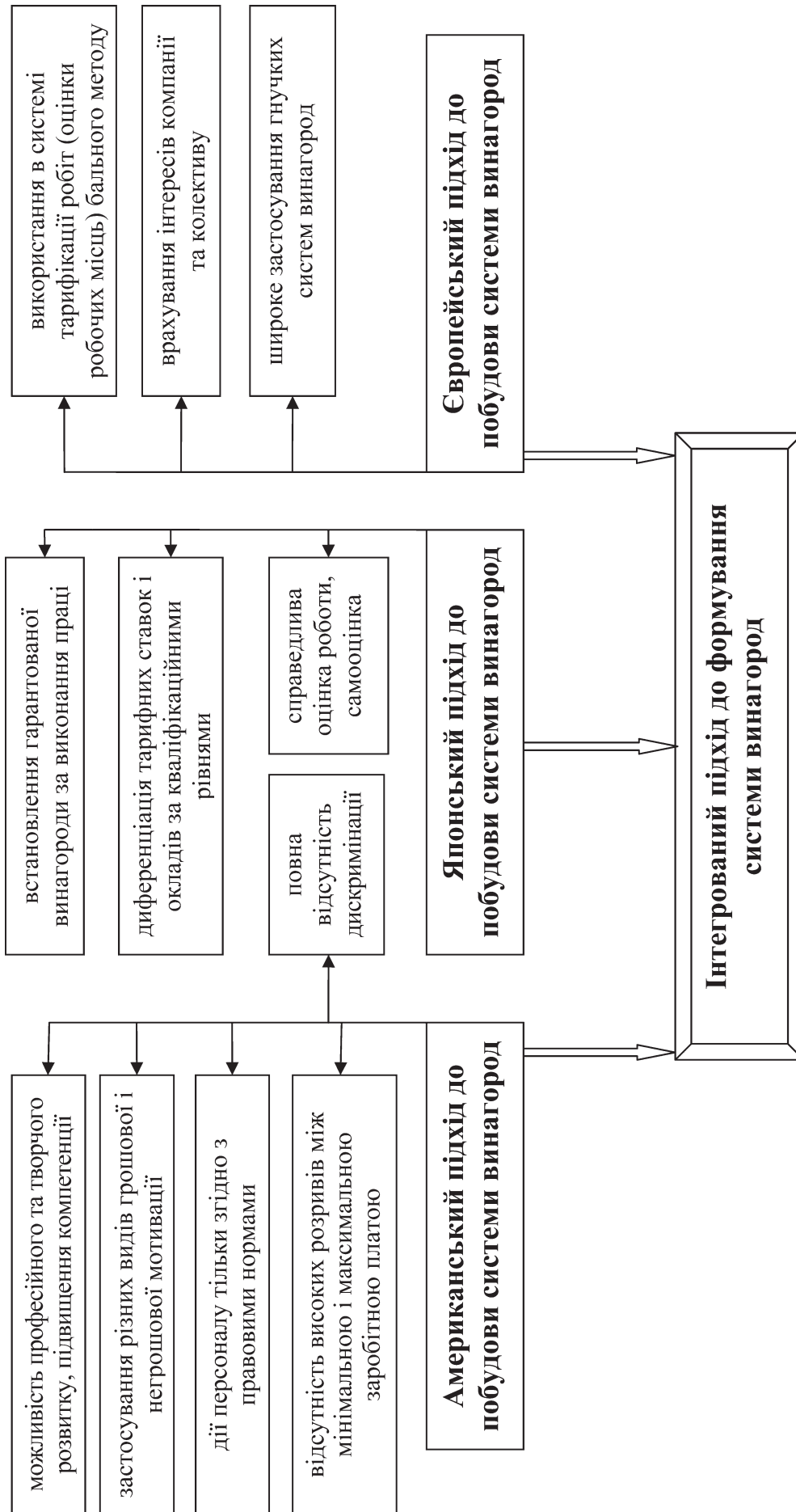


Рисунок 1 — Формування Інтегрованого підходу до побудови системи винагород працівникам (удосконалено автором)

роке застосування гнучких систем винагород, при яких її змінна частина (премії, бонуси і т. п.) залежить не тільки від індивідуальних, а й колективних результатів праці допоможуть у створенні нових ефективних регламентних документів таких, як Положення про винагороди працівникам, Положення про пенсійні плани працівників, Положення про соціальний захист працівників.

Розширення складових, які включає в себе Інтегрований підхід до побудови систем винагород працівникам у порівнянні з окремо американським, японським чи європейським, відкриває нові види винагород та оновлене уявлення про об'єкти обліку, що відносяться до процесу винагород працівникам, що приведе до змін в організації і методиці обліку винагород працівникам. Вплив Інтегрованого підходу до побудови винагород працівникам на облік винагород працівникам розглянуто в рис. 2.

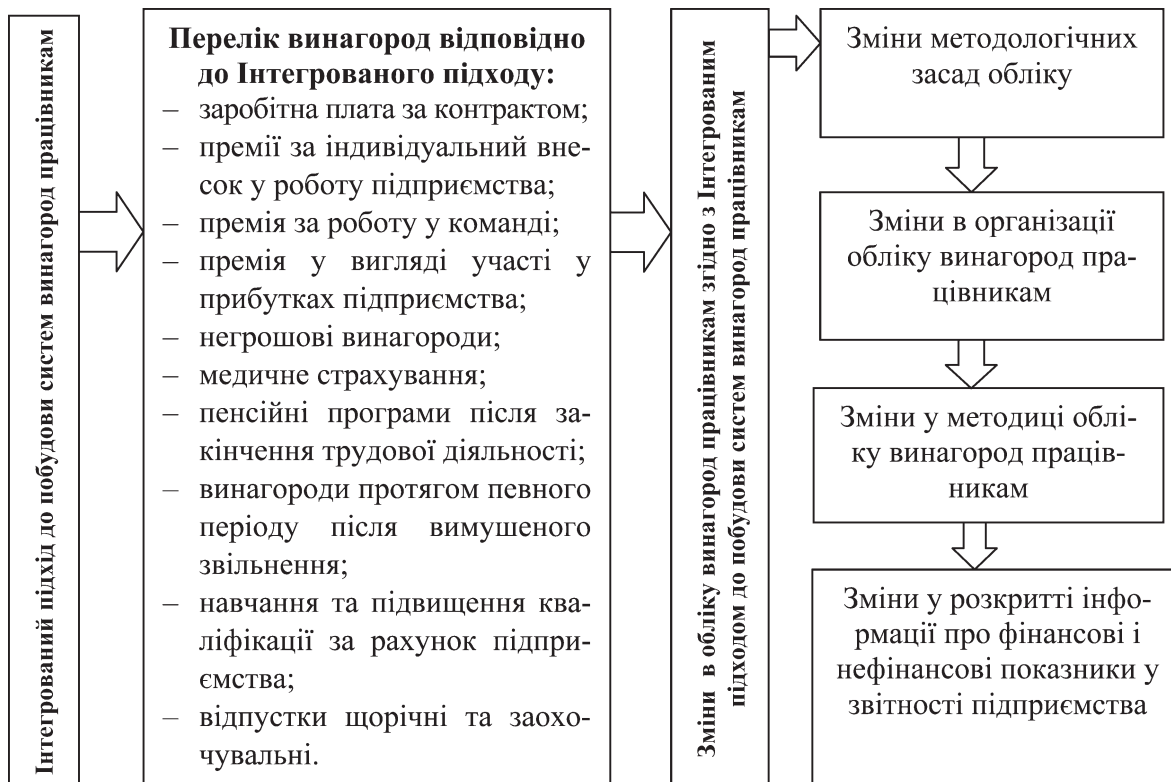


Рисунок 2 — Вплив Інтегрованого підходу до побудови систем винагород працівникам на облік винагород працівникам (запропоновано автором)

Заробітна плата, премії, витрати на медичне та пенсійне страхування працівників та інші складові так званого соціального пакету, що забезпечується за рахунок коштів суб'єкта господарювання, є ефективними заходами мотивації та, водночас, суттєвими статтями витрат, що потребує дослідження та розробки такої методики бухгалтерського обліку, яка б забезпечила аналітиків інформацією, що дозволяє визначити допустимий рівень витрат на здійснення соціальної політики підприємства [2].

Для розробки удосконаленої методики обліку, первинних документів та форм звітності, необхідно чітко визначити які об'єкти обліку так чи інакше стосуються винагород працівникам та обґрунтувати використання дефініції «винагороди працівникам» стосовно бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємств.

За останні 10 років у дисертаційних роботах вчених, які так чи інакше стосувалися винагород працівникам, було досить вузько визначено об'єкти обліку стосовно винагород працівників. Найчастіше науковці серед об'єктів обліку щодо винагород працівникам виділяють поточні зобов'язання і витрати на оплату праці, не беручи до уваги те, що крім поточних винагород є ще види винагород відповідно до П(С)БО 26 [4].

Порівняно з дослідженнями питання винагород працівникам нинішнього століття, у 90-ті роки даний об'єкт досліджувався мало, причому актуальними питаннями в

цей період було становлення та адаптація систем оплати праці під потреби економіки та виробничих можливостей підприємств. У 80-х роках ХХ ст. було здійснено лише одне дисертаційне дослідження, з проблематики виплат працівникам, яке займає найменшу питому вагу, не враховуючи періоду 70-х років, коли з питань винагород працівникам не було проведено жодного дослідження.

Аналізуючи об'єкти обліку, які було розглянуто в дисертаційних роботах, що стосуються винагород працівникам, варто зазначити, що жоден з авторів не систематизував і навіть не зазначив всіх об'єктів обліку, які дійсно пов'язані з винагородами [5]. Тільки Н. В. Шульга в 2008 році, а потім на підставі її роботи О. Ю. Щирба зробили спробу розглянути методику обліку довгострокових винагород працівникам та забезпечень. Разом з тим, відповідно до класифікації винагород працівникам до об'єктів обліку, що відносяться до винагород працівникам необхідно включити:

- активи у вигляді довгострокових фінансових інвестицій, які виникають в результаті використання винагород працівникам, що дисконтуються;
- додаткове пенсійне забезпечення;
- довгострокові зобов'язання за винагородами при звільненні і іншими довгостроковими винагородами;
- поточні зобов'язання за винагородами працівникам;
- витрати на винагороди працівникам;
- актуарні доходи і актуарні прибутки (збитки), які виникають в результаті використання винагород працівникам, що дисконтуються [2, 3].

Чітке визначення об'єктів обліку щодо винагород працівникам та використання запропонованого Інтегрованого підходу до побудови систем винагород працівникам, який об'єднує фінансові та нефінансові форми винагород, в тому числі програми підтримки балансу між роботою та життям, визнання за заслуги і виконану роботу, розвиток і самореалізацію, окрім удосконалення обліку винагород працівникам, дозволить вирішити такі важливі проблеми в Україні, як підвищення досягнення продуктивності праці та ефективності виробництва, розв'язання проблем соціально-культурного та кваліфікаційного рівня населення (рис.3).

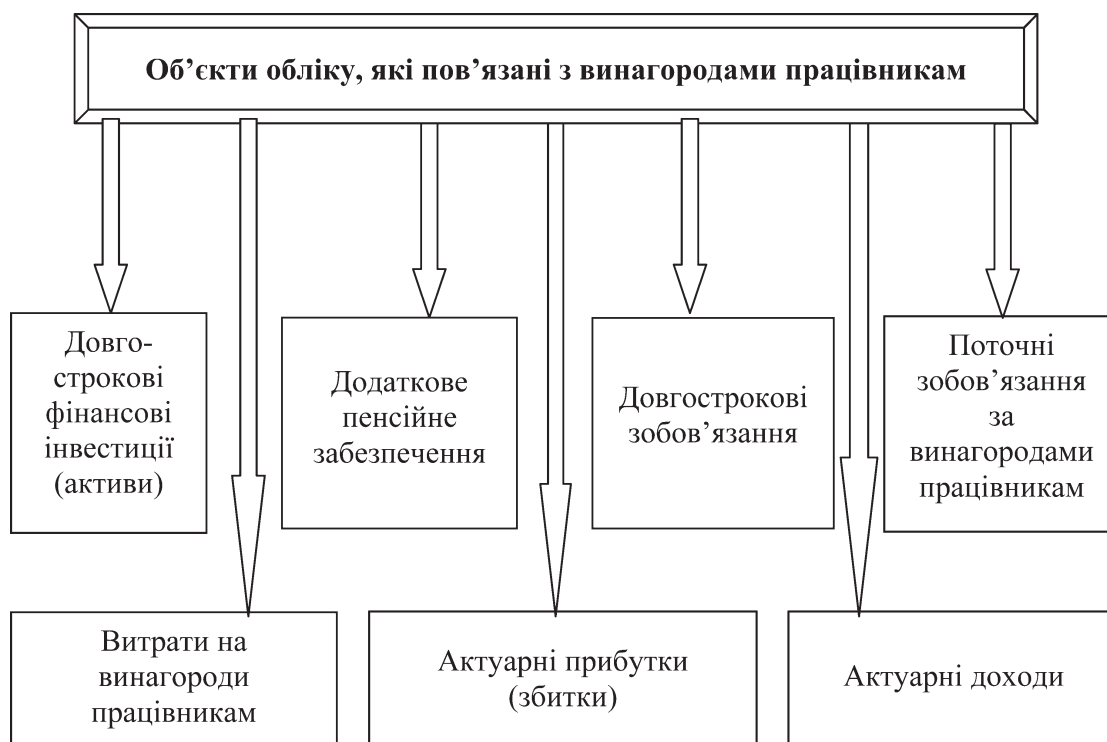


Рисунок 3 — Об'єкти обліку, які пов'язані з винагородами працівникам (запропоновано автором)

Висновки. Запропоновано використання інтегрованого підходу до побудови систем винагород працівникам. Він представляє собою узагальнені підходи американської, японської та європейської систем винагород працівникам, але за основу береться підхід, що використовується у Сполучених Штатах Америки. В Україні за допомогою такого підходу, який об'єднує фінансові та нефінансові форми винагород: заробітну плату, соціальні програми, в тому числі програми підтримки балансу між роботою та життям, визнання за заслуги і виконану роботу, розвиток і самореалізацію, стане можливим вирішення таких важливих проблем, як досягнення високопродуктивної праці, підвищення ефективності виробництва, розв'язання проблем соціально-культурного та кваліфікаційного рівня населення. Визначено вплив Інтегрованого підходу до побудови систем винагород працівникам на облік винагород працівникам, який відкриває нові види винагород та оновлене уявлення про об'єкти обліку, що відносяться до процесу винагород працівникам, саме це приведе до змін в організації і методиці обліку винагород працівникам.

Список літератури / References

1. Шоляк, О. Ю. Облік, аналіз і внутрішньогосподарський контроль виплат працівникам: організація і методика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / О. Ю. Шоляк ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. — К., 2011. — 20 с.

Sholyak, O. (2011). *Oblik, analys i vnutrishnyogospodarskyu kotrol vyplat pratsivnykam* [Accounting, analysis and internal control of payments to employees: organization and methodology. Abstract of PhD in Economics]. Kyiv, 20 p.

2. Шульга Н. В. Облік і аудит розрахунків з оплати праці та аналіз ефективності використання трудових ресурсів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / Н. В. Шульга. — Київ, 2008. — 19 с.

Shulha, N. V. (2008). *Oblik i audyt rozrakhunkiv z oplaty pratsi ta analiz efektyvnosti vykorystannia trudovykh resursiv*. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: spets. 08.00.09 Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt [Accounting and audit of payroll calculations and analysis of the efficiency of labor resources use. Abstract of Candidate in Economics diss.], Kyiv, 19 p.

3. Щирба І. М. Облік оплати праці та аудит її ефективності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 Бухгалтерський облік, аналіз та аудит / І. М. Щирба; Тернопільський національний економічний університет. — Тернопіль, 2011. — 21 с.

Shchyrba, I. M. (2011). *Oblik oplaty pratsi ta audyt yiyi efektyvnosti*. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: spets. 08.00.09 Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt [Payroll accounting and audit of its effectiveness. Abstract of Candidate in Economics thesis], Ternopil Natsional Economic University, Ternopil, 21 p.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» : наказ М-ва фінансів України від 28.12.2000 р. № 353 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Ministry of Finance of Ukraine (2000). Position (standard) accounting no. 26 “Benefits employee”. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua>. (Accessed 28 December 2000).

5. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.99 р. № 996-XIV. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

The Verkhovna Rada of Ukraine (1999). The Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine”. Available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

Цель статьи состоит в обосновании теоретических положений влияния интегрированного подхода к построению систем вознаграждений работникам на учет вознаграждений работникам и разработке практических рекомендаций по совершенствованию объектов учета вознаграждений работникам.

Методы. Теоретико-методологическую базу исследования составили общенаучные и специфические методы познания, основанные на системно-структурном подходе к изучению проблематики определения объектов учета вознаграждений работникам. Для изучения состояния использования систем вознаграждений юристам и их взаимосвязью с объектами учета использовался метод наблюдения, а предложения по совершенствованию подходов к вознаграждениям работникам разрабатывались с применением систематизации.

Результаты. Даны предложения по усовершенствованию использования интегрированного подхода к построению систем вознаграждений работникам с применением процессного подхода и моделирования. Определено влияние интегрированного подхода к построению систем вознаграждений работникам на учет вознаграждений работникам, который открывает новые виды вознаграждений и обновленное представление об объектах учета, относящиеся к вознаграждениям работникам, именно это приведет к изменениям в организации и методике учета вознаграждений работникам.

Ключевые слова: вознаграждение, объекты бухгалтерского учета, система вознаграждений работникам, учет вознаграждений работникам, интегрированный подход.

Objective. The objective of the article is the substantiation of theoretical positions on the impact of an integrated approach to the construction of employee benefits systems to account and the development of practical recommendations for improving the accounting of employee benefits.

Methods. Theoretical and methodological basis of the study consisted of general scientific and specific methods of cognition based on the system-structural approach to study the problems of determining the objects of accounting for employees' benefits. The method of observation was used to study the state of using the systems of rewards to lawyers and their interrelation with the objects of accounting, and proposals for improving approaches employees benefits were developed with the use of systematization.

Results. The use of the integrated approach to the construction of employee benefits systems is proposed. It represents the generalized approach to American, Japanese and European employee benefits systems, but is based on the approach used in the United States of America. In Ukraine, with this approach combining financial and non-financial forms of remuneration: wages, social programs, including programs to maintain balance between work and life, recognition for merits and work accomplished, development and self-realization, it will be possible to solve such important problems as achievement of high-yielding labor, increase of production efficiency, solving problems of socio-cultural and qualification level of the population. The influence of the integrated approach to the construction of benefits systems for employees on the basis of benefits for employees, which opens new types of rewards and an updated understanding of accounting objects related to the process of rewards to employees, is determined, which will lead to changes in the organization and methodology for accounting employees benefits.

Key words: benefits, accounting objects, system of employees benefits, calculation of employee benefits, integrated approach.

Надійшла до редакції 26.04.2018

РОЗВИТОК СФЕРИ ПОСЛУГ НА МІКРО-, МЕЗО- ТА МАКРОРІВНЯХ

УДК 339.138-029: (316+172)

Богатирьова Г. А.,
канд. пед. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: Boghatirova.Galina@gmail.com

Барабанова В. В.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: barabanova@donnuet.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ОСНОВА КОНСТРУКТИВНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН ЗІ СПОЖИВАЧАМИ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

UDC 339.138-029: (316+172)

Bohatyryova G. A.,
PhD in Pedagogic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: Boghatirova.Galina@gmail.com

Barabanova V. V.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: barabanova@donnuet.edu.ua

SOCIAL-ETHICAL MARKETING AS A BASIS OF CONSTRUCTIVE RELATIONS WITH CONSUMERS OF TOURIST SERVICES

***Мета.** Мета статті полягає у обґрунтуванні пріоритету соціально-етичного маркетингового підходу в галузі господарювання економічних суб'єктів на ринку туристичних послуг в Україні та його впливу на розвиток конструктивних взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг.*

***Методика.** Теоретико-методологічною основою дослідження є положення сучасної економічної теорії, теорії управління, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених в галузі соціально-етичного маркетингу. У дослідженні використані методи, що забезпечують його логічну сутність — діалектичний метод наукового пізнання, метод системно-структурного аналізу, метод моделювання складних систем.*

***Результати.** У статті авторами розглянуто особливості соціально-етичного маркетингу, які сприятимуть реалізації програм соціальних змін на ринку туристичних послуг в Україні. Пошук економічних стимулів для вироблення туристичного продукту високої споживчої цінності передбачає врахування впливу соціальних норм, етичних обмежень. Актуалізується питання нового маркетингового підходу до процесів розвитку туристичного підприємства. Саме соціально-етичний маркетинг автори розглядають як ефективний спосіб побудови конструктивних взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг, адже він ставить виробничу діяльність в залежність від орієнтирів суспільного розвитку та поліпшення оточуючого середовища. Авторами статті розглядали стосунки й взаємини зі споживачами як важливий ресурс розвитку туристичного підприємства. У даному контексті набувають значущості індивідуалізація стосунків та індивідуальне пропонування туристичного продукту споживачам, що призведе до зменшення розриву між очікуванням та отриманими споживчими характеристиками тур продукту. Розроблена авторами структурно-функціональна модель системи взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг доводить ефективність співробітництва туристичної фірми та тур агента з клієнтами на основі побудови конструктивних взаємовідносин. Нова парадигма стосунків розглядається авторами*

© Г. А. Богатирьова, В. В. Барабанова, 2018

через реалізацію процесу формування та підтримки лояльності споживачів до туристичної фірми та її послуг. Набуває актуальності проблема розробки технології формування стосунків, орієнтованих на комунікаційний простір з метою залучення всіх зацікавлених осіб до проектування, створення та просування нової цінності туристичної послуги. Створення ефективних комунікацій в процесі взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг повинно відбуватися шляхом адаптації продукції до вимог кінцевих споживачів на засадах концепції соціально-етичного маркетингу, що спричинить суттєві зміни в його діяльності.

Ключові слова: соціальний маркетинг, соціально-етичний маркетинг, інструменти соціального маркетингу, соціальні програми, структурно-функціональна модель, ринок туристичних послуг.

Постановка проблеми. Сучасне маркетингове середовище потребує інноваційних, соціально спрямованих ініціатив, з метою отримання конкурентних переваг на ринку туристичних послуг. Це можливо реалізувати завдяки налагодженню конструктивних взаємовідносин та оптимізації взаємодії зі споживачами. Сьогодні спостерігається тенденція до протиставлення соціально-етичної програми трансформації цінностей суспільства і комерційної складової процесу, зростає важливість високої комунікаційної активності та взаємодії зі споживачами. Саме тому, побудова конструктивних відносин зі споживачами туристичних послуг розглядається нами як основний економічний стимул для вироблення якісного туристичного продукту.

Аналіз останніх публікацій. Предметом дослідження соціальний та соціально-етичний маркетинг зробили Ф. Котлер, Н. Лі, Д. Акімов, М. Г. Бойко, Б. М. Голодець, Н. А. Задорожнюк, А. М. Колот, М. М. Кудінова, І. В. Лантух, О. О. Охріменко, О. Ф. Павленко, Т. В. Іванова, О. О. Тищенко та ін. Суттєвий вклад у розвиток теорії та практики управління взаємостосунками зі споживачами туристичних послуг внесли вітчизняні вчені Г. Ложкін, А. Мазаракі, С. Мельниченко, Г. Михайліченко, Т. Ткаченко, Л. Шульгіна та ін. В той же час, недостатня кількість досліджень присвячена багатогранності проблеми й механізмам побудови конструктивних взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг у контексті реалізації завдань соціально-етичного маркетингу.

Мета статті. Мета статті полягає у обґрунтуванні пріоритету соціально-етичного маркетингового підходу в галузі господарювання економічних суб'єктів на ринку туристичних послуг в Україні та його впливу на розвиток конструктивних взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що туризм як вид економічної діяльності спрямований на забезпечення руху туристичного продукту від виробника до споживача, обумовлює реалізацію споживчих очікувань і цим створює економічні стимули для вироблення туристичного продукту високої споживчої цінності. Сьогодні актуальним є просування продукту з урахуванням впливу соціальних норм, етичних обмежень та ролі інтересів споживачів. Мова йде про соціально-етичний маркетинг, як новий маркетинговий підхід до процесів розвитку туристичного підприємства й способу побудови конструктивних взаємин зі споживачами туристичних послуг [6, с. 386].

Соціально-етичний маркетинг орієнтований на задоволення розумних, здорових потреб споживачів. Він ставить виробничу діяльність в залежність від орієнтирів суспільного розвитку та поліпшення оточуючого середовища [13, с. 132].

Для нас важливою була думка про те, що однією з обов'язкових умов реалізації концепції соціально-етичного маркетингу є наявність постійного контакту зі споживачами, які підтримують фірму, турбота про задоволення їхніх індивідуальних і суспільних потреб; відмова підприємства від виробництва й продажу товарів, що можуть заподіяти шкоду споживачеві та суспільству в цілому. Саме тому, соціально-етичний маркетинг можна вважати новою філософією спілкування суб'єктів туристичного ринку, коли всі вони, (а не лише споживачі) прагнуть підвищити якість власного життя [9]. Як видно з рис. 1 схема концепції соціально-етичного маркетингу уявляє собою певну ієрархію, в основі якої суспільство (добробут суспільства), наріжні камені концепції — споживач (задоволення потреб) та компанія (прибуток).

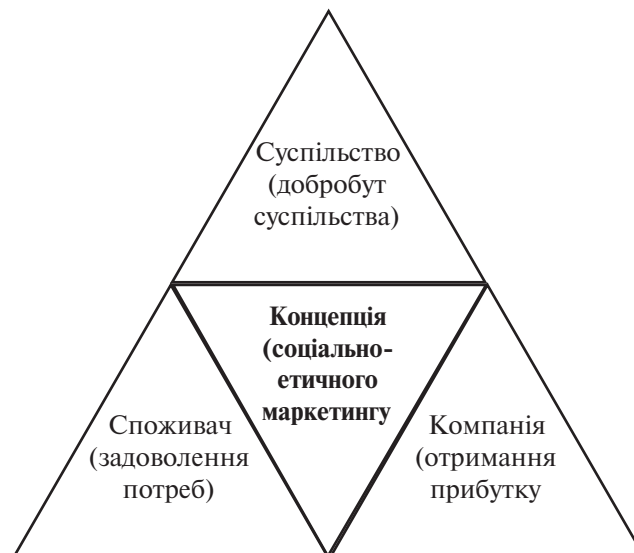


Рисунок 1 — Складові концепції соціально-етичного маркетингу (складено авторами на основі [9])

Це своєрідна формула соціально-етичного маркетингу, елементами якої є «прибуток фірми = задоволення клієнта + врахування інтересів суспільства».

Сьогодні концепція соціально-етичного маркетингу розглядається як пріоритет господарювання економічних суб'єктів на пріоритетних засадах добропорядної поведінки у сфері економічного життя суспільства.

Ми повністю погоджуємося з думкою вчених про те, що основними джерелами розвитку економіки на сьогодні є не лише результати конкретного виробника (у нашому випадку виробника туристичних послуг), а характер взаємодії суб'єктів ринку. У даному контексті можна говорити про запровадження елементів маркетингу відносин (Relationship Marketing), який визначається як: сукупність практичних прийомів, спрямованих на утримання споживачів; результат розвитку соціально орієнтованого маркетингу; процес створення нової цінності для клієнтів [2; 7; 9; 11; 14].

В системі сучасного маркетингу повинен бути вироблений соціально-етичний канон, ціннісна концептуальна парадигма, яка акумулює в собі всі ракурси сприйняття і розробки можливих напрямів маркетингової трансформації цінностей сучасного суспільства. Вчені Р. Морган та Ш. Хант зауважували: «Маркетинг відносин стосується всієї маркетингової діяльності, спрямованої на встановлення, розвиток і підтримку успішних взаємодій» [9]. В той же час Л. Беррі стверджував, що «маркетинг стосунків є маркетингом послуг» [11, с. 142]. Саме тому, стосунки й взаємини зі споживачами туристичних послуг потрібно розглядати як важливий ресурс розвитку туристичного підприємства. Стосунки, як результат ефективної та конструктивної взаємодії, стануть продуктом, в якому інтегровані інтелектуальний та інформаційний ресурси — головні фактори неперервності ринкових стосунків.

Як показує аналіз наукових праць учених, вибудова взаємовигідних відносин зі споживачами туристичних послуг можлива на засадах індивідуального пропонування тур продукту. Мова йде про забезпечення гарантованого рівня споживчих очікувань якості обслуговування; встановлення безпосередніх контрактів з клієнтами (комунікаційний зв'язок, дієва комунікація в інших формах); формування ділових відносин з корпоративними клієнтами і мережею тур агентів (створення груп у соціальних мережах з можливістю озвучення власного споживчого досвіду тощо); розвиток персоналізованих відносин через спеціальні запрошення, подарунки та свят, вітальні листівки тощо [1, с. 188]. З нашої точки зору, найбільш важливим фактором є формування довірливих відносин споживачів з конкретним тур агентом чи туроператором, заснованих на власному споживчому досвіді; залучення клієнтів у процес створення споживчої цінності тур продукту

(залучення у процеси пошуку та вибору готелів, індивідуальних екскурсійних програм, самостійного трансферу, пошуку альтернатив тощо).

Головним пріоритетним завдання маркетингової концепції повинно стати зменшення розриву між очікуваннями та отриманими споживчими характеристиками туристичного продукту. Саме тому, процес формування споживчої цінності тур продукту потребує нових підходів. Фактори, які обумовлюють формування споживчої цінності є ті, що впливають на споживчий вибір: особисті установки щодо придбання, уподобання споживачів [3, с. 4].

В умовах сьогодняшнього ринку з його високою конкуренцією стало життєво необхідним сприймати клієнтів як окремих особистостей. Така індивідуалізація стосунків зі споживачами можлива на основі розвитку довгострокової взаємодії партнерів. З цим фактором пов'язане розширення традиційних меж маркетингу туристичних послуг, адже пріоритетним стає нова парадигма стосунків з контактними аудиторіями, основою яких є формування і підтримка лояльності до туристичної фірми та її послуг.

Дуже важливими факторами, що впливатимуть у подальшому на створення економічних стимулів для вироблення туристичного продукту високої споживчої цінності, є розвиток нових підходів, зокрема розподіл туристів за метою поїздки та видами туризму в Україні, та багато інших процесів (табл. 1).

Таблиця 1 — Розподіл туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за метою поїздки та видами туризму в Україні за 2011–2017 рр. (складено авторами на основі [15])

Мета поїздки	Обслуговано туристів туроператорами і турагентами, тис. осіб					Відхилення, 2017 р. до 2011 р. (-,+)
	2011	2014	2015	2016	2017	
Службова, ділова, навчання	90,3	149,3	183,6	180,9	197,3	+107
Дозвілля, відпочинок	1616,6	2232,8	1703,0	2179,8	2517	+900,4
Лікування	73,5	29,2	36,4	95,8	81,3	+7,8
Спортивний туризм	42,8	3,3	2,8	3,7	2,8	-40
Спеціалізований туризм	3,5	0,2	1,2	0,8	2,4	-1,1
Інше	13,7	10,2	92,4	88,3	7,3	-6,4
Разом	1840,4	2425	2019,4	2479,6	2806,4	+966

Кількість туристичних поїздок — дозвілля, відпочинок, службові і ділові поїздки, навчання, лікування мають стійку тенденцію росту (+107 тис. осіб) за період 2011–2017рр. Треба також визначити що вони стали менш тривалими, але більш частими, що класифікуються як «подорожі з інтервалами». Організація таких подорожей виявилася надзвичайно вигідною справою, і туристичні фірми зі свого боку почали всіляко заохочувати споживчий попит на них. Значно зменшилися позиції спортивного туризму у 2017 році в порівнянні із 2011 роком (–40 тис. осіб). На наш погляд, туроператори та турагенти зі свого боку не заохочують споживчий попит на організацію таких подорожей, бо вони для них малобюджетні, а попит на них особливо серед молоді зростає з кожним роком.

Сьогодні актуальною стає проблема розробки технології формування стосунків, орієнтованих на комунікаційний простір з метою залучення всіх зацікавлених осіб о проектування, створення та просування нової цінності туристичної послуги. Саме тому, створення ефективних комунікацій повинно відбуватися шляхом адаптації продукції до вимог кінцевих споживачів. Зауважимо, що перехід підприємства до концепції соціально-етичного маркетингу спричиняє суттєві зміни в його діяльності, коли активно здійснюється його комунікаційна політика. Ми погоджуємося з думкою, що мова йде про комплекс заходів, які використовує підприємство для інформування, переконання, нагадування на формування поглядів споживача на послугу та імідж підприємства [8, с. 397]. В даному комплексі заходів значущості набувають не лише матеріальні аспекти, але й психологічні, духовно-емо-

ційні стани і особливості споживачів. Достовірність та повнота інформації про туристичний продукт дозволить регулювати попит на нього у потрібному напрямку як з технічної точки зору (що споживач реально отримує від конкретної послуги), так і з функціональної (врахування особливостей отримання). Саме спосіб отримання визначає якість послуги. Тобто, однією з пріоритетних засад формування ринку туристичних послуг стає пріоритет комунікаційної компоненти маркетингу, врахування поведінкових та психологічних факторів, зміщення акценту на якість туристичних послуг та обслуговування споживачів. Як показує практика, такий підхід значно розширює портфель асортименту туристичних продуктів, який в змозі задовольнити очікування споживачів.

Ми виходили з положень Шведської моделі маркетингових взаємостосунків, відповідно до якої об'єктом управління маркетингу стає відношення (комунікації) зі споживачами й іншими учасниками процесу купівлі-продажу туристичних послуг [14, с. 255]. Зауважимо, що сьогодні відбувається формування нового типу споживача з психологічними та поведінковими особливостями, з чіткими пріоритетами у виборі тур послуг. Саме індивідуальна поведінка споживача відображає його потенційні і реальні індивідуально-психологічні, соціокультурні, економічні можливості у процесі споживання туристичних послуг (професій та рівень освіти особисті риси характеру, мотиви, минулий досвід, ставлення до ризику, схильність до ощадливості, рід занять тощо). Накопичений досвід спілкування є важливим при формуванні клієнтської бази як пріоритетного фактору організації відносин між підприємством та споживачем, формування їх лояльності. Лояльні споживачі надають своєрідні економічні преференції щодо підтримання стабільного стану підприємства на ринку, зокрема й ринку туристичних послуг. Зауважимо, що контакти з клієнтами, які закінчуються в момент завершення транзакції (коли залишається лише інформація про купівлю) не здатні давати можливості для поліпшення обслуговування клієнтів. Лише конструктивні взаємовідносини, які є досить тривалими підвищують споживачську цінність туристичного продукту.

Розуміння змін в середовищі споживача, ідеології його споживання як світоглядного простору може підказати туроператору ідеї нових продуктів, нових послуг. Певний носій соціального статусу через свою поведінку на ринку товарів чи послуг явним або прихованим чином демонструє свою приналежність до певного соціального класу. Розуміння споживчої поведінки як комплексу дій споживача, пов'язаних із виникненням та усвідомленням потреби, прийняттям рішення здійснити покупку, вибором товару, його використанням у майбутньому дозволить відчувати й проаналізувати зміни споживчого попиту на туристичний продукт [5; 7].

Набуває значущості споживча цінність туристичного продукту, яка уособлює суб'єктивні та об'єктивні сторони її сприйняття. Сучасна парадигма управління взаємовідносинами і споживачем туристичних послуг повинна розглядатися як система створення споживчої цінності туристичної послуги [3, с. 2].

Нами була розроблена структурно-функціональна модель системи взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг, яка складається з таких підсистем: адаптації виробництва до соціальних змін і формування лояльності до турфірми і її продукту (рис. 2).

Складові компоненти підсистем розкривають зміст створення споживчої цінності тур продукту. Забезпечення всіх складових передбачає реалізацію механізму побудови конструктивних взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг. На цьому етапі важливим є поєднання споживчих очікувань, поведінки й досвіду з урахуванням психологічних особливостей реакцій, ставлення, причин й прийняття рішення щодо здійснення покупки туристичної послуги чи товару. Ефективна реалізація вищезазначених елементів системи й задоволення споживачів становитимуть гарантійні засади прибутку туристичної фірми.

Структурно-функціональна модель забезпечує цілеспрямований вплив системи управління на об'єкт управління, в результаті якого об'єкт переходить в інший стан.

Більшість вчених розглядають моделювання як метод, який сприяє більш глибокому проникненню в сутність об'єкта дослідження. Розробка й запровадження структур-

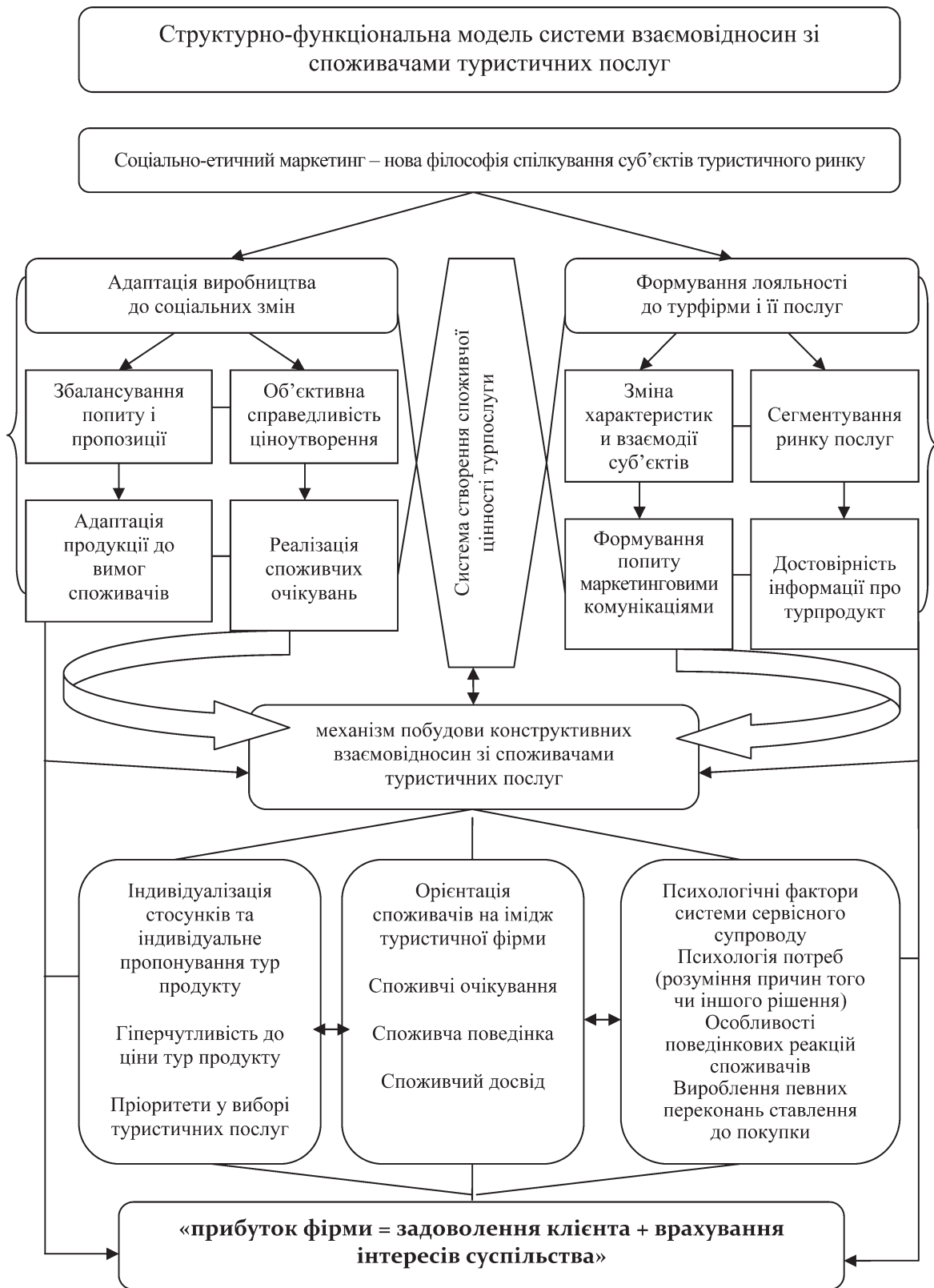


Рисунок 2 — Структурно-функціональна модель системи взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг (складено авторами на основі [2–7, 11])

но-функціональної моделі дозволить осмислити проблему побудови моделі й визначити роль, місце і функції об'єкта, який моделюється в системі; побудувати ієрархію і функції компонентів дослідження об'єкта; визначити взаємодію і взаємозв'язки системи (логічні, функціональні, технологічні); врахувати динамічні зміни в об'єктах, який досліджується.

Важливим є те, що завдяки моделюванню процесу, ми можемо виявити закономірності функціонування об'єкта і прослідкувати причино-наслідкові зв'язки між поведінкою системи та характером впливу, який здійснюється. Саме збільшення попиту на туристичні послуги дозволяє нам змоделювати елементи побудови конструктивних взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг у структурі соціально-етичного маркетингу.

Висновки. Пошук економічних стимулів для вироблення туристичного продукту високої споживчої цінності передбачає врахування впливу соціальних норм, етичних обмежень. У даному контексті актуалізується питання нового маркетингового підходу до процесів розвитку туристичного підприємства. Автори довели, що саме соціально-етичний маркетинг є ефективним способом побудови конструктивних взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг. При цьому набуває значущості індивідуалізація стосунків та індивідуальне пропонування туристичного продукту споживачам, що призведе до зменшення розриву між очікуванням та отриманими споживчими характеристиками тур продукту. Розроблена авторами структурно-функціональна модель системи взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг доводить ефективність співробітництва туристичної фірми та турагента з клієнтами на основі побудови конструктивних взаємовідносин, формування та підтримки лояльності споживачів до туристичної фірми та її послуг. Створення ефективних комунікацій в процесі взаємовідносин зі споживачами туристичних послуг повинно відбуватися на засадах концепції соціально-етичного маркетингу, що спричинить суттєві зміни в діяльності туристичного підприємства.

Список літератури / References

1. Акімов, Д. Соціальний маркетинг: предмет і основні типи / Д. Акімов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2009. — № 1. — С. 186–203.
Akimov, D. (2009). *Sotsialnyi marketing: predmet i osnovni tyipy* [Social marketing: the subject and the main types]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing* [Sociology: theory, methods, marketing], no. 1, pp. 186–203 (in Ukr.).
2. Барабанова В. В. Вплив соціального маркетингу на поведінку споживача туристичних послуг / В. В. Барабанова, Г. А. Богатирьова // International journal of innovative Technologies in Economy. — 3 (15) April 2018. — p. 39–42.
Barabanova, V. V. & Bogatyrova, G. A. (2018). *Vplyv sotsialnoho marketynhu na povedinku spozhyvacha turystychnykh posluh* [Influence of social marketing on consumer behavior of tourist services]. *Interneshynal zhrnal inovatsyi tekhnologiyiv ekonomike* [International journal of innovative Technologies in Economy], vol. 3 (15), pp. 39–42 (in Ukr.).
3. Бойко М. Г. Управління взаємовідносинами зі споживачами туристичних послуг / М. Г. Бойко // Ефективна економіка. — № 9. — 2013. — С. 1–5.
Boiko, M. G. (2013). *Upravlinnia vzaemovidnosynamy zi spozhyvachamy turystychnykh poslug* [Management of relations with consumers of tourist services]. *Efektivna Ekonomika* [Effective economy], vol. 9, pp. 1–5 (in Ukr.).
4. Бойко М. Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі: [монографія] / М. Г. Бойко. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. — 524 с.
Boiko, M. G. (2010) *Tsinnisno oriyentovane upravlinnya v turyzmi* [Valuably oriented tourism management]. Kiev, Kiev. nat. Trade-econ. un-t Publ., 524 p. (in Ukr.).
5. Gorina G. O. Activities of the international organizations and associations in the travel&tourism industry / G. O. Gorina // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 10 (172). — С. 13–18.
Gorina, G. O. *Activities of the international the travel&industry* [Activities of the international the travel&industry]. *Aktualni problemy Ekonomiky* [Actual problems of the economy], 2015, vol. 10 (172), pp. 13–18.
6. Kotler P. Marketing-Management: Analyse, Planung und Kontrolle / P. Kotler. — Stuttgart, 1982. — 687 p.
Kotler P. (1982). *Marketyng-menedzhment: analiz planuvannia and kontrol* [Marketing-Management: Analyse, Planung und Kontrolle]. Stuttgart, 687p. (in Germ.).

7. Ложкін, Г. В. Споживацька поведінка / Г. В. Ложкін, В. Л. Комаровська // Практична психологія та соціальна робота. — 2009. — № 4. — С. 1–10.
- Lozhkin, H. V. & Komarovska, V. L. (2009). *Spozhyvatska povedinka* [Consumer behavior]. *Praktychna psykholohiya ta sotsialna robota* [Practical Psychology and Social Work], vol. 4, pp.1–10 (in Ukr.).
8. Мельниченко, С. В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика : [монографія] / С. В. Мельниченко. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. — 608 с.
- Melnuchenko, S. V. (2012). *Informatsiyni tekhnolohiyi v turyzmi: teoriya, metodolohiya, praktyka* [Information Technology in Tourism: Theory, Methodology, Practice]. Kiev, Kiev. nat. Trade-econ. un-t Publ., 608 p. (in Ukr.).
9. Морган, Р. М., Хант Ш. Д. Теория приверженности и доверия в маркетинге взаимоотношений / Р. М. Морган, Ш. Д. Хант // Российский журнал менеджмента. — 2004. — Т. 2. — № 2.
- Morhan, R. M. & Khant, S. H. D. (2004). *Teoriya prykhyl'nosti ta doviry do marketynhu vidnosyn* [The theory of commitment and trust in the marketing of relationships]. *Rosiyskyy zhurnal menedzhmentu* [Russian Management Magazine], b.2, vol. 2. (in Ukr.).
10. Павленко, А. Ф. Маркетинг: [підручник] / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак. — К.: КНЕУ, 2003. — 246 с.
- Pavlenko, A. V. & Voychak, A. V. (2003). *Marketynh* [Marketing]. Kiev, KNEU Publ., 246 p. (in Ukr.).
11. Райхельд, Ф. Ф. Эффект ментальности: движущие силы экономического роста, прибыли и непреходящей ценности / Ф. Ф. Райхельд, Т. Тил. — М.: Вильямс, 2005. — 384 с.
- Raykheld, F. F. & Tyl, T. (2005). *Efekt mental'nosti: rushiyni syly ekonomichnoho zrostannya, prybutku ta nezminnoyi tsinnosti* [The effect of mentality: the driving forces of economic growth, profit and immortal value]. Moskva: Vyl'yams, 384 p. (in Russ.).
12. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу : [монографія] / За аг ред. А. А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. — 367 с.
- Mazaraki, A. A. (2013). *Stratehichnyy rozvytok turystychnoho biznesu* [Strategic development of tourism business]. Kiev: Kiev. nat. Trade-econ. un-t, 367p. (in Ukr.).
13. Тищенко, О. О. Соціально-етичний маркетинг: сутність, елементи, чинники розвитку / О. О. Тищенко // Держава та регіони. — 2011, — № 3 — С. 131–145.
- Tyshchenko, O. O. (2011). *Sotsial no-etychnyy marketynh: sutnist, elementy, chynnyky rozvytku* [Social-ethical marketing: essence, elements, developmental factors]. *Derzhava ta rehionu* [State and regions], vol. 3, pp.131–145 (in Ukr.).
14. Фоксол, Г. Психология потребителя в маркетингу: Модели поведения потребителей; Формирование покупательских предпочтений; Особенности личности и процесс покупки / Г. Фоксол, Р. Голдсмит, С. Браун. — СПб.: Питер, 2001. — 352 с.
- Foksol, H., Holdsmyt, R., & Braun, S. (2001). *Psykholohiya spozhyvacha v marketynhu: Modeli povedinky spozhyvachiv; Formuvannya pokuptsiv perevah; Osoblyvosti osobystosti ta protses pokupky* [Consumer Psychology in Marketing: Models of Consumer Behavior; Formation of consumer preferences; Personality features and buying process]. St. Petersburg, Pyter, 352 p. (in Russ.).
15. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. — Назва з екрана.
- Ofitsiynyy veb-sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky (2018). [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at : www.ukrstat.gov.ua.

Цель. Цель статьи состоит в обосновании приоритета социально-этического маркетинга в хозяйственной отрасли экономических субъектов на рынке туристических услуг в Украине и его влияния на развитие конструктивных взаимоотношений с потребителями туристических услуг.

Методика. Теоретико-методологической основой исследования есть положения современной экономической теории, теории управления, научные труды отечественных и за-

рубежных ученых в отрасли социально-этического маркетинга. В исследовании использованы методы, которые обеспечивают его логическую суть — диалектический метод научного познания, метод системно-структурного анализа, метод моделирования сложных систем.

Результаты. В статье авторами рассмотрены особенности социально-этического маркетинга, которые способствуют реализации программ социальных изменений на рынке туристических услуг в Украине. Поиск экономических стимулов для изготовления туристического продукта высокой потребительской ценности предполагает учет влияния социальных норм, этических ограничений. Актуализируется вопрос нового маркетингового подхода к процессам развития туристического предприятия. Именно социально-этический маркетинг авторы рассматривают как эффективный способ построения конструктивных взаимоотношений с потребителями туристических услуг, ведь он ставит производственную деятельность в зависимость от ориентиров общественного развития и улучшения окружающей среды. Авторы статьи рассматривали отношения и взаимоотношения с потребителями как важный ресурс развития туристического предприятия. В данном контексте приобретают значимость индивидуализация отношений и индивидуальное предложение туристического продукта потребителям, что приведет к уменьшению разрыва между ожиданиями и полученными потребительскими характеристиками турпродукта. Разработанная авторами структурно-функциональная модель системы взаимоотношений с потребителями туристических услуг доказывает эффективность сотрудничества туристической фирмы и турагента с клиентами на основе построения конструктивных взаимоотношений. Новая парадигма отношений рассматривается авторами сквозь реализацию процесса формирования и поддержки лояльности потребителей к туристической фирме и ее услугам. Приобретает актуальность проблема разработки технологии формирования отношений, ориентированных на коммуникационное пространство с целью привлечения всех заинтересованных лиц к проектированию, созданию и продвижению новой ценности туристической услуги. Создание эффективных коммуникаций в процессе взаимоотношений с потребителями туристических услуг должно произойти путем адаптации продукции к требованиям конечных потребителей на основе концепции социально-этического маркетинга, что повлечет существенные изменения в его деятельности.

Ключевые слова: социальный маркетинг, социально-этический маркетинг, инструменты социального маркетинга, социальные программы, структурно-функциональная модель, рынок туристических услуг.

Objective. The purpose of the article is to substantiate the priority of the social-ethical marketing approach in the field of managing economic subjects in the market of tourist services in Ukraine and its influence on the development of constructive relationships with consumers of tourist services.

Methods. The theoretical and methodological basis of the research is the situation of modern economic theory, management theory, scientific works of domestic and foreign scientists in the field of social and ethical marketing. There are used methods to investigate its logical essence — the dialectical method of scientific knowledge, the method of system-structural analysis, the method of modeling of complex systems.

Results. The article considers the features of social and ethical marketing, which will promote the realization of programs of social changes in the market of tourist services in Ukraine. The search for economic incentives for the development of a tourist product of high consumer value involves taking into account the influence of social norms and ethical limits. The issue of a new marketing approach to the development of a tourism company is underway. Social-ethical marketing is considered by the authors as an effective way to build constructive relationship with consumers of tourist services, because it places production activity in dependence from the landmarks of social development and improvement of the environment, development of tourist enterprise. In this context individualization of relationships and the individual offer of a tourism product to consumers becomes significant which will reduce the gap between expectations and consumer product characteristics obtained by the product. The structure-functional model of the system of relations with consumers of tourist services developed by the authors proves the effectiveness of the cooperation of the travel company and tour agent with

clients on the basis of constructing relationships, formation and support of consumers' loyalty to the tourist firm and its services. The problem of developing a communication-oriented technology model is becoming urgent in order to attract all interested persons to design, create and promote a new value of the tourist service. Creation of effective communications in the process of relations with consumers of tourist services should take place by adapting the products to the requirements of end users on the basis of the concept of social and ethical marketing, which will cause significant changes in its activities.

Key words: social marketing, social-ethical marketing, social marketing instruments, social programs, structural-functional model, market of tourist services.

Надійшла до редакції 16.04.2018

УДК 339.543-027.236:004.738.5(045)

Іоненко Г. В.,
асистент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: Ionenko@ donnuet.edu.ua

Скляр Н. М.,
канд. екон. наук
старший викладач

e-mail: sklyar@donnuet.edu.ua

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ «ЕЛЕКТРОННА МИТНИЦЯ»

UDK 339.543-027.236:004.738.5(045)

Ionenko G. V.,
Assistant Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: Ionenko@ donnuet.edu.ua

Skliar N. M.,
PhD in Economic sciences,
Senior Lecturer

e-mail: sklyar@donnuet.edu.ua

COMMUNICATIVE ASPECTS OF INTRODUCTION OF THE SYSTEM «E-CUSTOMS»

Мета. Метою статті є дослідження стану комунікаційного процесу митних органів ДФСУ з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та визначення передумов впровадження електронних комунікацій, а саме електронної митниці, як засобу удосконалення як комунікаційного процесу, так і підвищення ефективності діяльності митних органів ДФСУ.

Методи. Дослідження стану комунікацій в митних органах ДФСУ носить специфічний характер і має враховувати особливості комунікацій органів державної влади з громадськістю, суб'єктами господарської діяльності та митними органами інших країн. Основними методами, що використовуються при оцінці стану комунікаційного процесу, є мета-аналіз, контент-аналіз, ефект-аналіз. Для визначення ефективності діяльності митних органів застосовуються статистичний та факторний аналіз, екстраполяція та нечітка логіка.

Результати. В результаті проведеного дослідження стану комунікацій в митних органах ДФСУ були визначені недоліки, що негативно впливають на результати діяльності як підприємств-учасників ЗЕД, та і на ефективність роботи самих митних органів. Серед основних недоліків комунікацій митних органів ДФСУ визначені значний рівень бюрократизації, вибірковість рішень щодо митного оформлення, тривале очікування оформлення митних процедур, непрозорість роботи митниці. Визначено, що основним напрямком удосконалення

комунікацій митних органів є впровадження електронних комунікацій за системою «Електронна митниця». Запропоновано стратегічну карту реалізації концепції «Електронної митниці» на прикладі Одеської митниці ДФСУ. Складено перелік показників оцінки підвищення ефективності діяльності митного органу за умов удосконалення комунікацій шляхом впровадження інформаційних митних технологій.

***Ключові слова:** комунікації, електронна митниця, ефективність, інформаційні системи, ключові показники ефективності, стратегічна карта.*

Постановка проблеми. Пошук шляхів підвищення прозорості та ефективності діяльності державних органів набуває все більшої актуальності в теперішній час, коли Україна реалізує своє прагнення наближення до європейських стандартів здійснення державного управління. Для досягнення поставленої задачі розробляються і поетапно впроваджують реформи в органах державної влади, і Державній фіскальній службі зокрема. Одним із елементів реформування діяльності ДФСУ визначено підвищення ролі електронних комунікацій, що стало об'єктивною необхідністю у зв'язку з розвитком системи електронного обміну інформацією.

В умовах, коли Україна знаходиться на шляху євроінтеграції, стає необхідним здійснення ряду перетворень, що мають на меті гармонізацію діючої системи державного управління з європейськими стандартами і підвищення ефективності надання державних послуг. Актуальним залишається питання удосконалення комунікацій державних органів влади з громадськістю, і митних органів зокрема. Постає завдання запровадження сучасних систем електронних комунікацій, що має на меті підвищення ефективності діяльності митних органів ДФСУ і визначення відповідних показників оцінки ефективності роботи митних органів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням побудови комунікаційних систем в органах державної влади присвячені праці таких науковців, як О. Машков, Н. Нижник, В. Сороко, М. Нинюк, О. Оболенський, В. Рач, Г. Щедрова, Ф. Шарков, Г. Почепцов та ін.. Про необхідність удосконалення комунікацій в митних органах йдеться в роботах таких вчених, як П. Пашко, І. Бережнюк, О. Борисенко, М. Розумей, Л. Івашова. Теоретичні аспекти впровадження в систему комунікацій митних органів сучасних електронних систем обміну інформацією висвітлюють в своїх роботах українські вчені С. Колобов, О. Ніколайчук, С. Жлуктенко, С. Коваль, М. Ланг, І. Коновалов, В. Давидюк, В. Наумов, С. Фесенко, а також зарубіжні: О. Жерехов, Л. Ухлінов, О. Слобожанов та ін. Але більшість вчених висвітлюють лише напрямки удосконалення комунікаційних процесів, не досліджуючи системно оцінку впливу реалізації пропозицій на ефективність діяльності митного органу.

Мета статті. Метою статті є визначення проблемних аспектів в комуніках митних органів ДФСУ з учасниками зовнішньоекономічної діяльності, пошук можливостей підвищення ефективності діяльності митних органів шляхом застосування в їх роботі сучасних інформаційних технологій за допомогою впровадження системи електронних комунікацій «Електронна митниця».

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасному світі державне управління не може існувати без здійснення ефективних комунікацій з громадськістю. Це обумовлено прагненням сучасного цивілізованого суспільства бути обізнаним про діяльність органів влади, про тенденції, що передують розробці і реалізації державних програм. В сучасному інформаційному суспільстві, де панують інформаційні технології, державні органи влади не мають можливості, і навіть права, функціонувати поза межами глобального інформаційного простору.

На думку С. Кашавцевої, в основі ідеальної, справді демократичної моделі політичної комунікації, до якої прагне українське суспільство, лежить діалог між «керуючими» і «керованими», що припускає рівноправний обмін точною, повною й перевіреною інформацією про політичні явища й процеси, пов'язані з фундаментальними правами й свободами особи. Інтелектуальна свобода, наявність компетентної суспільної думки,

демократична політична культура, свобода засобів масової інформації від владних структур — важливі передумови оптимального розвитку політичної комунікації [1].

Суспільство все частіше вимагає від держави розширення доступу не тільки до точної інформації про стан державного управління, але і заявляє своє право на участь в плануванні і розробці державних програм. Іншими словами, суспільство не тільки бажає чути владу, але і саме бажає буди почутим.

Це прагнення може бути реалізоване лише за умов побудови ефективного комунікаційного процесу між владою та громадськістю. А представити собі ефективний комунікаційний процес без застосування сучасних електронно-інформаційних технологій вже неможливо.

Дані вимоги в сучасному українському суспільстві висувуються абсолютно до усіх органів державної влади. Але Державна фіскальна служба України, до складу якої входять усі митні структурні підрозділи, знаходиться в постійній взаємодії з населенням і громадськістю, що обумовлено специфічними функціями, покладеними на нею державою. Завдання та функції митних органів ДФСУ визначені Митним кодексом України [2]. Ефективна реалізація цих завдань і функцій можлива лише за умов здійснення ефективних комунікацій як між підрозділами митних органів, так і з учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Таким чином, всі комунікації, що здійснюють митні органи ДФСУ, можна умовно поділити на два основні напрямки:

- підтримка реалізації програм діяльності митних органів ДФСУ;
- формування позитивного іміджу митних органів ДФСУ як представників державної виконавчої влади.

Протягом тривалого часу вважалося звичним, що достатнім є надання митними органами ДФСУ інформації у відповідь на конкретне запитання. Такий підхід до комунікації можна назвати пасивним: митний орган поширює інформацію лише тоді, коли в нього її запитують. Сьогодні ЗМІ та інститути громадянського суспільства вимагають від влади активного підходу.

Можна стверджувати, що до комунікативної діяльності митних органів ДФСУ відносяться три блоки завдань:

- забезпечення інформаційного обслуговування митних органів ДФСУ і органів місцевого самоврядування;
- налагодження комунікації з «внутрішніми клієнтами» — державними службовцями та посадовцями місцевого самоврядування;
- забезпечення комунікативної взаємодії із «зовнішніми клієнтами» — учасниками зовнішньоекономічної діяльності та митними органами іноземних держав.

За активністю в напрямку виконання зазначених вище завдань серед територіальних митних органів ДФСУ можна виділити Одеську митницю. Одеська митниця ДФСУ — регіональна митниця, зоною діяльності якою є Одеська область, загальна довжина державного кордону 1363 км, в тому числі: сухопутного 835 км, морського 205 км, річкового 323 км. Кількість учасників ЗЕД, яких обслуговує Одеська митниця ДФСУ: знаходяться на обліку в митниці — 4304 особи, активно працюючих — 1342 особи, знаходяться на обліку в інших митницях — 1810 осіб.

За кількістю відокремлених структурних підрозділів, які входять до її складу, Одеська митниця ДФСУ має доволі розгалужену структуру, що пояснюється специфічним географічним розташуванням Одеської області — зони діяльності митниці. Так, Одеська митниця ДФСУ налічує 9 митних постів, 35 пунктів пропуску, 4 пункти контролю, 38 митних складів, 24 склади тимчасового зберігання, 9 магазинів безмитної торгівлі.

Враховуючи кількість учасників зовнішньоекономічної діяльності, що обслуговуються Одеською митницею ДФСУ, постає проблема налагодження ефективних комунікацій з кожним із них поряд з мінімізацією часу на проведення процедур митного контролю і оформлення відповідних документів. Крім того, необхідно враховувати специфіку діяльності та розміри кожного підприємства-учасника ЗЕД, що проявляється в особливостях взаємовідносин із митними органами, а саме: періодичність здійснення зовніш-

ньюекономічних операцій, їх обсяг, митний режим (експорт або імпорт), особливості митного оформлення, оподаткування та ін.

З метою дослідження ефективності комунікацій Одеської митниці ДФСУ з учасниками зовнішньоекономічної діяльності у квітні-серпні 2016 року Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій було проведено опитування експортерів та імпортерів в рамках проекту «Сприяння розвитку торгівлі за рахунок сприяння діалогу між представниками громадянського суспільства і органами державної влади» [3]. В опитуванні взяло участь 381 підприємство. 105 (28 %) з опитаних підприємств здійснюють лише експорт, 28 (7 %) — лише імпорт, а більшість опитаних — 248 (65 %) — здійснюють експорт та імпорт. Крім цього, 16 % опитаних експортерів здійснюють реекспорт. 30 % опитаних підприємств належить до малих (із кількістю працівників до 50). 33 % — середні підприємств (від 51 до 250 зайнятих). А 37 % складають великі підприємства (від 251 працівника і більше).

Практично дві третини опитаних експортерів (64 %) зустрічались із певними проблемами при здійсненні експортної діяльності. Значною проблемою відмічено високий рівень бюрократизації — із цією проблемою зустрічалися 41 % опитаних експортерів. Більш, ніж третина експортерів (38 %) повідомляє про близьку до цього проблему — велику кількість дозвільних документів, що потрібні для здійснення експорту. 22 % підприємств скаржаться на непрозорість та бюрократизацію, що присутня у діяльності Одеської митниці ДФСУ, а 21 % — на високі митні платежі (рис. 1).

Крім того, 22 % підприємств скаржаться на непрозорість та бюрократизацію, що присутня у діяльності митних підрозділів, а 21 % — на високі податки. Серед інших проблем експортери найчастіше називали відсутність спрощених правил визначення походження товару та тривале очікування оформлення експорту на митниці (рис. 1).

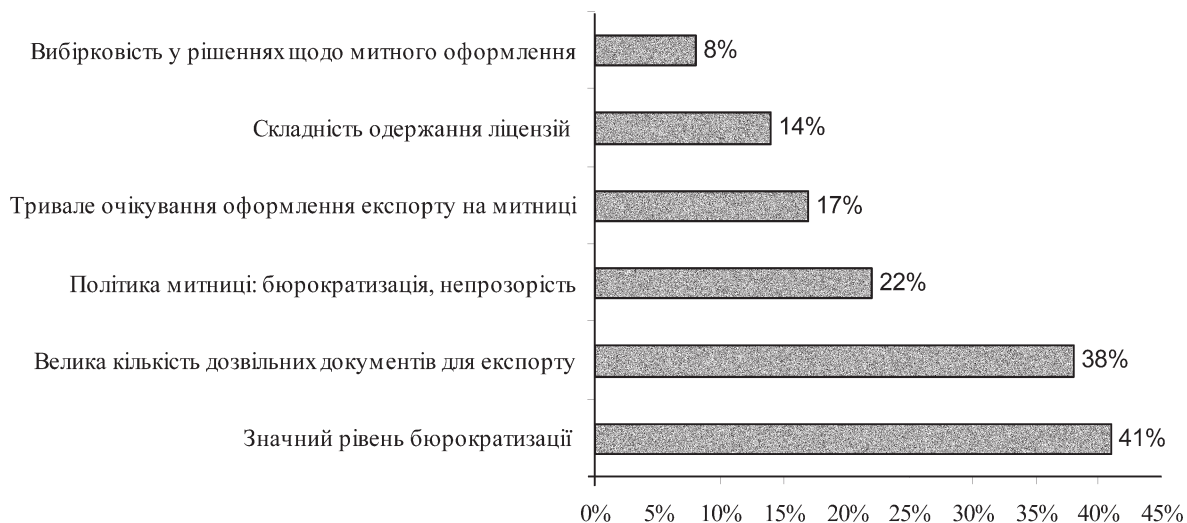


Рисунок 1 — Проблемні аспекти, пов'язані з неефективними комунікаціями Одеської митниці ДФСУ з підприємствами-експортерами

Проблема бюрократизації також торкнулася значної кількості підприємств у різних категоріях за розміром, але найчастіше про неї повідомляють середні підприємства. Зокрема, 51 % експортерів середнього розміру вказали на значний рівень бюрократизації, тоді як серед великих підприємств про це говорять 36 %, а серед малих — 33 % (рис. 2).

Малий та середній бізнес дещо частіше вказує на бюрократизацію та непрозорість митниці. 24 % малих та 21 % середніх фірм-експортерів повідомили про цю проблему. У категорії великих підприємств ця частка становить 18 %. Із зменшенням розміру підприємства зростає ймовірність того, що для нього буде проблематично пройти процедуру визначення походження товару. Так, якщо лише 5 % великих підприємств скаржаться на таку проблему, як відсутність спрощених правил визначення походження товару, то у категорії середніх підприємств про це повідомили 13 %, а у категорії малих підприємств — 21 %.

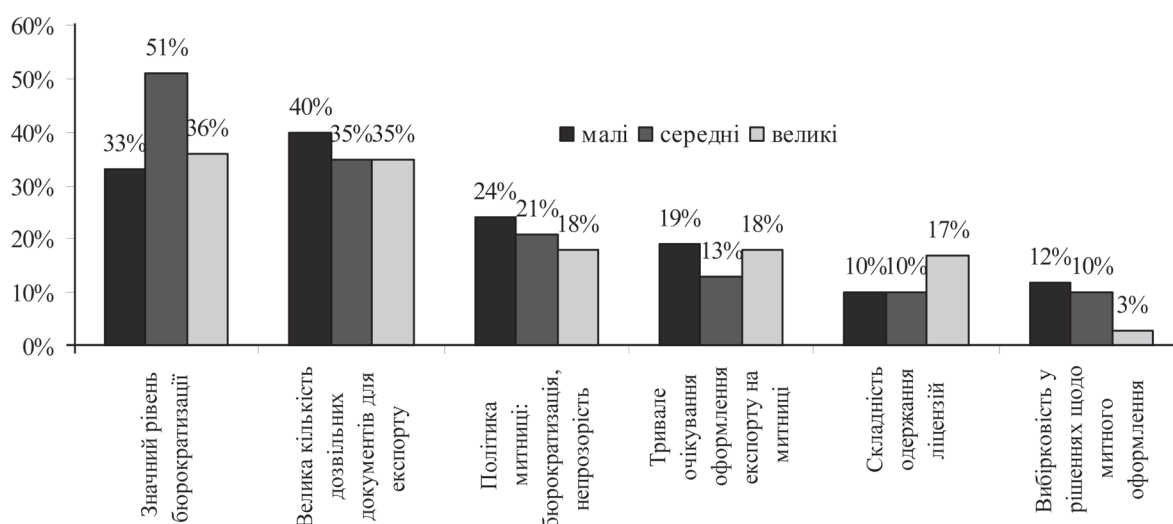


Рисунок 2 — Проблемні аспекти, пов'язані з неефективними комунікаціями Одеської митниці ДФСУ з підприємствами-імпортерами (за розмірами підприємств)

Останні новації митного законодавства, такі як наказ Мінфіну України «Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення (походження) товару EUR.1» від 20.11.2017 № 950 [4], Закон України № 2245-VIII від 7 грудня 2017 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році» [5] декларують позитивні зміни до критеріїв визнання великих платників податків та спрощення митних процедур щодо отримання сертифікату про походження товару у вигляді лімітування терміну його видачі до 8 робочих годин після реєстрації заяви у структурному підрозділі митниці, на який покладено функції з видачі сертифіката, але не зменшують кількості необхідних документів для отримання EUR.1. При цьому переважна більшість підтверджуючих документів подається за допомогою електронних комунікацій митниці.

Крім того, в зоні діяльності Одеської митниці ДФСУ у вільний обіг іноземних товарів, що переміщуються через митний кордон України, випущено 11208 контейнерів, що складає 26 % від загальної кількості оформлених в різних митних режимах контейнерів з товарами [6].

За ініціативою правоохоронних органів протягом періоду січень — травень 2015 року в зоні діяльності Одеської митниці ДФС на підставі близько 400 листів (орієнтовань) щодо можливих порушень законодавства з питань державної митної справи було проведено митних оглядів — 1063, із яких результативні — 16, що складає 1,5 % від їх загальної кількості [6].

Під час аудиту в Одеській митниці ДФС за результатами вибіркової перевірки встановлено, що в порушення вимог статей 54 і 55 Митного кодексу України посадовими особами Одеської митниці ДФС не вжито всіх заходів щодо контролю за правильністю визначення митної вартості та класифікації товарів (встановлено 45 випадків), увезених у 2016 році та I кварталі 2017 року на митну територію України товарів, у результаті чого державним бюджетом недоотримано майже 7,2 млн. грн. митних платежів (ввізного мита — 1,5 млн. грн., ПДВ — 5,7 млн. грн.) [6].

Внаслідок неефективного контролю за своєчасним поданням додаткових декларацій відповідно до вимог частини першої статті 260 Митного кодексу України Одеською митницею ДФСУ протягом 2016 року здійснювалось митне оформлення товару «газовий конденсат» за тимчасовими деклараціями без подальшого надання декларантом додаткових декларацій, що призвело до недонадходжень до державного бюджету митних платежів на суму майже 310 млн. гривень.

Таким чином, виходячи із результатів проведеного аналізу, недостатньо ефективні комунікації митних органів з учасниками ЗЕД породжують досить серйозні проблеми в

діяльності підприємств, що, в свою чергу, негативно впливає на економічні результати зовнішньоекономічної діяльності і знаходять своє віддзеркалення у надходженнях податкових платежів до Державного бюджету. Тобто, вирішення проблеми комунікацій митних органів із суб'єктами ЗЕД опосередковано матиме позитивний вплив на макроекономічні показники держави.

Як підтверджує світовий досвід, саме впровадження системи «Електронна митниця» покликане в першу чергу мінімізувати негативні прояви недосконалих комунікацій митних органів з суб'єктами зовнішньоекономічних відносин. А саме, застосування електронної митниці дозволить уникнути таких проблем, як вибірковість у рішеннях щодо митного оформлення, непрозорість та бюрократизацію митних процедур, дозволить значно скоротити час на оформлення митних формальностей.

Таблиця 1 — Перелік КРІ, визначених для оцінки ефективності роботи митних органів ДФСУ шляхом удосконалення комунікацій (складено авторами на основі [5])

Назва показника	Формула розрахунку	Цільове значення
Граничний час проходження митних операцій при поміщенні товарів під митну процедуру експорту/імпорту	$ГЧПО = \frac{\sum Ч}{\sum МД}$	1 година
Рівень активності формування запитів на обмін інформацією згідно з угодами про обмін інформацією	$ПЗОІ_{mi} = \left(\frac{ЗОІ_n}{ЗОІ_{n-1}} - 1 \right) \cdot 100$	10%
Рівень активності використання систем обміну митною інформацією	$РА_{COI} = \frac{ЗОІ_{иноз}}{ЗОІ_{укр}} \cdot 100$	Понад 100%, але не менше 90%
Рівень ефективності використання запитів на отримання митної інформації	$РЕ_{3OI} = \frac{ЗОІ_{квб}}{ЗОІ_{иноз}} \cdot 100$	80%
Інтеграція баз даних митних органів у єдину інформаційну систему ДФС України	$ІБД = \frac{БД_{іас}}{БД_{заг}} \cdot 100$	100%
Рівень електронного декларування суб'єктами ЗЕД	$РЕД = \frac{\sum МД_e + \sum МД_p}{\sum МД} \cdot 100$	100%
Рівень оперативності реєстрації та електронного оформлення вантажно-митних декларацій	$РРЕО = \frac{\sum МД_e^{5-60}}{\sum МД_e} \cdot 100$	75%
Час проведення митних процедур, необхідний для випуску товарів при митному оформленні в місці їх декларування	$ЧМП = \frac{\sum ЧМП}{\sum МД_e}$	Не більше 2 годин
Рівень задоволення суб'єктів ЗЕД діяльністю митних органів	$ЗС_{зед} = \frac{\sum С_{ЗЕД}}{\sum МД} \cdot 100$	Не більше 5%

Як бачимо, позитивні результати від впровадження електронної системи комунікацій «Електронна митниця» в діяльність митних органів ДФСУ з точки зору підприємств — учасників ЗЕД є очевидними. Але що стосується підвищення ефективності діяльності митних органів в результаті переходу на електронні комунікаційні процеси, то на теперішній час не існує розробленої єдиної методики визначення показників такої ефективності.

При здійсненні аналізу ефективності «Електронної митниці» в діяльності митних органів ДФСУ на прикладі Одеської митниці пропонуємо застосувати систему контролінгу логістичних бізнес-процесів в митній галузі. Для цього необхідно створити СЗП «Електронної митниці» і розробити ряд Ключових показників ефективності (КРІ — key performance indicators). Для цього пропонується застосувати ключові показники ефективності (КРІ), які були запроваджені корпораціями розвинених країн світу та поступово були імплементовані у діяльність органів публічного управління [5].

Для цілей вимірювання ефективності роботи митного органу ДФСУ за умов впровадження і повної реалізації системи електронних комунікацій «Електронна митниця» визначимо перелік відповідних КРІ.

Визначені показники ефективності роботи митного органу за умов впровадження електронних комунікацій можуть бути розраховані на підставі інформації, що міститься базах даних митних органів ДФСУ і зовнішніх джерел інформації не потребує.

Розробку СЗП «Електронної митниці» Одеської митниці ДФСУ можна здійснювати на основі таких етапів:

- розробка місії і стратегічної концепції;
- створення стратегічної карти Одеської митниці ДФСУ;
- створення зведеної рахункової таблиці з усіх підрозділів і митних постів Одеської митниці ДФСУ;
- представлення матриці ініціатив;
- розробка рахункової карти працівника Одеської митниці ДФСУ, що відповідає за впровадження «Електронної митниці»;
- розробка індивідуальної рахункової карти працівника Одеської митниці ДФСУ.

Стратегічна карта для Одеської митниці ДФСУ представлена на рис. 3.

Як визначається з рис. 3, процес впровадження «Електронної митниці» знаходить своє віддзеркалення у всіх напрямках діяльності митниці і дозволяє покращити не лише поточні результати роботи митного підрозділу, але й досягти стратегічних цілей функціонування митного органу ДФСУ як суб'єкта державного управління.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було виявлено, що в системі комунікацій митних органів ДФСУ з учасниками зовнішньоекономічної діяльності існує низка проблемних аспектів, які потребують негайного вирішення. Ключовою проблемою є незадоволення підприємств роботою митних органів, а саме — високий рівень бюрокра-

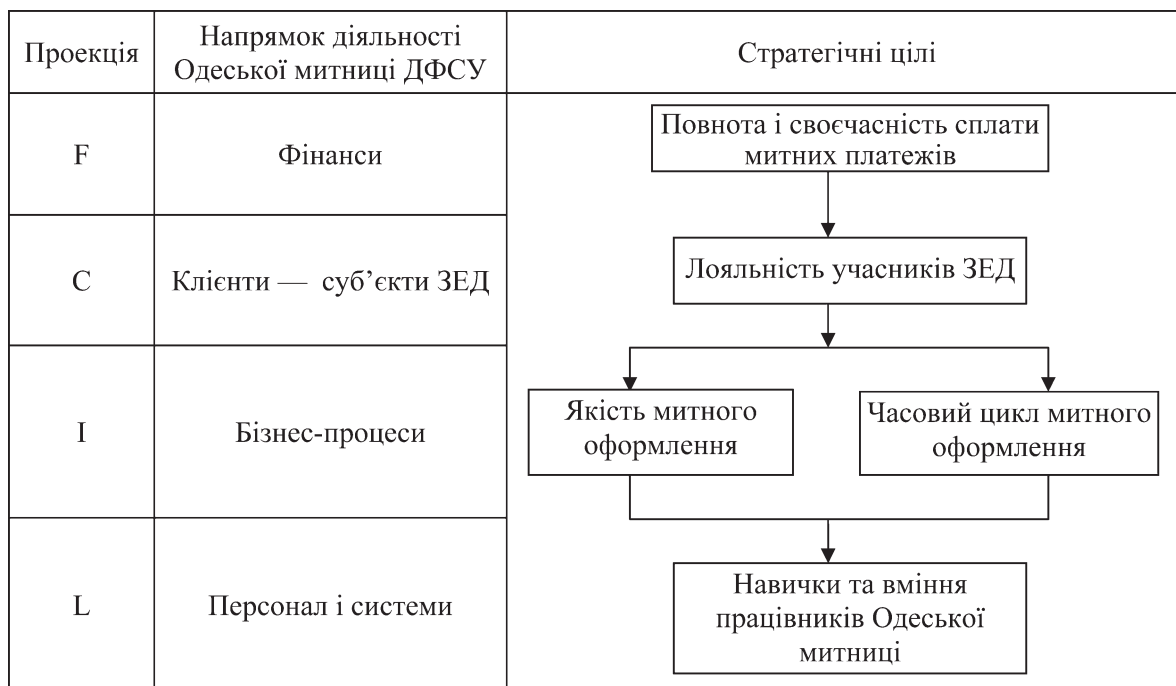


Рисунок 3 — Стратегічна карта для «Електронної митниці» Одеської митниці ДФСУ

тизації та непрозорість роботи митниці, що негативно впливає не тільки на результати роботи суб'єктів ЗЕД, а й на макроекономічні показники держави. Основним засобом вирішення даних проблемних питань є впровадження в комунікації митних органів системи «Електронна митниця», що дозволить не лише налагодити конструктивний діалог з учасниками зовнішньоекономічної діяльності, але і підвищити ефективність діяльності митних органів в системному аспекті.

Удосконалення комунікацій митних органів передбачає підвищення ефективності їх діяльності, що пропонується визначати за допомогою системи контролінгу логістичних бізнес-процесів в митній галузі та Ключових показників ефективності (КПІ — key performance indicators).

Список літератури / References

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

The Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Customs Code of Ukraine No. 4495-VI, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>. (Accessed 13 March 2012).

2. Кашавцева, С. Политическая коммуникация: проблемы, ожидания, возможности / С. Кашавцева // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2002. — № 1. — С. 101–108.

Kashchavtseva, S. (2002). *Politicheskaya kommunikatsiya: problemy, ozhidaniya, vozmozhnosti* [Political communication: problems, expectations, opportunities] *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing* [Sociology: theory, methods, marketing], no. 1, pp. 101–108.

3. Діалог зі сприяння торгівлі: Аналіз бар'єрів для міжнародної торгівлі в Україні-2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://tfd.ier.com.ua/wordpress/wp-content/uploads/2016/06/Trade_barriers_report_tfd_2016.pdf.

Dialoh zi spryannya torhivli: Analiz bar'yeriv dlya mizhnarodnoyi torhivli v Ukrayini-2016 [Trade Facilitation Dialogue: Barriers to International Trade in Ukraine-2016]. Available at : http://tfd.ier.com.ua/wordpress/wp-content/uploads/2016/06/Trade_barriers_report_tfd_2016.pdf. (Accessed 01 June 2016).

4. Наказ Міністерства України «Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення (походження) товару EUR.1» № 950 від 20.11.2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1563-17>.

The Ministry of Finance of Ukraine (2017) «On Approval of the Procedure for Filing and Issuance of the Certificate of Origin of the Goods EUR.1 by the Customs», available at : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1563-17>. (Accessed 20 November 2017).

5. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році» № 2245-VIII від 07. 12. 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2245-19>.

The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine of Balancing Budget Revenues in 2018», available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2245-19>. (Accessed 12 December 2017).

6. Про результати аудиту ефективності виконання органами Державної фіскальної служби України повноважень у сфері державної митної справи та боротьби з правопорушеннями під час застосування митного законодавства: [Рішення Рахункової палати України від 30 травня 2017 року № 12–3] [Електронний ресурс] // Офіційна інтернет-сторінка Рахункової палати України. — Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16754205>.

The Accounting Chamber of Ukraine (2017). Decision No. 12–3 «On the results of the audit of the effectiveness of performance by the bodies of the Ukraine's State Fiscal Service of the powers in the sphere of state customs and the fight against offenses when applying customs legislation», available at: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16754205>. (Accessed 30 May 2017).

7. Оцінка ефективності роботи митних підрозділів ДФС України : науково-аналітична доповідь // Д. Серебрянський, А. Вдовиченко, А. Зубрицький, М. Стадник, Г. Орос. — Ірпінь : НДІ фінансового права, 2015. — 59 с.

Serebryansky, D., Vdovichenko, A., Zubrytsky, A., Stadnyk, M., Oros, G. (2015). *Otsinka efektyvnosti roboty mytnykh pidrozdiliv DFS Ukrayiny* [Estimation of the work efficiency of the Ukrainian SFS' customs divisions]. *Scientific and analytical report* [SRI of financial law]. Irpen, Research Institute of Financial Law Publ. p. 59.

Цель. Целью статьи является исследование состояния коммуникационного процесса таможенных органов ГФСУ с субъектами внешнеэкономической деятельности и определение условий внедрения электронных коммуникаций, а именно электронной таможни, как средства усовершенствования как коммуникационного процесса, так и повышения эффективности деятельности таможенных органов ГФСУ.

Методы. Исследование состояния коммуникаций в таможенных органах ГФСУ носит специфический характер и должно учитывать особенности коммуникаций органов государственной власти с общественностью, субъектами хозяйственной деятельности и таможенными органами других стран. Основными методами, которые используются при оценке состояния коммуникационного процесса, являются мета-анализ, контент-анализ, эффект-анализ. Для определения эффективности деятельности таможенных органов применяется статистический и факторный анализ, экстраполяция и нечеткая логика.

Результаты. В результате проведенного исследования состояния коммуникаций в таможенных органах ГФСУ были определены недостатки, которые оказывают негативное влияние на результаты деятельности как предприятий-участников ВЭД, так и на эффективность работы самих таможенных органов. Среди основных недостатков коммуникаций таможенных органов ГФСУ определены значительный уровень бюрократизации, избирательность решений по-поводу таможенного оформления, длительного ожидания оформления таможенных процедур, непрозрачность работы таможни. Определено, что основным направлением усовершенствования коммуникаций таможенных органов является внедрение электронных коммуникаций по системе «Электронная таможня». Предложена стратегическая карта реализации концепции «Электронной таможни» на примере Одесской таможни ГФСУ. Составлен перечень показателей оценки повышения эффективности деятельности таможенного органа при условии усовершенствования коммуникаций путем внедрения информационных таможенных технологий.

Ключевые слова: коммуникации, электронная таможня, эффективность, информационные системы, ключевые показатели эффективности, стратегическая карта.

Objective. The purpose of the article is to study the state customs authorities communication process of the State Customs Service of Ukraine with the subjects of foreign economic activity and to determine the conditions for the implementation of electronic communications, that is, electronic customs, as means of improving both the communication process and improving the efficiency of customs bodies activities of the State Customs Service.

Methods. The investigation of the communications state in the customs bodies of the State Customs Service has a specific nature and should take into account the peculiarities of communications between public authorities and the public, economic entities and customs authorities of other countries. The main methods used in assessing the status of the communication process are meta-analysis, content analysis, and effect-analysis. Statistical and factor analysis, extrapolation and fuzzy logic are used to determine the customs authorities effectiveness.

Results. As a result of state communications investigation in the customs authorities of the SFSU, shortcomings were identified that negatively affect activities results of enterprises participating in foreign trade activities, as well as the efficiency of the work of customs authorities. Among the main shortcomings of customs authorities' communications of the State Customs Service, a significant level of bureaucratization, selectivity of decisions on the issue of customs clearance, a long wait for

customs clearance procedures, and the opacity of customs work were determined. It was determined that the main direction of communications improvement of customs bodies is the introduction of electronic communications through the system «E-Customs». A strategic map of the implementation of the concept of «E-Customs» is proposed on the example of the Odessa Customs Union State Customs Service. A list of indicators for improving the efficiency of the activities of the customs authority has been prepared, subject to improvements in communications through the introduction of information customs technologies.

Key words: *communications, electronic customs, efficiency, information systems, key indicators of efficiency, strategic map.*

Надійшла до редакції 13.04.2018

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОГО
ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА*Бочарова Ю. Г.*СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
ГЛОБАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ 5*Іванова Н. С.*ПРОГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ 10*Петленко Ю. В., Томашевський Т. Т.*ЗАГАЛЬНОСВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА..... 17*Скляр Н. М., Лоза К. М.*ІНСТИТУЦІЙНИЙ БАЗИС РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ
ТОВАРІВ ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ..... 26*Якимова Н. С.*ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ
КВАЛІФІКОВАНОГО І ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНОГО ПЕРСОНАЛУ
В АСПЕКТІ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ МІСТА 35

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

*Бавико О. Є.*ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ
МАКАРОННИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ 43ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ
УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ*Волошина С. В.*

КОМПОЗИЦІЙНА ПОБУДОВА ПОНЯТТЯ «ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ»..... 51

*Гакова М. В.*КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПОВЕДІНКОЮ ПЕРСОНАЛУ
ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА..... 62*Гудзь Ю. Ф.*ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА ТА ЙОГО ПЕРЕРОБКА ПІДПРИЄМСТВАМИ
БОРОШНО-КРУП'ЯНОЇ ГАЛУЗІ АПК ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНУ 70*Єрмак С. О., Запорожець Ю. В.*НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ 87*Калініченко Д. Р.*СЕМАНТИКА ПОНЯТТЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЇЇ ВИЗНАЧАЮТЬ..... 93*Роженко О. В.*УПРАВЛІННЯ РЕЗЕРВАМИ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ТОРГІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА 100

Ястремська Н. М.

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН
В ОРГАНІЗАЦІЇ НА ОСНОВІ ПОЄДНАННЯ ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ..... 105

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, МАРКЕТИНГ, МЕНЕДЖМЕНТ

Антонюк Д. А., Антонюк К. І.

ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ПРОСТОРОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ СПІВРОБІТНИЦТВА З КРАЇНАМИ ЄС 113

Карабаза І. А., Шаповалова І. В.

СТРАТЕГІЧНІ ЗАХОДИ МАРКЕТИНГОВОГО ПРОСУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ
НА СВІТОВИЙ РИНОК ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ 122

Лохман Н. В.

КАТЕГОРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІАЛЕКТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ 130

ФІНАНСИ, БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, КОНТРОЛЬ І АУДИТ

Штик Ю. В.

ВПЛИВ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМ ВИНАГОРОД
ПРАЦІВНИКАМ НА ОБЛІК ВИНАГОРОД ПРАЦІВНИКАМ 137

РОЗВИТОК СФЕРИ ПОСЛУГ НА МІКРО-, МЕЗО- ТА МАКРО- РІВНЯХ

Богатирьова Г. А., Барабанова В. В.

СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ОСНОВА КОНСТРУКТИВНИХ
ВЗАЄМОВІДНОСИН ЗІ СПОЖИВАЧАМИ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ 144

Іоненко Г. В., Скляр Н. М.

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ
«ЕЛЕКТРОННА МИТНИЦЯ»..... 153

CONTENT

SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF WORLD AND NATIONAL ECONOMY

<i>Bocharova Yu. G.</i>	
STATUS AND CHARACTERISTICS OF GLOBAL INNOVATIVE INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT	5
<i>Ivanova N. S.</i>	
PROGNOSTIC FUNCTION OF MANAGEMENT IN THE ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY	10
<i>Petlenko Y. V., Tomashevskiy T. T.</i>	
GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP	17
<i>Skliar N. M., Loza K. M.</i>	
INSTITUTIONAL REGULATION BASIS OF THE INTERNATIONAL TRADE OF DUAL-USE GOODS	26
<i>Yakymova N. S.</i>	
ENSURING THE EFFICIENT REALIZATION THE POTENTIAL OF QUALIFIED AND HIGHLY QUALIFIED PERSONNEL IN TERMS OF IMPROVING THE SOCIAL URBAN POLICY	35

ECONOMY OF TRADE AND SERVICES

<i>Bavyko O. Ye.</i>	
TRENDS OF DEVELOPMENT THE DOMESTIC MARKET IN MAKARON PRODUCTS IN UKRAINE	43

ECONOMIC MECHANISMS OF MANAGEMENT ENTERPRISE

<i>Voloshyna S. V.</i>	
COMPOSITE CONSTRUCTION OF THE CONCEPT «HUMAN CAPITAL»	51
<i>Gakova M. V.</i>	
CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF COMPANIES' PERSONNEL CONDUCT MANAGEMENT IN TERMS OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS	62
<i>Gudz Ui. F.</i>	
GRAIN MARKET FORMATION AND ITS PROCESSING BY THE ENTERPRISES OF THE FLOUR-AND-CEREALS INDUSTRY IN VOLYN REGION	70
<i>Yermak S. O., Zaporozhets Yu. V.</i>	
INTANGIBLE ASSETS AS THE BASIS OF COMPETITIVENESS OF CURRENT ENTERPRISES	87
<i>Kalinichenko D. R.</i>	
SEMANTICS OF THE HUMAN CAPITAL COMPETITIVENESS CONCEPT AND FACTORS DETERMINING IT	93
<i>Rozhenko O. V.</i>	
MANAGING RESERVES FOR THE GROWTH OF TRADE ENTERPRISES ECONOMIC SECURITY	100

Yastremska N. M.

JUSTIFICATION OF STRUCTURAL AND FUNCTIONAL CHANGES
IN THE ORGANIZATION BASED ON A COMBINATION OF CENTRALIZATION
AND DECENTRALIZATION MANAGEMENT 105

ENTREPRENEURIAL ACTIVITY, MARKETING, MANAGEMENT

Antoniuk D. A. Antoniuk K. I.

PERSPECTIVE FORMS OF SPATIAL ENTREPRENEURSHIP INTEGRATION
IN TERMS OF COOPERATION WITH EU COUNTRIES 113

Karabaza I. A., Shapovalova I. V.

STRATEGIC MEASURES OF MARKETING PROMOTION OF NATIONAL TOURIST
PRODUCTS TO THE WORLD MARKET OF TOURIST SERVICES 122

Lokhman N. V.

CATEGORIAL ASPECTS OF DIALECTICS OF INNOVATIVE SPACE..... 130

FINANCES, RECORD-KEEPING, CONTROL AND AUDIT

Shtyk Yu. V.

INFLUENCE OF INTEGRATED APPROACH TO BUILDING EMPLOYEE BENEFITS
SYSTEMS ON ACCOUNTING FOR EMPLOYEE BENEFITS 137

DEVELOPMENT OF SPHERE OF SERVICES ON MIKRO-, MEZO- AND MACROLEVELS

Bohatyryova G. A. Barabanova V. V.

SOCIAL-ETHICAL MARKETING AS A BASIS OF CONSTRUCTIVE RELATIONS
WITH CONSUMERS OF TOURIST SERVICES 144

Ionenko G. V. Skliar N. M.

COMMUNICATIVE ASPECTS OF INTRODUCTION
OF THE SYSTEM «E-CUSTOMS» 153

Наукове видання

ТОРГІВЛЯ І РИНОК УКРАЇНИ

Тематичний збірник наукових праць

2018 № 1(43)

Юридична адреса видавця:

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
вул. Курчатова, 13, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50042,
e-mail:druk.visnyk@donnuet.edu.ua, www.donnuet.edu.ua.*

Адреса редакції:

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
вул. Трамвайна, 16, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50005,
тел. (0564) 409-77-97,
e-mail:druk.visnyk@donnuet.edu.ua, www.donnuet.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4929 від 07.07.2015 р.*

Підписано до друку 14.06.2018 р.

Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman». Друк — лазерний.

Ум. друк. арк. 19,41. Обл.-вид. арк. 18,36.

Наклад 150 прим. Зам. № .

Друкарня:

ФОП Маринченко С. В.

вул. Героїв АТО, 81-А, оф. 109, м. Кривий Ріг

Дніпропетровська обл., 50086

Свідоцтво про державну реєстрацію

№030567 від 19.01.2007 р.

Тел. (067) 539-66-81